ERICH MARIA
REMARQUE

Soroc de viață și soroc de moarte

ERICH MARIA REMARQUE

SOROC DE VIAŢĂ ŞI SOROC DE MOARTE

Coperta de: FRANCISC KALAP

ISBN: 973-95739-0-8
ISBN: 973-95149-3-6

ERICH MARIA REMARQUE

SOROC DE VIAŢĂ
ŞI
SOROC DE MOARTE

În româneşte de:
EMAN. CERBU

EDITURA BLASCO & EDITURA GALAXIS
Bucureşti • 1992

ERICH MARIA REMARQUE
ZEIT ZU LEBEN
UND ZEIT ZU STERBEN

Capitolul 1

Moartea mirosea altfel în Rusia decît în Africa. În Africa, sub crînceanul bombardament englez, cadavrele dintre linii zăcuseră adesea multă vreme neîngropate; dar soarele lucrase repede. Noaptea, mirosul venea împreună cu vîntul, dulceag, înecăcios şi apăsător — gazele umflau trupurile, făcîndu-le să se înalţe halucinant în lumina stelelor exotice, ca şi cum tăcuţi, fără speranţă, morţii ar mai fi încercat o dată să lupte, fiecare pentru sine. Însă chiar de a doua zi, nespus de obosiţi, încercau să se chircească, să se lipsească mai tare de pămînt, de parcă ar fi vrut să se afunde în glie. Şi cînd, după o vreme, puteau fi ridicaţi, unii erau uşori de tot şi veşteji; iar din cei găsiţi după mai multe săptămîni rămăseseră aproape numai schelete, ce clămpăneau slobod în uniformele devenite deodată prea largi. Era o moarte uscată — în nisip, soare şi vînt. În Rusia moartea era năclăioasă şi duhnea.

Ploua de zile întregi, necurmat. Zăpada se topea. Cu o lună înainte cu doi metri mai înaltă. Satul distrus, care la început păruse doar o îngrămădire de acoperişuri carbonizate, crescuse în fiecare noapte, pe tăcute, cu cîte o bucată, din zăpada tot mai joasă. Se iviră pervazurile ferestrelor, după cîteva nopţi bolţile uşilor, apoi treptele care duceau în neaua fleşcăită.

Zăpada se topea, şi din ea începură să apară cadavrele. Cadavrele vechi. Satul fusese de mai multe ori cîmp de luptă — în noiembrie, în decembrie, în ianuarie şi, acum, în aprilie. A fost cucerit şi părăsit, recucerit şi iar părăsit; apoi au venit viscolele care, în cîteva ceasuri, au troienit morţii, uneori atît de adînc, că sanitarii nu mai izbuteau să găsească pe mulţi dintre ei — iar mai tîrziu, aproape fiecare zi a zvîrlit un nou strat de zăpadă peste satul pustiit, la fel cum surorile la spital aştern cearceaful peste un pat însîngerat.

Mai întîi au ieşit morţii din ianuarie. Zăcuseră sub stratul de deasupra şi au apărut în primele zile din aprilie, puţin după ce

zăpada începuse să se împuţineze. Aveau trupuri congelate şi chipuri de ceară cenuşie. Erau ca nişte scînduri — şi aşa au şi fost îngropaţi. Pe un deal dindărătul satului, unde nămeţii nu se înălţau prea mult, zăpada a fost dată la o parte cu lopeţile, iar tîrnăcoapele au muşcat pămîntul îngheţat. A fost o muncă istovitoare.

Armele celor căzuţi în ianuarie au fost găsite lîngă morţii din decembrie. Puştile şi grenadele de mînă alunecaseră mai jos devcît trupurile; uneori chiar şi căştile de fier. De pe cadavrele acestea era mai uşor să se desprindă plăcuţe de identitate, ascunse sub uniforme; zăpada topită muiase postavul. Apa umplea gurile deschise, ca şi cum morţii ar fi fost nişte înecaţi. Unora li se dezgheţaseră şi cîteva membre. Cînd erau transportaţi, corpul rămînea tot ţeapăn; însă un braţ aluneca în jos şi se bălăbănea, schiţînd parcă un salut groaznic de indiferent şi aproape, indecent. Tuturora, de cum erau întinşi la soare, li se dezgheţau mai întîi ochii; atunci luciul sticlos din ei pierea şi pupilele deveneau spongioase. Gheaţa se topea şi apa picura încet din orbite — de parcă morţii ar fi început să plîngă.

Deodată se lăsă din nou ger; îngheţul ţinu cîteva zile. Zăpada prinse coajă şi se făcu bocnă. Acum nu se mai împuţina. Apoi, însă, porni să sufle iarăşi un vînt molatic, apăsător.

La început, în albul fleşcăit nu se văzu decît o pată cenuşie. După un ceas apăru o mînă ce se înălţa crispată.

— Uite încă unul, zise Sauer.

— Unde? întrebă Immermann.

— Colo, în faţa bisericii. Să încercăm să-l scoatem?

— La ce bun? O să facă vîntul treaba asta şi fără noi. Zăpada de-acolo e încă de cel puţin ún metru sau doi. Afurisitul ăsta de sat e aşezat mai la vale decît toate celelalte dimprejur. Sau ţii cu tot dinadinsul să mai iei în cizme o porţie de apă rece ca gheaţa?

— Asta în nici un caz, ripostă Sauer cu ochii spre bucătărie. Ai idee ce haleală avem azi?

— Varză. Varză cu carne de porc, cartofi şi zeamă. Numai că... la apel lipseşte carnea de porc.

— Varză! Se putea altfel? A treia oară săptămîna asta!

Sauer se deschisese la pantaloni şi începu să urineze.

— Nu-i decît un an de cînd îmi mai slobozeam udul ca dintr-o ţişnitoare, destăinui el cu amărăciune. Milităreşte, aşa cum se

cuvinc. Mă simţcam minunat. Haleală pe cinste! Înaintăm vîrtos, în fiecare zi atîţia şi atîţia kilometri! Credeam că peste puţin, voi fi din nou acasă. Acum îmi las udul ca un civil, fără nici o tragere de inimă.

Immermann îşi vîrî o mînă sub uniformă şi porni să se scarpin pe îndelete.

— Mie, zise el, mi-ar fi totdcauna cum aş urina, numai să mă văd odată iarăşi civil.

— Şi mie la fel. Dar se pare c-o să rămînem ostaşi pînă în vecii veeilor.

— Categoric. Eroi — pînă ne-o lua dracu. Numai ăia din SS mai urinează ca din ţîşnitoare.

Sauer se încheie la pantaloni:

— Cred şi eu. Noi cu corvoada, dumnealor cu onorurile. Noi ne batem două, trei săptămîni pentru un pîrlit de oraş, iar în ultima zi apar dumnealor din SS şi intră triumfal înaintea noastră. Uită-te numai cîtă grijă li se poartă. Totdeauna mantalele cele mai groase, cizmele cele mai bune şI bucata de carnc cea mai mare!

Immdrmann rînji:

— Las' că de-o vreme nici ăia din SS nu mai cuceresc oraşe. Se retrag şi ei. La fel ca noi.

— Ba de loc la fel ca noi. Noi nu pîrjolim şi nu împuşcăm tot ce ne iese în cale.

Immermann conteni din scărpinat.

— Dar ce-i cu tine azi? întreabă el mirat. Accente omeneşti, aşa din senin? Vezi să nu te audă Steibrenner, că te şi pomeneşti într-un batalion disciplinar. Uite! Zăpada din faţa bisericii s-a surpat! A început să se vadă şi o bucată din braţul celui troienit.

Sauer se uită într-acolo:

— Dacă s-o topi tot aşa, mîine îl vedem agăţat de vreo cruce. E în locul cel mai potrivit. Chiar deasupra cimitirului.

— Da' ce, e-un cimitir acolo?

— Sigur. Nu mai ţii minte? Am mai fost o dată pe-aici. În timpul ultimei noastre ofensive. La sfîrşitul lui octombrie.

Sauer îşi luă gamela:

— Uite, vine şi bucătăria! Repede — că altfel nu mai apucăm decît lăturile.

Mîna creştea tot mai mult. Dar acum nu mai făcea impresia că zăpada se topeşte, ci că mîna se înalţă încet din pămînt, ca o vagă ameninţătoare şi ca un gest împietrit de chemare în ajutor.

Comandantul companiei se opri în faţa grupei:

— Ce-i acolo?

— Vreun rus oarecare, domnule locotenent.

Rache aruncă o privire scutătoare. Văzu o bucată de mînecă spălăcită.

— Omul de colo nu-i rus, zise el.

Plutonierul Mücke începu să-şi joace degetele de la picioare în cizme. Nu putea să-l sufere pe comandantul companiei. În faţa lui stătea, bineînţeles, perfect reglementar, în poziţie de drepţi — disciplina mai presus de orice sentiment personal! — dar, pentru a-şi exprima într-un fel dispreţul, mişca invizibil degetele de la picioare. „Găgăuţă! îl beşteli el în gînd. Nătăfleaţă!"

— Dă ordin să fie scos de acolo, îi spuse Rahe.

— Am înţeles.

— Pune numaidecît doi-trei oameni. Nu-i o privire prea atrăgătoare.

„Maimuţoiule! îl bruftui Mücke în sinea sa. Faci în pantaloni! Auzi vorbă: Nu-i o priveliţte prea atrăgătoare! Ca şi cînd ăsta ar fi primul mort pe care-l vedem!"

— E un soldat german, întregi Rache.

— Să trăiţi, dom' locotenent, dar de patru zile n-am mai dat decît peste ruşi.

— Pune să fie scos — şi-o să vedem ce e.

Rache plecă spre cvartirul său. „Dobitoc! îl boscorodi Mücke în tăcere. Nu-ţi mai încape în piele! Ai sobă, casă încălzită şi Crucea de Fier cu colan. Eu n-am nici măcar Crucea de Fier clasa întîi. Şi totuşi aş fi meritat-o, măcar cît a meritat el garnitura lui de tinichele!"

— Sauer! răcni apoi. Immermann! La mine! Aduceţi lopeţile! Cine mai e pe-aici. Graeber! Hirschmann! Berning! Steinbrenner, preia comanda. Mîna de colo! Dezgropaţi cadavrul şi înmormîntaţi-l, dacă e ostaş german. Eu unul fac prinsoare că nu-i.

Steinberenner se apropie agale.

— Prinsoare? întrebă el. Avea un glas piţăiat de băieţandru, deşi încerca mereu să-l îngroaşe. Pe cît?

Mücke stătu o clipă în cumpănă.

— Pe trei ruble, zise apoi. Trei ruble de ocupaţie.

— Pe cinci. Pe mai puţin de cinci nu fac prinsoare.

— Bine, pe cinci. Dar cu banii peşin, nu pe veresie.

Steinbrenner izbucni în rîs. Dinţii îi scînteiau în soarele palid. Avea nouăsprezece ani, părul blond şi o faţă ca de înger gotic.

— Bani peşin, fireşte! Altfel cum, Mücke?

Mücke nu-l prea înghiţea pe Steinbrenner, dar se temea de el şi se arăta prevăzător. Toată lumea ştia că Steinbreenner e nazist o sută cincizeci la sută.

— Perfect, perfect! spuse Mücke şi, scoţînd din buzunar o tabacheră din lemn de vişin, pe capacul căreia erau gravate flori, întrebă: Iei o ţigară?

— Mai e vorbă?

— Führerul nu fumează, Steinbrenner! strecură Immernann tărăgănat.

— Ţine-ţi fleoanca!

— Ţine-ţi-o tu!

— Ţi s-a urît cu binele? i-o întoarse Steinbrenner, înălţindu-şi genele lungi şi aruncîndu-i o privire piezişă. S-ar zice că ai uitat o seamă de lucruri.

Immermann rîse:

— Nu prea sînt uituc de felul meu. Şi ştiu la ce faci aluzie, Max. Dar nu uita nici tu ce-am spus. Führerul nu fumează. Asta-i tot. Sînt patru martori care au auzit că Führerul nu fumează — o ştie toată lumea.

— Ia mai isprăviţi cu prostiile! interveni Mücke. Hai, dezgropaţi, mortul. Ordin de la comandamentul companiei.

— Ei, atunci la lucru!

Steinbrenner aprinse ţigara primită de la Mücke.

— De cînd se fumează în front? întrebă Immermann.

— Nu sîntem în front, riposta Mücke cu arţag. Isprăviţi odată cu ciorovăiala şi dezgropaţi-l pe rus. Hirschmann! Şi dumneata!

— Nu e rus, anunţă Graeber.

Era singurul care se apucase de lucru; întinsese cîteva scînduri pînă în preajma mortului şi începuse să rînească zăpada de lîngă braţ şi piept. Se vedea acum bine uniforma jilavă.

— Nu-i rus? exclamă Steinbrenner şi, păşind repede şi sigur ca un dansator pe scîndurile care-i jucau sub picioare, se lăsă pe vine lîngă Graeber. Exact! Nu e. Asta-i uniformă germană.

Apoi, întorcînd capul:

— Mücke! Nu e rus. Am cîştigat rămăşagul!

Mücke se apropie greoi. Se uită în groapa din faţa lui, în care picurau încet, de pe margini, stropi de apă.

— Nu înţeleg, zise apoi îmbufnat. De aproape o săptămînă găsim numai ruşi. Trebuie să fie unul din decembrie, care a alunecat mai jos.

— Poate fi şi unul din octoimbrie, opină Graeber. Chiar regimentul nostru a trecut atunci pe aici.

— Aiurea! Nu poate fi de atunci.

— Ba da. Am dat aici lupte într-o noapte. Ruşii s-au retras, şi noi am primit ordin să pornim imediat înainte.

— Exact! întări Sauer.

— Nic gînd! Trupele din urma noastră au găsit fără îndoială toţi moţii şi i-au îngropat. Fără nici o îndoială!

— Asta nu-i chiar atît de sigur. La sfîrşitul lui octombrie a nins cu toptanul. şi noi înaintam pe atunci foarte repede.

— Spui asta pentru a doua oară, preciză Steinbrenner, sfredelindu-l cu privirea pe Graeber.

— Nu strică s-o auzi încă o dată, dacă vrei. Eram atunci în contraofensivă şI am înaintat cu peste o sută de kilometri.

— Iar acum ne retragem, nu?

— Acum sîntem iarăşi aici.

— Sîntem deci în retragere — ori ba?

Immernann îi făcu lui Graeber un semn cu cotul, ca să ia seama.

— Şi tu vrei să spui că înaintăm? se îndărătnici Graeber.

— Scurtăm frontul, interveni Immermann, aţintindu-l pe Steinbrenner cu o privire batjocoritoare. Şi asta, de un an încoace. Repliere strategică, pentru a cîştiga războiul. Asta o ştie toată lumea.

— Uite şi un inel în deget, zise deodată Hirschmann.

Săpase mai departe şi dăduse la iveală a doua mînă a mortului. Mücke se aplecă s-o vadă.

— Într-adevăr! zise după o clipă. Chiar de aur. Verighetă.

Toţi se uitară într-acolo.

— Bagă de seamă îi şopti Immermann lui Graeber. Alminteri scîrnăvia e în stare să-ţi primejduiască permisia. Te denunţă că eşti defetist. Atît aşteaptă.

— Dă-l încolo, că face doar pe grozavul. Mai bine te-ai feri tu. Pe tine te are la ochi mai rău decît pe mine.

— Puţin îmi pasă. N-am drept la permisie.

— Uite şi insignele regimentului nostru, vesti Hirschmann, care scormonise cu mîinile mai departe.

— Prin urmare, e absolut sigur că nu-i rus? rînji Steinbrenner cu ochii la Mücke.

— Nu, nu rus, răspunse Mücke cu ciudă.

— Cinci mărci! Păcat că nu ne-am prins pe zece. Scoase bîştarii!

— N-am banii la mine.

— Dar unde? La Banca Naţională? Haide, haide, dă-i încoace!

Mücke se uită furios la Steinbrenner. După aceea îşi scoase portofelul din buzunarul de la piept şi numără banii:

— Azi toate-mi merg de-a-ndosolea! Fir-ar a dracului de treabă!

Steinbrenner băgă banii în buzunar.

— Cred că e Reicke, zise Graeber.

— Ce-ai spus?

— Mortul e locotenent Reicke din compania noastră. Sînt epoleţii lui. Şi-i lipseşte falanga de sus la arătătorul de la mîna dreaptă.

— Nici gînd. Reicke a fost rănit şi transportsat în spatele frontului. Am aflat-o cu toţii mai tîrziu.

— Şi totuşi e Reicke.

— Dezgropaţi-i faţa!

Graeber şi Hirschmann săpară mai departe.

— Atenţie, strigă Mücke. Să nu-l loviţi la cap.

Faţa se ivi din omăt. Era jilavă şI făcea o impresie ciudată, cu orbitele încă pline de zăpadă, ca şi cum un sculptor n-ar fi modelat în întregime o mască şi ar fi lăsat-o oarbă. Un dinte de aur licărea printre buzele învineţite.

— Nu pot să-mi dau seama dacă e Reicke, zise Mücke.

— El trebie să fie! N-a căzut atunci nici un alt ofiţer de- al nostru, pe-aici.

— Curăţaţi-i ochii.

Graeber şovăi. Apoi şterse binişor, cu mănuşa, zăpada din orbitele mortului.

— El e! zise.

Mücke începu să se agite. Preluă personal comanda. Fiind vorba de un ofiţer, i se părea că-i necesar un grad superior în fruntea echipei.

— Ridicaţi-l! Hirschmann şi Sauer — picioarele; Steinbrenner şi Berning — braţele. Graeber, ia seama la cap! Acum, toţi o dată — hei, rup!

Trupul se mişcă din loc.

— Încă o dată! Hei, rup!

Cadavrul se mişcă din nou. De sub el, din zăpadă, sui un fel de geamăt cavernos, în clipa în care aerul pătrunse în gol.

— Domnule plutonier, se desprinse piciorul! strigă Hirschmann.

Era numai cizma, care atîrna în jos. Din pricina zăpezii topite, carnea picioarelor putrezise în tovalul cizmelor şi, acum, ceda.

— Daţi-i drumul! Lăsaţi-l jos! strigă Mücke.

Era prea tîrziu. Corpul alunecă şi Hirschmann rămase cu cizma în mînă.

— Piciorul e înăuntru? întrebă Immermann.

— Pune cizma la o parte şi mai sapă împrejur! îi strigă Mücke lui Hirschmann. Cine putea bănui că s-a muiat în halul ăsta! Iar dumneata, Immermann, ţine-ţi gura. Mai mult respect faţă de morţi!

Immermann se uită uluit la Mücke, dar tăcu.

După cîteva minute, toată zăpada din jurul cadavrului era dată la o parte. Sub uniforma udă se găsi portvizitul cu diferite hîrtii. Scrisul se prelinsese, dar putea fi încă citit.

Graeber avusese dreptate: era locotenent Reicke, care le fusese comandant de pluton toamna trecută.

— Trebuie să anunţăm numaidecît, spuse Mücke. Rămîneţi aici. Mă întorc îndată.

Se îndreptă spre casa unde stătea comandantul companiei. Era singura clădire rămasă în stare mai bună. Înainte de revoluţie, fusese probabil casa popei.

Rahe şedea în odaia cea mare. Mücke se zgîi cu duşmănie la respectabila sobă ruscască, în care ardea focul. Pe laviţă din faţa sobei sta lungit dormitînd cîinele ciobănesc al lui Rahe. Mücke raportă descoperirea şi Rahe veni cu el să vadă mortul.

Acolo, locotenentul se uită îndelung la Reicke.

— Închideţi-i ochii, zise apoi.

— Nu se mai poate, domnule locotenent, răspunse Graeber. Pleoapele s-au muiat de tot. S-ar rupe.

Rahe îşi îndreptă privirea spre biserica năruită în urma bombardamentelor.

— Duceţi-l deocamdată acolo. Avem vreun coşciug?

— Coşciugele au rămas în urmă, raportă Mücke, şi au fost capturate de ruşi. Sper că vor avea prilejul să le folosească din plin.

Steinbrenner rîse. Rahe nu rîse.

— Am putea face singuri un coşciug?

— Ar dura prea mult, domnule locotenent, zise Graeber. Corpul e de pe acum foarte moale. Şi nici nu cred să se găsească în satul ăsta lemn potrivit.

Rahe dădu din cap:

— Întindeţi-l pe o foaie de cort. Îl vom înmormînta înfăşurat în ea. Săpaţi o groapă şi pregătiţi o cruce.

Graeber, Sauer, Immerann şi Berning transportară la biserică cadavrul aproape descompus. Hirschmann îi urmă, şovăitor, cu cizma în care se afla bucata de picior.

— Plutonier Mücke! strigă Rahe.

— Ordonaţi!

— Ne vor fi trimişi azi patru prizonieri. Partizani ruşi. Mîine dimineaţă trebuie împuşcaţi. Campania noastră a primit ordinul să-i execute. Vezi dacă găseşti în plutonul dumitale voluntari pentru treaba asta. Altminteri, oameni, vor fi desemnaţi din oficiu.

— Am înţeles, domnule locotenent.

— Naiba ştie de ce ne-au ales tocmai pe noi pentru asta! Dar, mă rog, în harababura de acum...

— Sînt gata să mă prezint ca voluntar, zise Steinbrenner.

— Bine.

Pe faţa lui Rahe nu se clinti nici un muşchi. Cu paşi mari porni înapoi pe poteca din zăpadă. „Înapoi la soba lui! gîndi Mücke. Curcă plouată! Ce mare lucru, să împuşti cîţiva partizani. Ca şi cum ei n-ar fi ucis sute dintre ai noştri!"

— Dacă ruşii sosesc la timp, vor putea să sape şi groapa lui Reicke o dată cu a lor, zise Steinbrenner. În felul ăsta, ne scutesc de o treabă. Unde merge mia, merge şi suta. E bine, domnule plutonier?

— Fie şi-aşa!

Mücke era tare cătrănit. „Suflet de belfer! gîndi el. Lung slab, o prăjină cu ochelari. A fost locotenent şi în timpul primului război. Nici o avansare în cel de acum. Viteaz, mă rog, cine n-a fost? Dar nici cea mai mică însuşire de conducător!"

„Ce părere ai despre Rahe? îl întrebă pe Steinbrenner.

Aceasta îl privi fără să înţeleagă.

— E comandantul nostru de companie, nu?

— Bineînţeles — dar altfel?
— Altfel? Cum altfel?
— Nimic, răspunse Mücke acru.
— Destul de adînc? întrebă rusul cel mai bătrîn.

Era un om de vreo şaptezeci de ani, cu o barbă albă murdară, cu ochii albaştri, care o rupea puţin pe nemţeşte.

— Ţine-ţi clanţa şi vorbeşte numai cînd eşti întrebat, îl repezi Steinbrenner.

Trepida de neastîmpăr. Nu-şi lua ochii de la femeia care făcea parte din grupul de partizani. Era tînără şi voinică.

— Mai adînc, spuse Graeber.

Împreună cu Steinbrenner şi Sauer, îi supraveghea pe prizonieri.

— Pentru noi? întreabă rusul.

Dintr-un salt rapid şi uşor, Steinbrenner ajunse pînă la el şi-i trăsni o palmă peste obraz:

— Ţi-am mai spus, moşule, să-ţi pui lacăt la gură. Ce-ţi închipui că-i aici? Iarmaroc?

Şi zîmbi. Pe faţa lui nu se citea nici un pic de răutate. Iradia doar plăcerea unui copil cînd rupe picioarele unei muşte.

— Nu, groapa nu-i pentru voi, zise Graeber.

Rusul nu se clintise. Nemişcat, se uita la Steinbrenner. Steinbrenner îi înfruntă privirea. Şi, deodată, faţa i se schimbă. Era acum, toată, numai încordare. Steinbrenner era convins că rusul se va năpusti la el, şi-i aştepta întîia mişcare. N-ar fi fost nimic dacă l-ar fi împuşcat pe loc; omul era oricum osîndit la moarte şi nimeni nu s-ar fi ostenit să întrebe dacă fusese caz de legitimă apărare ori ba. Însă Steinbrenner nu se mulţumea cu atît. Graeber se întreba chiar dacă pentru omul acesta nu era cumva doar un fel de sport, să-l aţiţe pe rus pînă avea să-şi piardă cumpătul — sau dacă în el mai trăia o urmă din ciudata pedanterie care caută totdeauna un pretext, ca şi în cazul unui asasinat să aibă faţă de sine dezlegare, ca pentru săvîrşirea unui fapt legal. La Steinbrenner era şi una şi alta. Şi amîndouă în acelaşi timp. Graeber constatase aceasta nu o dată.

Rusul nu se clintea. Din nas îi curgea sînge şi îi picura în barbă: Graeber se întrebă ce ar fi făcut el însuşi în locul rusului: s-ar fi aruncat oare asupra celuilat, riscînd pentru asta să fie împuşcat pe loc — sau ar fi înghiţit totul ca să mai cîştige cîteva ceasuri, încă o noapte de viaţă? Nu izbutise să găsească răspuns.

Rusul se aplecă încet şi apucă lopata căzută. Steinbrenner se trase un pas îndărăt, gata să tragă. Dar rusul nu-şi mai înălţă trupul. Începu să sape din nou în fundul gropi. Steinbrenner rînji.

— Culcă-te în ea! porunci apoi scurt.

Rusul lăsă lopata din mînă şi se lungi în groapă. Rămase nemişcat. Cînd Steinbrenner călcă pămîntul scos, cîţiva bulgări de zăpadă căzură peste el.

— O fi destul de lungă? îl întrebă pe Graeber.

— Da. Reicke n-a fost prea înalt.

Rusul se uită în sus. Ochii îi erau larg deschişi şi cerul părea a se oglindi în ei, adînc, albastru. Perii de pe buză îi frămătau la fiecare răsuflare. Steinbrenner îl lăsă cîtva timp culcat.

— Ieşi! strigă apoi.

Rusul se căţără din groapă. Avea bucăţi de pămînt umed lipite de surtuc.

— Aşa! făcu Steinbrenner cu ochii la femeie. Acum mergem să săpăm gropile pentru voi. Acelea nu trebuie să fie atît de adînci. Totuna, dacă la vară au să vă dea gata vulpile.

Era dis de dimineaţă. În zare stăruia o geană galben-roşiatică. Zăpada scîrţia; în cursul nopţi se lăsase din nou îngheţ. Gurile gropilor păreau foarte negre.

— Afurisită treabă! izbucni Sauer. Poftim ce ne aruncă în spinare! De ce tocmai noi? De ce nu cei de la Siguranţă? Că doar ei sînt specialişti în execuţii. De ce noi? Asta-i a treia oară. Ce naiba, doar sîntem ostaşi de treabă!

Graberg îşi ţinea arma în cumpănire. Oţelul era foarte rece. Îşi puse mănuşile.

— Ăia de la Siguranţă au de lucru în spatele frontului.

Se apropiară şi ceilalţi. Steinbrenner era singurul dintre ei treaz de tot şi odihnit. Pielea îi era trandafirie ca unui copil.

— Ascultaţi, băieţi, zise el. Pe vaca aia care-i cu ei — lăsaţi-o pe mîna mea.

— De ce? se miră Sauer. Nu mai ai timp s-o laşi borţoasă. Trebuia să fi încercat mai înainte.

— Fii pe pace, a încercat, insinuă Immermann.

Steinbrenner se răsuci enervat:

— De unde ştii?

— Şi dumneaei n-a catadicsit.

— Grozav de deştept mai eşti! Dacă aş fi vrut-o pe vaca aia roşie, aş fi avut-o.

— Ori nu.

— Ia mai isprăviţi odată cu tîmpenile astea! le-o tăie, Sauer, muşcînd dintr-o bucată de tutun de mestecat. Dacă Steinbrenner vrea s-o împuşte el, n-are decît. Nu mă dau în vînt după aşa ceva.

— Nici eu, declară Graeber.

Ceilalţi nu spuseră nimic. Se lumina tot mai mult. Steinbrenner scuipă cu necaz:

— Să-i împuşti e ceva mult prea frumos pentru asemenea otrepe! Păcat de muniţia irosită! Ăştia nu merită decît să fie spînzuraţi!

— Unde? făcu Sauer, uitîndu-se împrejur. Vezi vreun copac? Sau ai vrea să construim o spînzurătoare anume pentru ei? Şi pe aia, din ce?

— Uite-i, vesti Graeber.

Mücke venea cu cei patru ruşi. În faţa şi în urma lor mărşăluiau cîte doi soldaţi. Rusul cel bătrîn se afla în frunte; după el venea femeia, şi apoi cei doi mari tineri. Fără nici un ordin, cei patru se înşiruiră în faţa gropilor. Femeia se uită mai întîi în ele şi numai apoi se întoarse cu spatele. Purta o fustă roşie de lînă.

Locotenentul Müller din plutonul întîi ieşi din casa unde stătea comandantul companiei. Îi ţinea locul lui Rahe la execuţie. Era ridicol, dar formele se respectau încă, uneori. Toţi ştiau că cei patru ruşi erau poate partizani sau poate nu — dar fuseseră interogaţi şi condamnaţi după toate regulile, fără a li se da cea mai mică şansă de a-şi spune cuvîntul. Dar, ce-ar mai fi fost de constatat? Erau învinuiţi că avuseseră arme. Şi acum aveau să fie împuşcaţi în mod legal — în prezenţa unui ofiţer. Ca şi cum amănuntul acesta nu le-ar fi fost cu desăvîrşire indiferent!

Locotenentul Müller avea douăzeci şi unu de ani, şi fusese trimis la ei cu şase săptămîni înainte. Se uită la osîndiţi şi citi sentinţa.

Graeber privea la femeie. Stătea dreaptă, nemişcată în fusta ei roşie, la marginea gropii. Era voinică, tînără şi sănătoasă, parcă anume făcută să aducă copii pe lume. Nu înţelegea cuvintele pe

care le citea Müller, ştia însă că era condamnarea ei la moarte. Ştia că peste cîteva minute viaţa care fremăta puternic în vinele ei sănătoase avea să se sfîrşească pentru totdeauna — şi totuşi era calmă, ca şi cum asta n-ar fi însemnat nimic, şi ca şi cum i-ar fi fost doar puţin frig în dimineaţa asta rece.

Graeber îl văzu pe Mücke şoptindu-i ceva lui Müller, cu un aer plin de importanţă. Müller înălţă capul:

— Nu se poate pe urmă?

— E mai bine acum, domnule locotenent. Mai simplu.

— Bine. Cum crezi.

Mücke făcu un pas înainte.

— Spune-i ăluia de colo să-şi scoată cizmele, porunci el rusului bătrîn care ştia nemţeşte, arătîndu-l pe unul dintre prizonierii mai tineri.

Bătrînul transmise celui vizat ordinul primit. Vorbea cu glasul scăzut, puţin cîntător. Celălalt, un bătrîn uscăţiv, nu înţelese numaidecît.

— Haide! cîrîi Mücke. Cizmele! Scoate-ţi cizmele!

Bătrînul repetă cele spuse. Bărbatul mai tînăr pricepu acum şi, parcă deodată conştient că nu şi-a făcut datoria, se grăbi să-şi scoată cizmele cît mai repede. Se clătină cînd rămase într-un singur picior ca să-şi tragă cizma din celălalt. „De ce se grăbeşte oare? se întrebă Graeber. Ca să moară cu un minut mai curînd?" Omul luă cizmele şi le întinse zelos lui Mücke. Erau cizme bune.

Mücke mîrîi ceva şi arătă într-o parte. Omul puse cizmele acolo şi trecu din nou în rînd. Stătea acum cu obielele pe zăpadă. Degetele de la picioare îi răsăreau galbene din cîrpele murdare şi omul şi le îndoia stingherit.

Mücke îi inspectă şi pe ceilalţi. Găsi la femeie o pereche de mănuşi îmblănite şi-i porunci să le pună alături de cizme. Se uită un timp şi la fusta ei roşie. Era în bună stare şi dintr-un postav trainic. Steinbrenner rînji pe sub mustaţă, dar Mücke nu-i spuse femeii să şi-o scoată. Poate că se temea de Rahe, în cazul că acesta ar fi urmărit execuţia de la fereastră, sau poate că nu ştia ce să facă după aceea cu fusta. Se trase înapoi.

Femeia spuse repezit ceva pe ruseşte.

— Întreabă ce vrea, zise locotenentul Müller.

Avea faţa palidă. Era prima lui execuţie.

Müller îl întrebă pe rusul cel bătrîn.

— Nu vrea nimic, răspunse acesta. Vă blesteamă.

— Cum, cum? strigă Müller care nu înţelesese.

— Vă blesteamă, repetă rusul ceva mai tare. Vă blesteamă pe voi şi pe toţi nemţii care au cotropit pămîntul rusesc! Blesteamă pe copii voştri! Doreşte ca într-o zi copii ei să-i împuşte pe ai voştri, aşa cum ne împuşcaţi voi acum pe noi.

— Auzi neruşinare! strigă Mücke, cu ochii holbaţi la femeie.

— Are doi copii, ripostă bătrînul. Iar eu am trei feciori.

— Destul, Mücke! se răsti Müller enervat. Nu sîntem pastori!

Plutonierul de execuţie luă poziţie de drepţi. Graeber îşi simţea arma. Îşi scoase mănuşile. Oţelul se lipi glacial de degetul mare şi de cel arătător. Lîngă el se află Hirschmann. Era galben la faţă, dar stătea smirnă. Graeber hotărî să tragă în rusul de la capătul din stînga al şirului. Pe vremuri, cînd făcea parte dintr-un pluton de execuţie, trăgea în aer, dar acum nu mai proceda aşa. Nu făcuse nici un bine celor ce urmeau a fi împuşcaţi: mai fuseseră alţii care gîndiseră ca el, aşa că aproape toţi trăseseră cu bună ştiinţă alături. Fusese deci necesar ca exercuţia să fie repetată, şi în felul acesta prizonierii au fost împuşcaţi de două ori. Odată, ce-i drept, o femeie care nu fusese atinsă de glonţ se aruncase în genunchi, mulţumindu-le cu lacrimi în ochi pentru cele două-trei minute de viaţă cîştigate în felul acesta. Dar lui Graeber nu-i plăcea să-şi amintească de femeia aceea. De altfel, asemenea lucruri nici nu se mai întîmplau acum.

— La ochi, arm'!

Pe deasupra înălţătorului, Graeber îl vedea pe rus. Era bătrînul cu barbă şi cu ochii albaştri. Înălţătorul îi tăia faţa în două. Graeber înclină arma ceva mai jos. Ultima dată îi zburase unuia maximiliarul. Pieptul era o ţintă mai sigură. Văzu că arma lui Hirschmann avea ţeavă îndreptată mai sus, ceea ce însemna că vrea să tragă deasupra capului.

— Te vede Mücke! îi murmură. Ocheşte mai jos. Lateral!

Hirschmann coborî puţin ţeava.

— Foc! răsună comanda.

Rusul păru că se înălţă şi se apropie de Graeber. Era ca şi cum s-ar fi arcuit, asemenea imaginilor ce se văd într-o oglindă convexă, în barăcile de distracţii de la bîlci. Se arcuise şi căzuse apoi pe spate, zvîrlit pe jumătate în groapă, aşa că doar picioarele îi rămăseseră afară.

Ceilalţi doi se prăbuşiseră pe locul unde se aflau. Cel fără cizme îşi săltase în ultimul moment mîinile spre cap, ca să-şi apere obrazul. O mînă îi atîrna ca o cîrpă, spînzurînd în jos. Nici unuia dintre ruşi nu i se legaseră mîinile şi nu i se acoperiseră ochii. Amănuntul fusese uitat.

Femeia căzuse cu faţa înainte. Nu era moartă. Se sprijinea într-o mînă şi se uita ţintă, cu capul înălţat, la grupul de soldaţi. Steinbrenner părea satisfăcut. Nimeni, în afară de el, nu trăsese în ea.

Bătrînul rus mai zvîrli ceva din groapă — apoi se făcu linişte. Numai femeia continua să zică sprijinită în mînă. Faţa ei lătăreaţă era îndreaptă spre soldaţi şi buzele-i şuierau ceva. Cum rusul cel bătrîn era mort, nimeni nu mai putea traduce ce spune. Stătea în acelaşi loc, rezemată acum în coate, ca o broască mare, colorată, care nu se mai poate mişca, şi şuiera, fără a-i scăpa pe soldaţi o clipă din ochi. Se părea că nu-l vede pe Mücke, care se apropia de ea dintr-o parte, cu faţa mohorîtă. Şuiera fără încetare, şi numai în ultimul moment zări revolverul. Îşi zvîrli capul într-acolo şi-l muşcă pe Mücke de mînă. Mücke trase o înjurătură şi-o izbi de sus, cu stînga, în maxilar. Cînd dinţii femeii se decleştară, o împuşcă în ceafă.

— Proşti ţintaşi! mîrîi Müller. Nu ştiţi să ochiţi?

— Hirschmann e de vină, domnule locotenent, raportă Steinbrenner.

— Nu Hirschmann! ripostă Graeber.

— Gura! răcni Mücke. Aşteptaţi să fiţi întrebaţi.

Îşi îndreptă ochii spre Müller. Locotenentul era foarte palid şi nu mişca. Mücke se aplecă peste ceilalţi ruşi. Lipi ţeava revolverului după urechea unuia dintre cei tineri şi trase. Capul zvîcni şi rămase apoi din nou nemişcat. Mücke vîrî revolverul în toc şi se uită la mîna sa. Scoase o batistă şi şi-o înfăşură. — Du-te să-ţi pui nişte tinctură de iod, zise Müler. Unde e sanitarul?

— A treia uşă pe dreapta, domnule locotenent.

— Du-te imediat acolo.

Mücke porni. Müler aruncă o privire morţilor. Femeia zăcea cu faţa îndesată în pămîntul ud.

— Băgaţi-i în groapă şi astupaţi mormîntul, zise locotenentul.

Fu cuprins deodată de ciudă şi nu ştia de ce.

Capitolul 2

În cursul nopţii, bubuitul din zare se auzi mai tare. Cerul era stacojiu şi străfulgerarea salvelor deveni mai vizibilă. Cu zece ani în urmă, regimentul fusese retras de pe front şi staţiona acum într-un cantonament de odihnă. Dar ruşii se apropiau. Frontul se deplasa în fiecare zi. Nu mai exista o linie bine determinată. Ruşii atacau. De luni de zile atacau într-una. Şi de luni de zile regimentul se retrăgea.

Graeber se trezi. Trase cu urechea la uruitul îndepărtat şi încercă să adoarmă din nou. Dar nu reuşi. După cîteva minute îşi trase cizmele şi ieşi la aer.

Noaptea era senină şi de loc friguroasă. De la dreapta, dindărătul pădurii, se auzea răbufniri de explozii. Mai multe umbrele luminoase pluteau în aer ca nişte meduze transparente, revărsînd şuvoaie de lumină. Ceva mai încolo, proectoarele căutau pe cer avioane.

Graeber se opri şi-şi înălţă privirea. Cerul era fără lună, dar spuzit de stele. Graeber nu vedea stelele, vedea numai că noaptea era aproape pentru raiduri aeriene.

— Frumoasă vreme pentru cei care pleacă în permisie, rosti cineva lîngă el.

Era Immermann. Făcea de gardă. Regimentul se afla, ce-i drept, în repaus, dar partizanii se strecurau peste tot, şi de aceea, noaptea, se puneau santinele.

— Ai venit prea curînd, zise Immermann. Mai ai o jumătate de oră pînă la schimbul tău. Culcă-te şi dormi, că te trezesc eu. La vîrsta ta adormi imediat. Cîţi ani ai? Douăzeci şi trei?

— Atît.

— Păi vezi?

— Dar nu mi-e somn.

— Eşti în friguri plecării, asta-i! făcu Immermann, uitîndu-se iscoditor la Graeber. Ce baftă, mă! Permisie!

— N-o am încă. În ultimul moment mai poate veni un ordin de blocare a permisiilor. Am păţit-o de trei ori pînă acum.

— Posibil. De cînd ţi se cuvine?

— De şase luni. Mereu a intervenit cîte ceva. Ultima oară o rană în pulpă — dar n-a fost suficientă pentru a fi trimis în patrie.

— Ghinion. E bine totuşi că ai dreptul la permisie. Eu n-am nici măcar atît. Fost membru al partidului social-democrat. Suspect din punct de vedere politic; şansa de a deveni erou, atîta tot. Carne de tun şi gunoi de îngrăşat pentru „imperiul german milenar!"

Graeber întoarse capul. Immermann pufni în rîs:

— Aha! „Privirea germană!" Nici o grijă! Nu-i nimeni pe-aici; toţi dorm. Chiar şi Steinbrenner.

— Nu m-am gîndit la asta, răspunse Graeber înţepat.

Totuşi la asta se gîndise.

— Cu atît mai rău, rîse Immermann din nou. Înseamnă că ne-a intrat în sînge, şi nici nu ne mai dăm seama. Partea comică e că tocmai denunţătorii au crescut mari în epoca noastră eroică, la fel ca ciupercile după ploaie! Iată un fenomen care ar trebui să ne dea de gîndit, nu?

Graeber se codi o clipă înainte de a răspunde.

— Dacă ştii atît de bine lucrurile astea, n-ar strica să te fereşti ceva mai mult de Steinbrenner, zise în cele din urmă.

— Puţin îmi pasă de Steinbrenner. Vouă vă poate face mai mult rău decît mie. Tocmai pentru că sînt mai imprudent. La unul ca mine, ăsta-i semn de onestitate. Prea multă slugărnicie ar trezi bănuieli. E o veche tactică a foştilor membrii ai partidului social-democrat, pentru a nu deveni suspecţi. Nu-i bună?

Graeber îşi suflă în palme.

— Frig! zise.

Nu voia să se lase atras într-o discuţie politică. Era mai bine să nu ia nici o atitudine. Dorea să obţină permisia, atît şi nimic mai mult, şi nu voia să şi-o primejduiască în nici un fel. Immermann avea dreptate: suspiciunea era însuşirea cea mai răspîndită în al treilea Reich. Aproape nicăieri nu puteai fi sigur. Şi, de vreme ce nu erai sigur, cel mai bun lucru era să-ţi ţii gura.

— Cînd ai fost ultima oară acasă? întrebă Immermann.

— Acum vreo doi ani.

— Ehei, e tare mult de-atuci! Ce-o să mai caşti ochii!

Graeber nu răspunse nimic.

— Ce-o să te mai minunezi! urmă Immermann. Cîte s-au schimbat!

— Ce putea să se schimbe atîta?

— Multe. Ai să vezi.

O clipă, Graeber fu străbătut de un fior tăios de teamă, ca un cuţit în stomac. Cunoştea senzaţia asta; îl fulgera din cînd în cînd, subit şi fără nici o pricină. Nu era de mirare, într-o lume în care de mult nu mai exista nimic sigur.

— Dar tu de unde ştii? îl întreabă pe Immermann. Că doar n-ai fost niciodată în permisie.

— Nu, n-am fost, dar ştiu.

Graeber se ridică. Pentru ce mai venise afară? Nu voise să vorbească. Dorise să fie singur. De s-ar vedea odată plecat! Era aproape o idee fixă: să fie singur — singur cîteva săptămîni — singur şi să cugete; atît. Avea atîtea lucruri la care voia să mediteze. Dar nu aici — acasă, în patrie, singur, departe de război.

— E ora schimbului, zise. Mă duc să-mi iau calabalîcul şi să-l trezesc pe Sauer.

Duruitul clocotea în noapte, fără contenire. Duruitul şi vîltoarea din zare. Graber îşi aţinti ochii într-acolo. Ruşii... În toamna anului 1941, Führerul declarase că sînt la pămînt — şi aşa şi păruse. În toamna anului 1942 declarase acelaşi lucru, şi tot aşa păruse şi atunci. Dar apoi intervenise inexplicabila periodă din faţa Moscovei şi a Stalingradului. Şi, brusc, nu mai mersese nimic. Parcă ar fi fost un blestem. Deodată, ruşii avură din nou artilerie. Începu bubuitul în zare, acoperind toate discursurile Führerului, şi nu mai conteni nici o clipă; apoi măturase din cale toate diviziile germane, făcîndu-le să apuce calea întoarsă. Nimeni nu putuse să înţeleagă, dar din senin începură să se vînture zvonuri că divizii întregii fuseseră încercuite şi se predaseră; peste puţin timp fiecare ştia că victoriile se preschimbară în fugă. La fel ca în Africa, atunci Cairo se aflase atît de aproape.

Graeber ocoli satul. O lumină care nu era a lunii deforma perspectivele. Zăpada o primea de undeva şi o răsfrîngea împrăştiat. Casele păreau mai depărtate, iar pădurile mai apropiate decît erau în realitate. Mirosea a necunoscut şi a primejdie.

Vara lui 1940 în Franţa. Fusese o adevărată plimbare pînă la Paris. Vuietul avioanelor în picaj deasupra unei ţări buimăcite. Şosele înţesate de fugari şi de o armată în destrămare. Iunie în toi, ogoare, păduri, marşuri printr-o regiune fără ruine, şi apoi oraşul cu lumini argintii, străzi, cafenele, oraşul în care intraseră fără nici o improşcătură. Stătuse oare atunci să chibzuiască? Fusese cît de cît neliniştită? Nu. Toate păreau să fie aşa cum

trebuie. Germania, atacată de duşmani însetaţi de război, se afla în legitimă apărare — atîta tot. Faptul că inamicul se vedea atît de puţin pregătit, încît nu putea opune aproape nici o rezistenţă, nu părea de fel o contradicţie.

Iar mai tîrziu, în Africa, de-a lungul nesfîrşitelor etape ale înaintării, în cursul nopţilor din deşert, cu stele multe şi uruit de tancuri, începuse măcar atunci să gîndească? Nu — nici chiar în timpul retragerii. Dar acolo fusese Africa, un ţinut străin — la mijloc era Mediterana, şi apoi venea Franţa, şi numai după aceea Germania. La ce bun să mai stai să cugeţi, chiar dacă lucrurile merg prost? Nu se poate birui peste tot.

După aceea a venit însă Rusia. Rusia, şi înfrîngerea, şi fuga. Aici nu se mai afla nici o mare la mijloc; retragerea ducea de-a dreptul în Germania. Şi nici nu mai era vorba doar de cîteva corpuri de armată zdrobite în luptă, ca în Africa — acum se retrăgea întreaga armată germană. Şi atunci, deodată, Graeber a început să mediteze. Şi ca el, mulţi alţii. Era firesc. Cîtă vreme plouase cu victori, totul fusese în ordine, iar ceea ce nu era în ordine, se trecea cu vederea, sau se justifică prin „marele ţel final". Care ţel? N-avusese oare ţelul acesta, totdeauna, două laturi? Şi una din ele nu fusese totdeauna întunecată şi neomenească? De ce n-a sesizat asta mai înainte? se întreabă Graeber. Dar oare într-adevăr n-a sesizat? N-a avut oare destule ori îndoieli şi clipe de dezgust, pe care le-a alungat însă de fiecare dată?

Îl auzi pe Sauer tuşind şi ocoli ruinele cîtorva case, ca să-l întîlnească. Sauer arătă spre nord. Un incendiu uriaş mocnea la orizont, răbufnind din timp în timp. Se auzeau explozii şi se vedeau pale de foc.

— Să fi şi ajuns ruşii acolo? întrebă Graeber.

Sauer clătină din cap:

— Nu. Sînt trupele noastre de pionieri. Distrug un sat.

— Asta înseamnă că o s-o întindem iarăşi înapoi.

Tăcură şi-şi ciuliră urechile.

— E mult de cînd n-am mai văzut o casă intactă, spuse Sauer într-un tîrziu.

Graeber arătă locuinţa lui Rahe:

— Asta-i în stare destul de bună.

— Asta? În stare bună? Cu zidurile ciuruite de mitraliere cu acoperişul ars şi cu grajdul năruit? ripostă Sauer, şuierînd printre buze. Cît despre drumuri — n-am mai văzut o şosea nevătămată de-o veşnicie!

— Nici eu.

— Nu-i nimic. Ai să vezi în curînd. Acasă.

— Asta da. Slavă Domnului!

Sauer se uită din nou la vălvătaie:

— Cînd vezi ce-am distrus aici în Rusia, te apucă uneori frica. Ce crezi că ar face ăştia cu noi, dacă ar ajunge pînă la graniţă? Te-ai gîndit vreodată?

— Nu.

— Eu, da. Gospodăria mea e la ţară, în Prusia Orientală. Ţin minte şi azi cum a trebuit să fugim în 1914, cînd au intrat ruşii. Aveam pe atunci zece ani.

— Mai e mult pînă la graniţă!

— Nu se ştie ca pămîntul. Astea-s lucruri care pot merge afurisit de repede. Ai uitat ce iute am înaintat pe aici la începutul războiului?

— Eram în Africa pe atunci.

Sauer îşi îndreptă din nou privirea spre miazănoapte. În zare se înălţa un perete de foc; după aceea se auzi un şir de explozii grele.

— Vezi cu ce ne îndeletnicim noi acolo? Închipuieşte-ţi că ruşii ar face cîndva acelaşi lucru la noi. Ce-ar mai rămîne?

— Nu mai mult decît aici.

— Păi, tocmai la asta mă gîndesc! Nu înţelegi? Sînt lucruri care-ţi umblă prin cap şi nu-ţi dau pace; e la mintea omului.

— N-am ajuns încă la graniţă. Ai ascultat doar şi tu alaltăieri expunerea politică, la care a trebuit să luăm parte. Cică nu facem decît să scrutăm frontul, ca să putem folosi noile noastre arme secrete dintr-o poziţie de atac mai favorabilă.

— Pe dracu! Cine mai crede aşa ceva? Ce rost avea atunci să înălţăm atît de departe? Am să-ţi spun eu. Cînd vom ajunge la graniţa noastră, facem pace. Nu se poate altfel.

— De ce?

— Ei, asta-i! Mai întrebi! Pentru ca ruşii să nu ne facă şi nouă ce le-am făcut noi lor. Nu pricepi atîta lucru?

— Ba da. Dar ce se întîmplă dacă nu vor să încheie pacea?

— Cine?

— Ruşii.

Sauer se holbă la Graeber:

— Dar nu vor avea încotro! Noi le propunem pacea şi ei trebuie s-o primească. Pacea e pace! În felul ăsta războiul se sfîrşeşte şi noi sîntem salvaţi.

— Vor accepta pacea numai dacă ne vom preda fără condiţii. Dar atunci vor ocupa toată Germania, iar tu, şi într-un fel şi în altul, te ştergi pe bot de gospodăria ta. La asta te gîndeşti, nu?

Sauer rămase o clipă buimac.

— Sigur că la asta mă gîndesc, zise apoi. Însă n-ar fi acelaşi lucru, pentru că dacă facem pace, ruşii n-ar mai avea dreptul să distrugă nimic.

Făcu ochii mici şi deveni deodată ţăran pişicher:

— Aşa, la noi totul ar rămîne în bună stare, şi numai ei ar avea stricăciuni. Iar într-o zi, oricum, tot au să fie nevoiţi să-şi ia tălpăşiţa.

Graeber nu răspunse. „De ce m-am apucat să vorbesc? îşi zise. Parcă hotărîsem să nu mai bag". Vorbăria nu folosea la nimic. Cîte şi mai cîte nu s-au discutat şi paradiscutat în anii aceia! Toate credinţele. Discuţiile erau inutile şi primejdioase. Iar celălalt lucru, care se apropia pas cu pas, pe nesimţite, era mult prea mare şi în acelaşi timp prea vag şi prea întunecat. Oamenii se sileau deci să vorbească numai despre întîmplările de zi cu zi, despre mîncare şi despre ger. Nu însă despre lucrul acela. Niciodată despre el şi nici despre morţi.

Se înapoie pe drumul ce ducea prin sat. Scînduri şi leaţuri fuseseră puse pe uliţe, ca un fel de punţi peste zăpada ce se topea. Scîndurile se clătinau la fiece pas şi era uşor să aluneci — dedesupt nu le sprijinea nimic.

Graeber trecu pe lîngă biserică. Era mică şi sfîrtecată de gloanţe, iar înuntru zăcea locotenentul Reicke. Uşa era deschisă. Cu o seară înainte fuseseră găsite cadavrele a încă doi ostaşi germani şi Rahe dăduse ordin ca în dimineaţa următoare toţi trei să fie îngropaţi cu onoruri militare. Unul dintre ei, un fruntaş, nu putuse fi identificat. Faţa îi era mîncată, iar plăcuţa de identificare lipsea.

Graeber intră în biserică. Mirosea a silitră, a mucegai şi a hoit. Cu lanterna electrică lumină prin colţuri. Într-unul erau două statui de sfinţi, sfărîmate, iar alături cîţiva saci de grăunţe, rupţi, ceea ce arăta că sovieticii folosiră probabil încăperea ca magazie de grîne. Ceva mai încolo, în zăpada adusă de viscol, era ţintită o bicicletă ruginită, fără lanţ şi fără cauciucuri. În mijlocul bisericii văzu morţii, întinşi pe foi de cort. Zăceau gravi, tăcuţi şi însinguraţi, nepăsători la toate.

Graeber ieşi şi închise uşa, apoi îşi urmă drumul în jurul satului; umbre jucau printre dărîmături şi chiar şi palida lumină a nopţii părea înşelătoare. Graeber sui dîmbul unde se săpaseră gropile. Groapa lui Reicke fusese lărgită, ca alături de el să poată fi înmormîntaţi şi cei doi soldaţi.

Graeber auzea picuratul lin al apei scurgîndu-se în groapă. Mormanul de pămînt scos dinăuntru se ridica uniform şi trist. O cruce cu numele morţilor era rezemată de el. Timp de cîteva zile, cei care ar fi vrut să ştie cine e îngropat acolo ar fi putut să afle. Dar numai cîteva zile, căci în curînd satul avea să devină din nou cîmp de luptă.

De pe dîmb, Graeber îşi plimbă privirea peste ţinut. Era pustiu, mohorît şi amăgitor; însăşi lumina înşela, amplificînd sau estompînd — şi nimic nu-i era apropiat. Totul era străin, îngheţat de singurătatea necunoscutului. Nimic de care să te poţi ataşa; nimic care să transmită inimii puţină căldură. Totul era nemărginit, la fel ca şi ţara aceasta. Nesfîrşit şi străin. Străin pe dinafară şi pe dinăuntru. Graeber simţi că-l ia cu frig. Asta era deci. Aici ajusese.

Un bulgăre de pămînt se desprinse din grămada de la marginea gropii, şi Graeber îl auzi izbindu-se în adînc cu zgomot înfundat. Oare viermii or fi rămas în viaţă sub crusta asta de pămînt îngeţat? Tot ce se poate — dacă s-au ascuns destul de bine. Dar puteau oare trăi la atîţia metri sub pămînt? Şi ce găseau acolo ca să-şi ţină zilele? De mîine încolo, ce-i drept, vor avea cîtva timp cu ce să se îndestuleze — dacă mai erau în viaţă.

„Au găsit destul de mîncat în ultimii ani, îşi spuse Graeber. Oriunde am fost, au avut hrană mai mult decît îmbelşugată. Pentru viermi din Europa, Asia şi Africa, noi am adus secolul de aur. Le-am dăruit armate întregi de cadavre. În legendele viermilor vom fi, timp de generaţii, darnici zei ai abundenţei".

Graeber întoarse capul. Morţii... Au fost prea mulţi morţi. La început ai celorlalţi — cu precădere ai celorlalţi.Dar apoi moartea a răzbit tot mai cumplit şi în partea astălaltă. Mereu, tot mereu regimentele erau completate cu oameni noi; dintre camarazii cu care fusese de la început pe front lipseau din ce în ce mai mulţi, iar acum n-a mai rămas decît un mic grup. Dintre prietenii pe care-i avusese nu mai era decît unul aici — Fresenburg, comandantul companiei a patra. Ceilalţi erau morţi, sau mutaţi, sau la spital, sau, dacă avuseseră noroc, în Germania inapţi pentru front. Toate astea avuseseră cîndva alt aspect. Şi se şi numiseră altfel.

Auzi paşii lui Sauer şi-l simţi urcînd dîmbul.

— Ceva nou? întrebă el.

— Nimic. La un moment dat mi s-a părut că aud un zgomot. Dar erau numai şobolanii din grajdul unde sînt ruşii.

Sauer se uită la moviliţa sub care erau îngropaţi partizanii.

— Barem ăştia au avut parte de un mormînt.

— Da. Pe care şi l-au săpat singuri.

Sauer scuipă:

— Dacă vrei să ştii, îi înţeleg pe bieţii oameni. Că doar ceea ce pustiim noi e ţara lor.

Graeber îşi pironi ochii asupra lui. Noaptea, omul judecă altfel decît ziua, dar Sauer era deşcă veche şi nu prea sentimental din fire.

— Cum de ţi-a venit gîndul ăsta? îl întrebă. Pentru că ne retragem?

— Desigur. Ia închipuie-ţi ce-ar fi dacă într-o zi ne-ar face şi ei nouă la fel?

Graeber tăcu o bucată de vreme. „Hotărît, nu-s mai breaz decît el, îşi zise. Ca şi el am căutat cît am putut să alung gîndul acesta".

— Ciudat, zise apoi, cum începi să-i înţelegi pe ceilalţi, cînd eşti gata să te dai la fund. Cît timp îţi merge bine, nu te pasc asemenea gînduri, aşa-i?

— Fireşte că nu. Asta ştie oricine.

— Mda. Dar nu-i o notă bună pentru nimeni.

— Notă bună? Cine mai umblă după note bune cînd îi ajunge cuţitul la os? exclamă Sauer, uitîndu-se la Graeber cu un amestec de uimire şi ciudă. Cîte nu vă mai trec prin cap vouă ăstora cu şcoli înalte! N-am pornit noi războiul şi nu sîntem răspunzători de el. Ne facem numai datoria. Şi ordinul se execută, nu se discută. Este?

— Este, răspunse Graeber somnoros.

Capitolul 3

Salva se stinse repede, înăbuşită ca într-o vată de pîcla cenuşie a cerului imens. Ciorile cinchite pe ziduri nici măcar nu fîlfîiră din aripi. Răspunseră doar cu cîteva croncănituri, care se auziră

parcă mai tare decît detunăturile. Erau deprinse cu zgomote şi mai puternice.

Cele trei foi de cort stăteau întinse în lăcăria de zăpadă topită. Cea a omului fără obraz era legată. Reicke se afla la mijloc. Cizma muiată, cu bucata de picior, fusese pusă la locul unde trebuia să se găsească, dar pe drum, de la biserică pînă la groapă, se deplasase şi atîrna acum cu vîrful în jos. Nimeni nu se mai osteni s-o îndrepte. Era ca şi cum Reicke ar fi vrut să scurme pămîntul, ca să intre mai adînc în el.

Curînd, bulgării uzi acoperiră cadavrele. Cînd groapa fu plină, mai rămase o grămăjoară de ţărînă. Mücke se uită la Müler:

— S-o bătătorim?

— Ce-ai spus?

— Dacă s-o bătătorim. Groapa, domnule locotenent. Ar încăpea atunci şi restul de pămînt şi am putea pune cîţiva bolovani pe deasupra. Ştiţi, din pricina vulpilor şi lupilor.

— Nu ajung ei pînă aici. Groapa este destul de adîncă. Şi afară de asta...

Müler îşi zicea că vulpile şi lupii găsesc destulă hrană pe cîmp deschis şi că acei nu mai au nevoie să dezgroape morţii din morminte.

— Vezi-ţi de treabă! rosti cu glas tare. De unde ai scornit-o şi pe asta?

— Au fost cazuri.

Mücke îl aţintea pe Müller cu o privire inexpresivă. Alt ageamiu cu capul în nori, îşi zicea. Mereu alţii incapabili ajung ofiţerii. Iar cei capabili pier pe front. Ca Reicke, de pildă."

Müller clătină din cap.

— Faceţi o movilită din pămîntul rămas, zise apoi. E mai bine aşa. Şi puneţi crucea la căpătîi.

— Am înţeles, domnule locotenent.

Müller încolonă compania şi comandă plecarea. Strigă comenzile mai tare decît este necesar. Mereu i se părea că ostaşii mai vechi nu-l iau în serios. Nici nu-l luau.

Sauer, Immermann şi Graeber făcură o movilită din pămîntul rămas.

— Crucea n-o să stea multă vreme în picioare, zise Sauer. Pămîntul e prea moale.

— Bineînţeles.

— Nici trei zile.

— Eşti rudă cu Reicke? întrebă Immermann.

— Ia mai ţine-ţi clanţa! A fost un om de treabă. Dar ce ştii tu despre asta?

— Haideţi fraţilor! Punem crucea? întrebă Graeber. Immermann se răsuci spre el:

— A, permisionarul nostru! Se grăbeşte!

— Parcă tu nu te-ai grăbi dacă ai fi în locul lui! i-o întoarse Sauer.

— Eu nu capăt permisie, ştii prea bine, mocofane!

— Te cred. Pentru că nu te-ai mai întoarce.

— Poate că m-aş întoarce.

Sauer scuipă. Immermann rîse batjocoritor:

— Poate chiar de bunăvoie.

— Te pomeneşti! Nu se poate şti niciodată ce-ţi trece prin cap. Te pricepi să îndrugi multe şi mărunte. Cine ştie ce secrete ai!

Sauer înşfăcă crucea. Şipca mai lungă era ascuţită jos. Sauer o înfipse în ţărînă şi o izbi de cîteva ori, în cap, cu latul lopeţii. Crucea se înfundă adînc.

— Ce spuneam! aminti el, întorcîndu-se spre Graeber. Nici trei zile n-o să stea în picioare.

— Trei zile sînt de-ajuns, declară Immermann. Am să-ţi dau un sfat, Sauer. Peste trei zile zăpada din cimitir va fi atît de topită, încît se va putea ajunge la morminte. Iei de acolo o cruce de piatră şi o pui aici. În felul ăsta se va linişti sufletul tău subaltern.

— O cruce rusească?

— De ce nu? Dumnezeu e internaţional. Sau te pomeneşti că nu mai e nici el?

Sauer îi întoarse spatele:

— Da' mucalit mai eşti, mă! Mucalit internaţional, ai?

— Am devenit în ultima vreme. În ultima vreme, Sauer! Înainte eram altfel. Iar chestia cu crucea e ideea ta. Ai propus- o chiar tu ieri.

— Ieri! Ieri am crezut cu toţii că-i vorba de-un rus; aşa că slăbeşte-mă cu răstălmăcirile tale!

Graeber îşi luă lopata.

— Am plecat, zise. Cred că am terminat treaba.

— Da, permisionarule, încuviinţă Immermann. Da, întruchipare a prudenţei! Am terminat treaba.

Graeber nu mai răspunse. Începuse să coboare dîmbul.

Grupa se adăpostise într-un beci care primea lumina printr-o gaură din tavan. Sub această gaură stăteau pe vine patru oameni şi jucau *skat* [1] pe o ladă. Alţi cîţiva dormeau prin colţuri. Sauer scria o scrisoare. Beciul era încăpător: fusese probabil mai înainte al vreunui grangur din partid. Erau oarecum feriţi de umezeală.

Steinbrenner veni de-afară.

— Aţi auzit ultimele ştiri? întrebă.

— Aparatul de radio e stricat.

— Ce porcărie! Ar trebui să-l repare cineva.

— Repară-l tu, puştane, răspunse Immermann. Omul care avea grijă de el are de două săptămîni capul retezat.

— Dar ce-a păţit aparatul de nu mai funcţionează?

— Nu mai are baterii.

— Baterii?

— Exact! rînji Immermann, sfredelindu-l pe Steinbrenner cu ochii. Dar poate că ar începe să meargă dacă ai băga sîrmele în nasul tău — capul ţi-e doar totdeauna plin de electricitate. Ia încearcă!

Steinbrenner îşi trecu mîna prin păr, dîndu-l peste ceafă.

— Sînt oameni, zise apoi, care nu-şi ţin gura pînă nu se ard.

— Nu mai face pe misteriosul, Max, ripostă Immermann liniştit. M-ai denunţat de cîteva ori pînă acum. O ştie toată lumea. Eşti un tip tare aprig. Asta-i partea ta bună. Din păcate, sînt un mecanic priceput şi un bun ochitor la mitralieră. Şi asemenea elemente sînt acum mai necesare aici decît oameni ca tine. De aceea n-o să-ţi meargă. Cîţi ani ai, în fond?

— Ţine-ţi gura!

— Douăzeci, nu? Sau numai optsprezece? Şi totuşi, ai un trecut destul de frumos pentru vîrsta ta. Cinci-şase ani ai hăituit ovrei şi trădători de neam. Straşnic! La douăzeci de ani eu vînam numai fete.

— Se şi vede.

— Da, ripostă Immermann. Se şi vede.

Mücke apăru în uşă:

— Ce se întîmplă iarăşi aici?

Nimeni nu răspunse. Toţi îl socoteau prea prost.

— Nimic, dom' plutonier, spuse Berning care se afla mai aproape de el. Stăteam la taifas.

---

1 Joc de cărţi, foarte popular în Germania.

Mücke se uită la Steinbrenner.

— S-a întîmplat ceva?

— Acum zece minute au fost transmise ultimele ştiri.

Steinbrenner se îndreptă din şale şi-şi roti ochii în jur. Nimeni nu era curios să afle ştirile. Numai Graeber era atent. Jucătorii de cărţi îşi urmară partida fără să se sinchisească. Sauer nu-şi ridică fruntea de pe scrisoare. Cei care dormeau sforăiau mai departe.

— Fiţi atenţi! strigă Mücke. N-aţi auzit? Ultimele şiri! Ciuliţi-vă urechile! Ordin pentru toţi!

— Înţeles, să trăiţi! făcu Immermann.

Mücke îi aruncă o privire. Faţa lui Immermann era atentă şi anodină. Jucătorii puseră cărţile, cu dosul în sus, pe ladă. Nu le amestecară. Economiseau astfel timp, ca să poată continua apoi jocul. Sauer îşi înălţă capul pe jumătate de deasupra scrisorii.

Steinbrenner îşi bombă pieptul:

— Ştiri importante! Transmise la „Ora Naţiunii". Din America se anunţă greve de mare amploare. Industria oţelului e paralizată. Cele mai multe fabrici de muniţii şi-au încetat activitatea. Sabotaje în industria constructoare de avioane. Pretutindeni demonstraţii pentru încheierrea imediată a păcii. Guvernul se clatină. Revoluţia e iminentă.

Făcu o pauză. Nimeni nu scoase o vorbă. Adormiţii făcuseră ochi şi se scărpinau. Prin gaura din tavan picurau, într-o găleată aşezată dedesubt, stropi de zăpadă topită. Mücke răsufla zgomotos.

— Submarinele noastre blochează întreaga coastă americană. Ieri au fost scufundate două vase mari care transportau trupe şi trei cargoboturi cu material de război; asta înseamnă treizeci şi patru de mii de tone numai săptămîna asta. Anglia moare de foame în mijlocul ruinelor ei. Orice circulaţie maritimă e întreruptă datorită submarinelor noastre. Noile arme secrete sînt gata. Printre ele se află şi bombardierele teleghidate, care zboară fără echipaj şi fără nici o escală pînă în America şi înapoi. Coasta Atlanticului a fost transformată într-o uriaşă fortăreaţă. Dacă inamicul va încerca o invazie, îl vom zvîrli în ocean, la fel ca în 1940.

Jucătorii luară din nou cărţile în mînă. Un bulgăre de zăpadă căzu în găleată, făcînd pleosc!

— Bine ar fi să avem nişte adăposturi ca lumea, mîrîi Scheider, un bărbat voinic, cu o bărbuţă roşcată.

— Măi, Steinbrenner, zise Immermann, ai cumva şi niscai ştiri din Rusia?

— De ce?

— Pentru că sîntem aici. Pe unii dintre noi i-ar interesa foarte mult. Pe camaradul nostru Graeber, de pildă. Aşteaptă să plece în permisie.

Steinbrenner şovăi o clipă. Se ferea de Immermann. Dar pînă la urmă birui în el spiritul de partid.

— Scurtarea frontului e aproape terminată, declară el. Ruşii sînt extenuaţi de uriaşele pierderi suferite. Au fost pregătite pentru contraofensivă poziţii noi, bine consolidate. Desfăşurarea dispozitivelor de rezervă e încheiată. Contraofensiva noastră cu noile arme va fi irezistibilă.

Schiţă gestul de a ridica mîna în sus, dar o lăsă să cadă. Era greu să spui despre Rusia ceva care să înflăcăreze; fiecare vedea cu ochii lui cum stau lucrurile. Şi Steinbrenner păru deodată un elev zelos care încearcă să salveze la repezeală un examen:

— Dar asta nu e fireşte nici pe departe totul. Ştirile cele mai importante sînt strict secrete. Nu pot fi difuzate nici chiar la „Ora Naţiunii". Un lucru e însă absolut sigur: pe duşman îl vom zdrobi încă în cursul acestui an.

Cam greoi făcu la stînga împrejur, pentru a se duce în alt cvartir. Mücke îl urmă.

— Io-te la lingăul ăsta bodogăni Schneider. În fiecare an îi zdrobim de două ori!

Apoi, uitîndu-se la cărţile din mînă:

— Am deschis.

— Ruşii sînt nişte trădători înveteraţi, glăsui Immermann. În războiul cu Finlanda s-au prefăcut mai slabi decît erau în realitate. Asta-i o şmecherie bolşevică de cea mai ordinară speţă.

Sauer ridică puţin capul:

— N-ai de gînd să taci odată? Eşti pare-se grozav de bine informat.

— Sînt. Că doar acum cîţiva ani erau încă aliaţii noştri. Iar cele ce-am spus despre Finlanda sînt cuvinte rostite de însuşi mareşalul nostru Göring. Ai ceva împotrivă?

— Măi, oameni buni, se amestecă unul dintre cei de la perete. Mai daţi-o dracului cu ciorovăielile astea. Ce v-a apucat azi?

Se făcu liniște. Se auzea numai zgomotul cărților aruncate pe ladă și picurul apei în găleată. Graeber se ghemui la locul lui. Știa ce-i apucase pe oameni. Așa erau totdeauna după execuții și înmormîntări.

Spre seară apărură răniții. Unii fură imediat trimiși mai departe. Oamenii veneau, cu pansamentele însîngerate, din cîmpia alb-cenușie și se îndreptau spre zarea lividă din partea opusă. Era ca și cînd ar fi fost sortiți să nu găsească niciodată un spital și să piară undeva în nemărginirea alb-cenușie. Cei mai mulți tăceau. Toți erau flămînzi.

Pentru ceilalți, care nu puteau umbla și pentru care nu mai existau ambulanțe, se înjghebă în biserică un spital de prim ajutor. Găurile din tavanul ciuruit de gloanțe fură de bine de rău astupate, apoi sosi un medic mort de oboseală cu doi infirmieri și începu imediat să opereze. Ușa rămase deschisă pînă cînd se întunecă; tărgile, unele după altele, erau purtate înăuntru și apoi scoase afară. Lumina albă de deasupra mesei de operație părea un cort luminos în penumbra aurie a încăperii. În colț se aflau rămășițele celor două statui de sfinți. Fecioara Maria ținea brațele întinse; mîinile dispăruseră. Lui Cristos îi lipseau picioarele; era ca și cum ar fi fost răstignit un amputat. La operație oamenii nu țipau aproape de loc: medicul mai avea anestezie. Apa fierbea în clădiri și în cutii nichelate. Membrele amputate umplură încet-încet cada de zinc din locuința comandantului companiei. De undeva apăru un cîine. Poposi lîngă ușă; încercară să-l alunge, dar se întorcea mereu acolo.

— De unde o fi venit? întrebă Graeber.

Stătea cu Fresenburg în preajma casei care fusese probabil a popii. Fresenburg se uită la animalul lățos care tremura cu capul întins înainte, și opină:

— Poate că din pădure.

— Ce să caute în pădure? Acolo nu-i nimic de mîncare pentru el.

— Ba da. De ajuns. Și nu numai în pădure. Peste tot.

Se apropiară. Cîinele întoarse capul cu atenția încordată, gata s-o ia la fugă. Cei doi se opriră.

Cîinele era înalt și deșirat, cu blana roșie-cenușie și cu un cap lunguieț și îngust.

— Asta nu-i dulău de sat, spuse Fresenburg. E cîine de soi.

Plesni încetişor din limbă. Animalul ciuli urechile. Fresenburg plescăi din nou şi vorbi cîinelui.

— Crezi că mîncare aşteaptă el aici? întrebă Graeber.

Fresenburg scutură din cap:

— Mîncare găseşte destulă pe cîmp. Nu pentru asta a venit. Aici e lumină şi ceva ce seamănă a casă de om. Cred că mai degrabă caută tovărăşie.

O brancardă fu scoasă dinăuntru. Pe ea se afla un om care murise în timpul operaţiei. Cîinele sări cîţiva metri înapoi. Sări fără nici un efort, ca şi cînd ar fi fost săltat uşor de un resort. Apoi se opri şi se uită la Fresenburg. Acesta îi vorbi iarăşi, făcînd fără grabă un pas spre el. Cu aceeaşi prudenţă, cîinele se trase imediat inapoi, dar se opri şi, aproape invizibil, dădu de cîteva ori din coadă.

— Îi e frică, zise Graeber.

— Bineînţeles. Dar e un cîine de soi.

— Şi un antropofag.

Fresenburg se întoarse spre Graeber:

— Asta sîntem cu toţii.

— Cum adică?

— Iac-aşa. Şi ne închipuim, ca şi ăsta, că sîntem cumsecade. Şi, la fel ca el, căutăm un pic de căldură, de lumină şi de prietenie.

Fresenburg zîmbi cu o jumătate de faţă. Cealaltă jumătate, imobilizată de o cicatrice mare, părea moartă; Graeber avea totdeauna o senzaţie ciudată cînd vedea zîmbetul lui Fresenburg pierind în dreptul barierei de la jumătatea obrazului. Mai ales că nu părea nicidecum ceva întîmplător.

— Nu sîntem altfel decît ceilalţi oameni, glăsui Graeber. Numai că e război, atît.

Fresenburg clătină din cap, scuturîndu-şi cu bastonul zăpada de pe jambiere.

— Te înşeli, Ernst. Am pierdut simţul măsurii. De zece ani sîntem siliţi să ne izolăm — să ne izolăm într-o atmosferă de groaznică, revoltătoare, neomenoasă şi ridicolă trufie. Am fost proclamaţi „popor de stăpîni", pe care celelalte popoare au datoria să-l slujească aidoma unor robi! proferă Fresenburg cu un hohot de rîs sarcastic. „Popor de stăpîni!" — şi trebuie să ascultăm de orice imbecil, de orice şarlatan, de orice ordin... Cum se împacă asta cu „poporul de stăpîni"? Răspunsul este ceea ce vedem aici. Şi, ca totdeauna, loveşte în nevinovaţi mai mult decît în vinovaţi.

Graeber căscă ochii la el. Fresenburg era singurul om de pe front în care avea deplină încredere. Erau din acelaşi oraş şi se cunoşteau de mult.

— Din moment ce ştii toate astea, îl întrebă după o clipă, de ce eşti aici?

— De ce sînt aici? În loc să mă usuc într-un lagăr de concentrare? Sau să fiu împuşcat pentru nesupunere la mobilizare?

— Nu asta am vrut să spun. Ştiu că în 1939 erai trecut de vîrsta la care mai puteai fi chemat sub arme. De ce te-ai înrolat ca voluntar?

— Atunci eram prea bătrîn. Între timp s-au schimbat lucrurile. Acum se mobilizează şi contingente mai vechi decît al meu. Dar nu asta contează. Nu e o scuză. Şi nici faptul de a fi aici nu soluţionează nimic. În zilele acelea, însă, ne-am autosugestionat: să nu stăm deoparte cînd patria e în război, indiferent din ce pricină, din a cui vină şi de către cine a fost dezlănţuit. Era un simplu pretext. La fel ca înainte, cînd spuneam că punem umărul numai pentru a împiedica o nenorocire mai mare. Tot un pretext şi ăsta. Faţă de noi înşine. Atît, şi nimic mai mult!

Izbi violent cu bastonul în zăpadă. Cîinele o zbughi fără zgomot şi pieri în dosul bisericii.

— L-am înfruntat pe Dumnezeu, Ernst. Înţelegi ce înseamnă asta?

— Nu, răspunse Graeber.

Nu voia să înţeleagă. Fresenburg tăcu o vreme.

— Nici nu poţi să înţelegi, urmă el ceva mai liniştit. Eşti prea tînăr. Nu cunoşti prea multe în afară de război şi de tontoroiul isteriei. Dar eu am fost şi în celălalt război. Şi am trăit şi epoca dintre ele.

Zîmbi din nou: o jumătate a feţei zîmbea, cealaltă rămînea împietrită. Zîmbetul unduia, ca un val obosit, înspre partea moartă, dar n-o putea depăşi.

— Cîntăreţ de operă aş vrea să fiu, zise Fresenburg. Un tenor cu capul sec şi cu vocea convingătoare. Sau foarte bătrîn. Sau copil. Nu, nu copil. Nu — din pricina celor ce vor urma. Războiul e pierdut; cred că măcar asta ştii.

— Nu ştiu.

— Oricare general cu răspundere i-ar fi pus de mult capăt. Noi luptăm aici de florile mărului.

Şi repetă:

— De florile mărului. Nici măcar pentru condiţii suportabile de pace.

Apoi, ridicînd o mînă spre zarea ce se întuneca tot mai mult:

— De altfel, cu noi nu mai tratează nimeni. Am pustiit totul în calea noastră, ca Atila şi Gingis-Han. Am călcat toate tratatele şi legile umane. Am...

— Toate astea au fost făcute de SS! exclamă Graeberg cu deznădejde.

Îl căutase pe Fresenburg, pentru că voise să scape de Immermann, Sauer şi Steinbrenner; ar fi dorit să vorbească cu el despre bătrînul şi paşnicul oraş de lîngă rîu, despre aleile cu tei şi despre tinereţe. Dar acum se simţea mai rău ca înainte. Parcă toate mergeau anapoda în ultima vreme. De la ceilalţi nu se aşteptase la nici un ajutor, dar Fresenburg, pe care, în haosul retragerii, nu-l mai văzuse o bună bucată de vreme era cu totul altceva — şi tocmai din gura lui a trebuit să audă acum ceea ce n-a vrut să admită atîta timp, aceste lucruri la care ar fi dorit să se gîndească abia acasă şi de care se temea atît de mult.

— Vorbeşti de SS? i-o întoarse Fresenburg cu dispreţ. Chiar că numai pentru ei mai luptăm! Pentru SS, pentru Gestapo, pentru mincinoşi şi afacerişti, pentru fanatici, ucigaşi şi nebuni — ca toţi aceştia să mai poată sta un an la cîrmă. Pentru ei — pentru nimic altceva. Războiul e de mult pierdut.

Se înserase de-a binelea. Uşile bisericii fură închise, ca să nu răzbată lumina afară. În golurile ferestrelor apărură umbre omeneşti care le acoperiră cu pături. Tot aşa fură camuflate gurile beciurilor şi adăposturilor. Fresenburg se uită într- acolo:

— Am devenit cîrtiţe. Cîrtiţe şi în sufletele noastre blestemate. E cu adevărat de pomină halul în care am ajuns.

Graeber scoase din buzunarul vestonului o cutie de ţigări începută şi i-o întinse lui Fresenburg. Dar acesta refuză:

— Fumează-le singur. Sau ia-le cu tine. Am destule.

Graeber clătină din cap:

— Ia, te rog!

Fresenburg schiţă un zîmbet şi luă o ţigară.

— Cînd pleci? întrebă apoi.

— Nu ştiu. Permisia n-a ieşit încă.

Graeber trase adînc în piept fumul ţigării şi-l suflă apoi. Ce bine e să ai ţigări! Uneori chiar mai bine decît prieteni. Ţigările nu-ţi tulbură sufletul. Sînt multe şi docile.

— Nu ştiu, repetă Graeber. De cîtva timp nu mai ştiu absolut nimic. Înainte totul era limpede; acum totul e alandala. Aş vrea să adorm şi să mă trezesc într-altă epocă. Dar nu ne e dat să scăpăm atît de uşor. Am început mult prea tîrziu să gîndesc. Şi nu-s de loc mîndru de asta.

Cu dosul mîinii, Fresenburg îşi frecă cicatricea de pe obraz.

— Nu te frămînta pentru atîta lucru. În ultimii zece ani ni s-au împuiat în aşa hal urechile cu propagandă, încît era greu să mai auzim şi altceva. În special ceea ce n-are glas răsunător: îndoiala şi conştiinţa. L-ai mai apucat pe Pohlmann?

— L-am avut profesor de istorie şi religie.

— Cînd ajungi acasă, fă-i o vizită. Poate că mai trăieşte. Şi salută-l din partea mea.

— De ce să nu mai trăiască? Că doar nu-i soldat.

— Nu, nu-i soldat.

— Atunci nu încape îndoială că e încă în viaţă. Nu cred să aibă mai mult de şaizeci şi cinci de ani.

— Salută-l din partea mea.

— Cu plăcere.

— Acum trebuie să plec. Să auzim de bine! Probabil că n-o să ne mai vedem.

— Pînă la întoarcerea mea, cred că nu. Dar o să treacă repede. Numai trei săptămîni.

— Aşa e, da. Ei, toate cele bune!

— Şi ţie la fel!

Fresenburg porni cu paşi mari prin zăpadă, spre compania sa care se afla cartiruită în satul distrus din apropiere. Graeberg îl urmări cu privirea pînă ce se mistui în amurg. Apoi se întoarse şi el.

În dreptul bisericii zări umbra neagră a cîinelui. Uşa se deschise şi o clipă se zări o dungă foarte subţire de lumină. În faţa intrării erau agăţate foi de cort. Dîra de lumină dădea o senzaţie de căldură — şi poate că ar fi sugerat chiar şi un cămin, dacă nu s-ar fi ştiut la ce anume serveşte aici.

Graeber făcu cîţiva paşi spre cîine. Animalul zvîcni în lături şi Graeber văzu cele două statui mutilate din biserică, aruncate în zăpadă. Alături se afla şi bicicleta stricată. Fuseseră scoase, pentru că în biserică era nevoie de fiece locşor.

Păşi mai departe, spre beciul unde era instalat plutonul lui. Purpuriul stins al asfinţitului stăruia în spatele ruinelor. Ceva mai

într-o parte, lîngă biserică, zăceau cîteva cadavre. În zăpada topită se găsiseră încă trei morţi, din octombrie.Erau fleşcăiţi şi, de pe acum, aproape deopotrivă cu pămîntul. Alături fuseseră întinşi cei care muriseră după-amiaza în biserică. Erau încă vineţi la faţă şi păreau duşmănoşi, şi întristaţi, şi nicidecum împăcaţi cu soarta lor.

Capitolul 4

Într-o clipă se treziră cu toţii din somn. Beciul se cutremura. Urechile le ţiuiau. Peste tot se prăvăleau bulgări de pămînt. Tunurile antiaeriene din spatele satului trăgeau ca turbate.

— Repede — afară! strigă unul dintre noii complectaşi.

— Linişte! Nu faceţi lumină!

— Afară din cursa asta de şoareci!

— Încotro, zăpăcitule? Clanţa! Ce dracu, doar nu mai sînteţi recruţi!

O bubuitură surdă zgudui din nou beciul. Ceva se nărui în beznă. Un huiet de pietre, de pămînt şi de lemnărie surpată. Fulgere vineţii scăpărau prin spărtura din tavan.

— S-a prăbuşit ceva peste oamenii de-alături!

— Linişte! A fost doar o bucată de zid.

— Să fugim pînă nu ne îngroapă şi pe noi!

Umbre omeneşti se profilară lîngă uşa beciului.

— Dobitocilor! sudui cineva. Rămîneţi în beci! Aici barem nu cad schije.

Ceilalţi nu-l luară în seamă. Nu se încredeau în beciul acesta neconsolidat. Şi aveau dreptate; la fel ca şi cei care voiau să rămînă. Era o chestie de noroc: tot atît de bine puteai fi strivit sub dărîmături, cum puteai fi omorît de schije.

Rămaseră în aşteptare. Simţeau un gol în stomac şi răsuflarea abia li se mai auzea. Aşteptau căderea bombei următoare. Nu putea să întîrzie prea mult. Dar nu veni. Auziră în schimb cîteva explozii succedîndu-se rapid la o distanţă mult mai mare.

— Ei, drăcia dracului! se zborşi unul. Unde-s avioanele noastre de vînătoare?

— Deasupra Angliei.

— Gura! răcni Mücke.

— Deasupra Stalingradului! susură Immermann.

— Gura!

Într-o pauză a antiaerienei se auzi deodată duduit de motoare.

— Ăştia-s! strigă Steinbrenner. Au venit! Ai noştri!

Toţi traseră cu urechea. Prin vuietul asurzitor răzbea răpăit de mitraliere. După aceea urmară trei explozii în şir. Bombele căzuseră foarte aproape de sat. O lumină albăstrie săgetă întunericul din beci; în aceeaşi clipă Graeber simţi năpustindu-se peste el un amestec bezmetic de alb, roşu şi verde, pămîntul se umflă năprasnic şi se despică într-o vijelie de bubuituri, de trăsnete şi de benzină. În ultimele pîlpîituri ale tumultului de afară se auziră ţipete, iar în pivniţă pîrîit de ziduri prăbuşite.

Graeber îşi scoase capul, orbecăind sub ploaia de moloz. „Biserica!" îi fulgeră prin cap, şi brusc se simţi atît de vlăguit, de parcă nu i-ar mai fi rămas decît învelişul de piele, iar tot restul i-ar fi fost stors din trup. Gura beciului exista încă; apăru cenuşie, la locul ei, cînd ochii orbiţi începură să vadă din nou. Graeber mişcă mîinile şi picioarele. Nu era rănit.

— Măi, să fie! făcu Sauer lîngă el. De data asta era cît pe-aci! Cred că tot beciul e făcut praf.

Se tîrîră într-acolo. Afară, bubuitul se dezlănţui din nou. Din cînd în cînd se auzea cîte o comandă dată de Mücke. O piatră ricoşată de undeva îl lovise în frunte. În lumina tremurată, sîngele îi curgea negru pe obraz.

— Repede! Puneţi mîna cu toţii! Dezgropaţi! Care lipseşte?

Nimeni nu răspunse. Întrebarea fusese prea idioată. Graeber şi Sauer dădeau la o parte dărîmăturile şi pietrele. Mergea foarte încet. Druguri de fier şi bulgări mari îi ţineau în loc. Nu vedeau aproape nimic. Nălucea doar cerul palid şi pălălaia exploziei.

Graeber împinse molozul din cale şi se tîrî de-a lungul zidului prăbuşit. Faţa sa aproape că atingea dărîmăturile, iar mîinile îi bîjbîiau încoace şi încolo. Ciulea urechile cu încordare, pentru ca din hărmălaie să desprindă strigăte sau gemete; în acelaşi timp dibuia printre pietre, dacă nu dă cumva de mădulare omeneşti. Era mai bine aşa decît să sape la întîmplare. Timpul e un factor foarte important cînd sub dărîmături se află îngropaţi oameni.

Găsi deodată o mînă ce se mişca.

— Am dat peste unul! strigă.

Rîcîi mai departe cu degetele, căutînd capul. Dar nu-l găsi şi trase de mînă.

— Unde eşti? strigă. Spune ceva! Dă un semn de viaţă! Unde eşti?

— Aici, murmură cel îngropat, într-o clipă de linişte a bombardamentului, chiar lîngă urechea lui. Nu trage. Sînt imobilizat.

Mîna se mişcă din nou. Graeber zvîrli molozul în lături. Găsi faţa. Pipăi gura.

— Veniţi repede aici! strigă. Ajutaţi-mi!

Numai cîţiva oameni aveau loc, în colţul acela, să ajute la dezgropare. Graeber auzi glasul lui Steinbrenner:

— Treci dincolo! Ţine-i capul sus! Noi săpăm dinspre partea asta.

Graeber se dădu la o parte. Ceilalţi săpau de zor în întuneric.

— Cine-i? întrebă Sauer.

— Habar n-am.

Graeber se aplecă peste omul de jos:

— Cine eşti?

Omul răspunse ceva. Graeber nu putu înţelege; lîngă el ceilalţi lucrau, zvîrlind şi înlăturînd molozul.

— Mai trăieşti? întrebă Steinbrenner.

Graeber pipăi faţa omului, care rămase nemişcată.

— Nu ştiu, răspunse. Acum cîteva minute era încă în viaţă.

Tumultul începu din nou. Graeber se aplecă foarte aproape de capul din dărîmături.

— Acum te scoatem! strigă el. Ai înţeles ce-am spus?

I se păru că simte pe obraz adierea uşoară a unei răsuflări, dar nu era sigur. Deasupra lui gîfîiau Steinbrenner, Sauer şi Schneider.

— Nu mai răspunde.

— Ne-am împotmolit, zise Sauer, izbind cu cazmaua în ceva ce scoase un clinchet dur. Aici sînt traverse de fier şi pietroaie prea mari. Ne trebuie lumină şi ceva scule.

— Nici vorbă de lumină! sări Mücke. Dacă face cineva lumină, îl împuşc!

Ştiau şi ceilalţi că a face lumină în timpul unui atac aerian era curată sinucidere.

— Idiotul! înjură Scheneider. Mare învăţat mai e şi dumnealui!

— Nu mai putem continua. Trebuie să aşteptăm pînă ce-om reuşi să vedem ceva.

— Aşa-i.

Graeber se cinchi cu spatele la perete. Îşi îndreptă ochii spre înaltul cerului, de unde se năpustea în beci sălbaticul vacarm. Auzea numai nevăzuta, bezmetica moarte. Nu era nimic neobişnuit. Aşteptase de multe ori aşa, şi fuseseră împrejurări şi mai vitrege.

Trecu uşurel cu mîna peste obrazul necunoscutului. Era acum curăţat de pămînt şi moloz. Pipăi buzele. Atinse dinţii. Simţi o uşoară muşcătură în degete. Apoi dinţii se înfipseră mai tare o clipă şi brusc se descleştară.

— Trăieşte încă, zise el.

— Spune-i că doi oameni s-au dus după unelte.

Graeber trecu din nou cu mîna peste buze. Nu se mai mişcară. Căută mîna din maldărul de moluz şi o ţinu strîns. Dar nici mîna nu mai răspunse. Graeber o ţinu într-a lui; eratot ce putea face. Şi mai rămase aşa în aşteptare, pînă ce încetă raidul.

Oamenii aduseră scule şi-l scoaseră de sub dărîmături pe camaradul îngropat. Era Lammers. Fusese un om uscăţiv, cu ochelarii. Se aflau pe jos, la un metru de el, şi nu se spărseseră. Dar Lammeres era mort.

•

Graeber porni cu Schneider în patrulare. Era ceaţă şi aerul mirosea a explozive. Un zid al bisericii se dărîmase. La fel şi casa comandantului companiei. Graeber se întrebă dacă Rahe o mai fi în viaţă. Îl văzu apoi în semiîntuneric, lung şi deşirat, îndărătul casei; urmărea lucrările de deblocare din preajma bisericii. Unii dintre răniţi fuseseră prinşi sub dărîmături. Ceilalţi se aflau afară, pe jos, întinşi pe pături şi pe foi de cort. Nici unul nu se văita. Ochii tuturora erau aţintiţi spre cer. Dar nu pentru a implora ajutor. Se temeau de cer.

Graeber trecu pe lîngă noile pîlnii de obuze. Duhneau — şi erau atît de negre pe covorul de zăpadă, încît păreau fără fund. Aburi suiau dinăuntru. O pîlnie mai mică apăruse lîngă dîmbul unde se aflau mormintele.

Graeber clătină din cap:

— Şi de unde o să luăm pămînt ca să astupăm groapa?

— Îl dăm jos de pe margini.

— Degeaba. Mormîntul va rămîne totuşi mai coborît decît restul terenului dimprejur. E mult mai simplu să săpăm gropi noi.

Schneider se scărpină în barba-i roşcată:

— Adică cum: e neapărat necesar ca mormintele să fie totdeauna mai înalte decît terenul din jur?

— Cred că nu. Dar ne-am deprins aşa.

Merseră mai departe. Graeber văzu că de pe mormîntul lui Reicke crucea dispăruse. Exploziile o zvîrliseră undeva în noapte. Schneider rămase locului şi-şi ciuli urechile.

— S-a dus permisia ta! zise apoi.

Traseră amîndoi cu urechea. Frontul se însufleţise subit. Rachetele şi umbrele luminoase pluteau în zare. Focul de artilerie devenise mai puternic şi mai regulat. Se auzeau şi plesnete de mine.

— Foc rulant, zise Schneider. Asta înseamnă că ne bagă şi pe noi. S-a zis cu permisiile!

— Mda.

Ascultară din nou. Scheider avea dreptate. Ceea ce se auzea nu părea a fi un atac limitat. Era o masivă pregătire de artilerie pe frontul ce se însufleţise. În dimineaţa următoare avea să se dezlănţuie probabil atacul general. Peste noapte se lăsase ceaţă şi văzduhul devenea tot mai neguros. Ruşii vor ataca dindărătul perdelei de ceaţă, întocmai ca acum două săptămîni, cînd compania a pierdut patruzeci şi doi de oameni.

Adio permisie! Graeber nu crezuse de altfel niciodată cu adevărat că va avea parte de ea. Nu scrisese nici măcar părinţilor că s-ar putea s-o obţină. De cînd era soldat, fusese numai de două ori acasă, iar de la ultima permisie trecuse atît de multă vreme, încît i se părea aproape ceva ireal. Doi ani. Douăzeci de ani. Totuna. Graeber nu se simţea nici măcar decepţionat. Doar vlăguit.

— Pe unde vrei s-o iei acum? îl întrebă Schneider.

— Mi-e perfect egal. La dreapta?

— Bun. Atunci eu o iau la stînga.

Ceaţa cobora şi se îngroşa repede. Era ca o supă de lapte, întunecată, în care bîjbîiai în neştire. Ajungea acum pînă la gît, se tălăzuia şi fierbea umed şi rece. Capul lui Schneider pluti cîtva timp pe deasupra şi pieri apoi în beznă. Graeber o luă la dreapta, ocolind satul în cerc larg. Din cînd în cînd se scufunda cu totul în ceaţă. Apoi apărea din nou şi vedea la marginea lăptoasei unduiri luminile multicolore ale frontului. Bombardamentul se înteţea.

N-ar fi putut spune cît timp umblase cînd auzi cîteva împuşcături. „Schneider, îşi zise. A devenit probabil nervos". Auzi apoi alte împuşcături şi, de data asta, după ele, strigăte. Îşi încovoie spinarea, se cufundă în ceaţă ca într-un adăpost şi rămase în aşteptare, cu arma pregătită. Strigătele se apropiau. Cineva îi rosti numele. Graeber răspunse.

— Unde eşti?

— Aici!

Îşi înălţă o clipă capul din ceaţă şi, prevăzător, se dădu cu un pas la o parte. Nimeni nu trase. Glasul era acum foarte aproape — dar în ceaţă şi beznă e greu să apreciezi distanţele. Apoi îl văzu pe Steinbrenner.

— Scîrnăviile! L-au împuşcat pe Schneider. Drept în cap!

Partizanii de bună seamă. Se strecuraseră tiptil prin ceaţă. Barba roşie a lui Schneider le servise ca o ţintă infailibilă. Se aşteptaseră să găsească întreaga companie dormind, însă lucrările de deblocare le -au răsturnat planul; pe Schneider au reuşit totuşi să-l cureţe.

— Spurcaţii! Şi nu putem măcar urmării în afurisita asta de ciorbă!

Faţa lui Steinbrenner era umedă de ceaţă. Ochii îi sticleau.

— Ordin de la Rahe să patrulăm în doi, zise el. Şi să nu ne depărtăm prea mult.

— Bine.

Rămaseră unul lîngă altul, însă numai atît cît se poate vedea. Steinbrenner scruta cu grijă negura, înaintînd atent. Era un bun ostaş.

— Grozav aş vrea să înhaţăm unul, şopti deodată. Aş şti ce să fac cu el aici în ceaţă. O cîrpă în bot, ca să nu audă nimeni nimic, apoi mîinile şi picioarele legate cobză, şi ţin-te,băiete! N-ai să crezi cît de mult poţi să tragi de un ochi din orbită, fără să pleznească.

Îşi încleştă degetele, de parcă ar fi strivit ceva încetul cu încetul.

— Ba te cred, răspunse Graeber.

„Schneider, îşi zise. Dacă ar fi luat-o la dreapta în loc s-o ia la stînga, partizanii m-ar fi ucis pe mine". Dar nu se frămîntă prea mult. Asemenea lucruri se mai petrecuseră şi în alte rînduri. Pentru un soldat, totul era chestie de noroc.

Cercetară locurile pînă ce le veni schimbul, dar nu găsiră nici o urmă. Focul de pe front se mută înapoi. Mijea de ziuă, cînd se dezlănţui atacul.

— A început! zise Steinbrenner. Mare lucru să fii acum în primele rînduri. La atacuri e totdeauna nevoie de multe rezerve. În cîteva zile poţi să ajungi subofiţer.

— Sau sub şenilele unui tanc, făcut pastramă.

— Măi omule, măi! La ce vă gîndiţi voi ăştia, fosilele frontului! Aşa nu poţi ajunge niciodată la ceva. Nu toţi mor în luptă.

— Nu, fireşte. Altminteri n-ar mai fi războaie!

Se întoarseră în adăpost. Graeber se lungi şi încercă să adoarmă. Nu izbuti. Urmărea vuietul frontului.

Ziua începu cenuşie şi umedă. Frontul mugea. Intraseră şi tancurile în luptă. La sud, linia frontului fu împinsă înapoi. Avioanele vuiau pe sus. Camioane încărcate cu trupe goneau peste cîmp. Soseau mereu alţi răniţi. Compania aştepta ordinul s-o pornească spre front.

La zece, Graeber fu chemat la Rahe. Comandantul companiei îşi schimbase locuinţa. Stătea acum într-altă parte a casei de piatră care mai rămăsese încă în picioare. Alături era cancelaria.

Camera se afla la parter. Un scaun cu trei picioare, o sobă mare, dărăpănată, pe care se aflau cîteva pături, un pat de campanie şi o masă alcătuiau tot mobilierul. Prin fereastra spartă se vedea o pîlnic de obuz. Geamul era cîrpit cu carton. În încăpere era frig. Pe masă se afla o maşină de spirt, pe care fierbea cafea.

— Ţi-a ieşit permisia, zise Rahe, turnînd cafeaua într-o ceaşcă colorată, fără toartă. A fost aprobată. Te miri, nu-i aşa?

— Da, domnule locotenent.

— Şi eu mă mir. Ordinul de serviciu e la cancelarie. Du-te de-l ridică şi şterge-o cît poţi mai repede. Fă tot posibilul să te ia vreo maşină. Dintr-un moment într-altul poate să sosească suspendarea permisiilor.

— Am înţeles, domnule locotenent.

Rahe părea că vrea să mai spună ceva. Dar se răzgîndi, ocoli masa şi-i dădu mîna.

— Noroc şi vezi să dispari repede. Permisia ţi se cuvine de multişor. Ai meritat-o.

Se întoarse şi trecu la fereastră. Era prea joasă pentru el. Trebuia să se aplece ca să privească afară.

Graeber făcu la stînga-mprejur şi trecu în spatele casei, unde se afla cancelaria. Cînd ajunse în dreptul ferestrei, zări decoraţiile lui Rahe — capul nu i se vedea.

Furierul îi înmînă ordinul, ştampilat şi iscălit.

— Mare baftă ai! bodogăni el acru. Şi nici măcar căsătorit nu eşti!

— Nu; în schimb e întîia mea permisie după doi ani.

— Baftă! repetă furierul. Permisie într-un moment cînd atmosfera e atît de încărcată!

— N-am ales eu momentul.

Graeber coborî în adăpostul din beci. Nu mai nădăjduise să capete permisia, aşa că nu împachetase nimic. Prea multe nu avea de luat. Îşi strînse repede lucrurile. Printre ele avea şi o icoană rusească, emailată, pe care voia s-o dea mamei sale. O găsise undeva în drum.

Găsi loc pe o ambulanţă. Maşina, înţesată cu răniţi, alunecase într-o groapă acoperită de zăpadă. Însoţitorul fusese zvîrlit de pe banchetă şi-şi frînsese braţul, aşa că Graeber plecă în locul lui.

Maşina o luă pe şoseaua marcată cu pari şi şomoioage de paie, ocolind încă o dată satul. de unde naiba or fi avînd ruşii atîta artilerie?

— De!

— Au şi tancuri cu duiumul. De unde?

— Din America. Sau din Siberia. Cică au acolo o sumedenie de fabrici.

Şoferul ocoli un camion împotmolit.

— Rusia e prea mare, zise el. Prea mare, crede-mă. Te pierzi în ea.

Graeber încuviinţă din cap şi-şi potrivi jambierele peste bocanci. Un moment se simţi stînjenit, de parcă ar fi fost dezertor. Colo, în piaţa satului, se afla — pîlc negru — compania lui, iar el pleca spre patrie. Singur. Ceilalţi rămîneau acolo, iar el pleca. Şi ei aveau s-o pornească spre front. „Totuşi, merit să plec, îşi zise. A spus-o şi Rahe. Dar de ce mă gîndesc la asta? Pentru că mă tem să nu vină cineva după mine să mă cheme înapoi!".

După cîţiva kilometri dădură peste un camion cu răniţi care derapase şi se împotmolise în zăpadă. Opriră şi cercetară brancardele din ambulanţa lor. Doi răniţi muriseră. Îi dădură jos şi luară în locul lor alţi trei din camion. Graeber dădu o mînă de ajutor. Doi erau amputaţi; al treilea avea o rană de glonţ în obraz

şi putea sta în capul oaselor. Erau răniţi care trebuiau să rămînă întinşi pe brancarde şi cărora deci nu li se mai putea face loc în ambulanţă. Acum îi cuprinsese teama tuturor răniţilor; că nu cumva, în ultima clipă, să-i ajungă din urmă războiul.

— Ce-ai păţit? întrebă conducătorul ambulanţei pe şoferul maşinii împotmolite.

— Ax frînt.

— Ax frînt? În zăpadă?

— Ştiu pe cineva care şi-a rupt degetul scobindu-se în nas. N-ai mai auzit de aşa ceva, ageamiule?

— Ba da, se-nţelege. Ai totuşi noroc că greul iernii a trecut. Altminteri, oamenii pe care-i transporţi ar fi îngheţat pe capete.

Porniră din nou la drum. Şoferul ambulanţei se rezemă de banchetă.

— Mi s-a întîmplat chiar mie acum două luni, zise el. Un bucluc cu angrenajul. Trebuia să merg foarte încet. Oamenii îmi degerau pe tărgi. N-aveam ce să fac. Numai şase mai erau în viaţă cînd am ajuns. Binenţeles — cu mîinile, picioarele şi nasurile degerate. Să fii rănit iarna, în Rusia, nu-i o plăcere!

Scoase din buzunar un boţ de tutun de mestecat şi muşcă din el.

— Ce să mai spun de răniţii care pot să umble! O ceată din ăştia o pornise pe jos. Noaptea, pe ger. Nici una, nici două, să ne ia maşina cu asalt. Se agăţau de uşi şi de scări ca un roi de albine. A trebuit să-i zvîrlim cu forţa.

Graeber dădu absent din cap şi-şi roti privirea împrejur. Satul nu se mai vedea. Pierise în dosul unui troian de zăpadă. Nu mai exista decît cerul — şi cîmpul, peste care treceau în drumul spre apus. Era pe la amiază. Soarele licărea nedesluşit îndărătul perdelei cenuşii. Zăpada trimitea sclipiri slabe.

Şi, deodată, ceva se dezlănţui în el, fierbinte, precipitat, şi Graeber simţi pentru întîia oară că a scăpat, că lăsa moartea în urma lui, departe, din ce în ce mai departe. Simţea acest lucru şi nu-şi putea desprinde privirile de la zăpada strivită de maşini, care dispărea sub cauciucurile ambulanţei, metru după metru — şi erau metri după metri de siguranţă, spre apus, spre patrie, spre o viaţă de neconceput, dincolo de orizontul salvator.

Manipulînd schimbătorul de viteză, şoferul îl atinse cu cotul. Graeber tresări. Se căută prin buzunare şi scoase un pachet de ţigări.

— Ia, te rog, îi spuse şoferului.

— Mulţumesc, făcu acesta fără să se uite la ţigări. Nu fumez. Prefer tutunul de mestecat.

Capitolul 5

Decovilul se opri. O gară minusculă pirotea în soare, camuflată. Din puţinele case ce-o înconjurau, nu se mai vedeau decît ruine; în schimb se construiseră nişte barăci, cu acoperişurile vopsite, la fel ca şi pereţii, în culori de camuflaj. Cîteva vagoane de cale ferată aşteptau garate pe şine şi nişte prizonieri ruşi le descărcau. Decovilul avea aici legătură cu o linie mai mare. Răniţii fură transportaţi într-o baracă. Cei care puteau umbla se ghemuiră pe laviţele rudimentare. Se dădură jos şi cîţiva ostaşi în permisie, dar se străduiau să se arate cît mai puţin: se temeau să nu fie văzuţi şi trimişi înapoi.

Era o zi molcomă. O lumină veştedă se juca cu ea însăşi pe zăpadă. În depărtare se auzea zumzetul unor motoare de avion. Dar zgomotul nu venea de sus; probabil că undeva se afla un aerodrom ascuns. Mai tîrziu zburâ deasupra gării o escadrilă care luă treptat înălţime, pînă ce se profilă în zare ca un stol de ciocîrlii.

Graeber moţăia. „Ciocîrlii, visa el. Pace".

Doi jandarmi îl făcură să tresare speriat.

— Actele!

Jandarmii erau sănătoşi, voinici şi scăpărau de energie, ca toţi oamenii care nu se simt în primejdie. Aveau uniforme impecabile, armele curăţate lună, şi fiecare dintre ei cîntărea cu cel puţin zece kilograme mai mult decît oricare dintre ostaşii în permisie.

Soldaţii prezentară tăcuţi ordinele de serviciu. Jandarmii le cercetară amănunţit înainte de a le restitui. Cerură apoi şi legitimaţiile militare.

— Mîncarea se distribuie în baraca numărul trei, glăsui în cele din urmă jandarmul cel mai în vîrstă. Şi mai daţi jos jegul de pe voi. Arătaţi ca nişte porci. În halul ăsta vreţi să vă faceţi intrarea în patrie?

Grupul se îndreptă spre baraca numărul trei.

— Copoi împuţiţi! scrîşni un soldat negricios, cu faţa numai tuleie. Gură mare, dar la căldurică, departe de front! Şi se dau la noi de parcă am fi tîlhari!

— La Stalingrad au împuşcat zeci de inşi, luînd drept dezertori nişte oameni care doar se pierduseră de regimentele lor, zise altul.

— Ai fost la Stalingrad?

— Dacă aş fi fost, nu eram acum aici. Din încercuirea de acolo n-a scăpat nimeni.

— Ascultă, băieţaş, i-o tăie un subofiţer mai în vîrstă. Pe front eşti liber să spui ce pofteşti. Aici e însă altceva. Aşa că, de acum încolo, ai face mai bine să-ţi struneşti meliţa, dacă ţii la pielea ta, înţeles?

Se încolonară cu gamelele în mînă. Fură lăsaţi să aştepte mai bine de un ceas. Nici unul nu se clinti din loc. Tremurau de frig, dar aşteptau: erau deprinşi. Pînă la urmă primiră cîte un polonic de ciorbă, în care pluteau două-trei zdrenţe de carne, zarzavat şi cîţiva cartofi.

Omul care nu fusese la Stalingrad întoarse precaut capul şi zise apoi:

— Grozav aş vrea să ştiu dacă şi jandarmii mănîncă zeama asta!

— Măi da' multe te mai frămîntă pe tine! îl înţepă subofiţerul, cu dispreţ.

Graeber înghiţi ciorba. „Noroc că-i măcar caldă", îşi zise. Acasă va mînca mai bine. Va găti maică-sa. Poate chiar cîrnaţi de purcel cu ceapă prăjită şi cartofi, şi o cremă de zmeură cu sos de vanilie la desert.

Trebuiră să aştepte pînă noaptea. Jandarmii îi mai controlară de două ori. Mereu soseau alţi răniţi. Cu fiecare transport, ostaşii în permisie deveneau mai nervoşi. Se temeau că nu vor putea pleca mai departe.

În sfîrşit, puţin după miezul nopţii, se formă un tren. Frigul se înteţise şi stelele sclipeau, imense, pe cer. Toţi le urau; pentru că sporeau vizibilitatea avioanelor. Natura în sine nu mai însemna de mult nimic pentru ei; era doar favorabilă ori nefavorabilă în raport cu războiul. Siguranţă sau primejdie.

Fură îmbarcaţi răniţii. Pe trei dintre ei îi aduseră însă imediat înapoi. Erau morţi. Brancardele rămaseră pe peron. Cele ale morţilor, fără pături. Nicăieri pic de lumină.

Veniră apoi, la rînd, răniţii care puteau umbla. Fură controlaţi temeinic. „Pe noi nu ne mai iau, îşi zise Graeber. Sînt prea mulţi răniţi. Trenul e plin". Sfredeli cu privirea stinsă, în beznă. Inima îi bătea năvalnic. Avioane nevăzute huruiau undeva pe sus. Graeber ştia că sînt germane, şi totuşi se temea. Îi era mult mai frică aici decît pe front.

— Cei cu permisii! strigă în sfîrşit cineva.

Grupul se năpusti într-acolo. Jandarmii se aflau din nou în faţă. După-amiază, la ultimul control, fiecare primise cîte o ţidulă pe care trebuia s-o predea acum. Se urcară într-un vagon. Înăuntru, cîteva locuri erau ocupate de răniţi. Permisionarii se îmbulziră, înghiontindu-se. Apoi, cineva răcni o comandă şi trebuiră să coboare şi să se alinieze. Fură duşi spre alt vagon, în care se aflau de asemenea răniţi. Aici li se dădu voie să urce. Graeber găsi un loc la mijlocul băncii. Nu voia să şadă la fereastră. Ştia ce se putea întîmpla din pricina schijelor.

Trenul nu pornea. În compartiment era întuneric. Toţi aşteptau. Afară se făcu linişte, dar trenul tot nu plecă. Văzură doi jandarmi ducînd un soldat în mijlocul lor. Trecu un pîlc de ruşi care cărau lăzi cu muniţii. Apoi apărură cîţiva SS-işti; discutau cu glas tare. Trenul nu se urnea. Răniţii fură cei dintîi care începură să înjure. Aveau dreptul s-o facă. Lor nu le mai putea căşuna nimeni nimic, deocamdată.

Graeber îşi rezemă capul de perete. Încercă să adoarmă — ca să se trezească atunci cînd trenul va fi în mers — dar nu izbuti. Urmărea fiecare zgomot. Vedea ochii celorlalţi sticlind în întuneric; lumina pală a zăpezii şi a stelelor de afară îi făcea să scapere. Nu era însă destul de multă lumină ca să li se poată deosebi feţele. Numai ochii se zăreau. Compartimentul era cufundat în beznă şi plin de ochi neliniştiţi, iar ici-colo licărea albul mort al unui pansament.

Brusc, trenul se opinti, dar rămase apoi iarăşi nemişcat. Se auziră strigăte. După cîtva timp se trîntiră nişte uşi. Doua tărgi fură coborîte pe peron. Încă doi morţi. „Două locuri libere pentru cei vii, cugetă Graeber. Numai de n-ar veni în ultimul moment alţii, şi noi să fim debarcaţi!" Toţi gîndeau acelaşi lucru.

Trenul zvîcni din nou. Rampa alunecă încet pe dinaintea ferestrei. Jandarmi, prizonieri, SS-işti, stive de lăzi — şi deodată apăru cîmpul. Toţi se aplecau să vadă. Încă nu le venea să creadă. Desigur că trenul se va opri iarăşi. Dar aluneca înainte, aluneca

mereu înainte, şi duruitul sacadat deveni încet-încet ritmic şi uniform. Se vedeau tancuri şi tunuri. Trupe care se uitau după tren. Graeber se simţi deodată foarte obosit. „Spre casă, gîndi el. Spre casă! O, Doamne, nici nu îndrăznesc să mă bucur".

Dimineaţa începu să ningă. Trenul se opri într-o gară, unde li se distribui cafeaua. Gara se afla la marginea unui orăşel, din care nu rămăsese mai nimic. Din vagoane fură scoşi alţi morţi. Trenul manevra. Cu surogatul de cafea în gamelă, Graeber se întoarse în goană în compartiment. Nu cuteză să mai plece o dată, ca să ia şi pîine.

Deodată se auzi că o patrulă cutreiera trenul pentru a-i dibui pe cei cu răni uşoare, ca să rămînă în spitalul oraşului. Vestea străbătu ca fulgerul tot trenul. Cei răniţi la braţe se năpustiră spre WC să se ascundă. Se dădură lupte pentru locul dinăuntru. Cu furie şi desperare se smulgeau unii pe alţii din mica încăpere, în clipa cînd unul voia să închidă uşa.

— Fugiţi că vin! strigă cineva de afară.

Ghemul de oameni se destrămă. Doi se înghesuiră în WC şi trîntiră uşa, încuind-o. Un soldat care căzuse în îmbulzeală se uită lung la braţul său în atele. O pată lunguiaţă, roşie, creştea văzînd cu ochii. Alt ostaş deschise uşa din partea opusă peronului şi coborî cu multă greutate în viscolul de afară. Apoi se lipi cu spatele de vagon. Ceilalţi rămaseră pe loc.

— Închideţi uşa, spuse unul. Altfel or să miroasă ăia ce s-a întîmplat.

Graeber trase uşa. În străfulgerarea unei clipe zări, prin vîrtejurile ninsorii, faţa albă ca varul a omului ghemuit lîngă vagon.

— Vreau să merg acasă! izbucni rănitul al cărui pansament se înroşea de sînge. De două ori am nimerit în cîte un puchinos de spital de campanie şi de fiecare dată mi s-a dat drumul imediat, fără concediu medical pentru întremare. Vreau să ajung în patrie!

Şi privirile sale pline de ură străpunseră pe permisionarii teferi. Nimeni nu răspunse. Se scurse o bună bucată de vreme pînă ce apăru patrula. Doi dintre cei ce-o compuneau trecceau din compartiment în compartiment, pe cînd ceilalţi îi păzeau afară pe răniţii care fuseseră aleşi. Unul din patrulă era un tînăr medic-locotenent. Îşi aruncă ochii în fugă pe foile răniţilor.

— Dumneata cobori, spunea monoton, pe cînd privirea îi şi aluneca pe foaia următoare.

Unul dintre cei vizaţi nu se mişcă de la locul său. Era un bătrînel mărunt, cu părul sur.

Omul nu se clinti. Era bandajat la umăr.

— Afară! Coboară! se răsti jandarmul.

Omul rămase pe loc. Avea buzele încleştate şi privea în gol, ca un om care nu înţelege ce i se spune. Jandarmul se opri în faţa lui cu picioarele crăcănate:

— Ce-i cu tine, bă? Ai nevoie de invitaţie specială? Drepţi!

Bătrînul continuă să facă pe surdul.

— Drepţi! se zborşi din nou jandarmul. Nu vezi că ai un superior în faţa ta? Sau îţi arde de curte marţială?

— Cătinel! îl întrerupse medicul-locotenent. S-o luăm cu binişorul.

Avea o faţă trandafirie, fără gene.

— Pierzi sînge, explică el celui care se luptase să intre în WC. Trebuie să ţi se facă un pansament nou. Coboară.

— Dar eu... începu omul.

În acelaşi clipă văzu că intrase încă un jandarm şi că acesta, împreună cu celălalt, îl apucau de subsupara braţului sănătos pe ostaşul cu părul cărunt şi-l săltau de pe bancă. Bătrînul scoase un ţipăt ascuţit, dar faţa nu i se schimonosi. Al doilea jandarm îl înşfăcă de şold şi-l împinse din compartiment ca pe un pachet nu prea greu. Gestul jandarmului era cu totul impersonal, lipsit de orice brutalitate. De altfel, bătrînul nu mai scoase alt ţipăt. Dispăru în mijlocul celor de-afară.

— Ei ce se-aude? întrebă medicul-locotenent.

— Nu s-ar putea să-mi urmez drumul după ce voi fi pansat, domnule maior? întreba omul care sîngera.

— Vom vedea. Nu zic nu. Dar mai întîi trebuie să ţi se refacă pansamentul.

Omul coborî. Pe faţa lui se citea toată jalea lumii. Dăduse medicului-locotenent titlul de maior, dar nici asta nu-i fusese de folos.

Jandarmul încercă uşa closetului:

— Binenţeles! făcu el cu dispreţ. Altceva nu le trece prin cap. Mereu acelaşi lucru! Deschide! porunci apoi. Imediat.

Uşa se deschise. Unul dintre soldaţi ieşi pe culoar.

— Şmecher mare, ai? mîrîi jandarmul. De ce te-ai încuiat înăuntru? Ne jucăm de-a v-aţi-ascunselea?

— Am diaree. Şi cred că latrina asta pentru asta-i pusă.

— Nu zău! Tocmai acum? Şi ai vrea să te şi cred?

Soldatul îşi desfăcu mantaua. Se vedea dedesubt Crucea de Fier clasa întîi. Apoi se uită la pieptul jandarmului, unde nu era nici o decoraţie.

— Mda, grăi foarte calm. Chiar asta aş vrea: să mă şi credeţi.

Jandarmul se făcu stacojiu. Medicul îi veni în ajutor.

— Coboară, te rog, zise soldatului, fără a se uita la el.

— Dar nici n-aţi cercetat ce am.

— Ştiu şi aşa. După bandaj. Te rog să cobori.

Soldatul schiţă un zîmbet:

— Prea bine!

— Sîntem gata aici? întrebă medicul cu nervozitate pe jandarm.

— Da, domnule locotenent.

Jandarmul se uită la permisionari. Toţi aveau în mînă ordinele de serviciu.

— Da, sîntem gata, întrebă el, coborînd în urma medicului.

Uşa WC-ului se deschise fără zgomot. Fruntaşul, care fusese şi el înăuntru, ieşi tiptil pe culoar. Faţa îi era leoarcă de sudoare. Se lăsă să cadă pe bancă.

— S-au cărat? întrebă după un timp, în şoaptă.

— Se pare că da.

Fruntaşul rămase multă vreme nemişcat, fără să scoată o vorbă. Năduşeala îi picura de pe obraz.

— Am să mă rog pentru el, zise în cele din urmă.

— Cum? se miră unul, nevenindu-i să creadă. Vrei să te mai şi rogi pentru porcul ăla de jandarm?

— Nu, nu pentru porcul ăla. Pentru omul care a fost cu mine în WC. Mi-a zis să rămîn înăutru, că el o să se descurce. Unde e?

— Jos. Grozav s-a mai descurcat. L-a înfuriat atît de rău pe porcul ăla gras, că nici nu l-a mai examinat.

— Am să mă rog pentru el.

— Treaba ta. Dinspre mine, poţi să te rogi cît pofteşti.

— Negreşit. Numele meu e Lüttjens. Neapărat o să mă rog pentru el.

— Bine. Dar acum ţine-ţi pliscul. Roagă-te mîine. Sau aşteaptă pînă pleacă trenul, îl sfătui cineva.

— Am să mă rog. Trebuie să ajung acasă. Nu capăt permisie pentru patrie dacă nu mă internează în vreun spital pe-aici. Trebuie să mă întorc în Germania. Nevastă-mea e bolnavă de

cancer. Are treizeci şi şase de ani. A împlinit treizeci şi şase în octombrie. E de patru luni la pat.

Se uită de la unul la altul cu ochii înnebuniţi. Nimeni nu-i răspunse. Era ceva prea banal.

Trenul porni după o oră. Omul care coborîse pe partea opusă peronului nu se mai arătă. „Probabil că l-au înhăţat", îşi zise Graeber.

Pe la prînz intră un subofiţer în compartiment:

— Doreşte careva să se bărbierească?

— Ce spui?

— Vreţi să vă bărbieriţi? Sînt frizer. Am un săpun grozav. Adus din Franţa!

— Să ne bărbiereşti? În mersul trenului?

— Cum să nu! Am bărbierit chiar acum cîţiva în vagonul ofiţerilor.

— Cît costă?

— Cincizeci de pfennigi. O jumătate de marcă germană. Ieftin, dacă te gîndeşti că trebuie să vă tund mai întîi bărbile.

— Bine, zise unul scoţînd banii din buzunar. Dar dacă mă tai, nu-ţi dau nici un sfanţ.

Frizerul puse jos castronaşul de bărbierit şi scoase din buzunar un foarfece şi un pieptăne. Avea la el şi un cornet mare, în care punea părul tăiat. Apoi începu să săpunească. Stătea lîngă una dintre ferestre. Clăbucul era atît de alb încît părea că săpuneşte cu zăpadă. Lucra cu îndemînare. Trei oameni se lăsară bărbieriţi. Răniţii refuzară. Graeber fu al patrulea. Se uită la cei trei care terminaseră. Aveau o înfăţişare tare ciudată. Obrajii, arşi de vînt, erau stacojii şi plini de pete; mai jos, bărbiile păreau albe. Numai o jumătate a feţei amintea că sînt ostaşi; cealaltă te ducea cu gîndul la unii care clocesc toată ziua în casă.

Graeber urmărea hîrşîitul briciului. Bărbieritul îl învioră. Era ca un iz din patrie; mai ales pentru că-l rădea un superior. Parcă s-ar fi şi aflat în civil.

După-amiază trenul opri din nou. Afară era o bucătărie de campanie. Se duseră cu toţii să-şi primească raţia. Numai Lüttjens rămase în vagon. Graeber îl văzu mişcînd repede din buze, iar mîna teafără o ţinea de parcă o împreuna cu alta, nevăzută. Braţul stîng îi era bandajat şi spînzura în tunică.

Li se distribui ciorbă de varză. Nu era nici măcar caldă.

Se înserа cînd ajunseră la frontieră. Trenul fu evacuat. Permisionarii fură duşi în coloană la o baracă de deparazitare. Predară hainele de pe ei şi se aşezară goi în baracă, pentru ca să piară şi păduchii de corp. Încăperea era încălzită, apa era şi ea caldă, iar săpunul ce-l primiră mirosea tare a carbol.

Pentru prima oară, după cîteva luni, Graeber se afla într-o odaie cu adevărat caldă. Pe front, ce-i drept, avuseseră uneori sobe, dar nu izbutiră niciodată să-şi încălzească decît partea corpului îndreptată spre foc; cealaltă rămînea îngheţată. Aici, toată încăperea era încălzită. Oasele se putea dezmorţi în voie. Oasele şi capul. Capul era cel mai îngheţat.

Şedeau roată, vînau păduchi şi-i trosneau între unghii. Graeber n-avea păduchi de cap. Păduchii laţi şi cei de haine nu se suiau în cap; asta era lege. Păduchii îşi respectau unii altora teritoriile; în lumea lor nu existau războaie.

Toropit de căldură, Graeber alunecă între vis şi viaţă. Vedea trupurile albicioase ale camarazilor, degerăturile de la picioare şi urmele roşii ale cicatricelor. Şi deodată nu mai erau soldaţi. Uniformele le atîrnau undeva la aburi, şi ei erau nişte oameni goi care trosneau păduchi, şi pînă şi convorbirile lor se învîrteau în jurul altor subiecte. Nu mai vorbeau de război. Vorbeau despre mîncare şi despre femei.

— A născut un copil, glăsui unul căruia îi zicea Bernhard.

Şedea lîngă Graeber, avea păduchi în sprîncene şi-i prindea cu ajutorul unei oglinjoare.

— Sînt doi ani de cînd n-am mai fost pe-acasă... şi copilul are patru luni. Ea o ţine morţiş că are paisprezece luni şi că l-a făcut cu mine. Dar maică-mea mi-a scris că-l are de la un rus. De altminteri, nici ea n-a început să-mi scrie despre copil decît de vreo zece luni. Mai înainte niciodată. Ei, ce spuneţi despre asta?

— Se întîmplă, răspunse un chelbos, cu indiferenţă. La ţară sînt mulţi copii făcuţi de prizonieri.

— Da? Dar eu cum naiba s-o sucesc?

— Eu i-aş face vînt, declară unul care-şi bandaja picioarele. E-o porcărie.

— Porcărie? De ce porcărie? i-o tăie chelbosul. În vreme de război, lucrurile astea au cu totul altă înfăţişare decît în împrejurări obişnuite. Trebuie să fim mai înţelegători. Dar, ia spune: ce e? Băiat ori fată?

— Băiat. Nevastă-mea scrie că seamănă cu mine.

— Dacă-i băiat, poţi să-l opreşti. Un băiat e folositor. La ţară e nevoie de multe braţe.

— Bine, dar e jumătate rus...

— Şi ce dacă? Ruşii sînt arieni. Şi patria are nevoie de ostaşi.

Bernhard puse oglinda la o parte:

— Nu-i chiar atît de uşor. Ţie-ţi vine lesne să vorbeşti. N-ai păţit-o tu.

— Ai fi mai mulţumit dacă nevastă-ta ar fi făcut copilul cu mai ştiu eu care borţos rămas la vatră?

— Asta sigur că nu.

— Păi atunci?

— Ar fi trebuit să mă aştepte pe mine, spuse Bernhard aproape în şoaptă şi cu stinghereală.

Chelbosul ridică din umeri:

— Unele aşteaptă, altele nu. E greu să le pretinzi asta cînd lipseşti cu anii de acasă.

— Eşti şi tu însurat?

— M-a ferit Dumnezeu.

— Ruşii nu sînt arieni! sări deodată unul şobolănos cu faţa ţuguiată şi cu gura mică, şi care pînă atunci tăcuse.

Toţi se uitară la el.

— Ba te înşeli, ripostă chelbosul. Ruşii sînt arieni. La un moment dat au fost chiar aliaţi cu noi.

— Sînt fiinţe inferioare; bolşevicii sînt de rasă inferioară. Nicidecum arieni. Aşa sună dispoziţiile.

— Greşeşti. Polonezii, cehii şi francezii sînt de rasă inferioară. Pe ruşi îi dezrobim de sub jugul comuniştilor. Sînt arieni puri. Cu excepţia comuniştilor, binenţeles. Poate că nu sînt arieni de rasă superioară, ca noi, dar nu-i stîrpim.

„Şobolanul" rămase buimac.

— Ruşii au fost totdeauna oameni de rasă inferioară, articulă el. O ştiu bine. Oameni de cea mai categorică rasă inferioară.

— Asta s-a schimbat de mult. Ca şi cu japonezii. De cînd s- au aliat cu noi în război, sînt şi ei arieni. Arieni de culoare galbenă.

— Vă înşelaţi amîndoi, se amestecă unul cu voce de bas şi cu corpul teribil de păros. Ruşii n-au fost de rasă inferioară cîtă vreme erau aliaţii noştri - dar acum sînt. Aşa stau lucrurile.

— Ei, şi atunci ce să facă omul cu copilul?

— Să-l predea, rosti „şobolanul", ridicîndu-şi glasul cu sporită autoritate. Moarte generoasă, fără dureri. Există altceva?

— Şi femeia?

— Asta-i treaba autorităţilor. Stigmatizarea, raderea capului, lagăr de concentrare, temniţă sau spînzurătoare.

— Nu i-au făcut nimic pînă acum, zise Bernhard.

— Probabil că nu s-a aflat faptul.

— Ba s-a aflat. Maică-mea a denunţat-o.

— Atunci autorităţile de acolo s-au păcătoşit şi s-au delăsat. S-ar cuveni ca să fie trimişi şi ei în lagăre de concentrare. Sau pe eşafod.

— Ia mai slăbeşte-mă, domnule! puhni deodată Bernhard furios şi întoarse spatele.

— În fond, ar fi fost poate mai bine dacă era franţuz, urmă chelbosul. După ultimele cercetări, franţuzii sînt numai pe jumătate rasă inferioară.

— Sînt oameni degeneraţi, dintr-o rasă mijlocie.

Basul se uită la Graeber. Şi Graeber descoperi pe faţa lui uriaşă un zîmbet abia vizibil.

Unul cu osul pieptului proeminent, ca de găină, se opri din neliniştitul său du-te-vino prin încăpere şi se propti pe picioarele-i arcuite de cavalerist.

— Bine, bine! glăsui el. Noi sîntem oameni de rasă superioară, iar ceilalţi sînt oameni de rasă inferioară. E clar. Dar care sînt atunci oamenii obişnuiţi?

Chelbosul rămase o clipă pe gînduri.

— Suedezii, rosti el. Sau elveţienii.

— Sălbatici decretă basul. Sălbatici, nici vorbă.

— Dar sălbatici albi nu mai există, spuse „şobolanul".

— Nu? făcu basul, sfredelindu-l cu privirea.

Graeber picotea. Îi auzea pe ceilalţi vorbind; începuseră să trăncănească din nou despre femei. Nu ştia prea multe în privinţa asta. Teoriile rasiale ale ţării sale nu se potriveau cu imaginea ce şi-o formase el despre iubire. Nu-l amuza de fel să se gîndească, în legătură cu dragostea, la „selecţie naturală", la „arbore genealogic", la „capacitate de procreare". Iar ca soldat, nu cunoscuse mult mai mult decît două-trei prostituate, în ţările unde luptase. Şi acestea fuseseră strict realiste, întocmai ca şi membrele Uniunii Fetelor Germane; numai că la prostituate, realismul făcea parte din profesia lor.

Li se dădură lucrurile înapoi. Se îmbrăcară. Şi iată-i deodată din nou soldaţi, fruntaşi, plutonieri şi subofiţeri. Basul, la fel. „Şobolanul" era soldat — la aprovizionare. Se făcu mititel de tot cînd văzu că ceilalţi aveau grad de subofiţeri.

Graeber se uită la tunica sa. Era caldă încă şi mirosea a acizi. Sub cataramele bretalelor descoperi o întreagă colonie de păduchi. Erau morţi. Gazaţi. Graeber îi scormoni cu unghia şi-i aruncă.

Fură duşi într-o baracă. Un ofiţer politic nazist le ţinu o cuvîntare. Stătea pe o estradă, în spatele căreia se afla un portret al Führerului; le aduse la cunoştinţă că din clipa cînd aveau să revină în patrie purtau o mare răspundere. Strict interzis de a spune ceva despre timpul petrecut pe front. Nimic despre poziţii, localităţi, unităţi militare, mişcări de trupe, amplasamente. Pretutindeni mişună spioni. Muţenia era deci comportarea cea mai potrivită. Cei care vor pălăvrăgi se puteau aştepta la pedepse grele. Chiar şi critica neîntemeiată era considerată trădare de ţară. Războiul e dus de Führer, şi el ştie ce face. Situaţia e strălucită, ruşii sînt aproape secătuiţi; au avut pierderi nemaipomenite şi pregătirile pentru contraofensivă sînt aproape gata. Aprovizionarea trupelor e la înălţime, iar moralul soldaţilor excelent. Aşadar, încă o dată: indicarea oricăror nume de localităţi şi a poziţiilor armatei se consideră înaltă trădare. Defetismul, la fel.

Ofiţerul făcu o pauză. Apoi declară pe alt ton că Führerul, în ciuda uriaşei sale actualităţi, veghează asupra tuturor ostaşilor săi. Din ordinul lui, fiecare om venit în permisie va aduce în patrie un dar. În acest scop i se va înmîna un pachet cu alimente, care va fi dat rudelor, ca dovadă că trupelor de pe front le merge bine şi că au atît de mult, încît pot aduce şi cadouri. Aceia care vor desface pachetul pe drum şi se vor atinge de alimentele dinăuntru vor fi pedepsiţi. Controlul din gara de destinaţie va descoperi infracţiunea. Heil Hitler!

Permisionarii stăteau smirnă. Graeber se aştepta acum la imnul „Deutschland über alles" şi la marşul „Horst- Wessel": cel de-al treilea Reich era tare în asemenea cîntece. Dar nu se cîntă nici marşul, nici imnul. În schimb se auzi comanda:

— Cei care pleacă în Renania, trei paşi înainte!

Cîţiva oameni ieşiră din front.

— Permisiile pentru renania au fost suspendate, declară ofiţerul.

Apoi se întoarse către cel mai apropiat:

— În ce alt loc ai vrea să pleci?

— La Köln.

— Am mai spus: Renania a fost blocată pentru permisii. În ce alt loc vrei să pleci?

— La Köln, repetă omul, neputînd să priceapă. Köln e oraşul meu natal.

— Dar, omule, nu poţi pleca la Köln, nu înţelegi? În ce alt oraş vrei să te duci?

— În nici un alt oraş. La Köln o am pe nevastă-mea şi copiii. Am fost lăcătuş acolo. Înţelege odată! Köln e în momentul acesta închis pentru cei care vin în permisie.

— Închis? întrebă fostul lăcătuş. De ce?

— Ai înebunit, omul lui Dumnezeu? Cine are dreptul să pună aici întrebări? Dumneata sau autorităţile?

Un căpitan se apropie şi şopti ceva ofiţerului. Acesta încuviinţă din cap.

— Să iasă înainte cei care au permisii pentru Hamburg şi Alsacia! comandă apoi.

Nimeni nu se prezintă.

— Cei din Renania să rămînă aici. Ceilalţi, la stînga împrejur, rupeţi rîndurile! Alinierea pentru primirea pachetelor cu alimente!

Se aflau din nou la gară. Peste puţin li se alăturară şi cei din Renania.

— Ce s-a întîmplat? întrebă basul.

— Doar ai fost de faţă. N-ai auzit?

— Şi chiar nu te poţi duce la Köln? Unde pleci acum?

— La Rothenburg. Am o soră acolo. Dar ce să fac la Rothenburg? Casa mea e la Köln. Ce naiba o fi la Köln? De ce nu m-or fi lăsînd să plec la Köln?

— Bagă de seamă! şopti cineva, arătînd cu ochii spre doi inşi din SS care tocmai treceau, scîrţîind din cizme.

— Dă-i dracului, că nu-mi pasă de ei! Ce treabă am eu la Rothenburg? Unde-o fi familia mea? A fost la Köln. Ce s-o fi întîmplat?

— Poate că şi familia ta e la Rothenburg.

— Nu-i la Rothenburg. N-au unde sta acolo. Şi afară de asta, nevastă-mea şi soră-mea nu se înghit. Ce-o fi la Köln?

Lăcătuşul se uită la ceilalţi. Avea lacrimi în ochi. Buzele groase îi tremurau:

— De ce pe voi vă lasă să plecaţi acasă, şi pe mine nu? După atîta amar de vreme! Ce-o fi acolo? Ce s-o fi întîmplat cu nevastă-mea şi cu copiii? Georg îi zice celui mai mare. Are unsprezece ani. Ce părere aveţi.

— Ascultă, zise basul. Nu poţi să schimbi lucrurile. Telegrafiază-i nevestei. Spune-i să vină şi ea la Rotherburg. Altminteri n-ai să poţi nici măcar s-o vezi.

— Bine, dar drumul? Cine-i plăteşte drumul? Şi unde să stea la Rotherburg?

— Eu cred că dacă nu te lasă pe tine să te duci la Köln, n- au să-i dea nici ei voie să plece de acolo, se amestecă din nou „şobolanul". Asta-i sigur. Aşa sună dispoziţiile.

Lăcătuşul deschise gura, dar nu spuse nimic. După un răstimp, îngăimă:

— De ce?

— Judecă şi tu puţin.

Lăcătuşul îşi roti ochii în jur. Se uită de la unul la altul:

— Nu se poate ca totul să fie făcut praf! Aşa ceva nu-i cu putinţă!

— Fii mulţumit că nu te-au trimis înapoi pe front, îl consolă basul. Putea să se întîmple şi asta.

Graeber asculta în tăcere. Simţea fiori trecîndu-i prin trup şi ştia că nu erau de frig. Din nou se lipise de el acea nălucă fantomatică, impalpabilă, care-i dădea tîrcoale de atîta timp, care nu putea fi niciodată cercetată pe de-a-ntregul, care pierea subit ca să reapară iar, care-l străpungea cu privirea şi care avea sute de feţe nedefinite şi uneori nici una. Se uită la şine. Duceau spre casă, spre tot ce era stabil şi plin de căldură — spre pace, singurul lucru care mai rămăsese. Şi iată că, deodată, de afară, se strecurase iar tiptil năluca aceea; îi simţea răsuflarea neliniştitoare şi nu putea s-o alunge.

— Permisie! exclamă omul din Köln cu amărăciune. Grozavă permisie! Şi-acum ce să fac?

Ceilalţi se uitară la el, dar nu-i mai răspunse nimeni. Era ca şi cum ar fi avut o boală, pe care o ţinuse ascunsă pînă în clipa aceea,

şi deodată ar fi ieşit la iveală pe trupul lui. Omul n-avea nici o vină, şi totuşi părea într-un chip straniu înfierat. Pe nesimţite, ceilalţi se depărtară de el. Erau buni şi că pacostea nu-i lovise pe ei, fără însă să se simtă pe deplin siguri — şi de aceea voiau să fie cît mai departe de el. Ghinionul e molipsitor.

Trenul intră încet în gară. Silueta lui masivă, întunecată, umbri ultimele licăriri de lumină.

Capitolul 6

Dimineaţa, peisajul părea altul. Se desprindea în toată limpezimea din aburul subţire al zorilor. Graeber şedea acum la fereastră, cu capul lipit de geam. Vedea ogoare şi ţarini spuzite încă de zăpadă, dar dedesupt brazdele negre, regulate, trase de plug, şi licărirea clorotic-verzuie a norilor semănături. Nicăieri pîlnii de obuze. Nicăieri ruine. Şes neted. Nici o tranşee. Nici o cazemată. Cîmp.

Apoi apăru întîiul sat. O biserică, în vîrful căreia scînteia o cruce. O şcoală, pe acoperiş cu o morişcă de vînt învîrtindu-se încet. O cîrciumă, cu un pîlc de oameni în faţă. Uşi deschise la case, slujnice cu mături, o căruţă, prima sclipire a soarelui în geamuri nesparte. Acoperişuri neciuruite, case nevătămate, copaci cu toate ramurile, uliţe cu adevărat uliţe şi copii mergînd la şcoală. Copii nu mai văzuse Graeber de mult. Răsuflă adînc. Asta era ce aşteptase. Exista. Aşadar, exista.

— Cu totul alte privelişti pe aici, nu? întrebă un subofiţer de la fereastra de alături.

— Cu totul altele.

Aburii se destrămau din ce în ce mai mult. În zare se profilau păduri. Privirea ajungea acum departe. Sîrme de telegraf însoţeau trenul. Urcau şi coborau — portative ale unei nesfîrşite melodii, de nimeni auzită. Păsărelele zburau de pe ele ca nişte cîntece. Linişte peste tot. Uruitul frontului se stinse. Nici un avion pe cer. Graeber avu subit impresia că e de săptămîni întregi pe drum. Pălise pînă şi amintirea camarazilor săi.

— Ce zi e azi? întrebă.

— Joi.

— Joi?

Fireşte. Ieri fusese miercuri.

— Crezi că vom căpăta cafea în dimineaţa asta?

— Sigur. Aici totul e ca mai înainte.

Cîţiva scoaseră pîine din raniţă şi începură să mestece. Graeber aştepta; voia să-şi mănînce pîinea la cafea. Îşi aminti de micul dejun de acasă, înainte de război. Maică-sa aşternea o faţă de masă cu pătrăţele albastre şi albe, şi la cafea aveau totdeauna chifle, miere şi lapte fierbinte. Canarul cînta, iar vara, soarele lumina muşcatele din fereastră. Graeber frecase adesea între degete frunzele lor verzi-închise şi mirosul lor puternic şi exotic îl dusese cu gîndul la ţările străine. Ţări străine a văzut între timp destule, dar nu aşa cum visa pe atunci.

Îşi aruncă din nou ochii pe fereastră. Şi deodată se simţi plin de încredere. Pe cîmp erau plugari care se uitau la tren. Printre ei, femei cu basmale. Subofiţerul coborî fereastra şi flutură mîna. Nimeni nu-i răspunse.

— Pagubă-n ciuperci, mocofanilor! murmură el, dezamăgit.

După cîteva minute apăru un alt ogor cu oameni; subofiţerul îi salută şi aceştia cu mîna. De data asta se aplecă mult în afară. Dar nici acum nu-i răspunse nimeni la salut, cu toate că oamenii se îndreptaseră din şale şi se uitau la tren.

— Şi pentru ăştia ne batem noi! se înverşună subofiţerul.

— Poate că sînt prizonieri puşi să muncească ogoarele. Sau lucrători străini.

— Dar erau şi destule muieri printre ei. Măcar ele să fi răspuns la salut.

— Poate că erau rusoaice. Sau poloneze.

— Da' de unde! Nu semănau alea a aşa ceva.

— Sîntem într-un tren sanitar, se amestecă chelbosul. De- aia nu salută.

— Dobitoci! explodă subofiţerul. Văcari şi rîndăşoaice!

Cu un zvîcnet săltă fereastra în sus.

— La Köln sînt altfel de oameni, preciză lăcătuşul.

Trenul înainta mereu. O dată s-a oprit două ceasuri într-un tunel. În vagoane nu funcţiona lumina, iar tunelul zăcea în beznă adîncă. Ce-i drept, oamenii erau deprinşi să trăiască sub pămînt; totuşi, după cîtva timp, întunericul din tunel le strînse inima.

Fumau. Capetele aprinse ale ţigărilor jucau în întuneric, ici suind, colo coborînd, ca nişte licurici.

— S-o fi defectat ceva la locomotivă, îşi dădu cu părerea subofiţerul.

Traseră cu urechea. Nu desluşi nici un zbîrnîit de avion. Nu se auzeau nici explozii.

— A fost vreodată careva din voi la Rothenburg? întrebă omul din Köln.

— După cîte ştiu, e un oraş foarte vechi, răspunse Graeber.

— Ai fost acolo?

— Nu. Nici tu?

— Nu, niciodată. Ce să caut acolo?

— Mai bine plecai la Berlin, glăsui „şobolanul". O dată are omul permisie. Şi la Berlin sînt mai multe atracţii.

— N-am bani pentru Berlin. Unde să stau acolo? La hotel? Eu vreau să-mi văd familia.

Trenul se opinti şi porni din nou.

— În sfîrşit! exclamă basul. Mai-mai să cred că rămînem îngropaţi aici!

O dîră de lumină se strecură, cenuşie, prin întuneric. Deveni tot mai argintie şi, deodată, în faţa ochilor li se deschise din nou priveliştea de afară. Era parcă mai gingaşă ca oricînd. Toţi se îmbulziră la ferestre. După-amiaza era îmbietoare ca un vin generos. Ochii le căutau, fără voie, pîlnii recente de bombe. Nu zăriră nici una.

Cîteva staţii mai încolo, basul coborî. Apoi, subofiţerul şi alţi doi. După un ceas Graeber începu să recunoască locurile. Se întuneca. Horhote albăstrii învăluiau arborii. Ceea ce recunoştea Graeber nu erau locuri concrete, case, sate sau dealuri, ci peisajul în sine, ţinutul care, deodată, prinsese grai. Îl năpădea din toate părţile, dulce, tulburător şi plin de amintiri ce ţîşneau parcă într-una. Nu era un sentiment desluşit, n-avea nimic precis, era numai presimţirea întoarcerii acasă — nu era chiar întoarcerea însăşi, dar tocmai din pricina asta mai răscolitoare. Năluceau într-însul aleile umbrite ale visurilor, lungi, nesfîrşite.

Numele gărilor îi deveneau tot mai familiare. Locuri cunoscute din excursii alunecau pe dinaintea trenului. Şi deodată, simţi parcă aievea miros de fragi, de răşină şi de poieni însorite. În cîteva minute avea să apară şi oraşul. Graeber îşi încătărămă raniţa. Stătea la fereastră şi aştepta primele străzi.

Trennul se opri. Afară, forfotă de oameni. Graeber se uită pe geam. Auzi numele oraşului.

— Noroc şi toate bune! îi spuse omul din Köln.

— N-am ajuns încă. Gara e în mijlocul oraşului.

— Poate că au mutat-o. Întreabă.

Graeber deschise uşa. Văzu în semiîntuneric oameni care se suiau în vagone.

— Aici e Werden? întrebă.

Cîţiva îşi înălţară capul, dar nu răspunseră; erau prea grăbiţi. Graeber coborî. Apoi auzi un împiegat strident:

— Werden! Aici se coboară!

Graeber înfăşcă în pumni curelele raniţei şi-şi făcu loc pînă la împiegatul care strigase.

— Trenul nu opreşte şi în gară? întrebă.

Omul îl cercetă cu o privire obosită:

— La Werden mergeţi?

— Da.

— La dreapta, în spatele rampei. E un autobuz care vă duce acolo.

Graeber porni în lungul rampei. N-o cunoştea. Era nouă; avea podea de lemn încă verde, de curînd construită. Găsi autobuzul.

— Merge la Werden? întrebă pe şofer.

— Da.

— Trenul nu mai opreşte acolo?

— Nu.

— De ce?

— Pentru că merge numai pînă aici.

Graeber se uită la şofer. Ştia că-i de prisos să mai pună întrebări. Nu va mai primi nici un răspuns ca lumea. Se urcă greoi în autobuz. Într-un colţ găsi un loc. Afară totul se pierdea în întuneric. Putu să desluşească doar că, în beznă, licăreau şine ce păreau noi. Făceau unghi drept cu drumul spre oraş, îndepărtîndu-se de el.

Trenul începu să manevreze. Graeber se ghemui în colţul său. „Poate că din prevedere au făcut această schimbare", îşi zise fără prea multă convingere.

Autobuzul porni. Era o haraba veche, cu benzină proastă. Motorul tuşea. Cîteva „Mercedes"-uri îl întrecură. Într-una din maşini erau ofiţeri din armată; în alte două, galonţi din SS. Omenii din autobuz îi văzură trecînd ca vîntul, dar nu spuseră

numic. Aproape nimeni nu vorbi pe parcurs. Numai un copil rîdea din cînd în cînd, jucîndu-se pe interval. Era o fetiţă de vreo doi ani, blondă, cu o fundă albastră în păr.

Graeber zări întîile străzi. Erau nevătămate. Răsuflă uşurat. Autobuzul mai durui cîteva minute, apoi se opri.

— Toată lumea coboară!

— Unde sîntem? întrebă Graeber pe un om de lîngă el.

— Asta este Bramschestrasse.

— Autobuzul nu merge mai departe?

— Nu.

Omul coborî. Graeber îl urmă.

— Sînt în permisie, îi spuse. Pentru întîia oară după doi ani. Trebuia să spună cuiva lucrul acesta.

Omul se uită la el. Avea o cicatrice proaspătă pe frunte şi-i lipseau doi dinţi din faţă.

— Pe ce stradă stai? îl întrebă.

— Hakenstrasse 18.

— Unde vine asta? În Oraşul-Vechi?

— Chiar la început. Colţ cu Luisenstrasse. De la noi se vede biserica Sfînta Ecaterina.

— A, da... murmură omul, uitîndu-se la cerul întunecat. Cred că şti drumul, nu?

— Sigur. Aşa ceva nu se uită.

— Fireşte că nu. Toate bune!

— Mulţumesc.

Graeber o luă pe Bramschestrasse. Privi casele. Erau întregi, nevătămate. Se uită la ferestre. Întunecate. „Apărare pasivă", îşi zise. „Bineînţeles". Era poate o copilărie, totuşi se aşteptase la altceva; crezuse că va găsi oraşul luminat. Măcar că ar fi trebuit să-şi aducă aminte că şi data trecută fusese tot aşa.

Iuţi paşii în lungul străzii. Văzu o brutărie, dar nu avea pîine. În vitrină se aflau nişte trafidafiri de hîrtie într-o vază de sticlă. Urma un magazin de coloniale. Vitrina era înţesată cu cutii, dar toate erau goale. Veni apoi prăvălia unui şelar. Graeber îşi aminti de prăvălia aceasta. Un cal murg, împăiat, fusese expus pe vremuri în vitrină. Graeber îşi aruncă ochii pe geam. Calul era tot acolo şi, în faţa lui, cu capul săltat ca pentru a lătra, acelaşi foxterier alb-negru, împăiat, de odinioară. Graeber se opri o clipă în faţa vitrinei care, în ciuda tuturor celor întîmplate în ultimii ani, nu

se schimbase de fel; apoi porni mai departe. Se simţi deodată acasă.

— Bună seara, spuse unui necunoscut care stătea în pragul uşii de alături.

— Bună, răspunse acesta după un răstimp, uitîndu-se uimit după el.

Caldarîmul răsuna sub bocancii lui Graeber. Peste puţin îi va scoate şi-şi va pune pantofi uşori de civil. Se va spăla cu apă limpede şi caldă şi va îmbrăca o cămaşă curată. Iuţi şi mai mult paşii. Strada părea că se bolteşte sub picioarele lui, ca şi cum ar fi fost vie sau încărcată de electricitate. Şi, deodată, simţi miros de fum.

Rămase locului. NU era fum din coşul unei case, nici de la un foc de lemne; era miros de ars. Se uită în jur. Casele nu suferiseră nici o stricăciune. Acoperişurile erau întregi. Cerul, îndărătul lor, se vedea pînă hăt departe, adînc-albastru.

Graeber păşi mai departe. Strada dădea într-o piaţetă cu pomi. Mirosul de ars se înteţi. Părea agăţat de coroanele golaşe ale arborilor. Graeber trase pe nări, dar nu se putu dumeri de unde vine mirosul. Stăruia acum peste tot, de parcă din cer s-ar fi revărsat o ploaie de cenuşă.

La primul colţ zări întîia casă prăbuşită. Fu izbit ca de trăsnet. Nu văzuse în ultimii ani decît ruine şi se obişnuise să nu le mai dea nici o importanţă. La mormanul acesta de dărîmături rămase însă cu ochii pironiţi, de parcă ar fi văzut întîia oară în viaţa lui o clădire avariată.

„E numai casa asta, îşi zise. O singură casă. Nu mai mult. Celelalte sînt neatinse, toate". Trecu grăbit pe lîngă dărîmături şi trase din nou aer pe nări. Dar mirosul de ars nu venea de-acolo. Casa aceasta fusese distrusă mai demult. Poate că a fost o simplă întîmplare, o bombă uitată care, la înapoierea dintr-un raid, a fost aruncată din avion fără ţintă precisă. Graeber citi numele străzii. Bremerstrasse. Mai avea destul pînă la Hakenstrasse. Cel puţin o jumătate de oră.

Iuţi pasul. Nu întîlni aproape nici un om. Sub bolta unei porţi întunecoase ardeau cîteva becuri mici, albastre. Lumina nu răzbea în afară, dînd impresia că bolta are tuberculoză.

Apoi apăru un întreg colţ năruit. Aici erau mai multe case dărîmate. Din ele nu mai rămăseseră decît cîteva ziduri de temelie, ce se înălţau negre şi colţuroase în văzduh. Traverse răsucite

spînzurau printre ele, ca nişte şerpi mohorîţi care se opinteau să iasă dintre pietre. O parte din moloz fusese dată la o parte.

Dar şi ruinele astea erau vechi. Graeber trecu chiar pe lîngă ele. Se căţără peste mormanele de dărîmături de pe trotuar şi văzu în beznă cîteva umbre întunecate mişcîndu-se ca nişte gîngănii uriaşe.

— Hei, oameni buni! strigă el. E cineva acolo?

Zgomot de moloz fărîmiţat şi pîrîit de pietre. Umbrele se mistuiră. Graeber auzi răsuflet în preajmă. Ciuli urechile — şi-şi dădu seama că el era acela care gîfîia.

Acum nu mai mergea: alerga. Mirosul de ars era tot mai stăruitor. Distrugerile luau proporţii. Ajunse astffel în Oraşul-Vechi — şi brusc se opri, şi căscă ochii, şi încremeni. Pe vremuri se înşiruiau acolo rînduri întregi de case de lemn din evul mediu, care cu frontoane ieşite în afară, cu acoperişuri ţuguiate şi cu inscripţii în toate culorile. Nu mai existau. În locul lor, Graeber văzu talmeş-balmeşul unui loc pîrjolit, grinzi carbonizate, temelii, mormane de cărămidă, resturi de străzi, şi deasupra, caiere groase de fum alburiu. Casele arseseră ca nişte surcele uscate.

Graeber fugi mai departe. O teamă nebună puse deodată stăpînire pe el. Îşi aduse aminte că nu departe de locuinţa părinţilor săi se afla o mică uzină pentru prelucrarea aramei: un obiectiv pentru bombardiere.

Fugea cît putea de repede, poticnindu-se de-a lungul străzilor, peste ruinele umede şi fumegînde; se ciocni de oameni, nu stătu o clipă locului, se căţără pe mormane de dărîmături — şi deodată se opri. Nu mai ştia unde se află Oraşul copilăriei lui era atît de schimbat, încît se rătăcise. Fusese deprins să se orienteze după faţadele clădirilor. Dar faţadele nu mai erau. Întrebă pe o femeie, care se strecura în grabă pe lîngă el, cum poate să ajungă la Hakenstrasse.

— Ce? făcu ea speriată.

Era murdară şi-şi ţinea mîinile la piept.

— Hakenstrasse. Unde vine?

Femeia arăta cu mîna:

— Acolo... în partea cealaltă... după colţ...

Graeber porni în direcţia indicată. Pe o parte se înşiruiau copaci carbonizaţi. Crengile groase şi ramurile mai subţiri erau arse, şi doar cioturile şi cîteva crăci mari se mai ţineau pe trunchi.

Păreau nişte imense mîini negre, ieşite din pămînt şi arătînd spre cer.

Graeber încercă să recunoască locul. De-aici ar fi trebuit să vadă turnul bisericii Sfînta Ecaterina. Nu-l văzu. Poate că şi biserica se năruise. Nu mai întrebă pe nimeni. Undeva zări brancarde. Cîţiva oameni săpau. Pompieri alergau de colo-colo. Se auzea undeva gîlgîind. O vîlvătaie se învîrtejea deasupra arămăriei. Atunci Graeber ştiu că se află pe Hakenstrasse.

Capitolul 7

Un stîlp de felinar răsucit purta tăbliţa cu numele străzii. Atîrna pieziş, spre o pîlnie de bombă în care se vedeau rămăşiţele unui zid şi bucăţi dintr-un pat de fier. Graeber ocoli pîlnia şi porni repede mai departe. La o mică depărtare zări o casă neavariată. „Optsprezece! murmură el. Dă, Doamne, să fie casa cu numărul optsprezece"!

Dar cînd se apropie, văzu că era numai faţada unei case. În întuneric păruse întreagă. În spate, toată clădirea era dărîmată. Un pian spînzura sus, înţepenit între traverse de oţel. Capacul îi fusese smuls şi clapele sclipeau ca o gură uriaşă plină de dinţi, ca şi cînd o mătăhăloasă dihanie preistorică ar fi vrut să se repeadă furioasă în stradă. Uşa de la faţadă era larg deschisă.

Graeber se repezi într-acolo.

— Hei, ăla de colo! răcni cineva. Fereşte!! Încotro?

Graeber nu răspunse. Dintr-o dată nu-şi mai putu aminti în ce loc se afla casa părinţilor săi. În toţi anii din urmă o văzu aievea înaintea sa, fiecare fereastră, uşă de la intrare, scara — dar acum, în noaptea asta, totul se învălmăşise. Nu mai ştia nici măcar pe ce parte a străzii se găsea.

— N-auzi, omul lui Dumnezeu? răsună din nou glasul. Vrei să te pocnească zidul în cap?

Graeber privi prin deschizătura uşii de la intrare. Văzu o scară. Căută numărul casei. Un gardian de la apărarea pasivă se apropie de el:

— Ce cauţi aici?

— Asta-i casa cu numărul optsprezece? întrebă Graeber. Unde e numărul optsprezece?

— Optsprezece? făcu gardianul îndreptîndu-şi casca pe cap. Unde e optsprezece întrebi? Vrei să spui unde *a fost* nu?

— Cum?

— Păi da. N-ai ochi în cap?

— Cum să nu! Asta nu e casa cu numărul optsprezece.

— Nu *a fost* casa cu numărul optsprezece! Nu *a fost!* „Este" nu mai există. „A fost" e cuvîntul de ordine.

Graeber îl înhăţă pe gardian de reverele hainei.

— Ascultă, cetăţene! izbucni cu înverşunare. N-am venit să ascult glumele dumitale. Unde e numărul optsprezece?

Gardianul de la părare pasivă se holbă la el:

— Dă-mi numaidecît drumul, că altfel fluier să vină poliţia. N-ai ce căuta aici. E un sector pentru deblocare. O să fi arestat.

— N-o să mă aresteze nimeni. Vin de pe front.

— Mare lucru! Crezi că aici nu e front?

Graeber îi dădu drumul.

— Stau la numărul optsprezece, zise el apoi. Hakenstrasse, optsprezece. Părinţii mei locuiesc aici.

— Pe strada asta nu mai locuieşte nimeni.

— Nimeni?

— Nimeni. Cine poate şti mai bine decît mine? Doar am locuit şi eu aici.

Omul îşi arătă subit dinţii, cîineşte.

— *„Am!" „Am locuit"!* icni cu furie. În decurs de paisprezece zile, au fost aici şase atacuri aeriene, domnule soldat care vii de pe front! Şi voi, păcătoşilor de acolo, aţi trîndăvit în vremea asta. Sînteţi sănătoşi şi plini de vlagă, după cum se vede! Dar nevastă-mea? Colo — arătă el spre casa în faţa căreia se aflau. Pe ea cine o scoate de sub dărîmături? Nimeni! E moartă! „N-are nici un rost", spun detaşamentele de salvare. Sînt prea multe alte treburi urgente. Prea multe scîrnăvii de documente, şi scîrnăvii de birouri de autorităţi care trebuie salvate!

Îşi apropie faţa suptă de obrazul lui Graeber:

— Vrei să-ţi spun ceva, domnule soldat? Nu ştim niciodată nimic, pînă nu ne pocneşte pe noi. Şi cînd ştim, în sfîrşit, e prea tîrziu. Aşa, domnule soldat care vii de pe front! încheie el scuipînd. Viteazule soldat cu expoziţie de tinichele pe piept! Numărul optsprezece e ceva mai încolo. Acolo unde sapă oamenii.

Graeber se depărtă de gardian. „Acolo unde sapă oamenii, repetă în gînd. Acolo unde sapă oamenii! Nu, nu-i adevărat! Îndată o să mă trezesc şi o să fiu în cazemată; o să mă trezesc în pivniţa din satul rusesec fără nume, şi Immermann o să fie lîngă mine, şi-o să înjure, şi Mücke, şi Sauer, căci aici e Rusia, nu e Germania; Germania n-a suferit nici o stricăciune şi e bine apărată; Germania e..."

Auzi strigăte şi zgomote de lopeţi, apoi văzu oameni pe dărîmăturile ce încă mai mocneau. Un şuvoi de apă ţîşnea dintr-o conductă spartă de pe stradă, scînteind în lumina felinarelor camuflate.

Alergă la un om care părea să-i conducă pe ceilalţi.

— Asta-i casa cu numărul optsprezece?

— Ce spui? Cară-te de-aici! Ce vrei la numărul optsprezece.

— Îi caut pe părinţii mei. La numărul optsprezece. Unde sînt?

— De unde vrei să ştiu? Crezi că sînt Dumnezeu?

— Au fost salvaţi?

— Întreabă în altă parte. Pe noi nu ne priveşte. Noi dezgropăm numai.

— Sînt oameni sub dărîmături?

— Bineînţeles. Ce vrei să dezgropăm cu lopata numai aşa, de florile mărului?

Omul întoarse faţa spre coloana de săpători:

— Încetarea! Linişte! Willmann, ciocăneşte!

Lucrătorii se îndreptară din şale. Unii erau cu svetere, alţii cu gulere albe nespălate, unii în salopetă, alţii cu pantaloni cazoni şi vestoane civile. Erau murdari şi aveau feţele umede. Unul stătea în genunchi, pe dărîmături, cu un ciocan în mînă, şi bătea într-o ţeavă ieşită în afară.

— Linişte! strigă conducătorul lucrătorilor.

Se făcu linişte. Omul cu ciocannul îşi lipi urechea de conductă. Se auzeau numai răsuflările oamenilor şi hîrşîit de moloz. În depărtare răsunau clopotele ambulanţelor şi maşinilor de pompieri. Omul cu ciocanul bătu din nou. Apoi înălţă capul.

— Răspund încă. Ciocănesc mai repede. Probabil că încep să ducă lipsă de aer.

Bătu de cîteva ori foarte iute în conductă.

— La lucru! strigă omul ce conducea lucrările. Daţi-i înainte! Aici, la dreapta! Trebuie să încercăm să băgăm ţeava, undeva, ca să le vină aer de afară.

Graeber se afla tot lîngă el:

— Ce e aici? Un adăpost antiaerian?

— Fireşte. Dar ce să fie? Crezi că ar mai ciocăni cineva de sub dărîmături, dacă nu s-ar afla într-o pivniţă?

Graeber înghiţă în sec.

— Şi ce oameni sînt înăuntru? întrebă. Din casa asta? Gardianul de la apărarea pasivă mi-a spus că aici nu mai şade nimeni.

— Gardianul de la apărarea pasivă e ţîcnit. Aici dedesupt sînt oameni care ciocănesc; asta-i de-ajuns pentru noi.

Graeber îşi scoase raniţa.

— Sînt voinic. Pot să vă ajut la dezgropat, zise uitîndu-se la conducătorul echipei. Trebuie să pun şi eu umărul. S-ar putea ca părinţi mei...

— N-ai decît! Willmann, uite încă unul pentru scchimb. Aveţi pe-acolo vreun topor care nu vă e de trebuinţă?

Întîi apărură picioarele strivite. O grindă le zdrobise, înţepenindu-le. Omul mai trăia. Nu-şi pierduse cunoştinţa. Graeber îl privi cu luare aminte. Nu-l mai văzuse niciodată.

Săpătorii tăiau bîrna cu ferăstrăul şi aduseră o targă. Omul scoase un ţipăt. Dădu ochii peste cap şi, deodată, nu se mai văzu decît albul lor.

Apoi săpară mai departe şi găsiră doi morţi. Amîndoi erau tescuiţi. Aveau feţele strivite şi nu se mai vedea nimic: nasul pierise, dinţii erau două şiruri de sîmburi striviţi, împrăştiaţi şi strîmbi, ca nişte migdale pe crusta unui cozonac.

Graeber se aplecă deasupra morţilor. Le văzu părul; era de culoare închisă. Cei din familia lui aveau părul blond.

Îi scoaseră de sub dărîmături. Turtiţi cum erau, întinşi pe stradă, aveau o înfăţişare bizară.

În jur se făcu ceva mai multă lumină: luna suia pe cer. Firmamentul căpătă o nuanţă de un albastru vaporos, aproape incolor, foarte rece.

— Cînd a fost bombardamentul? întrebă Graeber oprindu-se din lucru.

— Noaptea trecută.

Se uită la mîinile sale. Erau negre în lumina imaterială a lunii. Sîngele care picura din ele era şi el negru. Graeber nu-şi dădu seama că e sîngele lui. Nu ştia nici măcar că scurmase cu mîinile goale printre cioburi de sticlă şi moloz.

Oamenii trudeau mai departe. Ochii le lăcrămau din cauza acizilor ce se degajau din aburii bombelor. Şi-i ştergeau cu mîneca, dar se umezeau iar.

— Hei, ostaşule! strigă cineva în spatele lui.

Graeber se întoarse.

— Aia de acolo e raniţa dumitale? întrebă un om.

Graeber se uită la el şi, din pricină că ochii-i lăcrămau, i se păru că omul se clatină.

— Unde ?

— Acolo. Cineva tocmai se cărăbăneşte cu ea.

Graeber vru să-i întoarcă spatele.

— Ţi-o fură! stărui necunoscutul, arătînd cu mîna. Poţi să-l mai prinzi. Repede!

Graeber nu mai era în stare să judece. Se supuse doar glasului şi mîinii întinse. Porni în goană de-a lungul străzii şi văzu un om care dădea să se cţere pe un morman de dărîmături. Îl ajunse din urmă. Era un bătrîn care trăgea raniţa după el. Graeber călcă pe o curea. Omul scăpă raniţa, se întoarse, ridică braţele şi scoase un orăcăit subţire, ţiuitor. Avea o gură mare şi neagră în lumina lunii, iar ochii îi sticeau.

Se apropie o patrulă. Erau doi oameni din SS.

— Ce s-a întîmplat? întrebă unul.

— Nimic, răspunse Graeber, punîndu-şi raniţa în spinare.

Bătrînul care orăcăise tăcea acum chitic. Răsufla zgomotos şi sacadat.

— Ce-i cu dumneata aici? întrebă celălalt SS-ist, un *oberscharführer* mai vîrstnic. Actele dumitale!

— Dau o mînă de ajutor la deblocare. Acolo. Părinţii mei au locuit în casa aceea. Trebuie să...

— Legitimaţia dumitale! rosti *oberscharführer*-ul cu glasul mai aspru.

Graeber îşi pironi ochii asupra celor doi SS-işti. N-avea nici un rost să discute cu ei problema dacă SS-ul are dreptul să controleze ostaşi ori nu. Erau doi şi amîndoi înarmaţi. Se căută deci prin buzunare şi le arătă ordinul de serviciu. *Oberscharführer*-ul aprinse lanterna electrică şi citi. O clipă, hîrtia fu atît de puternic iluminată încît păru incandescentă. Graeber îşi simţi toţi muşchii fremătînd. În sfîrşit lanterna se stinse şi *oberscharfürer*-ul îi restitui hîrtia.

— Stai în Hakenstrasse 18?

— Da, răspunse Graeber, clocotind de nerăbdare. Acolo. Scoatem oamenii de sub dărîmături. Eu îmi caut familia.

— Unde?

— Acolo. Unde sapă oamenii aceia. Nu vedeţi?

— Acolo nu-i numărul optsprezece, zise oberscharführer-ul.

— Poftim?

— Acolo nu-i numărul optsprezece. E numărul douăzeci şi doi. Casa cu numărul optsprezece e asta de-aici.

Şi arătă o ruină, din care ieşeau traverse.

— Sînteţi sigur? îngăimă Graeber.

— Absolut. E drept că acum toate sînt otova pe-aici. Dar casa cu numărul optsprezece e asta. Nici o îndoială.

Graeber se uită la mormîntul de dărmîmături. Nu fumegau.

— Partea asta a străzii n-a fost bombardată ieri, zise SS- istul. Cred că săptămîna trecută.

— Ştiţi cumva... începu Graeber, şovăi un moment şi urmă apoi: Ştiţi cumva dacă locatarii de-aici au fost salvaţi?

— N-aş putea să-ţi spun. Dar totdeauna scapă cîţiva. Se prea poate ca părinţii dumitale să nici nu fi fost acasă în timpul bombardamentului. Cînd se dă alarma, cei mai mulţi se duc în adăposturile cele mari.

— Unde aş putea afla sigur? Şi unde mi s-ar putea spune în ce loc se află acum părinţii mei?

— În noaptea asta nicăieri. Primăria a suferit stricăciuni şi totu-i alandala acolo. Interesează-te mîine dimineaţă la prefectură. Ce-ai avut cu bătrînul ăsta?

— Nimic. Credeţi că mai pot fi oameni sub dărîmături?

Peste tot se mai găsesc. Morţi. Dacă am vrea să-i dezgropăm pe toţi, ne-ar trebui de o sută de ori mai multe braţe de muncă. Spurcaţii bombardează oraşul de la un capăt la altul, fără deosebire.

Oberscharführer-ul voi să-şi vadă de drum.

— Strada asta e zonă interzisă? îl mai întrebă Graeber.

— De ce?

— Aşa mi-a spus gardianul de la apărarea pasivă.

— Gardianul de la apărarea pasivă nu e în toate minţile. A şi fost scos din funcţie. Poţi să stai aici cît pofteşti. Un loc de dormit găseşti poate la punctul Crucii Roşii. Acolo unde a fost gara înainte. Dacă ai noroc.

Graeber căuta uşa de la intrare a casei. Intr-un loc, dărîmăturile erau date la o parte, dar nu se vedea nicăieri o deschizătură care să ducă în pivniţă. Graeber se căţără pe mormanul de moloz. Zări la mijloc o rămăşiţă din scara casei. Treptele şi balustrada erau intacte, însă duceau, fără noimă, în gol. În spate, dărîmăturile se ridicau mult mai sus? Un fotoliu de pluş stătea într-o firidă, cuminte, pe picioarele lui, de parcă ar fi fost aşezat cu grijă de cineva. Peretele din spate al casei se prăbuşise pieziş peste grădină, îngrămădindu-se deasupra celorlalte dărîmături.

O umbră se strecură repede de-acolo. Graeber crezu în primul moment că e bătrînul de adineauri, dar văzu apoi că era o pisică. Brusc, aproape fără să-şi dea seama, ridică o piatră şi o zvîrli după ea. Îl fulgerase gîndul absurd că pisica se înfruptase din cadavre.

Cît putu de repede, coborî de pe morman pe partea cealaltă. Şi acum observă că era într-adevăr casa părinţilor săi; un colţ din grădină rămăsese neatins şi acolo văzu un chioşc de lemn, cu o laviţă înăuntru şi cu ciotul teiului alăturat. Graeber pipăi cu mîna coaja copacului şi simţi adînciturile literelor pe care el însuşi, cu mulţi ani în urmă, le săpase în scoarţă. Apoi se răsuci şi privi şi o casă. Luna suise între timp peste peretele ruinei şi o lumina pe dinăuntru. Era un peisaj de crater, sălbatic şi halucinant, ceva ce se înfiripă uneori în vis, dar nu poate exista aievea. Graeber uitase că în ultimii ani întîlnise rareori alte privelişti.

Intrările din dos erau iremediabil blocate. Graeber trase cu urechea. Bătu într-o traversă şi rămase apoi nemişcat, ascultînd din nou. Deodată i se păru că aude un scîncet. „Trebuie să fie vîntul, îşi zise. Nu poate fi decît vîntul". După o clipă auzi acelaşi scîncet. Se năpusti spre scară. Pisica sări de pe treptele pe care se suise. Graeber trase din nou cu urechea. Simţi că tot corpul îi temură. Şi apoi, deodată, avu certitudinea că părinţii săi se află sub dărîmături, că trăiesc încă şi că în bezna din hruba astupată zgîrie disperaţi cu mîinile zdrelite, scîncind după el...

Înnebunit, zvîrli în lături pietre şi moloz; dar după o clipă se răzgîndi şi se repezi înapoi. Căzu, îşi juli genunchii, alunecă peste grămezi de moloz şi cărămizi pînă ce ajunse în stradă, şi de-acolo goni mai departe, spre clădirea unde ajutase în noaptea aceea la dezgropat.

— Veniţi! strigă el oamenilor. Asta nu-i casa cu numărul optsprezece. Optsprezece e dincolo! Ajutaţi-mă să dezgrop!

— Ce-ai spus? întrebă cel care conducea lucrările, îndreptîndu-şi spinarea.

— Aici nu-i numărul optsprezece! Părinţii mei sînt dincolo...

— Unde?

— Colo! Repede!

Celălalt aruncă o privire în direcţia arătată.

— Chestia de-acolo e mai veche, zise apoi molcom şi cu blîndeţe. Prea tîrziu, camarade. Trebuie să continuăm aici.

Graeber îşi aruncă raniţa din spinare:

— Sînt părinţii mei! Uite: am lucruri, alimente. Am bani...

Omul se uită la ei cu ochii lui roşiţi, înlăcrimaţi:

— Şi pentru asta să-i lăsăm pe cei de aici să piară?

— Nu, dar...

— Păi, vezi? Ăştia de-aici mai trăiesc...

— Dar poate că după aceea aţi putea să...

— După aceea? Nu vezi că oamenii cad din picioare de oboseală?

— Am muncit alături de voi toată noaptea. S-ar cuveni deci ca...

— Ei, comedie! se burzului deodată omul. Judecă şi dumneata. N-are nici o noimă să mai săpăm acolo. Cum de nu înţelegi? Nu ştii nici măcar dacă mai e cineva sub dărîmături. Probabil că nici nu mai e, căci dacă ar fi fost, am fi aflat. Şi acum, lasă-ne, te rog, în pace!

Şi puse mîna pe lopată. Graeber nu se urni. Se uită la spinările oamenilor care munceau. Se uită la tărgi. Se uită la cei doi brancardieri care veniseră între timp. Apa din conducata spartă gîlgîia umplînd strada. Graeber simţi că toată puterea i se scurge din trup. Se gîndi o clipă să ajute oamenilor la dezgropat. Dar nu mai era în stare. Tîrîndu-şi picioarele, se întoarse la locul unde fusese cîndva casa cu numărul optsprezece.

Se uită la dărîmături. Se apucă din nou să azvîrle în lături pietre şi moloz; dar peste puţin se lăsă păgubaş. Era o imposibilitate. Cînd va termina cu dărîmăturile mărunte, avea să dea peste traverse, ciment, dale. Casa fusese bine construită, şi de aceea ruinele ei erau acum de neînvins. Poate că totuşi au avut timp să fugă, gîndi Graeber. Poate că au fost evacuaţi. Poate că se află într-un sat din Germania de sud. Poate că sînt la Rotenburg. Poate că dorm undeva în paturi. Mamă! Mi-e sufletul gol. Nu mai am cap nu mai am măruntaie".

Se ghemui lîngă scară. Scara lui Iacob, îi trecu prin gînd. Ce-a fost cu ea? Nu era oare o scară care ducea la cer? Ba da. Şi parcă îngeri urcau şi coborau pe ea..."Unde erau acum îngerii? Transformaţi în avioane. Unde erau toate celelalte? Unde era pămîntul? Nu mai era bun pămîntul decît pentru morminte? Şi eu am săpat morminte, gîndi Graeber; multe morminte. Şi ce fac aici? de ce nu mă ajută nimeni? Am văzut mii de ruine. Dar niciodată n-am văzut de-adevărat vreuna. Niciodată pînă azi. Pînă ce-am văzut-o pe asta. Asta e altfel decît toate celelalte. De ce nu zac sub ea? Eu ar trebui să zac dedesupt".

Se făcuse liniştе în jur. Ultimele tărgi fuseseră luate de brancardieri. Luna suia mai sus; secera sta înfiptă deasupra capului, nemiloasă. Pisica apăru din nou. Îl privi îndelung. Ochii îi sticleau verzi în lumina diafană. Apoi se apropie tiptil. Se învîrti de cîteva ori, cu paşi neauziţi, în jurul lui. După aceea veni şi mai aproape, se gudură lîngă picioarele lui, încovoie spinarea şi începu să toarcă. În cele din urmă se lipi chiar lîngă el şi se întinse pe jos. Dar Graeber nu-şi mai dădu seama.

Capitolul 8

Dimineaţa răsărise în toată splendoarea. Lui Graeber îi va trebui cîtva timp pînă să se dumerească unde se află: atît de deprins era să doarmă printre ruine. Apoi însă, într-o clipită, îi reveni totul în minte.

Rezemîndu-se de scară, încercă să cugete. Pisica sta lungită, la cîţiva paşi de el, sub o cadă de baie pe jumătate îngropată în dărîmături, şi se spăla cu dichis. Prăpădul din jur o lăsa rece.

Graeber se uită la ceas. Era încă prea devreme ca să meargă la prefectură. Se ridică încet. Încheieturile îi erau îţepenite, mîinile murdare şi năclăite de sînge. În cadă găsi puţină apă curată — probabil rămasă de pe urma încercărilor de stingere sau după ploaie. Luciul apei îi răsfrînse chipul. I se păru străin. Scoase o bucată de săpun din raniţă şi începu să se spele. Apa se înnegri şi mîinile începură să-i sîngereze din nou. Le întinse la soare ca să se usuce. Apoi se cercetă de sus pînă jos. Pantalonii îi erau

rupţi, iar tunica murdară. Udă batista şi se apucă s-o frece pe ici, pe colo. Mai mult nu putea face.

În raniţă avea pîine. În bidon mai era puţină cafea. Bău cafeaua, muşcînd din pîine. I se făcuse deodată tare foame. Gîtlejul îi era uscat, de parcă toată noaptea ar fi răcnit.

Pisica se apropie. Graeber rupse o bucată de pîine şi i-o întinse. Pisica o luă cu băgare de seamă, o duse mai încolo şi se aşeză s-o mănînce. Şi tot timpul îşi ţinea ochii aţintiţi asupra lui. Avea blana neagră şi o labă albă. În cioburile de sticlă dintre dărîmături scăpăra soarele. Graeber îşi luă raniţa şi coborî în stradă.

Acolo se opri şi-şi roti privirea. Nu recunoştea oraşul. Peste tot se căscaseră goluri, ca într-o gură din care lipseau dinţi. Cupola verde a Domului dispăruse. Biserica Sfînta Ecaterina se năruise. Acoperişurile din preajmă erau răpănoase şi hîrbuite, de parcă nişte uriaşe insecte preistorice ar fi răscolit un muşuroi de furnici. Pe Hakenstrasse, numai puţine case erau, ici-colo, în picioare. Oraşul nu-i mai dădea lui Greber sentimentul de patrie, la care se aşteptase; îi părea că se află undeva în Rusia.

Uşa casei din care nu mai exista decît faţada se deschise. Gardianul de la apărarea pasivă, cel din seara precedentă, ieşi în stradă. Era o senzaţie stranie să vezi pe cineva ieşind dintr- o casă care nu mai era casă, ca şi cum un asemenea lucru ar fi fost cît se poate de normal. Omul îi făcu semn. Graeber se codi o clipă. Îşi aduse aminte că *oberscharführer*-ul îi spusese că individul e ţicnit. Se apropie totuşi de el.

Gardianul îşi descoperi gingiile.

— Ce cauţi aici? întrebă cu un scrîşnet. Umbli după jaf? Nu ştii că-i strict interzis să...

— Ia, te rog! i-o reteză Graeber. Slăbeşte-mă cu tîmpeniile astea! Spune-mi mai bine dacă ştii ceva despre părinţii mei. Paul şi Marie Graeber. Au locuit în casa de colo.

Gardianul îşi apropie obrazul supt şi ţepos:

— A, dumneata erai! Ostaşul de pe front! Cel de aseară! Fă bine de nu mai ţipa, domnule soldat! Crezi că eşti singurul care ai pierdut pe cineva drag? Ce-ţi închipui că-i aia de colo?

Şi arătă spre casa din care ieşise.

— Care „aia"?

— Aia de colo. Aia de pe uşă. Nu vezi? Crezi cumva că-i o revistă umoristică?

Graeber nu răspunse. Văzu că uşa se clătina încet în bătaia vîntului şi că pe tăblia ei, în partea dinafară, se aflau lipite tot felul de hîrtii. Se repezi într-acolo.

Erau adrese şi apeluri către dispăruţi. Unele, scrise cu creionul, cu cerneală sau cu cărbune, de-a dreptul pe tăblie, cele mai multe însă, pe foi de hîrtie, fixate cu pioneze sau cu plasturi. „Heinrich şi Georg, veniţi la unchiul Hermann. Irma a murit. Mama" scria pe o coală mare, liniată, ruptă dintr-un caiet de şcoală şi prinsă cu patru piuneze. Iar sub ea, pe capacul de carton al unei cutii de încălţăminte: „Pentru numele lui Dumnezeu, comunicaţi ce ştiţi despre Brunhilda Schmidt, Thüringerstrasse 4". Alături, pe o carte poştală: „Otto! Sîntem la şcoala primară din Haste". Şi jos de tot, sub diferite adrese scrise cu creionul sau cu cerneală, pe un şerveţel de hîrtie cu marginile dantelate, trei cuvinte cu creion colorat: „Marie, unde eşti? " fără nici o semnătură.

Graeber se îndreptă din şale.

— Ei? întrebă gardianul de la apărarea pasivă. Ai găsit ceva de la ai dumitale?

— Nu. Nu ştiau că vin.

Smintitul îşi încreţi faţa de parcă ar fi pufnit într-un hohot de rîs neauzit:

— Nimeni nu ştie nimic despre ceilalţi, răcane! Nimeni! Şi numai cei care nu merită cad mereu în picioare. Lichelele nu păţesc niciodată nimic. N-ai învăţat încă treaba asta?

— Ba da.

— Atunci, înscrie-te şi dumneata. Înscrie-te pe lista nenorociţilor! Şi aşteaptă! Aşteaptă ca noi toţi! Aşteaptă pînă cînd o face plopul pere şi răchita micşunele!

Faţa gardianului se schimbă deodată. Apăru pe ea o expresie de sfîşiere, ca şi cum ar fi fost zguduit de o durere fără margini.

Graeber îi întoarse spatele. Se aplecă. Căută printre dărîmături ceva pe care să poată scrie. Găsi un portret în culori al lui Hitler, încadrat într-o ramă spartă. Pe dos, cartonul era alb şi n-avea nimic tipărit. Graeber rupse partea de sus, scoase un creion şi rămase pe gînduri. Dintr-o dată nu ştiu ce să comunice. „Rog daţi veşti despre Paul şi Marie Graeber", scrise în cele din urmă cu litere de tipar. „Ernst e aici în permisie."

— Înaltă trădare! şopti gardianul la spatele lui.

Graeber se suci spre el:

— Ce-ai spus?

— Înaltă trădare! Ai rupt un portret al Führerului.

— A fost dinainte rupt şi zăcea în gunoi, răspunse Graeber oţărît. Şi acum, te rog să mă laşi în pace cu prostiile dumitale!

Nu găsi nimic cu ce să fixeze apelul pe uşă. În cele din urmă desprinse două piuneze din cele patru cu care era ţintuit mesajul mamei şi-l fixă pe al lui cu ele. Nu era mulţumit de ceea ce făcuse, de parcă ar fi furat o coroană de flori de pe un sicriu străin. Dar nu avea încotro — şi cele două piuneze rămase ţineau chemarea mamei tot atît de bine ca şi cele patru dinainte.

Gardianul de la apărarea pasivă îi urmărise mişcările, privind peste umărul lui.

— Gata! făcu deodată, de parcă ar fi dat o comandă. Şi acum: *Sieg-Heil,* răcane! Bocitul strict interzis! Hainele cernite de asemenea! Ca să nu slăbească spiritul de luptă! Fii mîndru că poţi aduce jertfe! Dacă spurcaţii de voi v-aţi fi făcut datoria, nu s-ar fi întîmplat niciodată ce vezi aici!

Se răsuci pe călcîie şi se urni din loc pe picioarele-i lungi şi subţiri.

Graeber îl uită numaidecît. Rupse încă o bucată din portretul lui Hitler şi notă pe ea o adresă găsită pe tăblia uşii. Era a casei unde locuia familia Loose. Îi cunoştea pe oamenii aceştia şi voia să se intereseze la ei despre părinţii săi. Smulse apoi din ramă restul portretului, scrise pe dos aceleaşi cuvinte ca şi pe jumătatea cealaltă şi se întoarse la casa cu numărul optsprezece. Puse cartonul între două pietre, în aşa fel încît să poată fi zărit de oricine. Avea astfel două posibilităţi ca apelul lui să fie văzut. Era tot ceea ce putea face pentru moment.

O clipă mai zăbovi în faţa mormanului de moloz şi pietre, despre care nu ştia dacă e un mormînt ori nu. Fotoliul de pluş din firidă lucea ca un smarald în soare. Un castan de lîngă el, pe stradă, rămăsese cu desăvîrşire neatins. Frunzele-i licăreau gingaş în soare şi doi piţigoi ciripeau printre crengi, meşterindu-şi cuibul.

Graeber îşi consultă ceasul. Era tocmai bine să se ducă la primărie.

Ghişeele biroului de înregistrare a dispăruţilor fuseseră amenajate de mîntuială, din lemn verde. Nu erau vopsite şi miroseau a răşină şi a pădure. Într-o latură a încăperii căzuse tavanul. Nişte dulgheri ciocăneau de zor şi aşezau grinzi noi. Peste

tot erau oameni care aşteptau tăcuţi, răbdători. Un funcţionar ciung şi două femei lucrau îndărătul ghişeelor.

— Numele? întrebă femeia din dreapta, cea mai depărtată de ghişeu.

Avea faţa turtită şi lătăreaţă şi purta o panglică roşie de mătase în părul lăţos.

— Graeber. Paul şi Maire Graeber. Secretarul fiscal. Hakenstrasse 18.

— Poftim?

Femeia îşi duse mîna la ureche.

— Graeber! repetă Graeber ceva mai tare în larma ciocăniturilor. Paul şi Marie Graeber, secretar fiscal.

Funcţionara răsfoi un registru.

— Graeber, Graeber... mormăi ea, trecînd cu degetul de-a lungul unei coloane, după care se opri. Graeber — da — şi mai cum?

— Paul şi Marie.

— Poftim?

— Paul şi Marie!

Greber se înfurie acum de-a binelea. Era inadmisibil să fie nevoit să-şi mai strige jalea.

— A, nu. Pe ăsta îl cheamă Ernst.

— Ernst Graeber mă cheamă pe mine. Şi altul cu numele ăsta nu există în familia noastră.

— Bineînţeles că nu poţi fi dumneata. Şi alţi Graeber nu avem aici, întregi funcţionara, ridicînd ochii din registru şi zîmbind. Dacă vrei, revino peste cîteva zile. N-avem încă toate datele. Următorul, vă rog!

Graeber nu se mişcă.

— Unde aş mai putea cere informaţii?

Funcţionara îşi netezi panglica de mătase roşie din păr:

La serviciul populaţiei. Următorul!

Graeber simţi pe cineva dîndu-i brînci din spate. Era o bătrînică măruntă, cu mîini ca nişte gheare de pasăre; se afla îndărătul lui. Graeber se trase la o parte.

Cîtva timp mai zăbovi, nehotărît, lîngă ghişeu. Nu putea înţelege că asta fusese tot. Mersese prea repede. Pierderea lui era prea mare ca să se împace cu atît de puţin.

Funcţionarul ciung îl zări şi se aplecă spre el.

— Bucură-te că ai dumitale nu sînt trecuţi aici, zise el.

— De ce?

— Aici avem numai listele de morţi şi de grav răniţi. Cîtă vreme nu sînt înregistraţi la noi, fac parte din categoria dispăruţilor.

— Dar dispăruţii? Unde sînt listele cu numele lor?

Funcţionarul îl privi cu răbdarea unui om care, opt ore pe zi, are de-a face cu nenorocirile altora fără a putea da vreun ajutor.

— Fii om cu judecată, frate, îi zise. Dispărut e dispărut. Ce rost ar mai avea listele de dispăruţi? Din ele tot n-ar reieşi ce li s-a întîmplat. Dacă s-ar şti, n-ar mai fi consideraţi dispăruţi. Este?

Graeber căsca ochii la el. Funcţionarul părea mîndru de logica raţionamentului său. Dar raţiunea şi logica se împacă greu cu pierderea unor fiinţe dragi şi cu suferinţa. Şi-apoi, ce să-i răspunzi unui om care a pierdut el însuşi un braţ?

— Aşa o fi, spuse Graeber şi se depărtă.

Întrebînd din om în om, ajunse la serviciul populaţiei. Acesta se afla într-o altă aripă a primăriei şi mirosea a acizi şi a incendiu. După o lungă aşteptare, ajunsese la o femeie nervoasă cu ochelari.

— Nu ştiu nimic! se dezlănţui ea de la bun început, cu glas strident. Aici nu se mai poate constata nimic. Cartoteca e alandala. O parte a ars, iar restul a fost prăpădit de dobitocii de pompieri cu apa lor.

— De ce n-aţi pus evidenţa în siguranţă? întrebă un subofiţer de lîngă Graeber.

— În siguranţă? Dar unde mai e siguranţă? Poţi să ne spui dumneata? Eu nu sînt consiliul municipal. Reclamă acolo!

Femeia se uită deznădăjduită la un maldăr jalnic de hîrtii rupte şi îmbibate de apă.

— Iată! Totul s-a dus dracului. Toată evidenţa populaţiei. Ce-o să se aleagă din toate astea? Acum fiecare va putea să-şi dea ce nume vrea!

— Şi ar fi ceva groaznic, nu?

Subofiţerul scuipă şi-l atinse pe Graeber cu cotul:

— Vino, camarade. Aştia au căpiat cu toţii.

Ieşiră din birou şi se opriră în faţa primăriei. Casele din jur erau toate arse. Din monumentul lui Bismarck nu mai rămăseseră decît cizmele. Un stol de porumbei albi zburătăceau împrejurul turnului năruit al bisericii Sfînta Maria.

— Mare porcărie! exclamă subofiţerul. Pe cine cauţi?

— Părinţii.

— Eu îmi caut nevasta. Nu i-am scris că vin. M-am gîndit să-i fac o surpriză. Dar tu?

— Cam tot aşa ceva. N-am vrut să le dau părinţilor emoţii inutile. Permisia mi-a fost amînată de cîteva ori pînă acum. Şi, deodată, m-am pomenit cu ea. N-am mai avut cînd să le scriu.

— Groaznică halima! Şi ce-ai de gînd să faci acum?

Graeber îşi aruncă ochii peste piaţa distrusă din faţa primăriei. Din 1933 îi zicea Hitlerplatz. Înainte, după primul război mondial pierdut de germani, i se spusese Ebertplatz; mai înainte, Kaiser-Wilhelm-Platz, iar la început de tot. Marktplatz [1].

— Nu ştiu încă, răspunse Graeber la întrebarea subofiţerului. Nu înţeleg încă toate astea. Cum e cu putinţă să se piardă un om de om, aşa dintr-o dată, aici, în inima Germaniei?

— Cum e cu putinţă, zici? făcu subofiţerul, uitîndu-se la Graeber cu un amestec de ironie şi compătimire. Scumpul meu Inocenţiu, o să ai încă multe surprize! Pe nevastă-mea o caut de cinci zile. Cinci zile, de dimineaţa pînă seara, şi nu-i de găsit, a pierit ca prin farmec, parcă ar fi înghiţit-o pămîntul!

— Dar cum se poate una ca asta? Undeva tot...

— A pierit, repetă subofiţerul. Şi în aceeaşi situaţie sînt mii de alţi cetăţeni. O parte din ei au fost evacuaţi. În cantonamente de sinistraţi şi în orăşele mici. Poftim de descoperă acum unde sînt, cînd poşta funcţionează atît de prost. O mare parte s-a refugiat la ţară.

— La ţară? exclamă Graeber uşurat. Natural! La asta nu mă gîndisem. Satele sînt sigure. Acolo trebuie să fie ai mei!

— Acolo trebuie să fie — ai spus o vorbă mare! pufni subofiţerul cu dispreţ. Dar cu asta n-ai făcut nici un pas mai departe. Ştii că afurisitul ăsta de oraş are în jurul lui aproape douăzeci de sate? Pînă ce ajungi să le cercetezi pe toate, ţi s-a dus permisia, înţelegi?

Graeber înţelese, dar îi era absolut indiferent. Tot ce dorea era ca părinţii lui să fie în viaţă. Unde — nu-l mai interesa.

— Ascultă aici, camarade, urmă subofiţerul pe un ton mai liniştit. Trebuie să porneşti sistematic la treabă. Dacă alergi desperat încoace şi încolo, nu faci decît să pierzi vremea şi te

---

1 În ordine: Piaţa Hitler, Piaţa Ebert, Piaţa Împăratul Wilhelm, Piaţa Tîrgului.

apucă nebunia. Trebuie să lucrezi organizat. Cu ce ai de gînd să începi?

— Nu ştiu încă. Cred că voi încerca să mă informez de la cunoscuţi. Am găsit adresa unei familii care stătea pe aceeaşi stradă, într-o casă distrusă şi ea de bombardament.

— N-o să afli mai nimic. Toţi se tem să scoată o vorbă. Am încercat-o pe asta. Oricum, de încercat poţi să încerci. Ştii ceva? Am putea să ne ajutăm unul pe altul. În toate locurile unde te duci să te interesezi, întreabă şi de nevastă-mea, iar acolo unde mă informez eu, întreb şi de părinţii tăi. De acord?

— De acord.

— Bun! Numele meu e Böttcher. Pe nevastă-mea o cheamă Alma. Notează-ţi.

Graeber îşi notă. Apoi scrise pe o hîrtie numele părinţilor săi şi-o dete lui Böttcher. Acesta citi bileţelul cu atenţie şi-l vîrî în buzunar.

— Unde locuieşti, Graeber? întrebă apoi.

— Habar n-am. Trebuie să găsesc ceva.

— La cazarmă sînt paturi de rezervă pentru cei veniţi în permisie, care-şi găsesc locuinţele distruse de bombardament. Prezintă-te la comenduire şi ţi se va da un ordin de încartiruire. Ai fost pe-acolo?

— Încă nu.

— Vezi să te repartizeze la camera patruzeci şi opt. E în localul comisariatului. Mîncarea-i mai bună decît în celelalte cvartire. Eu tot acolo stau.

Böttcher scoase din buzunar un chiştoc de ţigară, se uită la el şi-l băgă apoi la loc.

— Eu, zise, iau astăzi la rînd spitalele. Deseară ne putem întîlni undeva. Poate că pînă atunci vreunul dintre noi a aflat ceva.

— Bine. Unde?

— Tot aici, vrei? La nouă?

— Perfect!

Böttcher dădu din cap şi se uită apoi la cerul albastru.

— Uită-te şi tu, zise cătrănit. Primăvară! Şi eu, de cinci nopţi în şir, am dormit într-o odaie cu doisprezece rezervişti băşinoşi, în loc să mă culc cu nevastă-mea, care are un fund ca o iapă de camion.

Primele două case de pe Gartenstrasse erau avariate. Nimeni nu mai locuia acolo. A treia rămăsese aproape intactă. Numai acoperişul era distrus de incendiu; în casa aceasta stătea familia Ziegler. Ziegler fusese unul dintre prietenii tatălui său. Şi Graeber urcă acum treptele spre locuinţa lui. Pe paliere se aflau găleţi cu apă şi cu nisip. Pe pereţi erau lipite ordonanţe.

Graeber apăsă pe butonul soneriei şi constată cu uimire că funcţionează. După cîtva timp o bătrînă amărîtă crăpă uşa cu mare precauţie.

— Doamna Ziegler, zise Graeber, sînt eu, Ernst Graeber.

— Da,da... îngăimă femeia, căscînd ochii la el. Da... zise din nou. Poftim înăuntru domnule Graeber.

Deschise mai larg uşa şi o zăvorî imediat în urma lui.

— Tată! strigă apoi către cineva din fundul locuinţei. Nu-i nimic. A venit Ernst Graeber. Fiul lui Paul Graeber.

Salonul mirosea a ceară de parchet. Linoleumul de pe podea lucea ca o oglindă. Pe pervazul ferestrei se înşiruiau ghivece cu plante, ale căror frunze mari, cu pete galbene, păreau stropite cu unt. Îndărătul sofalei atîrna un macat de perete. „Doar la tine-acasă — Viaţa e frumoasă" era brodat pe el cu cruciuliţe de arnici roşu.

Ziegler apăru din dormitor. Zîmbea. Graeber simţi că e tulburat.

— Nu poţi şti niciodată cine vine, zise bătrînul. La dumneata, însă, chiar că nu ne-am aşteptat. Vii de pe front?

— Da. Îi caut pe părinţii mei. Casa noastră e distrusă de bombardament.

— Scoate-ţi raniţa, zise doamna Ziegler. Să bei o cafea. Mai avem puţină, din cea bună, de malţ.

Graeber îşi duse raniţa în antreu.

— Sînt tare murdar, zise el cînd reveni. Şi aici totul e atît de curat. Ne-am dezobişnuit de lucrurile astea.

— Nu face nimic. Stai jos. Colo, pe sofa.

Doamna Ziegler dispăru în bucătărie. Ziegler îl scrută pe Graeber cu o privire nesigură.

— Mde! făcu într-un tîrziu.

— Aţi auzit cumva ceva despre părinţii mei? Nu ştiu unde-or fi. La serviciul populaţiei nu mi s-a putut da nici o lămurire. Acolo e o adevărată harababură.

Ziegler clătină din cap. Soţia sa apăru în prag.

— Nu mai ieşim de loc din casă, zise ea precipitată. De multă vreme. Aşa că nu aflăm mai nimic, Ernst.

— Şi nici nu i-aţi văzut? Doar trebuie să vă fi văzut cu ei.

— E mult de-atunci. Cel puţin cinci, şase luni. Atunci cînd... Amuţi brusc.

— Cînd „atunci"? întrebă Graeber. Şi cum vi s-au părut atunci părinţii mei?

— Sănătoşi! Da, părinţii dumitale erau sănătoşi, răspunse doamna Ziegler. Numai că, între timp, fireşte...

— Aşa-i, încuviinţă Graeber. Am văzut şi eu. Pe front auzisem, ce-i drept, că oraşele sînt bombardate, dar nu ştiam că au ajuns în halul ăsta.

Cei doi nu răspunseră. Nici nu se uitară la el.

— Cafeaua e îndată gata, zise doamna Ziegler. Bei o ceaşcă, nu-i aşa? O cafeluţă face totdeauna bine.

Puse pe masă ceşti cu flori albastre. Graeberg se uită la ele. Avuseseră şi ei , acasă, un serviciu la fel. „Ornament cu bulbi" se chema, nu se ştie de ce, desenul.

— Mde! făcu Ziegler din nou.

— Credeţi că părinţii mei au fost evacuaţi în altă localitate? întrebă Graeber.

— S-ar putea. Ia vezi, mamă, n-au mai rămas ceva biscuiţi din cei aduşi de Erwin? Serveşte-i domnului Graeber.

— Ce mai face Erwin?

— Erwin? tresări bătrînul. Erwin o duce bine. Bine.

Soţia sa aduse cafeaua. Puse pe masă şi o cutie mare de tablă cu o inscripţie olandeză. Nu mai erau mulţi biscuiţi înăuntru. „Din Olanda!" gîndi Graeber. Tot aşa adusese şi el, la începutul războiului, tot felul de lucruri din Franţa. Doamna Ziegler stărui să servească. Graeber luă un biscuit cu glazură roz. Avea gust de prăjitură veche. Cei doi bătrîni nu luară nimic. Nu băură nici cafea. Ziegler ciocnea absent în tăblia mesei.

— Mai ia unul, îl pofti bătrîna. N-avem altceva. Sînt biscuiţi buni.

— Da, foarte buni. Mulţumesc. Am luat adineauri.

Simţi că n-avea să scoată nimic altceva de la ei. Poate că nici nu ştiau mare lucru. Se ridică:

— Aveţi cumva idee unde aş putea afla alte veşti?

— Nu ştim nimic. Nu ieşim nicăieri. Nu ştim nimic. Îmi pare rău, Ernst. Ăsta-i adevărul.

— Vă cred. Mulţumesc pentru cafea.

Graeber se îndreptă spre uşă.

— Unde stai? întrebă Ziegler pe neaşteptate.

— O să găsesc undeva un adăpost. Dacă n-oi avea altă posibilitate, la cazarmă.

— La noi nu e loc, spuse repede doamna Ziegler, uitîndu-se la soţul ei. Comenduirea a luat. desigur, măsuri pentru adăpostirea permisionarilor care-şi găsesc casele dărîmate.

— Desigur, răspunse Graeber.

— N-ar putea să-şi lase raniţa aici pînă o găsi ceva, mamă? zise Ziegler. Pare foarte grea.

Greaber zări privirea bătrînei.

— Nu-i cine ştie ce mare greutate, răspunse el. Şi sîntem obişnuiţi.

Închise uşa şi coborî scara. Aerul era stătut. Cei doi Ziegler se temeau de ceva. Graeber nu-şi dădea seama ce anume putea fi. Dar erau atîtea şi atîtea lucruri de ce anume se puteau teme oamenii — din 1933 încoace.

Familia Loose fusese adăpostită în sala mare a clubului „Armonia". Încăperea era înţesată cu paturi de campanie şi cu saltele. Pe pereţi atîrnau steaguri, ornamente cu svastici şi cu lozinci sforăitoare, precum şi un portret în ulei al Führerului, în ramă groasă aurită — rămăşiţe de la foste reuniuni patriotice. Sala era plină de femei şi copii. Între paturi erau îngrămădite cufere, cratiţe, lămpi de gătit, alimente şi mobile răzleţe, dintre cele ce fuseseră salvate.

Doamna Loose şedea apatică pe un pat din mijlocul sălii. Era o femeie grasă, cu părul cărunt şi nepieptănat.

— Părinţii tăi? făcu ea, uitîndu-se la Graeber cu ochii stinşi, şi rămase o bună bucată de vreme pe gînduri. Morţi, Ernst, murmură apoi.

— Poftim?

— Morţi, repetă ea. Altfel cum?

Un băieţel în uniformă se năpusti valvîrtej în genunchii lui Graeber.

—De unde ştiţi? întrebă Graeber, dînd copilul la o parte.

Simţi că-i piere graiul şi înghiţi în sec.

— I-aţi văzut? Unde?

Doamna Loose dădu din cap.

— Nu s-a putut vedea nimic atunci, murmură ea. Peste tot era foc, auzeam strigăte... şi pe urmă...

Cuvintele i se pierdură în şoaptă şi, peste puţin, se stinseră cu totul. Femeia tăcu şi privi în gol, sprijinindu-se în braţe, absentă şi nemişcată, de parcă ar fi fost singură în sală. Graeber o privea cu ochii căscaţi.

— Doamnă Loose, spuse apoi cu greutate, apăsînd pe fiecare cuvînt. Încercaţi să vă amintiţi. Cînd i-aţi văzut pe părinţii mei? De unde ştiţi că sînt morţi?

Femeia se uită la el cu ochii tulburi.

— Lena a murit, mormăi ea. Şi August a murit. I-ai cunoscut, nu?

Graeber îşi aminti vag de doi copii care mîncau într-una felii de pîine cu miere.

— Doamna Loose, reluă el, stăpînindu-se din răsputeri să n-o înhaţe şi s-o zgîlţîie, vă rog să-mi spuneţi de unde ştiţi că părinţii mei sînt morţi! Căutaţi să vă amintiţi. I-aţi văzut?

Doamna Loose părea că nu-l mai aude.

— Lena, şopti ea. Nici pe ea n-am mai văzut-o. N-au vrut să mă lase, Ernst. Nu mai era întreagă. Şi era doar atît de micuţă! De ce se întîmplă toate astea? Tu trebuie să ştii, că eşti soldat.

Graeber îşi roti deznădăjduit ochii în jur. Era Loose. Slăbise şi îmbătrînise. Puse încetişor mîna pe umărul soţiei sale care, pierdută din nou în mîhnirea ei, şedea tăcută pe pat. Apoi Loose îi făcu lui Graeber un semn.

— Nu şi-a venit încă în fire, sărăcuţa de ea, zise încet. Nu poate înţelege cele întîmplate, Ernst.

Femeia tresări sub mîna lui. Înălţă încet capul:

— Tu poţi să înţelegi?

— Lena...

— Pentru că dacă poţi să înţelegi, zise deodată răspicat, cu un glas limpede şi desluşit, ca la şcoală, înseamnă că nu eşti mai breaz decît aceia care au făcut ce-au făcut.

Ochii lui Loose alunecară repede şi cu teamă peste paturile din preajmă. Nimeni nu auzise nimic. Băieţelul în uniformă se juca zgomotos, cu cîţiva copii, printre cufere, de-a v-aţi ascunselea.

— Nu mult mai breaz, repetă doamna Loose.

Apoi capul îi căzu pe piept şi din toată femeia nu mai rămase decît o grămăjoară de durere animalică.

Loose îl luă pe Graeber la o parte.

— Ce s-a întîmplat cu părinţii mei? întreabă Graeber. Soţia dumitale spune că sînt morţi.

Loose tăgădui din cap:

— Nu, Ernst, nu ştie ce spune. Crede că toţi sînt morţi pentru că nouă ne-au murit copiii. Nu mai e în toate... Ai văzut.

Înghiţi în sec. Omuşorul juca în sus şi în jos pe gîtul lui slăbănog.

— Spune nişte lucruri... Am fost şi denunţaţi pe chestia asta. Oamenii de aici au...

O clipă, Graeber îl văzu pe Loose mic de tot şi foarte departe, într-o lumină murdară, cenuşie. Apoi reapăru în mărimea naturală, şi încăperea rămase din nou nemişcată.

— Prin urmare nu sînt morţi? întrebă Graeber.

— N-aş putea să-ţi spun, Ernst. Nu ştii ce-a fost aici de anul trecut, cînd lucrurile au început să meargă din ce în ce mai prost. Nimeni nu mai are încredere. Se tem unii de alţii. Cred că părinţii tăi sînt undeva în siguranţă.

Graeber răsuflă uşurat.

— Dumneata i-ai văzut? întrebă apoi.

— O dată, pe stradă. Dar trebuie să fie cel puţin patru, cinci săptămîni de atunci. Nu se topise încă toată zăpada. Era înainte de bombardamente.

— Cum arătau? Erau sănătoşi?

— Da, cred că da, zise Loose, înghiţindu-şi din nou saliva.

Lui Graeber îi fu deodată foarte ruşine. Era de la sine înţeles că într-un loc ca acesta nu e potrivit să întrebi dacă cineva a fost cu patru săptămîni înainte sănătos ori nu. Aici lumea se informa numai de supravieţuitori şi de morţi — de nimic altceva.

— Iartă-mă, zise încurcat.

Loose dădu din mînă.

— Nu face nimic, Ernst, În ziua de azi nu te mai poţi gîndi decît la tine însuţi. E prea multă suferinţă pe lume...

Graeber ieşi în stradă. I se păruse mohorîtă şi moartă cînd se îndreptase spre clubul „Armonia"; acum vedea doar casele distruse; zări acum şi copacii care înfrunzeau, doi cîini care se hîrjoneau şi cerul umed, albastru.

Părinţii lui nu erau morţi, erau numai dispăruţi. Cu o oră mai înainte, cînd lucrul acesta i-l spusese funcţionarul ciung, ştirea i se păruse năucitoare şi aproape de nesuportat; acum, într-un chip

misterios, se transformase subit în speranţă. Graeber ştia că schimbarea se produsese numai pentru că, o clipă, crezuse că părinţii lui nu mai erau în viaţă — dar există oare pe lume ceva care să aibă mai puţină nevoie de hrană decît speranţă?

Capitolul 9

Se opri în faţa casei. Era întuneric şi nu putu desluşi numărul.

— Pe cine căutaţi? întrebă un om ce stătea rezemat de uşă.

— Aici e Marienstrasse douăzeci şi doi?

— Da. La cine vreţi să mergeţi?

— La consilierul sanitar Kruse.

— Kruse? Ce treabă aveţi cu el?

Graeber se uită la omul din întuneric. Purta cizme şi uniformă SA. „Un portar care face pe grozavul, îşi zise; asta mi-a lipsit!"

— Ce treabă am cu doctorul Kruse îi voi comunica lui personal, ripostă Graeber şi intră în casă.

Era foarte obosit. O oboseală mai adîncă decît aceea pe care o resimţi în ochi şi în oase. Toată ziua nu făcuse decît să întrebe şi să caute, dar aflase prea puţin. Părinţii săi nu aveau rude în oraş, iar dintre vecini găsise doar cîţiva. Böttcher nu exagerase cînd spusese că sinistraţii dispar ca prin farmec. Lumea se temea de Gestapo şi nimeni nu sufla o vorbă — sau chiar dacă unii ştiau ceva, atunci numai din zvonuri, şi te trimiteau la alţii, care nici ei nu ştiau nimic.

Graeber începu să suie scara. Coridorul era cufundat în întuneric. Consilierul locuia la etajul întîi. Graeber îl cunoştea prea puţin, dar ştia că mama lui urmase de mai multe ori tratamente prescrise de acesta. Poate că fusese de curînd la el şi consilierul cunoştea noua ei adresă.

Îi deschise o femeie în vîrstă, cu o faţă ştearsă.

— Kruse? întrebă ea. Îl căutaţi pe doctorul Kruse?

— Da.

Femeia îl scrută în tăcere. Nu se dădu la o parte ca să-l lase să intre.

— E acasă? întrebă Graeber cu nerăbdare.

Femeia nu răspunse. Părea că trage cu urechea la zgomotele din stradă.

— Veniţi la consultaţie? întrebă.

— Nu. Într-o chestiune familială.

— Familială?

— Da, familială. Sînteţi doamna Kruse?

— Să mă ferească Dumnezeu!

Graeber holbă ochii la femeia din faţa lui. În cursul zilei întîlnise toate formele de prudenţă şi de ură, toate pretextele cu putinţă, dar ceea ce i se înfăţişa acum era cu desăvîrşire nou.

— Uite ce e, spuse el. Nu ştiu ce se întîmplă aici şi nici nu mă interesează. Vreau să stau de vorbă cu doctorul Kruse, atît şi numic mai mult. E clar?

— Kruse nu mai stă aici, izbucni deodată femeia cu glas tare, răspicat şi duşmănos.

— Totuşi, văd numele lui aici, stărui Graeber, arătînd o tăbliţă de alamă lîngă uşă.

— Tăbliţa ar fi trebuit să dispară de mult.

— E totuşi aici. Mai stă cineva din familia doctorului în locuinţa asta?

Femeia tăcu. Răbdarea lui Graeger ajunsese la capăt. Dar în clipa cînd voi să-i spună să se ducă la dracu, auzi o uşă deschizîndu- se în fundul apartamentului. O dîră de lumină ţîşni oblic dintr-o cameră, străbătînd pînă spre întunericul de pe palier.

— Mă caută cineva pe mine? întrebă un glas.

— Da, răspunse Graeber la noroc. Aş vrea să vorbesc cu cineva care-l cunoaşte pe consilierul sanitar Kruse. Şi se pare că nu e tocmai uşor.

Graeber se uită la femeia cu faţa ştearsă. Binevoise în sfîrşit să se dezlipească de uşă şi să intre în casă.

— Prea multă lumină! mai chelălăi ea către persoana din odaia deschisă. E interzis să se ardă atîta lumină!

Graeber rămase nemişcat. O fată de vreo douăzeci de ani trecu prin fîşia de lumină ca printr-un fluviu. O clipă, Graeber văzu nişte sprîncene arcuite, ochi negri şi păr acaju, revărsat ca un val neastîmpărat spre umeri. Apoi fata se cufundă din nou în semiîntunericul din coridor — şi se opri în faţa lui.

— Tatăl meu nu mai dă consultaţii, zise ea.

— N-am venit pentru consultaţii. E vorba doar de o informaţie.

Chipul fetei căpătă brusc o altă expresie. Apoi ea se întoarse pe jumătate, vrînd parcă să constate dacă femeia de-adineauri mai era acolo. Acum ochii nu-i mai erau negri, ci de un cenuşiu străveziu.

— Ei, dar eu te cunosc! zise ea. N-ai învăţat la gimnaziul de aici?

— Ba da. Numele meu e Ernst Graeber.

Şi deodată Graeber îşi aminti de ea. Fusese o fetişcană deşirată cu ochi prea mari şi cu prea mult păr. Mama ei murise de timpuriu şi fata plecase după aceea la nişte rude, în alt oraş.

— Extraordinar, Elisabeth! exclamă el. Nu te recunoscusem.

— Cred că sînt vreo şapte, opt ani de cînd nu ne-am văzut. Te-ai schimbat mult.

— Şi tu la fel.

Stăteau faţă în faţă.

— Dar ce se întîmplă aici? întrebă Graeber. Eşti păzită ca un general!

Elisabeth Kruse hohoti scurt şi amar:

— Nu ca un general. Ca o prizonieră!

— Cum? Dar de ce? Tatăl tău...

Fata făcu o mişcare bruscă.

— Stai puţin! şopti şi, trecînd pe lîngă el, se duse spre masa pe care se afla un patefon.

Îi dădu drumul. În odaie răsună marşul Hohenfriedberg.

— Aşa, zise ea. Acum poţi să vorbeşti.

Graeber o privi nedumerit. Hotărît, Böttcher avusese dreptate: aproape toţi oamenii din oraşul acesta erau ţicniţi.

— Ce înseamnă asta? întreabă el. Opreşte, te rog, patefonul! Sînt sătul pînă-n gît de marşuri. Spune-mi mai bine ce se întîmplă aici. De ce eşti păzită ca o prizonieră?

Elisabeth se apropie din nou de el.

— Femeia de afară trage cu urechea. E o denunţătoare. De aceea am pus patefonul.

Stătea în faţa lui şi începu deodată să gîfîie:

— Ce e cu tatăl meu? Ce ştii despre el?

— Eu? Nimic. Am vrut numai să-l întreb ceva. Ce e cu el?

— Nu ştii chiar nimic?

— Nu. Am vrut numai să-l întreb dacă nu cunoaşte adresa mamei mele. Părinţii mei au dispărut.

— Asta-i tot?

Graeber o sfredeli cu privirea.

— Pentru mine e foarte mult, zise el.

Încordarea de pe faţa fetei se frînse.

— Ai dreptate, rosti cu glas obosit. Am crezut că mi-aduci o veste de la el.

— Dar ce s-a întîmplat cu tatăl tău?

— E într-un lagăr de concentrare. De patru luni. A fost denunţat. Cînd ai spus că vii pentru o informaţie, am crezut că aduci veşti de la el.

— Dacă ar fi fost aşa ceva, ţi-aş fi spus numaidecît!

Elisabeth clătină din cap:

— N-ai fi făcut-o dacă vestea ar fi ieşit de-acolo în mod clandestin. Ai fi acţionat cu mai multă prudenţă.

„Prudenţă! gîndi Graeber. Toată ziua n-am auzit decît vorba asta!" Marşul Hohenfrieberg răsuna ţiuitor, insuportabil.

— N-am putea întrerupe acum patefonul? întrebă el.

— Ba da. Şi pentru tine ar fi mai bine să pleci. Ţi-am spus ce s-a întîmplat aici.

— Eu nu sînt denunţător, ripostă Graeber înciudat. Ce-i cu femeia de-afară? Ea l-a denunţat pe tatăl tău?

Elisabeth ridică braţul patefonului. Dar nu-l opri. Discul continua să se învîrtească mut. În tăcerea ce se aşternu, răsună deodată vaietul unei sirene.

— Alarmă! şopti ea. Iarăşi!

Cineva bătu cu pumnul în uşă:

— Stinge lumina! Din asta ni se trage! Prea multă lumină!

Graeber deschise uşa:

— Din ce vi se trage, mă rog?

Dar femeia ajunsese între timp la celălalt capăt la vestibului. Mai strigă ceva şi dispăru. Elisabeth îi luă lui Graeber mîna de pe clanţă şi închise uţa.

— Ce-i cu zgripţuroaica asta? întrebă el. Cum a ajuns aici?

— Repartizare forţată. A fost plasată din oficiu. Sînt bucuroasă că mi s-a lăsat măcar odaia asta.

De afară se auzi iarăşi zgomot, strigătele unei femei şi plînsetul unui copil. Urletul sirenei se înteţi. Elisabeth luă un impermeabil şi şi-l puse pe ea:

— Trebuie să mergem în adăpost.

— Avem timp berechet. De ce nu te muţi de-aici? Trebuie să fie iad curat să stai într-o casă cu spioana asta.

— Stingeţi lumina! ţipă din nou femeia de afară.

Elisabeth se întoarse şi suci întrerupătorul. Apoi alunecă prin odaia întunecată, pînă la fereastră.

— De ce nu mă mut? Pentru că nu vreau să fug!

Deschise fereastra. Cu un zvîcnet, larma sirenelor irupse şi umplu încăperea. Stînd ca o umbră neagră în faţa luminii difuze de pe stradă, Elisabeth fixă canaturile ferestrei: în felul acesta geamurile nu se spărgeau atît de uşor de pe urma suflului exploziilor. Apoi reveni în mijlocul odăii, de parcă vuitul de afară ar fi împins-o din spate, ca un torent.

— Nu vreau să fug! strigă ea peste urletul sirenei. Nu înţelegi atîta lucru?

Graeber îi văzu ochii. Erau din nou negri, ca adineauri la uşă, şi plini de o pătimaşă energie. Graeber avu senzaţia că trebuie să se apere de ceva, de ochii aceştia, de chipul fetei, de tumultul sirenelor şi de haosul care năvălea pe fereastră împreună cu urletele.

— Nu, răspunse el. Nu înţeleg. Îţi macină doar puterile. O poziţie care nu poate fi menţinută trebuie părăsită. Asta o ştie orice soldat.

Elisabeth îl străpunse cu privirea.

— Atunci, părăseşte-o! se aprinse ea. Părăseşte-o, şi lasă- mă în pace!

Încercă să treacă pe lîngă el ca să ajungă la uşă. Graeber o prinse de braţ. Elisabeth se smulse din mîna lui. Avea mai multă putere decît se aşteptase.

— Stai! strigă el. Vin cu tine.

Vacarmul îi ducea ca o vijelie. Răbufnea peste tot, în odaie, în coridor, în vestibul, pe scară — se răsfrîngea de pereţi, îngroşînd cu ecouri propria-i rumoare, ca şi cînd ar fi venit din toate părţile şi nimeni n-ar mai fi putut scăpa de ele; nu se oprea în urechi şi pe piele, ci năvălea mai departe, se revărsa spumegînd în sînge, făcea să vibreze nervii, să se cutremure oasele, să piară orice gîndire.

— Unde-i afurisita asta de sirenă? răcni Graeber pe scară. Te scoate din sărite!

Uşa de jos se trînti cu zgomot. O clipă, urletul se estompă puţin.

— E pe strada cealaltă, răspunse Elisabeth. Trebuie să mergem la adăpostul din Karlsplatz. Cel din casa asta nu face două parale.

Pe scară coborau în fugă umbre cu valize şi boccele. O lanternă electrică se aprinse o clipă şi lumină faţa Elisabethei.

— Vino cu noi dacă eşti singură! îi strigă cineva.

— Nu sînt singură.

Omul zori mai departe. Uşa de jos se deschise iarăşi. De peste tot, oameni se năpusteau din case, ca nişte soldaţi de plumb deşertaţi brusc dintr-o cutie. Gardienii de la apărarea pasivă zbierau comenzi. O femeie într-un capot de mătase ruginie, cu părul galben în vînt, trecu ca o vijelie pe lîngă ei. Cîţiva bătrîni bîjbîiau de-a lungul pereţilor; spuneau ceva, dar în vacarmul din jur nu se auzea nimic — ca şi cum nişte guri veştede ar fi molfăit cuvinte moarte.

Ajunseră în Karlsplatz. La intrarea adăpostului se îmbulzeau o mulţime de oameni agitaţi. Gardienii de la apărarea pasivă alergau în jur ca nişte cîini ciobăneşti, căutînd să facă ordine. Elisabeth se opri.

— Putem încerca să pătrundem dinspre margine, zise Graeber.

Fata scuturâ din cap.

— Mai bine aşteptăm puţin.

Mulţimea se scurse întunecoasă în bezna de pe scară şi pieri sub pămînt. Graeber se uită la Elisabeth. Stătea acum atît de liniştită, de parcă n-ar fi avut nimic a face cu toate cele ce se întîmplau.

— Ai curaj! îi spuse el.

Elisabeth îşi înălţă privirea:

— Nu, e altceva. Mi-e teamă de pivniţă.

— Intraţi! Intraţi! răcni un gardian. Coborîţi! Sau vă trebuie o invitaţie specială?

Adăpostul era scund, dar încăpător, bine construit, cu galerii, culoare, lanterne şi lumină. Se vedeau şi cîţiva paznici. Avea bănci, iar unii dintre cei ce coborau aduceau cu ei saltele, pături, cufere, pachete şi scaune pliante: viaţa sub pămînt era bine organizată.

Graeber se uită în jur. Pentru întîia oară se afla cu nişte civili într-un adăpost antiaerian. Pentru întîia oară, cu femei şi copii. Şi pentru întîia oară, într-un asemenea loc, în Germania.

Lumina firavă, albăstrie, decolora feţele, dîndu-le tuturor un aer de înecaţi. Zări, nu departe de el, femeia cu capot ruginiu. În lumina din adăpost, capotul devenise violet şi părul avea reflexe verzi. Graeber se uită la Elisabeth: faţa îi părea cenuşie si

scofîlcită, ochii adînciţi în umbrele orbitelor, iar părul, ca de mort, n-avea nici o strălucire. „Înecaţi, îşi zise el. Înecaţi în minciună şi teamă, alungaţi sub pămînt şi învrăjbiţi cu lumina, cu limpezimea şi cu adevărul!"

În faţa lui şedea ghemuită o femeie cu doi copii. Copiii se îndesau în genunchii ei. Feţele le erau plate şi lipsite de orice expresie, parcă îngheţate. Numai ochii larg deschişi; căutau spre uşă cînd huietul şi bubuiturile antiaerienei se îngroşau şi deveneau mai înverşunate; alunecau după accea la tavanul scund şi la pereţi, apoi din nou spre uşă.

Nu zvîcneau grăbit şi sacadat, ci urmăreau zgomotul ca ochii unor animale paralizate; greoi şi totuşi imponderabil, febril şi în acelaşi timp ca în transă; cercetau şi se roteau în jur, şi palida lumină se oglindea în ei. Copiii aceştia nu-l vedea pe Graeber; nici pe mama lor n-o vedeau; înţelegerea şi comunicativitatea pieriseră din ei; cu o anonimă vigilenţă urmăreau ceva ce nu se vedea: vuietul care putea fi dătător de moarte. Nu mai erau atît de mici încît să nu simtă primejdia, dar nici destul de mari ca să nu se împăuneze cu un curaj inutil. Erau treji, şi nevolnici, şi la cheremul soartei.

Graeber observă deodată că nu numai copiii se comportau aşa; privirea celorlalţi descria acelaşi drum. Chipurile şi trupurile erau în nemişcare, dar oamenii ascultau, şi nu numai cu urechile, ci şi cu umerii aduşi, cu copasele, cu genunchii, cu braţele şi cu mîinile sprijinite. Ascultau fără să se clintească, şi doar ochii urmăreau bubuiturile, ca şi cînd s-ar fi supus unei comenzi neauzite.

Apoi Graeber simţi mirosul fricii.

Pe nesimţite, în aerul îmbîcsit se schimbă ceva. Vuietul de afară continua, dar de undeva venea parcă o adiere de vînt proaspăt. Încordarea slăbi. Subit, în galerie nu se mai aflară doar trupuri cocîrjite; erau din nou oameni, şi nu mai stăteau mocniţi şi resemnaţi; îşi înălţară capetele şi începură să se mişte şi se priviră unii pe alţii. Aveau iarăşi chipuri şi nu măşti.

— S-au dus! zise un bătrîn de lîngă Elisabeth.

— Pot să mai revină, răspunse altul. Fac cîteodată şi aşa. După un ocol, se întorc cînd toată lumea a ieşit din adăposturi.

Cei doi copii începură să freamăte. Un bărbat căscă. De undeva apăru un baset, adulmecînd peste tot. Un sugaci ţipă. Cîţiva

desfăcură pachete şi se apucară să mănînce. O femeie monumentală scoase un strigăt ascuţit:

— Arnold! Am uitat gazul aprins! S-a ars toată mîncarea! De ce nu l-ai stins?

— Liniştiţi-vă, zise bătrînul. Cînd se dă alarma, gazul se opreşte automat peste tot.

— Cum să mă liniştesc? Cînd vor da drumul la gaz, toată casa va fi plină. Va fi şi mai rău.

— Gazul nu se opreşte cînd se dă alarma, decretă o voce pedantă, profesorală. Numai în caz de atac aerian.

Elisabth scoase din poşetă un pieptene şi o oglindă şi începu să se pieptene. În lumina moartă din adăpost, pieptenele părea cioplit din cerneală uscată, dar sub el părul prinse să se înfoieze şi să pîrîie.

— De-am ieşi odată de-aici! şopti ea. Mă sufoc.

Trebuiră să mai aştepte o jumătate de oră; abia după aceea se deschiseră, în sfîrşit, uşile. Se îndreptară spre ieşire. Deasupra uşii adăpostului ardeau becuri mici, camuflate. Lumina lunii cădea din plin pe treptele scării.

Cu fiecare pas, Elisabeth se transforma. Era ca şi cum s-ar fi trezit dintr-o letargie. Umbrele din jurul ochilor pieiră, culoarea plumburie se topi, în păr apărură reflexe de aramă, pielea deveni din nou caldă şi luminoasă, viaţa se trezi în tot trupul: vie, sănătoasă, mai puternică decît înainte, redobîndită, preţioasă şi vibrînd de culoare, mult mai mult decît înainte.

Se aflau acum afară, în faţa adăpostului. Elisabeth răsuflă adînc. Îşi mişcă umerii şi capul, ca un animal scăpat din cuşcă.

— Uf, gropile astea comune de sub pămînt! exclamă ea. Cît le urăsc! Te înăbuşi în ele!

Cu un zvîcnet al capului îşi dădu părul pe spate.

— În comparaţie cu adăposturile, ruinele sînt o consolare, urmă ea. Deasupra lor măcar se bolteşte cerul.

Graeber o privi. Era ceva sălbatic şi năvalnic în ea, aşa cum stătea în faţa blocului masiv şi golaş de beton, ale cărui trepte păreau să ducă într-un infern de unde ea tocmai izbutise să evadeze.

— Te duci acum acasă? întrebă el.

— Sigur. Altminteri unde? Să cutreier străzile pe întuneric? Am făcut-o de destule ori pînă acum.

O luară prin Karlsplatz. Vîntul palpita în jurul lor ca răsuflarea unui cîine mare.

— N-ai putea totuşi să te muţi? îşi aminti Graeber. În ciuda celor ce mi-ai spus?

— Unde să mă mut? Ştii vreo cameră?

— Nu.

— Nici eu. Sînt mii de oameni fără adăpost. Unde ai vrea să mă mut?

— Ai dreptate. Acum e prea tîrziu.

Elisabeth se opri:

— N-aş pleca din casă chiar dacă aş putea. Mi s-ar părea că-l las pe tata în voia soartei. Nu poţi să înţelegi asta?

— Ba da.

Porniră mai departe. Lui Graeber îi fu deodată lehamite de ea. „Să facă ce pofteşte", îşi zise. Era istovit şi nerăbdător, şi avu brusc senzaţia că părinţii săi, chiar atunci, chiar în clipa aceea, îl căutau în Hakenstrasse.

— Trebui să plec, zise el. Am întîlnire cu cineva şi sînt în mare întîrziere. Noapte bună, Elisabeth.

— Noapte bună, Ernst.

Graeber se uită o clipă după ea. Îndată după aceea o înghiţi întunericul. „Ar fi trebuit s-o conduc pînă acasă", îşi zise. Dar nu-şi făcu o problemă dintr-asta. Îşi aduse aminte că nici cînd erau mici nu ţinuse la ea.

Întoarse repede spatele şi porni glonţ spre Hakenstrasse. Dar nu găsi nimic. Nu-l aştepta nimeni. Numai luna —şi tăcerea ciudată, paralizantă, a ruinelor proaspete, plutind în văzduh ca ecoul unui strigăt mut. În jurul ruinelor mai vechi, liniştea era altfel.

Pe treptele prinăriei îl aştepta Böttcher, Sculptura fîntînii ţîşnitoare din piaţă albea în bătaia lunii.

— Ai aflat ceva? întrebă el de departe.

— Nu. Dar tu?

— Nici eu. În spitale nu sînt; asta-i sigur. N-a rămas, cred, nici unul necercetat. Domnule, ce se poate vedea prin spitalele astea! Dă-o dracului, dar femei şi copii sînt parcă altceva decît noi, soldaţii. Vino să bem o bere!

Trecură prin Hitlerplatz. Cizmele lor bocăneau.

— Încă o zi pierdută! oftă Böttcher. Ce-i de făcut? Nu mai e mult şi se duce toată permisia.

Deschise uşile unei berării. Se aşezară la o masă lîngă fereastră. Perdelele erau bine trase. Robinetele nichelate de la tejghea sclipeau în penumbră. Böttcher părea a fi un obişnuit al localului. Fără să întrebe, patroana aduse două halbe. Böttcher o urmări cu privirea. Era grăsună şi se legăna în şolduri.

— Şi iac-aşa, suspină el, omul stă de unul singur. Şi nevastă-mea stă şi ea undeva. Tot singură. Adică — să sperăm că singură! Cum naiba să nu te apuce pandaliile!

— De, dragul meu! Eu unul aş fi bucuros să ştiu măcar că părinţii mei există. Indiferent unde.

— Păi, te cred. Părinţii sînt cu totul altceva decît o nevastă. N-ai nevoie de ei. Şi dacă sînt bine sănătoşi, s-a dus o grijă, salutare! Dar o nevastă...

Comandară încă două halbe şi despachetară ce-aveau pentru masa de seară. Cîrciumăriţa le dădea tîrcoale. Se uita la salam şi la slănină.

— Ehei, da' bine-o mai duceţi! exclamă ea.

— Da, o ducem, o ducem, răspunse Böttcher. Avem un pachet întreg cu conserve de carne şi zahăr — pachet de permisionari! Şi nu ştim ce să facem cu el.

Sorbi o înghiţitură.

— Ce-ţi pasă ţie! îi spuse apoi lui Graeber cu amărăciune. Acum îţi umpli pipota, pe urmă îi tragi o plimbărică, agăţi o curvuliţă şi uiţi toate necazurile.

— Asta poţi s-o faci şi tu.

Böttcher clătină din cap. Graeber îl privi cu uimire. Nu s-ar fi aşteptat la atîta fidelitate din partea unui vechi soldat.

— Sînt prea slabe, frăţioare, explică Böttcher. Şi nenorocirea e că eu mor după femeile trupeşe. Celelalte îmi fac pur şi simpu scîrbă. Imposibil să mă culc cu ele. E ca şi cum m-aş băga în pat cu un cuier! Numai femei trupeşe! Cu altele o dau în bară.

— Păi, uite una chiar aici, zise Graeber, arătînd-o pe cîrciumăriţă.

— N-ai nimerit-o! se înflăcără Böttcher. Nu-i nici pe departe acelaşi lucru, frăţioare. Aşa cum vezi, e fleşcăită, osînză moale, te afunzi în ea ca într-un terci. E trupeşă, durdulie, de acord, nimic de zis — dar saltea de puf, măi, nu somieră cu două rînduri de arcuri, ca nevastă-mea. La nevastă-mea toate sînt de oţel. Ca o fierărie se cutremură odaia noastră cînd îşi dădea drumul, cădea tencuiala de pe pereţi! Nu, frăţioare, aşa ceva nu se găseşte la orice colţ de stradă.

Rămase cu ochii în gol, retrăindu-şi amintirile. Graeber simţi deodată mireasmă de violete. Se uită împrejur. Era într-adevăr un ghiveci de violete pe prichiciul ferestrei; miroseau nespus de dulce, şi aroma lor, într-o singură suflare, înmănunchie totul: siguranţă, cămin, aşteptare şi visurile uitate ale tinereţii. Fusese foarte puternică mireasma violetelor, şi năvălise pe neaşteptate, ca să piară numaidecît, dar îl lăsă atît de tulburat, atît de istovit, de parcă ar fi alergat cu tot echipamentul în spinare prin zăpadă.

Graeber se ridică

— Încotro? îl întrebă Böttcher.

— Nu ştiu. Unde-oi nimeri.

— Ai fost la comenduire?

— Da. Am ordin de cartiruire la cazarmă.

— Perfect. Vezi să te repartizeze la camera patruzeci şi opt.

— Bun.

Ochii lui Böttcher urmăreau alene mişcările cîrciumăriţei.

— Eu mai rămîn puţin, îi spuse lui Graeber. Mai beau o halbă.

Graeber porni agale pe stradă, spre cazarmă. Noaptea se făcuse mai rece. La o răspîntie, pe deasupra craterului lăsat de o bombă, sclipeau nişte şine de tramvai, săltate în sus de explozie. În golurile uşilor de la case luna scînteai cu reflexe de metal. Graeber îşi auzea sunetul paşilor, ca şi cum subcaldarîm ar mai fi păşit cineva, o dată cu el . Totul era pustiu, transparent, şi rece.

Cazarma se afla pe un deal, la marginea oraşului. Nu fusese atinsă de bombe. Terenul de instrucţie era învăluit într-o lumină albă, de parcă ar fi fost acoperit cu zăpadă. Graeber intră pe poartă. Avu senzaţia că nu mai e în permisie. Trecutul se năruise în urma lui întocmai ca locuinţa părinţilor —şi el se ducea din nou pe front — pe altul de data aceasta, fără tunuri, fără puşti, dar tot atît de primejdios.

Capitolul 10

Au trecut trei zile. La masa din camera patruzeci şi opt, patru oameni jucau cărţi. Jucau de două zile, întrerupîndu-se numai să doarmă şi să mănînce. Trei dintre jucători se schimbau din cînd

în cînd cu alţii; al patrulea juca încontinuu, neînlocuit. Îl chema Rummel şi venise de trei zile în permisie — tocmai bine să-şi îngroape nevasta şi fiica. Nevasta o recunoscuse după o aluniţă de pe şold; cap nu mai avea. După înmormîntare s-a dus la cazarmă şi a început să joace skat. Nu vorbea cu nimeni. Şedea nemişcat şi juca.

Graeber sta la fereastră. Lîngă el, fruntaşul Reuter, cu o sticlă de bere în mînă. Avea piciorul bandajat şi şi-l ţinea pe pervazul ferestrei. Era cel mai vîrstnic din cameră şi suferea de gută. Camera patruzeci şi opt nu era numai un azil pentru permisionarii sinistraţi, ci şi un fel de staţionar pentru soldaţii cu boli mai uşoare.

Îndărătul lor sta culcat genistul Feldmann. Ambiţia lui era să recupereze în trei săptămîni somnul din trei ani de război. Nu se dădea jos din pat decît la ora mesei.

— Unde-i Böttcher? întrebă Graeber. Încă nu s-a întors?

— A plecat la Haste şi Iburg. Cineva i-a împrumutat la prînz o bicicletă. Cu ea poate face acum două sate pe zi. Totuşi, îi mai rămîn încă vreo zece de cercetat. Mai sînt, pe urmă, campamentele unde au fost trimise transporturi întregi de oameni. Şi alea sînt la sute de kilometri. Cum o să ajungă pînă acolo?

— Cu patru campamente din astea, m-am pus în legătură prin scrisori, zise Graeber. Şi pentru el, şi pentru mine.

— Şi crezi c-o să primiţi răspuns?

— Nu. Dar n-are importanţă. Scrie omul şi la întîmplare.

— Cui i-ai scris?

— Conducerii. Şi pe lîngă asta, pe adresa fiecărui campament, am trimis cîte o scrisoare separată, una nevestei lui Böttcher şi alta părinţilor mei.

Graeber scoase din buzunar un teanc de scrisori şi le arătă:

— Chiar acum le duc la poştă.

Reuter dădu din cap.

— Pe unde ai umblat azi?

— Am fost la şcoala comunală şi la sala de gimnastică a şcolii de la catedrală. După aceea la un cantonament provizoriu, şi, încă o dată, la seviciul populaţiei. Nimic!

Unul dintre jucătorii de cărţi cedă locul altuia şi se aşeză lîngă el.

— Nu pot înţelege, îi zise el lui Graeber, de ce voi ăştia în permisie, staţi la cazarmă. Cît mai departe de militărie — asta ar

fi lozinca mea! Aş închiria o cameră, mi-aş trînti un costum civil şi paisprezece zile aş fi om ca toţi oamenii.

— Crezi că te faci om cînd te îmbraci civil? întrebă Reuter.

— Se înţelege! Altminteri cum?

— Ai auzit? se întoarse Reuter către Graeber. Viaţa e simplă dacă nu ţi-o complici. Ai vreun costum civil?

— Nu. A rămas totul sub dărîmături, în Hakenstrasse.

— Dacă vrei, pot să-ţi împrumut eu tot ce-ţi trebuie.

Greber se uită pe fereastră în curtea cazărmii. Cîteva grupe făceau instrucţie: manipularea încărcătorului şi a piedicii, aruncarea grenadelor de mînă şi salutul.

— Ce aiureală! exclamă el. Cînd eram pe front, mi-am închipuit că primul lucru pe care-l voi face acasă va fi să arunc într-un colţ sărăcia asta de uniformă şi să pun pe mine un costum ca lumea — şi acum totul mi-e perfect egal.

— Asta-i pentru că în fond nu eşti decît un cazarmagiu ordinar, ridpostă jucătorul de cărţi, muşcînd dintr-o bucată de cîrnat. Un răcan care nu ştie să-şi facă viaţa frumoasă! Ce păcat că permisiile se dau totdeauna unora care nu ştiu să profite de ele!

Şi se întoarse la masa celor patru, ca să joace mai departe. Pierduse patru mărci la cărţi şi, în aceeaşi dimineaţă, medicul îl găsise apt pentru front; din pricina asta era tare cătrănit.

Graeber se ridică.

— Încotro? îl întrebă Reuter.

— În oraş. La poştă şi după aceea mai departe, în căutare.

Reuter lăsă din mînă sticla goală de bere:

— Nu uita că eşti în permisie. Şi nu uita că o permisie — ca mîine a şi trecut!

— Nici o grijă, nu uit, răspunse Graeber cu amărăciune.

Reuter ridică încet şi cu grijă piciorul bandajat de pe pervazul ferestrei şi-l puse jos, lîngă celălalt.

— Nu asta am vrut să spun, se corectă el. Fă tot ce poţi ca să-ţi găseşti părinţii. Dar în acelaşi timp, nu uita că eşti în permisie. Gîndeşte-te că poate e ultima.

— Ştiu. Şi că între timp voi avea sute de ocazii să mă curăţ. Ştiu şi asta.

— Bine, răspunse Reuter. Dacă ştii, e-n regulă.

Graeber se îndreptă spre uşă. La masa jucătorilor, Rummel avea în clipa aceea o carte formidabilă. Era o combinaţie cum rar

se vede la joc de skat. Cu mutra lui impasibilă, îi făcea harcea-pacea pe parteneri. Nici unul nu reuşi să ia vreo lavetă.

— Măi, să fie al dracului! strigă desperat omul care-l făcuse pe Graeber cazarmargiu. la uite, domnule, ce mînă! Şi nici măcar nu se bucură.

— Ernst!

Graeber se suci pe călcîie. Un tip mărunt, îndesat, în uniformă de kreisleiter, se afla în faţa lui. O clipă trebui să-şi răscolească memoria; apoi recunoscu capul rotund cu obrajii rumeni şi ochii căpri.

— Binding! strigă el. Alfons Binding!

— În carne şi oase!

Binding îl învălui într-o privire radioasă.

— Măi Ernst, băiatule! E o veşnicie de cînd nu ne-am văzut. De unde vii?

— Din Rusia.

— A, în permisie! Păi, trebuie s-o sărbătorim. Vino la mine. Nu stau departe de-aici. Am un coniac fenomenal! Măi, ce întîmplare! Să dau peste un fost coleg de şcoală, tocmai acum întors de pe front! Asta trebuie s-o stropim!

Graeber se uită la el. Fuseseră cîţiva ani colegi de clasă, dar între timp îl uitase aproape cu desăvîrşire. Întîmplător auzise că Binding intrase în rîndul partidului nazist, unde făcuse carieră. Acum se aflla în faţa lui, vesel şi senin.

— Hai, Ernst! stărui el. Nu face mofturi.

Graeber clătină din cap:

— N-am timp.

— Dă-o încolo, Ernst! Pentru un păhăruţ bărbaţii au întotdeauna timp — mai ales cînd e vorba de doi vechi colegi!

„Vechi colegi"! Graeber se uită la uniforma lui Binding. Se vedea că ajunsese departe. Dar poate că de aceea putea să-l ajute să-şi găsească părinţii — îşi zise deodată Graeber. Tocmai pentru că era cineva în partid.

— Bine, Alfons, zise, Beau un păhăruţ.

— Bravo, Ernst, hai. E la doi paşi.

Locuinţa se afla mai departe decît spusese Binding. Era la marginea oraşului, într-o vilă mică, albă, care odihnea tăcută şi intactă în mijlocul unei grădini cu mesteceni înalţi. De copaci erau agăţate colivii de păsări, şi undeva se auzea clipocit de apă.

Binding intră în casă; Graeber îl urmă. În vestiar îl întîmpinară coarne de cerb, un cap de mistreţ şi ţeasta împăiată a unui urs. Graeber le privi cu mirare:

— Aşa vînător pasionat eşti, Alfons?

Binding rînji:

— Da' de unde! N-am pus în viaţa mea mîna pe o armă de vînătoare. Totul e decor. Dar face impresie, nu? Ceva cu adevărat teutonic!

Îl conduse pe Graeber într-o odaie aşternută toată cu covoare. Pe pereţi atîrnau tablouri în rame somptuoase. Fotolii largi de piele erau aşezate împrejur.

— Ce spui de odăiţa mea? întrebă el cu mîndrie. Confortabilă, nu?

Graeber dădu din cap. Partidul nazist avea grijă de oamenii lui. Alfons era feciorul unui lăptar sărac. Multă osteneală îl costase pe taică-su ca să-l ţină la gimnaziu.

— Ia loc, Ernst. Cum îţi place Rubensul meu?

— Poftim?

— Tabloul de Rubens, frate! Jambonul de colo, lîngă pian!

Era portretul unei femei goale, foarte corpolente, care şedea la marginea unui eleşteu. Avea părul auriu şi un şezut colosal, pe care cădeau razele soarelui. „Asta ar fi tocmai bună pentru Böttcher!" îşi zise Graeber.

— Frumos, rosti cu glas tare.

— Frumos? făcu Binding pe un ton oarecare dezamăgit. Dar e o minunăţie, mă! Îl am de la magazinul de tablouri, de unde cumpără şi domnul *reichsmarschall* [1]. E o capodoperă! Am obţinut-o ieftin, la mîna a doua. Nu-ţi place?

— Ba da. Dar nu sînt cunoscător. Ştiu însă pe cineva care ar înnebuni dacă ar vedea tabloul ăsta.

— Serios? Mare colecţionar?

— Asta nu, dar mare specialist în Rubens.

Binding radia de plăcere:

— Mă bucură, Ernst. Mă bucură enorm. Nici eu n-aş fi crezut că o să ajung cîndva colecţionar de artă. Ei dar acum, spune-mi cum îţi merge şi ce faci. Şi mai ales dacă te pot ajuta cu ceva. Că de, avem şi noi relaţiile noastre!

---

1 Mareşal al Reichului. E vorba de Göring.

Zîmbi hoţeşte.

Fără să vrea, Graeber se simţi oarecum mişcat. Era întîia oară că un om îi oferea, fără nici o rezervă, ajutorul său.

— Da, ai putea face ceva pentru mine, zise el. Părinţii mei au dispărut. Poate că au fost evacuaţi undeva, sau se află în vreu sat. Cum să dau de ei? În tot cazul, se pare că în oraş nu mai sînt.

Binding se aşează într-un fotoliu lîngă măsuţa de fumat din aramă forjată. Cismele lustruite stăteau ca nişte burlane în faţa lui.

— Nu-i tocmai uşor, dacă nu mai sînt în oraş, declară el. Am să văd totuşi ce se poate afla. O să dureze cîteva zile. Poate şi mai mult. Depinde unde se află. În momentul de faţă e puţină harababură peste tot, după cum ştii.

— Da, am obsesrvat.

Binding se ridică şi se duse la un dulăpior. Scoase o sticlă şi două pahare.

— Mai întîi să-i tragem un păhărel, Ernst. E *Armagnac* veritabil. Îmi place mai mult decît coniacul. Noroc!

— Noroc, Alfons.

Binding umplu din nou paharele.

— Unde stai acum? întrebă. La rubedenii?

— N-avem rude în oraş. Dorm la cazarmă.

Binding puse paharul jos:

— Dar bine, Ernst, asta-i curată aberaţie! Să-ţi faci permisia în cazarmă! E ca şi cum nici n-ai avea-o! Poţi să stai la mine. Am loc berechet. Dormitor cu odaie de baie, nici o opreliţte în materie de femei, tot ce pofteşti!

— Eşti singur în toată casa?

— Bineînţeles! Dar ce-ţi închipui? Că sînt însurat? Nu fac asemenea prostii. La un bărbat în situaţia mea, femeile dau buzna. Ce să-ţi spun, Ernst: în genunuchi m-au implorat unele din ele!

— Nu zău!

— În genunchi! Nu mai departe decît ieri. O femeie din cele mai înalte cercuri, păr acaju, sîni superbi, voal, haină de blană — aici pe covor: vărsa şuvoaie de lacrimi ca un havuz şi era gata la orice. Numai să-i scot bărbatul din lagăr!

Graeber înălţă capul:

— Poţi şi aşa ceva?

Binding izbucni în rîs:

— Pot să bag în lagăr. Dar să scot, nu-i atît de simplu. Fireşte că nu i-am spus. Ei, atunci cum rămîne? Te-ai hotărît? Te instalezi la mine? După cum vezi, aici nu se moare de urît!

— Da, văd. Dar acum nu pot să mă mut. Am indicat tuturora cazarma drept adresă pentru eventuale ştiri despre părinţii mei. Trebuie să aştept mai întîi să-mi sosească răspunsurile.

— Ai dreptate, Ernst. Fă cum crezi că-i mai bine. Dar ţine minte că la Alfons îţi stă oricînd o locuinţă la dispoziţie. Şi că haleala e de prim rang. Sînt aprovizionat din belşug.

— Mulţumesc, Alfons.

— Lasă prostiile! Sîntem doar colegi de şcoală. E firesc să ne ajutăm. De cîte ori nu m-ai lăsat să copiez lecţiile de la tine. Şi fiindcă veni vorba: îţi mai aduci aminte de Burmeister?

— Profesorul nostru de matematică?

— Da, el. Măgarul ăla, din pricina căruia am fost eliminat în clasa a şasea din gimnaziu. Chestia cu Lucie Edler. Nu mai ţii minte?

— Cum să nu, răspunse Graeber.

Dar nu-şi amintea.

— Măi, cît l-am implorat atunci să nu mă raporteze! Dar nimic — afurisitul era de neînduplecat: „îndatorire morală" şi nu mai ştiu cîte altele mai trîmbiţa. Tata era să mă omoare în bătăi din cauza asta. Auzi, Burmeister!

Alfons degustă pe limbă numele.

— Dar i-am plătit-o cu vîrf şi îndesat, Ernst! I-am aranjat şase luni de lagăr. Trebuia să-l vezi cînd a ieşit de- acolo! Stătea smirnă în faţa mea şi numai că nu făcea în pantaloni cînd mă vedea. Domnul ăsta m-a educat: ei bine, l-am reeducat şi eu pe el. Straşnică glumă, nu?

— Da.

Alfons rîse:

— Vezi tu, aşa ceva te unge la inimă. De altfel, asta e şi frumuseţea mişcării noastre: că ne procură asemenea ocazii.

Îl văzu pe Graeber ridicîndu-se:

— Cum, vrei să pleci?

— Trebuie. N-am linişte.

Binding dădu din cap. Faţa îi deveni gravă.

— Te înţeleg, Ernst. Şi-mi pare foarte rău. Cred că eşti convins de asta.

— Da, Alfons.

Graeber ştia ce trebuie să mai spună înainte de plecare şi voia acum să scape cît mai repede.

— Peste cîteva zile, zise, am să mai trec pe-aici.

— Vino mîine după-amiază. Sau spre seară. Pe la cinci şi jumătate.

— Bine, mîine. Pe la cinci şi jumătate. Crezi că pînă atunci o să ştii ceva?

— Poate. Vom vedea. În tot cazul, putem bea un păhărel. Dar ia spune, Ernst: pe la spitale ai fost?

— Am fost.

Binding încuviinţă din cap:

— Şi pentru buna regulă, fireşte, la cimitire?

— Acolo nu.

— Treci şi pe-acolo. Pentru orice eventualitate fireşte. Mai sînt mulţi în cimitire care nu au fost încă înregistraţi.

— O să mă duc mîine.

— Aşa, Ernst, făcu Binding, vădit uşurat. Şi vino mîine să stai mai mult. Noi ăştia, foştii colegi de şcoală, trebuie să păstrăm legătura unii cu alţii. Nu-ţi închipui ce singur e omul într-un post ca al meu. Fiecare nu ştie decît să-ţi ceară ceva.

— Şi eu ţi-am cerut.

— Asta-i altceva. Mă refeream la avantaje.

Binding luă sticla de *Armagnac,* îi îndesă dopul cu o pocnitură şi i-o întinse lui Graeber.

— Ţine, Ernst. I-o cu tine. E o licoare excelentă. Sînt sigur c-o să-ţi prindă bine. Stai, nu pleca. Deschise uşa:

— Madam Kleinert! O bucată de hîrtie! Sau o pungă!

Graeber avea sticla în mînă.

— Dar nu-i nevoie, Alfons...

Binding se făcu foc:

— Ia-o! Am pivniţa plină cu sticle de-astea!

Luă punga adusă de menajeră şi împachetă sticla.

— Numai bine, Ernst! Şi mereu fruntea sus! Pe mîine!

Graeber porni spre Hakenstrasse. Era oarecum copleşit de întîlnirea cu Alfons. *„Kreissleiter,* îşi zise. Primul om care e gata să mă ajute fără condiţii şi-mi oferă casă şi masă — trebuie să fie grangur mare în partid!“ Vîrî sticla în buzunarul mantalei.

Era pe înserat. Cerul avea nuanţe de sidef şi copacii se conturau limpede pe nemărginirea alburie. Amurgul plutea albastru printre ruine.

Graeber se opri dinaintea uşii cu mica publicitate a ruinelor. Bucata de hîrtie cu însemnarea lui lipsea. Crezu mai întîi că fusese smulsă de vînt; dar în cazul acesta, piunezele ar fi trebuit să fie la locul lor. Lipseau însă. Probabil că hîrtia fusese luată de cineva. Graeber simţi deodată tot sîngele năvălindu-i în inimă. Fulgerător cercetă uşa, de sus şi pînă jos, în căutarea unei veşti. Dar nu găsi nimic. Apoi dădu fuga la casa unde locuiseră părinţii săi. A doua hîrtiuţă scrisă de el era încă acolo, între pietre. Graeber o trase vînjelios afară şi- o privi cu ochii căscaţi. Nimeni n-o atinsese. Nici o veste nu fusese adăugată.

Nedumerit, îşi îndreptă spinarea şi-şi roti ochii în jur. Zări deodată, la o mare depărtare, pe stradă, ceva care se zbătea în vînt ca o aripă albă. Alergă într-acolo. Era hîrtiuţa lui. O ridică şi o privi. Cineva o rupsese de la locul ei. la margine, cu o caligrafie pretenţioasă, cineva scrisese „Să nu furi!" În primul moment, Graeber nu pricepu nimic. Apoi îşi amiti că dispăruseră şi cele două piuneze şi apelul mamei, de la care le scosese, era fixat din nou cu toate patru. Femeia îşi luase înapoi cele două piuneze şi-i dădea o lecţie. Graeber căută două pietre teşite. Puse biletul pe jos, lîngă uşă, şi-l îngreună cu pietrele. Apoi se întoarse la casa părinţilor săi.

Se opri în faţa dărîmăturilor şi privi în sus. Fotoliul verde dispăruse. De bună seamă că îl luase cineva. Pe locul unde se aflase, se zăreau acum cîteva ziare răsărind din moloz. Graeber se căţără pînă la ele şi le scoase de sub pietre. Erau gazete vechi pline de nume simandichoase şi de veşti despre victorii, foi îngălbenite, şi murdare. Le zîrîi şi începu din nou să caute.

După cîtva timp găsi o cărţulie ce stătea deschisă, galbenă şi ofilită, între două grinzi, ca şi cum cineva ar fi răsfoit-o chiar atunci. Graeber o trase afară şi o recunoscu. Era o carte de şcoală, care fusese cîndva a lui. O deschise la prima pagină şi-şi găsi numele într-un scris pălit. Se iscălise pe carte cam pe la vîrsta de doisprezece sau treisprezece ani.

Era un catehism de la religie. O carte cu sute de întrebări şi tot atîtea răspunsuri. Paginile erau pătate şi pe unele se aflau notiţe scrise chiar de mîna lui.

Graeber le privi absent. O clipă, totul păru să se clatine — şi Graeber nu ştia ce anume se clatină: oraşul mutilat, cerul calm şi sidefiu, boltit asupră-i, sau cărţulia mică, galbenă, din mîinile lui, care avea răspunsuri la toate întrebările omenirii.

O puse deoparte şi continuă să caute. Dar nu mai găsi nimic — nici o altă carte şi nici vreun alt obiect cunoscut. Era şi explicabil: locuinţa lor fusese la etajul al doilea, aşa că lucrurile lor se găseau, desigur, mult mai jos sub dărîmături. Printr-o întîmplare însă, probabil că în momentul exploziei catehismul fusese aruncat în văzduh, pentru ca apoi, fiind uşor,să pice încet, fluturînd, peste dărîmături. „Ca un porunbel, îşi zise Graeber; ca un porunbel alb, singuratic, porunbelul siguranţei şi al păcii, cu toate întrebările şi răspunsurile sale clare, în noaptea răscolită de flăcări, fum, sufocări, urletele, şi moarte".

Zăbovi încă o bucată de vreme pe dărîmături. Vîntul serii se furişă de undeva şi răsfoi paginile cărţii, ca şi cînd cineva, nevăzut, le-ar fi citit. „Dumnezeu e milostiv — scria acolo— e atotputernic, atotştiutor, atotînţelegător, nemărgit de bun şi de drept".

Graeber duse mîna la sticla de Armagnac pe care i-o dăruise Binding. O destupă şi dădu pe gît o înghiţitură. Apoi coborî în stradă. Catehismul rămase acolo.

Se întunecase. Nicăieri nu se vedea o geană de lumină. Graeber trecu prin Karlsplatz. La un colţ al adăpostului antiaerian, fu cît pe ce să se izbească de cineva. Era un tînăr ofiţer care venea în goana mare.

— Uită-te pe unde umbli! se răsti la el locotenentul, cu arţag.

Graeber îl privi.

— Bine, Ludwing, zise apoi. Data viitoare o să fiu mai atent.

Locotenentul îşi boldi ochii, uluit. După aceea faţa i se lăţi într-un rînjet de bucurie.

— Tu, Ernst?

Era Ludwing Wellmann.

— Ce faci aici? urmă el. În permisie?

— Exact. Şi tu?

— Am terminat-o. Chiar acum plec înapoi. De aceea sînt atît de grăbit.

— Şi cum a fost?

— Aşa şi-aşa. Parcă nu ştii? Data viitoare procedez însă altfel. Nu suflu o vorbă nimănui şi plec indiferent unde, numai acasă nu.

— De ce?

Wellmann făcu o grimasă:

— Familia, Ernst! Părinţii! Nu se poate şi nu se poate! Îţi amărăsc permisia. Tu de cînd eşti aici?

— De patru zile.

— Mai e vreme. O să te convingi şi tu.

Wellmann încercă să-şi aprindă o ţigară. Vîntul stinse chibritul. Graeber îi dădu bricheta lui. Flăcăruia lumină o clipă faţa prelungă şi energică a lui Wellmann.

— Pentru părinţi eşti tot copil, Zise el, suflînd fumul. Dacă într-o seară vrei s-o ştergi şi tu, ca omul, de acasă, numaidecît te întîmpină priviri pline de reproş. Ar vrea să-ţi petreci vremea numai cu ei. Pentru mama, sînt tot băieţelul de treisprezece ani. În prima jumătate a permisiei a stat veşnic înlăcrimată pentru că venisem — în a doua jumătate, pentru că trebuia să plec. Poţi să faci ceva?

— Dar tatăl tău? După cîte ştiu, a făcut primul război mondial.

— A uitat. cel puţin amănuntul la care mă refer acum. Pentru bătrînul, sînt un erou. E mîndru de tinichelele de pe pieptul meu. A ţinut să se arate peste tot cu mine. Emoţionant bătrînel din vremuri imemoriale. Nu ne mai înţelegem, Ernst. Bagă de seamă ca nu cumva părinţii tăi să nu pună aşa stăpînire pe tine!

— O să bag de seamă, Răspunse Graeber.

— În fond, au intenţii bune. Te înconjoară nnumai cu grijă şi dragoste, dar tocmai asta-i pacostea. Nu poţi să te pui de-a curmezişul. De îndată ce-o faci, te simţi ca un criminal fără pic de inimă.

Wellmann se uită după o fată, ai cărei ciorapi răsăreau ca o pată deschisă din întunericul biciuit de vînt.

— Şi aşa, urmă el, pemisia ţi se duce pe apa sîmbetei! Singurul lucru pe care l-am putut obţine e să nu mă conducă la gară. Şi totuşi, nu sînt sigur că nu-i voi găsi acolo, adăugă rîzînd. Tu, Ernst, apucă de la început taurul de coarne. Şterge-o măcar serile de acasă. Născoceşte ceva. Vreo prelucrare obligatorie. Sau gărzi la cazarmă. Altminteri, păţeşti ca mine, şi permisia ţi se transformă într-un fel de vacanţă şcolară !

— Cred că la mine va fi altfel.

Wellmann îi strînse mîna:

— Să sperăm! În cazul ăsta, înseamnă că ai mai mult noroc decît mine. Pe la şcoală ai trecut?

— Nu.

— Nici să nu te duci. Eu am fost. Mare greşeală! E o scîrboşenie. Pe singurul profesor de treabă l-au dat afară.

Îl ştii: Pohlmann, pe care l-am avut la religie. Sau nu-ţi mai aminteşti de el?

— Cum să nu! Chiar m-a rugat să-i fac o vizită.

— Fii prevăzător: e pe lista neagră. Mai bine lasă-te păgubaş. Nu-i recomandabil să te întorci în trecut. Ei, şi acum noroc bun, Ernst — în scurta şi glorioasa noastră viaţă. Este?

— Da, Ludwig. Cu hrană gratuită, şedere în străinătate şi funeralii naţionale.

— Mare scîrnăvie! Cine ştie cînd o să ne mai vedem!

Wellmann rîse din nou şi pieri în beznă.

Graever îşi urmă drumul. Nu ştia ce să facă. Oraşul era sumbru ca un mormînt. De căutat nu mai avea unde să caute la ora asta şi înţelegea că trebuie să aibă răbdare. Îi era groază de lunga seară care-l aştepta. La cazarmă nu voia să se ducă încă; nici la cei cîţiva cunoscuţi pe care-i avea în oraş. Nu putea suporta compătimirea lor stînjenită şi ştia că erau bucuroşi cînd îl vedeau plecînd.

Privirea îi rătăcea peste acoperişurile zdrenţuite ale caselor. În definitiv, ce crezuse că va găsi? O insulă îndărătul fronturilor? Patrie, siguranţă, liman, consolare? Poate. Însă insulele speranţei se scufundaseră de mult, neştiute, în monotonia morţii inutile; fronturile erau sparte şi războiul bîntuia peste tot. Peste tot, chiar şi în minţi şi în inimi.

Trecu pe lîngă un cinematograf şi intră. Sala era mai puţin întunecoasă decît strada. Oricum, socoti că-i mai bine să-şi treacă vremea aici, decît să cutreiere oraşul cufundat în beznă sau să se înfunde într-o cîrciumă şi să se îmbete.

Capitolul 11

Cimitirul pirotea în soarele arzător. Graeber văzu că o bombă căzuse la intrare. Cîteva cruci şi lespezi de granit zăceau împrăştiate pe alei şi peste celelalte morminte. Sălcii pletoase fuseseră smulse din pămînt şi răsturnate; din pricina asta, rădăcinile păreau nişte crengi, iar crengile — rădăcini lungi, verzi, tîrîtoare. Făceau impresia unor plante ciudate zvîrlite dintr-un ocean subpămîntean şi năpădite de alge. Oasele morţilor scoşi de bombe din morminte fuseseră în mare parte adunate şi stivuite

într-un morman curăţel; numai cîteva aşchii mărunte şi rămăşiţe de vechi coşciuge putrezite rămăseseră agăţate în sălcii. Nici un craniu.

Lîngă capelă se afla o baracă. Un gardian şi doi îngrijitori se agitau înăuntru. Gardianul era leoarcă de sudoare. Dădu nervos din mînă cînd auzi rugămintea lui Graeber:

— N-avem timp de-aşa ceva, omul lui Dumnezeu! Douăsprăzece înmormîntări pînă la prînz! De unde, sfinte Doamne, să ştim dacă părinţii dumitale sînt îngropaţi aici? Avem zeci de morminte fără pietre funerare şi fără nume. La noi merge acum cu toptanul! Cum să mai fim la curent?

— Nu ţineţi registre?

— Registre? îl îngînă gardianul în derîdere, întorcîndu-se către cei doi îngrijitori. Registre vrea dumnealui, aţi auzit? Registre! Dar ştii dumneata cîte cadavre stau încă neîngropate? Două sute! Şi ştii cîţi morţi ne-au fost aduşi după ultimul raid aerian? Cinci sute! Şi cîţi după borbandamentul dinainte? Trei sute. Între cele două atacuri s-au scurs numai patru zile. Cum să ţinem pasul cu avalanşa asta? Nu sîntem organizaţi pentru aşa ceva. Ne-ar trebui excavatoare în loc de gropari, ca să terminăm măcar cu ceea ce se găseşte afară. Şi poţi să ştii cînd o să pice următorul atac aerian? Deseară? Mîine? Şi dumnealui vrea registre!

Graeber nu ripostă. Scoase din buzunar un pachet de ţigări şi-l puse pe masă. Gardianul şi îngrijitorii schimbară priviri. Graeber aşteptă o clipă. Apoi puse încă trei ţigări lîngă pachet. Le adusese din Rusia pentru tatăl său.

— Bine, e-n regulă, zise gardianul. Vom face tot ce se poate. Daţi-ne numele care vă interesează. Unul din noi o să ceară informaţii la direcţia cimitirelor. Între timp, puteţi să vă uitaţi la morţii care n-au fost încă înregistraţi. Sînt în rîndul de lîngă zidul cimitirului.

Graeber se duse acolo. Unii dintre morţi aveau nume, sicrie, năsălii, flori; alţii erau doar acoperiţi cu cearceafuri albe. Graeber citi nume, ridică linţolii de pe trupuri fără nume, şi trecu apoi la rîndul necunoscuţilor ce se înşirau unii lîngă alţii, de-a lungul zidurilor, sub o îngustă streaşină improvizată.

Cîţiva zăceau cu ochii închişi, alţii aveau mîinile împreunate; cei mai mulţi, însă, rămăseseră aşa cum fuseseră găsiţi, şi numai

braţele le aveau lungite pe lîngă trup, iar picioarele le fuseseră întinse, ca să cîştige loc.

O procesiune de oameni tăcuţi trecea pe dinaintea lor. Cu spinările încovoiate, cercetau chipurile palide, încremenite, căutîndu-şi rudele dispărute.

Graeber se alătură coloanei. La cîţiva paşi în faţa lui, o femeie se prăbuşi grămadă lîngă un mort şi izbucni în plîns. Ceilalţi îşi urmară drumul, ocolind-o în tăcere, aduşi de spate şi cu feţele atît de concentrate, încît păreau aproape şterse, fără nici o expresie, în afară de aceea a unei aşteptări înfricoşate. Abia mai tîrziu, cînd ajungeau aproape de sfîrşitul rîndului, le apărea pe chip, încet, încet, o slabă pîlpîire de speranţă mijită, încă plină de nelinişte, iar după ce se isprăvea rîndul, îi vedeai cum respiră din adînc.

Graeber se întoarse la baracă.

— Aţi fost şi în capelă? îl întrebă gardianul.

— Nu.

— Acolo-s ăia ciopîrţiţi, adăugă acesta, uitîndu-se la Graeber. E nevoie de nervi zdraveni pentru ce se vede acolo. Dar dumneata eşti soldat.

Graeber intră în capelă. Cînd ieşi de acolo, gardianul era afară.

— Înspăimîntător, nu-i aşa? întrebă el, scrutîndu-l pe Graeber. Pe cîţi nu i-am văzut căzînd mototol la priveliştea de- acolo!

Graeber nu răspunse. Văzuse în viaţa lui atît de mulţi morţi, încît cei din capelă nu mai însemnau nimic neobişnuit pentru el. Nici măcar faptul că acum era vorba de civili, de multe femei şi de copii. Văzuse şi de astea în atîtea şi atîtea rînduri, iar rănile de pe cadavrele ruşilor, olandezilor sau francezilor nu fuseseră nicidecum mai plăcute la vedere decît acelea pe care le zărise în capelă.

— La direcţia cimitirelor nu figurează nimic, îi spuse gardianul. Dar mai sînt două morgi în oraş, amîndouă foarte mari. Acolo aţi fost?

— Am fost.

— Ei au încă gheaţă. O duc mai bine ca noi.

— Amîndouă sînt ticsite.

— Da, dar au instalaţii de răcire. Aici n-avem. Şi vremea se încălzeşte. Dacă ne mai pocnesc cîteva bombardamente şi zile cu soare s-or ţine şi ele lanţ, ne paşte o catastrofă. Va trebui să trecem la înmormîntări în gropi comune.

Graeber dădu din cap. Nu înţelegea de ce lucrul aceta putea fi o catastrofă. Catastrofă era doar cauza de la care pornea necesitatea gropilor comune.

— Muncim cît putem, urmă să se justifice gardianul. Am angajat numărul complet de gropari la care avem dreptul, şi totuşi sînt prea puţini. Tehnica e învechită faţă de cerinţele zilei. Şi în plus, mai sînt şi restricţii religioase.

O clipă îşi aruncă ochii, gînditor, pe deasupra zidului. Apoi îi făcu lui Graeber un semn scurt de bun rămas şi se întoarse grabnic în baracă — un neobosit şi conştiincios funcţionar al morţii.

Graeber fu nevoit să mai zăbovească puţin: două cortegii mortuare blocau poarta. Privi încă o dată înapoi. Preoţi se închinau lîngă morminte, rude şi prieteni stăteau lîngă movilite proaspete, mirosea a flori veştede şi a pămînt proaspăt săpat. Păsările ciripeau, procesiunea celor ce-şi căutau rudele urma încet de-a lungul zidurilor, groparii îşi înfundau lopeţile în morminte noi, pietrarii şi agenţii pompelor funebre forfoteau de colo pînă colo — lăcaşul morţii devenise locul cel mai animat al oraşului.

Căsuţa albă şi grădina lui Binding erau învăluite în primele văluri ale înserării. Pe gazon se afla un mic bazin, în care apa clipocea. Narcise şi lalele înfloreau lîngă nişte tufe de liliac, iar sub mesteceni albea silueta de marmură a unei adolescente.

Menajera deschise uşa. Era o femeie cu părul cărunt şi purta un şorţ mare, alb.

— Sînteţi domnul Graeber, nu-i aşa?

— Da.

— Domnul *kreisleiter* nu-i acasă. A trebuit să se ducă la o şedinţă de partid importantă. Dar v-a lăsat o scrisoare.

Graeber o urmă în casa cu coarne de cerb şi cu tablouri. Rubensul iradia chiar şi în ceasul acesta al înserării. Pe măsuţa de fumat de aramă forjată se afla o sticlă învelită în hîrtie. Lîngă ea, o scrisoare. Alfonso îi aducea la cunoştinţă că nu putuse afla prea multe, dar că părinţii lui nu figurau nicăieri pe listele de morţi şi răniţi. Fuseseră probabil evacuaţi ori se mutaseră. Şi Alfonso îl ruga pe Graeber să revină a doua zi. „Sticla de votcă — adăugă un bileţel — e pentru astă-seară, ca să sărbătoreşti, cu ajutorul ei, că eşti departe de Rusia".

Graeber puse scrisoarea şi sticla în buzunar. Menajera rămăsese în prag.

— Domnul *kreisleiter* vă transmite cele mai calde salutări.

— Salută-l te rog şi dumneata din partea mea. Şi spune-i c-am să revin mîine. Multe mulţumiri pentru sticlă. A venit la ţanc!

Menajera avu un zîmbet matern:

— Domnul *kreisleiter* o să se bucure. E un om atît de bun!

Graeber se întoarse prin grădină. „Un om atît de bun", repetă el în gînd. Dar fusese oare Alfons bun şi cu profesorul de matematică Burmeister, pe care-l trimisese în lagăr? Fiecare om era probabil bun cu cineva — şi cu alţii nu.

Pipăia scrisoarea şi sticla din buzunar. „Să sărbătoresc?" se întrebă. Ce să sărbătorească? Speranţa că părinţii săi nu erau morţi? Şi cu cine să sărbătorească? Cu camera patruzeci şi opt din cazarmă? Îşi înfipsese privirea în amurgul ce devenea tot mai vînăt şi mai adînc. Se putea duce cu sticla la Elisabeth Kruse. I-ar fi prins şi ei bine. Iar pentru sufletul lui mai avea sticla de *Armagnac.*

Îi deschise femeia cu faţa ştearsă.

— Vreau să intru la domnişoara Kruse, spuse Graeber pe un ton energic, încercînd să treacă pe lîngă ea.

Dar femeia nu se dădu la o parte.

— Domnişoara Kruse nu-i acasă, răspunse ea. Trebuia să ştiţi.

— De unde să ştiu?

— Nu v-a spus?

— Mi-o fi spus, dar am uitat. Cînd se întoarce?

— La şapte.

Graeber nu se aşteptase să n-o găsească pe Elisabeth acasă. Se gîndi să-i lase sticla de votcă şi să plece; dar cine ştie ce- avea să scoată de aici denunţătoarea! Poate chiar ar fi băut-o singură.

— Bine, zise Graeber. Am să revin.

Pe stradă se opri nehotărît. Se uită la ceas. Era şase fără cîteva minute. O seară lungă şi întunecată se aşternea din nou înaintea lui. Nu uita că eşti în permisie", spusese Reuter. Graeber nu uita, dar cu asta nu rezolva nimic.

Se duse în Karlsplatz şi se aşeză pe o bancă din scuar. Adăpostul antiaerian, mătăhălos, sta înfipt în pămînt ca o enormă broască ţestoasă. Oameni, după oameni, mai prevăzători din fire, se strecurau fantomatic sub pămînt. Din boschete, întunericul se prelinse peste tot şi înghiţi ultima lumină.

Graeber rămase nemişcat pe bancă. Cu un ceas mai înainte, gîndul la Elisabeth îi trecuse doar întîmplător prin cap. Dar acum, pentru că n-o găsise, aştepta nerăbdător să se facă ora şapte.

Îi deschise chiar Elisabeth.

— Nu eram pregătit să te văd pe tine, zise el mirat. Mă aşteptam la scorpia care păzeşte uşa.

— Doamna Lieser nu-i acasă. S-a dus la o adunare a organizaţiei femeilor naziste.

— Adică a brigăzii de picioare plate. Binenţeles! Acolo îi e şi locul!

Graeber îşi roti ochii în jur:

— Parcă-i cu totul o altă atmosferă cînd lipseşte ea!

— E cu totul altă atmosferă fiindcă arde lumina în vestibul. O aprind întotdeauna cînd pleacă.

— Şi cînd e acasă?

— Cînd e acasă se face economie. Din patriotism! E patriotic să stai în întuneric.

— Exact! întări Graeber. Aşa ne vor!

Scoase sticla din buzunar:

— Ţi-am adus o sticlă de votcă. Mi-a dăruit-o un *kreisleiter* din pivniţa lui. Un fost coleg de şcoală.

Elisabeth îl privi scrutător:

— Ai asemenea colegi de şcoală?

— Da. Aşa cum ai şi tu chiriaşi din oficiu.

Elisabeth surîse şi luă sticla:

— Să vedem dacă găsesc un tirbuşon.

Păşi în faţa lui spre bucătărie. Graeber văzu că poartă un pulover negru şi o fustă tot de culoare închisă, strînsă pe corp. Părul îi era legat la ceafă, cu un fir gros de lînă roşie ca focul. Avea umerii drepţi, puternici, şi şoldurile mici.

— Nu găsesc tirbuşon, zise Elisabeth închizînd sertarele. Se pare că doamna Lieser nu obişnuieşte să bea.

— După mutră, s-ar zice că, dimpotrivă, asta-i e îndeletnicirea de căpetenie. Dar ne putem lipsi de tirbuşon.

Graeber luă sticla, îndepărtă stratul de ceară de la gîtul ei şi-o izbi apoi de două ori, cu putere, de coapsă. Dopul sări afară.

— Aşa se face în armată, explică el. Pahare ai? Sau bem din sticlă?

— Am pahare în odaia mea. Hai!

Graeber o urmă. Se simţi deodată foarte bucuros că venise. Bine că nu va trebui să se mai frămînte încă o seară singur-cuc.

Elisabeth luă două pahare subţiri de vin de pe o etajeră cu cărţi de lîngă perete. Graeber privi în jur. Parcă nu mai recunoştea odaia. Văzu în pat, cărţi multe, cîteva fotolii îmbrăcate în verde şi-o măsuţă Bierdemeier — totul degaja o atmosferă paşnică şi bătrînească. Prima dată i se păruse mai dezordonată şi mai tumultoasă. „Probabil din pricina sirenelor, îşi zise. Alarma dă totul peste cap". De altfel şi Elisabeth avea acum altă înfăţişare. Altă înfăţişare, însă nicidecum una paşnică şi bătrînească.

Se întoarse spre el:

— Cît e de cînd nu ne-am văzut?

— O sută de ani. Eram copii şi nu era război.

— Şi acum? — Acum sîntem bătrîni, dar fără experienţa bătrîneţii.

Bătrîni şi cinici, şi lipsiţi de credinţă, şi uneori trişti. Uneori, nu prea des.

— Aşa o fi cu-adevărat?

— Nu. Dar ce-i adevărat? Ştii cumva tu?

Elisabeth clătină din cap.

— Spune, crezi că trebuie totdeauna să fie ceva adevărat? întrebă ea.

— Cred că nu. De ce?

— Nu ştiu. Dar poate că am avea mai puţine războaie, dacă nu s-ar găsi mereu cineva care să convingă pe altcineva de adevărul său.

Graeber zîmbi. Sunase ciudat felul în care spusese Elisabeth aceste cuvinte.

— Toleranţă — asta lipseşte, zise el. Nu-i aşa?

Elisabeth încuviinţă. Graeber luă paharele şi le umplu:

— Să bem deci pentru toleranţă! Kreisleiter-ul care mi-a dat sticla n-a avut desigur o asemenea intenţie. Dar tocmai de aceea trebuie s-o facem!

Şi-şi goli paharul.

— Mai vrei unul? întrebă apoi.

Elisabeth se scutură scurt.

— Da, zise după aceea.

Graeber umplu paharele şi puse sticla pe masă. Votca era tare, limpede şi curată. Elisabeth lăsă paharul din mînă.

— Vino să-ţi arăt un model de toleranţă, îi spuse lui Graeber.

Îl conduse prin vestibul şi deschise o uşă.

— În grabă, doamna Lieser a uitat să încuie. Uită-te la camera asta. Nu e un abuz de încredere. Ea cotrobăieşte prin a mea ori de cîte ori lipsesc de acasă.

O parte a odăii era mobilată banal. Dar pe peretele din faţa ferestrei atîrna, într-o ramă masivă, un imens portret în culori a lui Hitler, împodobit cu crengi de brad şi cu frunze de stejar. Pe masa de sub tablou, pe un drapel cu svastică, trona, legat în piele neagră, pe care era gravată o svastică de aur, un exemplar de lux din „Mein Kamph". De o parte şi de alta a volumului stăteau două sfeşnice de argint cu lumînări şi, lîngă ele, fotografii ale Führerului — una cu un cîine ciobănesc la Berchtesgaden şi alta cu un copil îmbrăcat în alb, care-i oferea flori. Pumnale omagiiale şi insigne de partid întregeau decorul.

Graeber nu fu peste măsură de surprins. Văzuse şi în altă parte lucruri asemănătoare. Cultul pentru dictatori se transformă lesne în religie.

— Aici îşi scrie ea denunţurile? întrebă Graeber.

— Nu. Denunţurile le scrie dincolo, la masa de lucru a tatălui meu.

Graeber se uită la masa bătrînului Krusc. Era o mobilă de modă veche, cu policioară şi oblon rulant.

— E totdeauna încuiată, zise Elisabeth. Nu se poate vedea ce-i înăuntru.

— Ea l-a denunţat pe tatăl tău?

— Nu ştiu sigur. Tata a fost ridicat şi de atunci n-am mai auzit nimic despre el. Ea locuia şi pe vremea aceea aici cu copilul. Avea o singură cameră. După ce-a fost ridicat tata, i-au fost repartizate amîndouă camerele lui.

Graeber întoarse capul spre Elisabeth:

— Şi crezi că pentru asta a făcut-o?

— De ce nu? Uneori ajung şi motive mai puţin plauzibile.

— Ai dreptate. Dar judecînd după altarul de aici, am impresia că femeia asta e o fanatică din brigada de picioare plate.

— Ernst! rosti Elisabeth cu amărăciune. Crezi într-adevăr că fanatismul nu poate merge niciodată mînă în mînă cu avantajele personale?

— Dimpotrivă. Chiar foarte des. Ciudat e doar că uităm mereu lucrul acesta. De vină sînt toate banalităţile pe care le-am învăţat cîndva şi pe care le repetăm atunci în neştire, de zeci de ori. Lumea nu e clasată în sertare etichetate. Iar oamenii, cu atît mai

puţin. Probabil că scorpia asta îşi iubeşte copilul, soţul, îi plac florile şi tot ce-i frumos în viaţă. A cunoscut cumva vreun fapt precis despre tatăl tău cînd l-a denunţat — sau a inventat totul?

— Tata a fost un om blajin, dar imprudent şi, desigur, de multă vreme suspect. Nu oricine ştie să tacă atunci cînd e silit să asculte toată ziua, în propia lui casă , discursuri naziste.

— Ai idee cam ce-a putut să spună?

Elisabeth ridică din umeri.

— N-a mai crezut că Germania va cîştiga războiul.

— Sînt mulţi care nu mai cred asta.

— Nici tu?

— Nici eu. Şi acum să plecăm de aici. Altminteri, te pomeneşti că dă zgripţuroaica peste tine, şi cine ştie ce-i în stare să facă!

Un zîmbet flutură fugar peste buzele Elisabethei:

— Nu dă peste noi. Am zăvorît uşa din coridor. Nu poate să intre.

Se duse afară şi trase zăvorul. Slavă Domnului! îşi zise Graeber. Dacă i-a fost scris să fie martiră, e măcar o martiră prudentă şi lipsită de scrupule".

— Aici miroase ca într-un cimitir! zise el. Trebuie să fie din pricina păcătoaselor astea de frunze veştede de stejar. Vino. Să bem ceva.

— Ştiu acum de ce ne simţim bătrîni, urmă Graeber. Pentru că am văzut prea multe scîrboşenii. Scîrboşenii făcute de oameni mai vîrstnici decît noi şi care ar trebui să aibă mai multă judecată.

— Eu nu mă simt bătrînă, ripostă Elisabeth.

Graeber se uită la ea. Într-adevăr, nu arăta de loc bătrînă.

— Ar trebui să-ţi pară bine, îi răspunse.

— Mă simt mai degrabă prizionieră, spuse ea. Asta-i mai rău decît bătrînă.

Graeber se aşeză într-unul din fotoliile Biedermeier.

— Cine ştie dacă vipera asta n-o să te denunţe şi pe tine, zise el. Poate că vrea să pună mîna pe toată locuinţa.

De ce să rişti? Mută-te de aici! Dreptate pentru tine nu există, cred că ştii.

— Da, ştiu.

Elisabeth îi păru deodată o biată fetiţă nevolnică, dar îndîrjită.

— E poate numai un soi de superstiţie, spuse ea apoi cu glasul înfrigurat şi chinuit, ca cineva care şi-a dat sie însuşi, de sute de ori, acelaşi răspuns. Totuşi, cîtă vreme sînt aici, am credinţa că

tata se va întoarce. Plecînd, mi s-ar părea că-l părăsesc. Poţi să înţelegi asta?

— Nu-i nevoie să înţelegem asemenea lucruri. Le facem, şi gata! Chiar dacă sînt absurde.

— Bravo!

Îşi luă paharul şi-l goli. De afară se auzi scrîşnetul unei chei în broască.

— Ea e! zise Graeber. Ai tras zăvorul la ţanc! Se pare că şedinţa n-a durat mult.

Urmăriră cu urechea paşii din antreu. Graeber se uită la patefon.

— Ai numai marşuri? întrebă el.

— Nu. Dar marşurile sînt mai gălăgioase. Şi uneori cînd liniştea urlă, trebuie s-o acoperim cu tot ce-avem mai zgomotos.

Graeber o învălui într-o privire:

— Interesante discuţii! La şcoală ni se spunea că tinereţea e perioada cea mai romantică din viaţă.

Elisabeth rîse. Din vestibul se auzi ceva căzînd. Doamna Lieser trase o înjurătură. Apoi uşa fu trîntită cu zgomot.

— Asta-i pentru că am lăsat lumina aprinsă, şopti Elisabeth. Hai să plecăm. Cîteodată mi se face şi mie lehamite. Şi să vorbim despre altceva.

— Încotro? întrebă Graeber cînd ajunseră în stradă.

— Nu ştiu. Oriunde.

— E prin apropiere vreo cafenea, o cîrciumă sau un bar?

— N-aş vrea să intru din nou într-o casă. Mai bine să ne plimbăm.

— Hai.

Străzile erau pustii şi oraşul întunecat şi mut. O luară pe Marienstrasse, trecură prin Karlsplatz şi apoi peste rîu, pînă în Oraşul-Vechi. După un răstimp, atmosfera deveni ireală, de parcă întreaga viaţă s-ar fi stins, iar ei ar fi fost ultimii oameni de pe pămînt. Păşeau printre clădiri şi locuinţe, dar cînd, în treacăt, îşi aruncau privirile pe ferestre pentru a vedea odăi, scaune, mese, vreo mărturie a vieţii, nu zăreau decît oglindirea lunii în geamuri şi, în spatele lor, perdelele negre sau pervazurile încadrate în hîrtie de camuflaj. Era ca şi cum tot oraşul ar fi fost cernit — o morgă nesfîrşită, învăluită în zăbranic de doliu, cu locuinţele în coşciuge — un imens priveghi.

— Ce-i asta? exclamă Graeber. Unde sînt oamenii? Parcă azi oraşul e mai tăcut ca oricînd.

— Stau probabil în case. De cîteva zile n-au mai fost bombardamente. De aceea nu îndrăznesc să iasă. Aşteaptă viitorul atac. Aşa e totdeauna. Numai imediat după un bombardament vezi mai mulţi oameni pe-afară.

— S-au statornicit şi în privinţa asta obiceiuri?

— Da. La voi, pe front, nu?

— Ba da.

Mergeau pe o stradă, toată numai dărîmături.Nori scămoşaţi vîsleau pe cer, făcînd să pîlpîie lumina. Printe ruine, umbre zvîcneau încoace şi încolo, ca nişte caracatiţe speriate de lumina lunii. Apoi auzi clămpănit de porţelan.

— Slavă Domnului! exclamă Graeber. Aici sînt oameni care mănîncă. Sau care beau cafea. Oricum, sînt nişte oameni vii.

— Probabil că beau cafea. S-a distribuit azi. Şi chiar de bună calitate. Cafea de bombardament.

— De bombardament?

— De bombardament sau de dărîmături. Aşa i se spune. E suplimentul care se dă după bombardamentele grele. Uneori, se distribuie şi zahăr sau ciocolată, şi chiar cîte un pachet de ţigări.

— Exact ca pe front. Acolo se dă rachiu sau tutun, dar înaintea ofensivelor. Cam caraghios de fapt, nu? Două sute de grame de cafea pentru un ceas de groază!

— Nouă ni se dă o sută de grame.

Merseră mai departe. După cîtva timp, Graeber se opri:

— Dacă vrei să ştii, Elisabeth, ceea ce facem noi acum e şi mai exasperant decît dacă rămîneam acasă. Ar fi trebuit să luămsticla de votcă cu noi. Am nevoie de o înghiţitură de rachiu. Şi tu la fel. E vreun local pe-aici?

— Nu vreau să intru nicăieri. În localuri mă simt tot la fel de claustrată ca într-o pivniţă. Totul e întunecat şi toate ferestrele sînt camuflate.

— Atunci, hai cu mine pînă la cazarmă. Mai am acolo o sticlă. O aduc şi o bem în aer liber.

— Bine.

În tăcerea din jur auziră hurducăind o trăsură. O clipă după aceea apăru un cal. Era neliniştit, se ridica în două picioare şi se profila fantomatic, cu ochii înspăimîntaţi şi cu nările fremătînde, în lumina halucinată. Vizitiul trase de hăţuri. Calul zvîcni. Scame de spumă îi zburau din bot. Cei doi trebuiră să se tragă la o parte, printre ruine, ca să-l lase să treacă. Elisabeth sări repede pe un

morman de dărîmături, tocmai la timp ca să nu fie atinsă de cal; un moment făcu impresia că vrea să se salte pe animalul dezlănţuit şi să plece cu el în galop; dar în clipa următoare era tot lîngă el, în faţa nemărginirii goale a cerului destrămat.

— Am avut iluzia că o să te avînţi pe spinarea calului şi o să dispari, spuse Graeber.

— Ehei, dacă s-ar putea! Dar unde să mă duc? Pretutindeni e război.

— Aşa e. Pretutindeni. Pînă şi în ţările păcii eterne — în Oceanul Pacific şi în India. N-am putea fugi nicăieri.

Ajunseseră la cazarmă.

— Aşteaptă aici, Elisabeth. Mă duc să aduc rachiul. Nu durează mult.

Graeber străbătu curtea cazărmii şi sui treptele, ce răsunau sub paşii lui, pînă la camera patruzeci şi opt. Încăperea se cutremura de sforăiturile oamenilor; jumătate de efectiv dormea pe rupte. Deasupra mesei ardea o lampă cu lumina ferită. Jucătorii de cărţi erau încă treji. Reuter şedea puţin la o parte şi citea.

— Unde e Böttcher? întrebă Graeber.

Reuter închise cartea.

— Ţi-a lăsat vorbă că n-a aflat nimic. A dat cu bicicleta într-un zid şi a sfărîmat-o. Vechea poveste — unde-i aţa mai subţire, acolo se rupe. De mîine trebuie s-o ia din nou cu piciorul, apostoleşte. Din pricina asta s-a dus astă-seară la cîrciumă, să se consoleze. Dar tu ce-ai păţit? Ai o mutră — cam plouată!

— N-am nimic. Şi plec numaidecît. Am venit doar să iau ceva.

Graeber cotrobăi prin raniţă. Adusese din Rusia o sticlă de gin şi una de votcă, la care se adăuga *Armagnac*-ul dăruit de Binding.

— Ia stical de gin sau pe cea de *Armagnac,* zise Reuter. Votcă nu mai e.

— Cum nu mai e?

— Am băut-o noi. Puteai să ne-o oferi şi singur. Cine vine din Rusia să nu se poarte ca un capitalist, ci să dea şi camarazilor olecuţă din ce are. Oricum, votca ta a fost grozavă.

Graeber scoase din raniţă cele două sticle care-i rămăseseră. Vîrî *Armagnac*-ul în buzunar şi-i dădu lui Reuter sticla de gin.

— Ai dreptate, îi spuse. Ia asta, ca doctorie pentru gută. Şi nu fi nici tu capitalist. Dă-le şi celorlalţi cîte o duşcă.

— Mersi! făcu Reuter şi, şontîcăind pînă la dulapul său, scoase un tirbuşon. Presupun că pui la cale cea mai primitivă formă de

seducere. Seducerea prin pileală. De cele mai mutle ori, în asemenea împrejurări uiţi să destupi sticla înainte. Iar dacă îi spargi gîtul, rişti, în surescitarea clipei, să te tai la buze. Fii prevăzător şi ia tirbuşonul ăsta!

— Du-te dracului! Sticla e desfundată.

Reuter destupă ginul:

— Cum naiba ai dat de licoarea asta olandeză tocmai în Rusia?

— Am cumpărat-o. Mai ai şi alte întrebări?

Reuter rînji:

— Nu, atît. Ia-o din loc cu *Armagnac*-ul tău, Casanova primitiv ce eşti, şi nu te jena. Ai circumstanţe atenuante. Lipsa de timp. Permisia-i scurtă, iar războiul lung.

Feldmann se ridică în capul oaselor şi întrebă din pat:

— Ai cumva nevoie şi de un prezervativ, Graeber? Am cîteva în portvizit. Mie nu-mi trebuie. Cine doarme, nu se umple de sifilis.

— Asta nu-i chiar atît de sigur, ripostă Reuter. Se pare că şi în treaba asta există un soi de imaculată concepţie. Dar Graeber e un vlăjgan care ţipă de sănătate. Arian de rasă, cu strămoşi pur-sînge pînă la a douăsprezecea spiţă. La un asemenea exemplar, prezervativele ar fi un atentat împotriva patriei!

Graeber scoase dopul de la sticla de Armagnac, trase o gură şi o vîrî din nou în buzunar.

— Măi, da' romantici mai sînteţi! explodă după aceea. De ce naiba nu vă ţineţi numai de treburile voastre?

Reuter făcu un gest de potolire:

— Du-te în pace, fătul meu! Uită regulamentul cazon şi mai încearcă să fii om. E mai uşor să mori decît să trăieşti — mai ales pentru voi ăştia, tineretul eroic şi floarea naţiunii!

Graeber mai băgă în buzunar un pachet de ţigări şi un pahar. Trecînd pe lîngă masa jucătorilor de cărţi, văzu că Rummel. cîştiga. O grămadă de bani se afla înaintea lui. Faţa îi era tot împietrită; dar broboane mari de sudoare picurau acum de pe ea.

Scările cazărmii erau pustii: sunase stingerea. În spatele lui Graeber stăruia ecoul paşilor lui. Străbătu curtea imensă. Elisabeth nu mai era la poartă. „O fi plecat", îşi zise. Aproape că se aştepta la acest deznodămînt. În definitiv, de ce să-l fi aşteptat?

— Domnişoara e acolo, îi spuse santinela. Dar cum de-ai reuşit să agăţi o fată ca asta? Aşa ceva e pentru ofiţeri, nu-i de nasul unui pîrlit.

Graeber o văzu pe Elisabeth: stătea rezemată de zid. Bătu santinela pe umăr şi-i răspunse:

— E o dispoziţie nouă, Se caută în loc de decoraţie, dacă ai fost patru ani pe front. Numai fete de generali. Şi ieşi imediat la raport, găgăuţă. Nu ştii că-i oprit să vorbească în post?

Apoi se duse la Elisabeth.

— Găgăuţă eşti tu! îi strigă santinela din urmă, dar fără curaj.

Găsiră o bancă pe o stradă în pantă, îndărătul cazărmii. Era aşezată sub un castan, şi aveau la picioare priveliştea întregului oraş. Nicăieri nu se zărea nici o lumină. Numai rîul sclipea în bătaia lunii.

Graeber destupă sticla şi turnă în pahar cam pînă la jumătate. *Armagnac*-ul avea licăriri de chihlimbar lichid. Graeber îl oferi Elisabethei.

— Bea-l tot, îi spuse.

Ea sorbi o înghiţitură şi-i dădu paharul înapoi.

— Goleşte-l tot, repetă el. E seara cea mai potrivită pentru aşa ceva. Goleşte-l pentru indiferent ce, pentru ticăloşia vieţii noastre, sau pentru faptul că mai sîntem în viaţă — dar bea tot. Trebuie să bem după ce-am trecut prin oraşul ăsta mort. Cred că în general trebuie să bem, în ziua de azi.

— Bine. Pentru toate laolaltă!

Graeber turnă din nou din sticlă şi goli de astă dată el paharul. Simţi pe dată un val de căldură. Simţi în acelaşi timp şi cît de gol era pe dinăuntru. Nu ştiuse pînă atunci. Era un gol fără durere.

Turnă iar în pahar pînă la jumătate şi bău o înghiţiră. Apoi îl puse pe bancă, între ei. Elisabeth se ghemuise, cu braţele încolăcite în jurul genunchilor. Frunzişul fraged al castanilor de deasupra lor ducea aproape alburiu sub lună, ca şi cum un roi de fluturi timpurii s-ar fi rătăcit printre crengi.

— Ce negru e totul, zise ea, arătînd spre oraş. Ca o mină de cărbuni după un incendiu.

— Nu te uita acolo. Întoarce spatele. Ai să vezi cu totul altă priveliştе.

Banca se afla chiar pe culmea dealului şi, în partea cealaltă, costişa se înclina lin — spre cîmpii, drumuri argintate de lună, alei de plopi, turnul unei biserici săteşti şi apoi, spre păduri şi spre munţii sinilii din zare.

— Aici e toată pacea lumii, rosti Graeber. Simplu, nu?

— Simplu, dacă eşti în stare să întorci spatele şi să nu te mai gîndeşti la ce e dincolo.

— Asta se învaţă lesne.

— Tu ai învăţat?

— Bineînţeles, răspunse Graeber. Astfel nu mai eram în viaţă.

— Aş vrea să pot şi eu.

— Poţi de mult. De asta are grijă viaţa. Îşi trage rezervele de unde poate. Iar în primejdie, nu cunoşte nici slăbiciuni, nici sentimentalisme.

Împinse paharul spre ea.

— Şi asta-i tot pentru acelaşi scop? întrebă Elisabeth.

— Da, răspunse el. În seara asta, negreşit.

Ea bău şi el o privi.

— Hai să facem un efort, zise, şi cîtva timp să nu mai vorbim de război.

Elisabeth se rezemă de spătarul băncii:

— Ştii ce? Să nu mai vorbim de loc.

— Bine.

Şedeau pe bancă şi tăceau. Era o linişte adîncă, şi încetul cu încetul liniştea aceasta se însufleţi de susurul paşnic al nopţii care n-o tulbura, ci o făcea parcă şi mai adîncă: uşoara adiere a vîntului, ca o răsuflare a pădurilor, ţipătul unei bufniţe, foşnetul ierbii şi nesfîrşitul joc al norilor şi luminii. Liniştea ieşi biruitoare, se înălţă, îi împresură, pătrunse în ei, tot mai adînc, cu fiecare răsuflare mai adînc, pînă cînd însăşi respiraţia deveni linişte, stingîndu-se treptat, devenind din ce în ce mai lină, din ce în ce mai prelungă, pînă cînd nu mai fu vrăjmaşă, ci un somn îndepărtat, binefăcător.

Elisabeth făcu o mişcare, Graeber tresări şi privi în jur:

— Ce spui de asta? Am dormit!

— Şi eu.

Elisabeth deschise ochii. Lumina difuză se prinse în ei, făcîndu-i străvezii.

— E mult de cînd n-am mai dormit aşa, spuse ea cu uimire. Totdeauna pe lumină, şi cu teama de întuneric, şi cu trezirea zvîcnită, şi cu veşnica spaimă... Nu ca acum. Graeber şedea nemişcat. N-o întrebă nimic. Curiozitatea moare în vremuri cînd se petrec atîtea. Se mira doar, vag, că sta atît de liniştit, învăluit într-o somnolenţă trează, ca o stîncă sub apă, acoperită de alge

fluturătoare. Pentru prima oară de cînd plecase din Rusia, se simţea destins. O dulce toropeală pătrunse în el, ca o maree ce s-a ridicat peste noapte şi s-a revărsat deodată, într-un tot scăpător, peste ţinuturi pîrjolite şi sterpe.

Coborîră în oraş. Strada îi primi iarăşi între zidurile ei; duhoarea rece a vechilor incendii îi învălui din nou, iar ferestrele camuflate, negre, îi însoţeau ca o procesiune de catafalcuri. Elisabeth simţi fiori reci trecîndu-i prin trup.

— Pe vremuri, casele şi străzile era scăldate în lumină şi ni se părea firesc. Eram deprinşi. Abia azi ne dăm seama ce înseamnă asta...

Graeber se uită în sus. Cerul era senin, fără nori. O noapte tocmai bună pentru aviaţie. Se gîndi fără voie că e prea luminoasă.

— Aşa e acum aproape peste tot în Europa, replică el. Se pare că numai Elveţia e luminată noaptea. Şi acolo e lumină tocmai pentru ca aviaţia să ştie că-i neutră. Am aflat de la cineva care a fost cu o escadrilă în Franţa şi Italia. Spunea că era ca o insulă de lumină — de lumină şi pace, căci una o implică şi pe cealaltă. Mai încolo, şi de jur împrejur, se întind întunecate, ca sub nesfîrşite linţolii, Germania, Franţa, Italia, Balcanii, Austria şi toate celelalte ţări angajate în război.

— Ni s-a dăruit lumina şi ea a făcut oameni din noi. Noi însă am ucis-o şi am devenit iarăşi troglodiţi! exclamă Elisabeth cu violenţă.

„A făcut oameni din noi", repetă Graeber în gînd. Găsi că expresia era exagerată. Dar Elisabeth părea înclinată spre exagerări. Şi, totuşi, poate că avea dreptate. Animalele n-au lumină. Nici lumină şi nici foc. Dar nici bombe.

Ajunseseră în Marienstrasse. Graeber observă deodată că Elisabeth plînge.

— Nu te uita la mine, îi spuse ea. N-ar fi trebuit să beau. Nu sînt obişnuită. Dar să nu crezi că sînt tristă. Numai că toate din mine par deodată nespus de slobode.

— Lasă-le slobode cum sînt şi nu te sinchisi. Eu mă simt la fel. E în cea mai perfectă concordanţă.

— În ce concordanţă cu ce?

— Cu cele ce-am vorbit. Cu întoarcerea spre partea cealaltă. Mîine seară n-o să mai batem străzile. O să mergem împreună undeva, unde va fi atît de multă lumină cît poate să dea oraşul ăsta. O să mă interesez mîine.

— Nu-mi trebuie cineva mai vesel.

— Dar ce?

— În nici un caz oameni veseli. N-aş putea să-i suport. Iar pe ceilalţi şi mai puţin — pe aceia care compătimesc. Compătimire întîmpin în cursul zilei pînă la saturaţie. Şi sinceră şi făţarnică. Cred că ai avut şi tu parte de ea.

Elisabeth nu mai plîngea.

— Da, răspunse. Am avut parte de ea.

— Între noi doi e cu totul altceva. Noi nu trebuie să ne amăgim unul pe altul. Şi asta nu-i puţin lucru. Aşa că mîine seară o să mergem la cel mai luminos local din oraş şi acolo o să mîncăm şi o să bem vin bun şi, o seară întreagă, o să uităm ticăloşia vieţii.

— Şi asta e... tot în concordanţă? Şi să îmbraci rochia cea mai luminoasă pe care o ai.

— Bine. Vino la opt.

Graeber simţi deodată părul ei atingîndu-i obrazul. Apoi îi simţi şi buzele. Ca o adiere fugitivă — şi Elisabeth dispăru după uşă mai înainte ca el să-şi dea seama de cele întîmplate. Scoase sticla din buzunar. Era goală. O lăsă în faţa primei case din drum. „Încă o zi care s-a dus! se gîndi el. Noroc că Reuter şi Feldmann nu mă văd acum! Ce-ar mai bîrfi pe socoteala mea!"

Capitolul 12

— Bine, băieţi, treacă de la mine, recunosc! glăsui Böttcher. Da, m-am culcat cu cîrciumăriţa. Dar, spuneţi şi voi: aveam încotro? Trebuia să fac ceva. De ce sînt în permisie? Nu vreau să mă întorc pe front ca un viţel neînţărcat.

Şedea lîngă patul lui Feldmann, cu o gamelă plină de cafea în mînă şi cu picioarele într-o găleată cu apă rece. Făcuse băşici la tălpi de cînd stricase bicicleta.

— Dar tu? îl întrebă pe Greber. Ce-ai făcut azi? Ai fost vreundeva?

— Nu.

— Nu?

— A tras aghioase, îl lămuri Feldmann. Pînă la pînz. Nici cea mai groaznică hărmălaie n-a fost în stare să-l trezească. A dovedit pentru prima oară că-i băiat deştept.

Böttcher scoase picioarele din apă şi se uită la tălpi. Erau acoperite cu băşici mari, albe.

— Spuneţi şi voi, se oţărî el. Vedeţi doar că-s coşcogeamite huiduma în toată puterea — dar picioarele le am plăpînde, ca un copil de ţiţă. Şi aşa am fost toată viaţa. Nu se întăresc neam. Cîte n-am încercat! Şi cu băşicile astea trebuie s-o întind acum din nou la drum!

— De ce? întreabă Feldmann. Acum poţi s-o iei mai domol. Că doar o ai pe cîrciumăriţă, nu?

— Ei, şi tu cu cîrciumăriţă! N-are nici o legătură una cu alta. Şi afară de asta, a fost o mare decepţie.

— Aşa-i cînd vii de pe front. Prima dată se lasă totdeauna cu decepţie, ştie oricine.

— Nu asta am vrut să spun, frăţioare. A mers foarte bine — dar n-a fost ce-am aşteptat.

— Nici aşa, să ceri totul dintr-o dată! făcu Feldmann. Femeia trebuie să se obişnuiască şi ea.

— Tot nu m-ai înţeles. Ca femeie a fost foarte bine — numai dinspre partea sufletească am sfeclit-o. Să-ţi explic. Cum spuneam, eram amîndoi în pat, treaba mergea strună, cînd, deodată, în fierbinţeala bătăliei, îmi pierd capul şi-i spun Alma. Pe ea o cheamă Luise. Alma e numele nevesti-mi, înţelegi...

— Înţeleg.

— A fost prăpăd, nenişorule!

— Aşa îţi trebuie! îi strigă subit lui Böttcher unul dintre jucătorii de cărţi, de la masa unde juca. E pedeapsa meritată pentru adulterul tău, porcule! Nădăjduiesc că te-a dat afară cu surle şi trîmbiţe.

— Adulter? se miră Böttcher, scăpînd piciorul din mînă. Cine vorbeşte de adulter?

— Tu! Toată vremea! Sau te-ai şi tîmpit?

Jucătorul de cărţi era un omuleţ mărunt, cu un cap ţuguiat ca oul de găină. Îl sfredelea pe Böttcher cu o privire duşmănoasă.

Böttcher se făcu foc.

— I-auzi ce idioţenie e în stare să scornească ăsta! exlamă el uitîndu-se la cei din jur. Singurul de-aici care vorbeşte de adulter eşti tu! Mare gogomănie, mă! Păi adulter ar fi, pîrlitule, dacă

nevastă-mea s-ar fi aflat aici şi m-aş fi culcat cu alta. Dar nevastă-mea nu-i aici; tocmai ăsta-i clenciul! Cum poate fi vorba de adulter? Dacă s-ar afla aici, nu m-aş culca nici mort cu cîrciumăriţa!

— Dă-l încolo, lasă-l să vorbească! i-o tăie Feldmann. E pizmaş, asta-i toată socoteala. Ei, şi ce s-a întîmplat după ce i-ai zis Luise?

— Luise? Nu Luise, bă! Luise o chemă pe ea. I-am spus Alma.

— Bine, fie şi Alma. Şi ce-a fost după aia?

— După aia? Să nu-ţi vină să crezi, nenişorule! În loc să pufnească în rîs sau să mă ia la zor, ştii ce-a făcut? A început să plîngă. Dar nu aşa — ci cu lacrimi cît pumnul, închipuieşte-ţi! Femeile trupeşe n-ar trebui să plîngă, fraţilor.

Reuter tuşi, închise cartea şi se uită la Böttcher cu o privire plină de interes.

— De ce să nu plîngă?

— Nu le stă bine. Nu li se potriveşte la înfăţişare. Femeile grase ar trebui să rîdă mereu.

— Da' ce, Alma ta ar fi rîs dacă i-ai fi spus Luise? întreabă veninos jucătorul de cărţi cu capul ca oul de găină.

— Dacă ar fi fost Alma în locul ei, declară Böttcher calm şi cu o mare superioritate în glas, e sigur că în primul moment m-aş fi pomenit cu o sticlă de bere în scăfîrlie. Iar după aceea, cu toate obiectele neînşurubate din casă. Iar la sfîrşit, după ce mi-aş fi revenit în fire, m-ar fi tocat în aşa hal, că n-ar mai fi rămas din mine decît ghetele. Asta s-ar fi întîmplat, nepricopsitule!

„Oul de găină" tăcu cîteva secunde. Tabloul desfăşurat de Böttcher îl copleşise.

— Şi pe o asemenea femeie o înşeli tu? întrebă apoi cu glasul răguşit.

— Dar bine, omule, n-o înşel, ce dracu! Dacă ar fi aici, n-aş putea nici măcar să mă uit la cîrciumăriţă. Aşa ceva nu-i adulter, mă. E legitimă apărare — atît!

Reuter se întoarse spre Graeber:

— Dar tu? Ce-ai obţinut cu sticla ta de Armagnac?

— Nimic.

— Nimic? sări Feldmann. Şi pentru asta ai dormit pînă la prînz ca un mort?

— Da. Dracu ştie de ce sînt deodată atît de somnoros. Dacă aş pune capul pe pernă, aş putea să adorm şi acum. E ca şi cînd n-aş fi închis ochii o săptămînă întreagă.

— Atunci culcă-te şi dormi în continuare.

— Înţeleaptă povaţă! exlamă Reuter. Povaţa meşterului-în-aghioase Feldmann!

Feldmann e un dobitoc, se amestcă în vorbă „oul de găină", care în clipa aceea nu juca. Îşi iroseşte toată permisia dormind. Şi după aceea o să i se pară că nici n-a avut-o. Tot atît de bine putea să doarmă şi pe front, iar permisia s-o visezi doar.

— Ai vrea tu să fie aşa, frăţioare, dar nu-i, răspunse Feldmann. E tocmai de-a-ndoselea. Eu dorm aici, şi cînd visez, visez că sînt pe front.

— Şi unde eşti în realitate? întrebă Reuter.

— Unde? Aici! Alminteri unde?

— Eşti sigur?

„Oul de găină" behăi.

— Păi tocmai asta spun şi eu, exlamă el. E totuna unde se află dacă doarme mereu. Numai că măgarul nu ştie asta.

— Nu-i totuna unde mă trezesc, deştepţilor! se aprinse Feldmann, brusc supărat, şi se întinse din nou în pat.

Reuter se întoarse acum spre Graeber:

— Dar tu? Ce-ai de gînd să faci azi pentru sufletul tău?

— Spune-mi unde se poate merge seara cînd vrei să iei o masă bună.

— Singur?

— Nu.

— Atunci du-te la „Germania". Nu-i altul mai bun. Poate doar să nu te lase să intri. Din pricina uniformei tale de front. E un hotel pentru ofiţeri. Restaurantul aşijderea. Dar s-ar putea ca, întîmplător, chelnerul să aibă respect pentru tinichelele de pe pieptul tău.

Graeber se examină de sus pînă jos. Uniforma îi era peticită şi răpănoasă.

— N-ai putea să-mi împrumuţi tunica ta? îl întrebă pe Reuter.

— Ba cum să nu; cu plăcere. Numai că tu ai vreo cinsprezece kilograme mai puţin decît mine. Dacă ai apărea cu ea, te-ar da afară de la intrare. Dar aş putea să-ţi fac rost de o uniformă particulară de subofiţer, care să ţi se potrivească. Şi de pantaloni. Punînd mantaua pe deasupra, n-o să bage de seamă nimeni aici

la cazarmă. Dar ia spune: cum se face că pînă la ora asta ai rămas tot soldat? Trebuia să fii de mult locotenent.

— Într-o vreme am şi fost subofiţer. Dar am cotonogit un locotenent şi m-au degradat. Noroc că nu m-au trimis într-un batalion disciplinar. Numai că s-a zis de-atunci cu avansările.

— Perfect. Ai deci şi dreptul moral să porţi uniformă de subofiţer. Dacă te duci cu tipa la „Germania", comandă ca vin un Koschsberg de Johannisberg, recolta 37, din privinţele G.S. von Mumm. Asta trezeşte şi morţii din morminte.

— Bine, Chiar de aşa ceva şi am nevoie.

Se lăsase ceaţă. Graeber se opri pe podul care ducea peste rîu. Apa era împestriţată de sfărămături şi se rostogolea neagră şi leneşă printr-un talmeş-balmeş de grinzi şi obiecte casnice. Dincolo se înălţă mohorîtă, din pîcla alburie, silueta şcolii. Graeber se uită cîtva timp într-acolo, coborî apoi de pe pod şi o luă pe o străduţă care ducea de-a dreptul în curtea şcolii. Poarta mare, de fier, era jilavă de ceaţă şi stătea larg deschisă. Graeber intră. Curtea era pustie. Nu se vedea ţipenie: nici nu se aştepta la altceva la ora asta tîrzie. Străbătu curtea pînă la malul gîrlei. Trunchiurile castanilor suiau întunecate în negură, de parcă ar fi fost de cărbune. Sub ei se aflau bănci umede. Graber îşi aminti că şezuse de multe ori acolo. Nimic din ce visase atunci nu s-a înfăptuit. Din şcoală plecase de-a dreptul la război.

Cîtva timp îşi aţinti privirea asupra gîrlei. Un pat rupt, adus de apă, fusese aruncat la mal. Ca nişte bureţi mătăhăloşi se buluceau într-însul perne grele, ude. Pe Graeber îl răzbi frigul. Se răsuci şi, făcînd cale întoarsă, se opri în faţa clădirii şcolii. Aici încercă uşa de la intrare. Nu era încuiată. O deschise şi intră cu paşi şovăitori. În sala din faţă se opri şi privi în jur. Îl izbi mirosul apăsător de şcoală şi zări scara pe jumătate întunecată şi uşile vopsite în culori închise, care duceau spre aulă şi spre cancelarie. Nu simţea nimic. Nici măcar dispreţ sau ironie. Se gîndi la Wellmann. „Nu-i recomandabil să te întorci în trecut", îi spusese. Avusese dreptate. Graeber nu simţea decît un mare gol. Existenţa dobîndită după plecare din şcoală răsturnase tot ce învăţase pe băncile ei. Nimic nu mai rămase. Faliment total.

Întoarse spatele şi ieşi. În dreapta şi în stînga uşii de la intrare zări cîte o placă comemorativă în cinstea celor căzuţi. Pe cea din dreapta o cunoştea: era închinată morţilor din întîiul război

mondial. În zilele cînd se ţineau congresele partidului, placa era împodobită cu crengi de brad şi cu frunze de stejar, iar Schimmel, directorul şcolii, rostea în faţa ei discursuri înflăcărate despre revanşă, Germania Mare şi ispăşirea care va veni. Schimmel avusese o burtă mare, moale, şi fusese totdeauna lac de sudoare.

Placa din stînga era nouă. Graeber n-o cunoştea. Amintea de morţii din războiul actual. Graeber citi numele. Erau multe; dar placa era mare, iar alături se mai lăsase loc pentru încă una.

Afară, în curte, dădu peste portar.

— Doriţi ceva? întrebă bătrînul.

— Nu, nu doresc nimic.

Şi Graeber îşi urmă drumul. Dar deodată îl fulgeră un gînd. Se întoarse.

— Ştii cumva unde stă Pohlamann? îl întreabă pe portar. Domnul Pohlmann, care a fost profesor la şcoala asta.

— Domnul Pohlmann numai e profesor.

— Ştiu. Dar unde stă?

Portarul se uită grijuliu în jur.

— Nu-i nimeni să te audă, îl linişti Graeber. Unde stă?

— Pe vremuri stătea în piaţa Jahn, la numărul 6. Dacă mai stă şi azi acolo, n-aş putea să vă spun. Aţi fost elev la şcoala asta?

— Da. Dar Schimmel — directorul — mai e aici?

— Bineînţeles, răspunse portarul cu mirare. Fireşte că e încă aici. De ce să nu fie?

— Aşa-i, încuviinţă Graeber. De ce să nu fie?

Şi-şi văzu de drum. După un sfert de oră îşi dădu seama că nu mai ştia unde se află. Ceaţa se îngroşase, şi el se rătăcise printre ruine. Dărămăturile arătau toate la fel, iar străzile nu se deosebeau una de alta. Era o senzaţie ciudată — parcă s-ar fi rătăcit în sine însuşi.

I-a trebuit o bucată de vreme pînă să găsească drumul spre Hakenstrasse. Apoi s-a ridicat deodată o pală de vînt şi negura a început să tălăzuiască şi să se retragă, ca o mare tăcută, fantomatică.

Ajunsese la casa părinţilor săi. Nu găsi nici o veste, şi tocmai se pregătea să plece cînd auzi un sunet de o stranie vibraţie. Era ca un acord de harpă. Graeber se uită în urma lui. Strada era pustie pînă unde putea fi cuprinsă cu ochii. Sunetul se auzi din nou, mai ascuţit de data asta, tînguitor şi pierdut, aidoma unei nevăzute geamandure ce-şi înalţă glasul vestitor într-un ocean de

ceaţă. Sunetul se repetă, mai grav, apoi mai acut, neregulat şi totuşi în răstimpuri aproape egale, părînd a veni din cer, ca şi cum cineva ar fi cîntat la harpă pe acoperişuri.

Graeber ascultă cu atenţie. Apoi încercă să se călăuzească după sunet,dar nu putu sesiza nici o direcţie. Sunetele păreau să plutească pretutindeni, să vină de pretutindeni, puternice şi stăruitoare, uneori stinghere iar alteori ca un arpegiu sau ca un acord nedescompus, cu nesfîrşită jale.

„Gardianul de la apărarea pasivă! îşi zise deodată Graeber. Nebunul — altfel cine?“ Se îndreptă spre casa din care nu mai rămăsese decît faţada, şi deschise brusc uşa. O făptură dindărătul ei sări de pe un fotoliu. Graeber observă că era fotoliu verde, pe care-l zărise mai întîi pe dărîmăturile casei părinteşti.

— Ce s-a întîmplat? se răsti gardianul de la apărarea pasivă.

Graeber văzu că n-are nimic în mînă. Sunetele continuau.

— Ce-i asta? întrebă el. De unde vin sunetele astea?

Gardianul îşi apropie faţa jilavă de a lui Graeber.

— A! făcu el. Ostaşul! Apărătorul patriei! Vrei să ştii ce-i asta? Păi n-auzi? E recviemul pentru cei îngropaţi. Dezgropaţi-i! Dezgropaţi-i! Încetaţi cu asasinatele!

— Prostii!

Prin negura ce se înalţă. Graeber privi în sus. Văzu ceva ca un cablu întunecat care se hîţîna în bătaia vîntului, şi auzi, de fiecare dată cînd aluneca în jos, misteriosul sunet de gong. Subit îşi aminti de pianul pe care-l zărise agăţat deasupra ruinelor, cu capacul smuls. Cablul izbea coardele neacoperite.

— E pianul! zise Graeber.

— E pianul! E pianul! îl maimuţăreşte gardianul. Ce ştii dumeata, ucigaş sinistru ce eşti! E clopotul morţilor, şi vîntul îl face să sune! Prin glasul lui, cerul imploră îndurare, puşcaş automat ce eşti — îndurare care nu se mai află pe pămînt! Dar cum ai putea să ştii? Cei care pricinuiesc moartea nu ştiu niciodată nimic despre ea.

Şi aplecîndu-şi spinarea către Graeber:

— Morţii sînt peste tot, şopti el. Zac sub dărămături, cu feţele strivite şi cu braţele întinse în lături — zac acum, dar se vor ridica într-o zi şi vă vor alunga...

Graeber se întoarse şi ieşi.

— Vă vor izgoni, şuieră gardianul în urma lui. Vă vor acuza, şi se va ţine judecată pentru fiecare dintre voi...

Graeber nu-l mai vedea. Auzea doar glasul răguşit printre scamele învîrtejite ale negurii destrămate.

— Căci ce aţi făcut unuia dintre aceşti fraţi ai mei prea mici, mie mi-aţi făcut, grăit-a Domnul...

Graeber îşi urmă drumul.

— Du-te dracului! murmură el. Du-te dracului şi îngroapă-te şi pe tine sub ruinele peste care hălăduieşte ca o pasăre a morţii!

Trecu mai departe. „Morţi! îşi zise cu amărăciune. Morţi — morţi! M-am săturat de morţi! De ce m-am întors? Oare nu şi pentru a simţi că undeva, în pustiul ăsta, mai pulsează viaţa?"

Sună. Uşa se deschise imediat, ca şi cînd cineva ar fi aşteptat în spatele ei.

— A, dumneata... făcu doamna Lieser cu surprindere.

— Da, eu, răspunse Graeber.

Crezuse că îi va deschide Elisabeth. În aceeaşi clipă, însă, ea ieşi din cameră şi doamna Lieser se eclipsă fără să scoată o vorbă.

— Intră, Ernest, zise Elisabeth. Sînt numidecît gata.

Graeber o urmă.

— Asta-i rochia ta cea mai luminoasă? întrebă el uitîndu-se la puloverul negru şi la fusta de culoare închisă pe care le purta. Ai uitat că astă-seară ieşim?

— Cum, a fost serios ce mi-ai spus?

— Fireşte! Uită-te la mine. Asta-i uniforma particulară a unui subofiţer. Mi-a făcut rost de ea un camarad. E o escrocherie, ca să pot merge cu tine la hotel „Germania" — şi încă se mai pune întrebarea dacă accesul nu-i cumva permis doar de la locotenent în sus. Dar asta va depinde probabil numai de tine. N-ai altă rochie?

— Ba da, dar...

Graeber zări pe masă sticla de votcă de la Binding.

— Ştiu la ce te gîndeşti, zise el. Dar uită totul. Uit-o şi pe doamna Lieser, uită-i şi pe vecini. Nu faci nimănui nici un rău; şi ăsta e singurul lucru care contează. Trebuie să ieşi odată din bîrlog, altfel înnebuneşti. Uite, bea o înghiţitură de votcă.

Turnă în pahar şi i-l întinse. Eram oarecum pregătită, numai că nu ştiam dacă nu cumva ai uitat. O să te rog doar să ieşi din odaie pînă ce mă îmbrac. N-aş vrea ca doamna Lieser să mă denunţe pentru prostituţie.

— Un asemenea denunţ nu face doi bani în cazul de faţă. Cînd e vorba de ostaşi, aşa ceva se consideră act de patriotism. Totuşi, am să te aştept afară. Pe stradă, nu în vestibul.

Bătu trotuarul în sus şi în jos. Ceaţa se mai subţiase, dar aburii pluteau încă între zidurile caselor, ca într-o spălătorie. Deodată se auzi deschizîndu-se o fereastră. Într-un cadru de lumină, Elisabeth se aplecă în afară, cu umerii goi, ţinînd în mînă, suspendate, două rochii. Una era aurie cu nuanţe castanii, iar cealaltă de o culoare închisă, nedefinită. Rochiile fluturau în vînt ca nişte drapele.

— Care din ele? întrebă ea.

Graeber o arătă pe cea aurie. Elisabeth dădu din cap şi închise fereastra. Graeber se uită în toate părţile. Nimeni nu văzuse această încălcare a dispoziţiilor apărării pasive.

O porni din nou în jos şi în sus, numai că acum noaptea părea mai largă şi mai plină. Oboseala din cursul zilei, bizara stare de spirit de la începutul serii şi hotărîrea de a nu se mai gîndi la trecut — toate se prefăcuseră într-o uşoară tulburare şi o aşteptare neliniştită.

Elisabeth ieşi din casă. Păşea repede, zveltă şi mlădioasă, şi părea mai înaltă în rochie lungă, aurie, în care se răsfrîngerea sclipind palida lumină a nopţii. Schimbată îi era şi faţa. Părea mai prelungă, iar capul mai mic, şi numai după un răstimp Graeber îşi dădu seama că toate acestea se datorau faptului că purta o rochie ce-i lăsa gîtul gol.

— Doamna Lieser te-a văzut? întreabă el.

— Da. I-am luat piuitul. După părerea ei ar trebui să trăiesc în veşnică pocăinţă, cu cenuşă în cap şi îmbrăcată în pînză de sac. Şi, o clipă, am avut mustrări de conştiinţă.

— Mustrări de conştiinţă au totdeauna oamenii care n-ar trebui să le aibă.

— N-au fost numai mustrări de conştiinţă. A fost şi teamă. Crezi că...

— Nu, răspunse Graeber. Nu cred nimic. Şi aş vrea ca în seara asta să nu ne mai gîndim la nimic asemănător. Am avut destul timp să ne gîndim pînă acum şi să ne înfricoşăm din pricina tuturor acestor gînduri. Aş vrea să vedem dacă nu sîntem în stare să ne mai şi bucurăm un pic...

Hotelul „Germania" se afla între două case năruite, întocmai ca o rudă bogată între două nevoiaşe. Dărîmăturile fuseseră

strînse cu grijă, în grămezi, de-o parte şi de alta a hotelului, astfel că cele două ruine nu mai făceau o impresie de prăpăd şi nici nu păreau bîntuite de suflu morţii; se integraseră în buna rînduială a oraşului şi deveniseră aproape prezentabile.

Portarul examină uniforma lui Graeber cu o privire scrutătoare.

— Care e salonul unde se servesc numai vinuri? întreabă Graeber tăios, mai înainte ca portarul să poată spune ceva.

— În fund, domnule; din hol la dreapta. Întrebaţi, vă rog, de chelnerul-şef Fritz.

Străbătură holul. Un maior şi doi căpitani trecură pe lîngă ei. Graeber salută.

— Am auzit că aici e un adevărat furnicar de generali, zise el. La etajul întîi sînt instalate birourile unei comisii militare.

Elisabeth se opri.

— În cazul ăsta, nu crezi că eşti niţeluş cam imprudent? Dacă bagă cineva de seamă chestia cu uniforma ta?

— Ce să bage de seamă? Nu-i mare lucru să te porţi ca un subofiţer. Am fost şi eu un timp subofiţer.

Un locotenent-colonel apăru, zornăind din pinteni, cu o femeie micuţă slabă. Nu-l onoră pe Graeber nici măcar cu o privire.

— Ce-ai păţi dacă ar băga de seamă? întrebă Elisabeth.

— Nu cine ştie ce.

— S-ar putea să te împuşte?

Graeber pufni în rîs:

— Cred că n-au să facă una ca asta, Elisabeth. Prea au mare nevoie de noi pe front.

— Dar atunci ce-ai putea să păţeşti?

— Mare lucru, nu. Poate cîteva săptămîni de arest. Asta ar însemna însă cîteva zile de odihnă aproape ca o permisie. Cînd un ostaş trebuie să se întoarcă pe front aproximativ paisprezece zile pe front, nu i se poate întîmpla nimic grav. Chelnerul-şef Fritz apăru din culoarul de la dreapta. Graeber îi strecură o bancnotă în mînă. Fritz o ascunse fulgerător şi nu făcu nici o dificultate.

— Salonul în care se servesc numai vinuri — ca să luaţi masa, desigur, pronunţă el, pornind solemn înainte.

Îi aşeză la o masă ascunsă îndărătul unei coloane şi se îndepărtă ceremonios. Graeber aruncă ochii în jur.

— Exact ceea ce mi-am dorit. Îmi trebuie doar cîtva timp ca să mă deprind. Ţie nu?

Se uită la Elisabeth.

— La tine nici vorbă de aşa ceva, exclamă apoi uimit. S-ar zice că vii aici în fiecare zi.

Un chelner mărunţel, în vîrstă, semănînd cu un macabru, îşi făcu apariţia. Aduse lista de bucate. Graeber o luă, puse o bancnotă înăuntru şi o restitui chelnerului-marabu.

— Am dori ceva ce nu-i pe listă. Ce-ai putea să ne recomanzi?

Chelnerul-marabu îl privi cu o faţă lipsită de orice expresie:

— Nu avem nimic în afară de ceea ce e trecut pe listă.

— Bine. Atunci adu-ne pînă una-alta o sticlă de Kochsberg de Johannisberg, recolta 37, din pivniţele G.S. von Mumm. Dar nu prea rece.

Ochii bătrînului marabu se însufleţiră.

— Prea bine, domnule, glăsui el cu un respect subit, după care se aplecă spre Graeber: Avem întîmplător o langustă de Ostende. Foarte proaspătă. La ea, dacă doriţi, o salată belgiană şi cîţiva cartofiori cu pătrunjel.

— E bine. Şi ce ne dai înainte? Icre nu, bineînţeles — nu se potriveşte cu vinul.

Chelnerul-marabu se însufleţi şi mai mult.

— Fireşte că nu. Am mai avea însă puţintel ficat de gîscă à la Strassburg, cu trufe...

Graeber încuviinţă din cap.

— Iar după aceea aş recomanda o felioară de Olandă. E o brînză care scoate minunat în relief buchetul vinului ce l-aţi ales.

— Perfect.

Mărunţelul dispăru în pas vioi. Se poate ca la început să-l fi considerat pe Graeber drept un ostaş care s-a rătăcit întîmplător în restaurantul acela; acum însă vedea în el un cunoscător care întîmplător era ostaş.

Elisabeth ascultase plină de uimire.

— Dar bine, Ernst, exclamă ea, de unde ştii toate astea?

— De la camaradul meu Reuter. Azi dimineaţă habar n-aveam. Dar el e un cunoscător atît de mare, încît s-a ales cu o gută de pe urma rafinamentului. Însă guta îl scapă acum de front. Aşa se răsplătesc şi în cazul acesta, ca totdeauna, marile păcate.

— Dar trucul cu bacşişurile şi cu lista de bucate...

— Tot de la Reuter. Cunoaşte toate chichiţele localului. De altfel, tot de la el am învăţat şi prestanţa omului de lume.

Elisabeth izbucni deodată în rîs. Era un rîs cald, degajat, tandru.

— Hotărît, zise ea, sub aspectul ăsta nu te ţineam minte.

— Nici eu pe tine — cum eşti acum.

Se uită la ea. N-o mai văzuse niciodată aşa. Elisabeth era cu totul alta cînd rîdea. Era ca şi cum s-ar fi deschis deodată toate ferestrele unei case întunecate.

— E foarte frumoasă rochia ta, zise el puţin stingherit.

— E a mamei. Am stat aseară şi am modificat-o puţin, răspunse Elisabeth, după care adăugă rîzînd: Nu eram chiar atît de nepregătită cum ai fi putut crede cînd ai venit.

— Ştii să coşi? N-aş fi crezut.

— Mai înainte nu ştiam, dar am învăţat. Acum cos zi de zi, cîte opt ceasuri, mantale militare.

— Serios? Ai fost încadrată în muncă?

— Da. Am cerut să fiu. Mă gîndesc că s-ar putea ca în felul acesta să-i fiu de folos tatei.

Graeber clătină din cap şi o învălui într-o privire lungă.

— Nu te văd de loc muncind. La fel cum nici numele nu ţi se potriveşte. Cui i-a venit ideea să ţi-l dea?

— Mama l-a ales. Era austriacă, din Austria de sud; avea însă trăsături de italiancă. Sperase că voi fi blondă, cu ochii albaştri, şi de aceea hotărîse să mă boteze Elisabeth. După ce m- am născut, deşi i-am înşelat aşteptările, mi-a dat totuşi acest nume.

Chelnerul-marabu apăru cu vinul. Ţinea sticla în mînă ca pe un giuvaier şi turnă cu băgare de seamă.

— V-am adus pahare simple, foarte subţiri, de cristal, zise el. Aşa se poate vedea mai bine culoarea. Sau preferaţi cupe verzi?

— Nu, nu. Pahare subţiri, străvezii.

Bătrînul marabu dădu din cap şi ridică apoi capacul de pe un platou de argint. Feliile trandafirii de ficat de gîscă erau aşezate, cu trufe negre pe deasupra, într-o ghirlandă de aspic tremurător.

— Chiar azi a sosit din Alsacia, declară el cu mîndrie.

Elisabeth rîse:

— Ce lux!

— Lux? Da! răspunse Graeber ridicînd paharul. Lux într-adevăr! repetă. Asta este! Şi pentru asta să bem, Elisabeth. Doi ani la rînd am mîncat dintr-o gamelă de tablă, fără să fiu niciodată sigur că voi termina ce-aveam în ea. De aceea, toate astea de-aici nu sînt numai lux. Ele înseamnă mult mai mult. Întruchipează pace şi siguranţă, şi bucurie, şi sărbătoare — adică tot ce nu există pe front.

Bău şi savură vinul şi se uită la Elisabeth — şi-şi dădu seama că ea se găsea cuprinsă în toate acestea. Era neprevăzutul — simţi deodată Graeber — care aducea destindere şi elan; era surpriza care ignora inevitabilul, inutilul şi ceea ce părea zadarnic — şi aşa se şi cădea să fie, pentru că ele făceau parte din cealaltă faţă a vieţii, din cea strălucitoare, a abundenţei, a uşurinţei jucăuşe şi a visurilor. După anii cu moartea în cîrcă, vinul nu mai era numai vin, argintul nu mai era argint, muzica ce se strecura nu se ştie de unde nu mai era numai muzică, iar Elisabeth nu mai era Elisabeth — toate erau simboluri şi pustiiri, ale vieţii trăite numai de dragul vieţii şi care devenise aproape mit şi vis fără speranţă.

— Uităm uneori cu totul că trăim, zise el.

Elisabeth rîse din nou:

— Eu nu uit niciodată. Dar nu m-am ales cu nimic dintr- asta.

Chelnerul-marabu se apropie discret:

— Cum găsiţi vinul, domnule?

— Cred că e foarte bun. Altminteri nu mi-ar trece subit prin minte lucruri la care nu m-am mai gîndit de mult.

— Este efectul soarelui, domnule. Al soarelui care l-a pîrguit toamna. Acum îi reflectă razele. În Renania un vin ca acesta e numit artofor.

— Artofor?

— Da. E ca aurul şi împrăştie străluciri în toate părţile.

— Chiar aşa.

— Îl simţi după primul pahar. Pritocit de soare.

— Chiar de la întîia înghiţitură. Nu se duce în stomac. Alunecă de-a dreptul în ochi şi transformă lumea.

— Sînteţi un cunoscător de vinuri, domnule! exclamă bătrînul marabu.

Apoi se aplecă uşor spre Greaber şi-i şopti confidenţial:

— Cei de la masa din dreapta servesc acelaşi vin. Dar îl toarnă pe gît de parca-ar fi apă. Pentru dumnealor e bun şi un vin dulceag de cucoane!

Şi aruncînd o privire dezgustată spre masa de-alături, se îndepărtă.

— Azi este, pare-se, o zi norocoasă pentru escroci, Elisabeth, zise Graeber. Ţie cum ţi se pare vinul/ Tot artofor?

Elisabeth se rezemă de spătar şi-şi destinse umerii:

— Mă simt ca un om care a scăpat din puşcărie — şi care va fi din nou închis pentru escrocherie.

Graeber rîse:

— Aşa sîntem noi! Înfricoşaţi de propriile noastre sentimente. Şi cînd ne dăm seama, ne credem escroci.

Chelnerul-marabu aduse langusta şi salata. Graeber îi urmărea mişcările în timp ce cervea. Se simţea cu totul relaxat şi avea senzaţia că după ce s-a aventurat din întîmplare pe o pojghiţă subţire de gheaţă, constată cu surprindere că nu crapă sub picioarele lui. Ştia că pojghiţa e subţire şi că n-o să-l ţină multă vreme, dar acum îl ţinea, şi asta era de ajuns.

— Pe de o parte, zise el, e bine să te tăvăleşti multă vreme în noroaie. După aceea totul ţi se pare atît de nouă şi de tulburător, ca şi cînd ţi s-ar întîmpla pentru întîia oară. Totul — pînă şi paharul străveziu sau o faţă de masă albă.

Bătrînul chelner ridică sticla. Era acum ca o mamă.

— De obicei, zise el, la peşte se bea vin de Mosel. Dar langusta e cu totul altceva. Are carnea ca nuca. La langustă un vin de rin e cu adevărat un dar de la Dumnezeu. Nu-i aşa?

— fără discuţie.

Chelnerul dădu din cap şi dispăru.

— Ernst, zise Elisabeth, crezi că vom putea plăti toate astea? Trebuie să fie grozav de scump.

— Vom putea plăti. Am la mine toată solda din doi ani de război. Şi nu trebuie să ne ajungă pentru prea mult timp.

Graeber rîse:

— Numai pentru o viaţă foarte scurtă. Două săptămîni.

Se opriră în faţa casei. Vîntul se potolise; în schimb se lăsase din nou ceaţă.

— Cînd trebuie să te întorci pe front? întrebă Elisabeth. Peste două săptămîni.

— Cam aşa ceva.

— Foarte puţin.

— Foarte puţin, şi totuşi nespus de mult. E ceva foarte relativ. În război timpul are alte valori decît în timp de pace. Asta o ştii desigur şi tu, căci şi aici e acum un fel de front, ca în primele linii.

— Nu-i acelaşi lucru.

— Ba e. Şi abia în seara asta pot spune că a început permisia. Dumnezeu să-l blagoslovească pe marabu, şi pe Reuter, şi rochia ta de aur, şi vinul!

— Şi pe noi, întregi Elisabeth. Nu ne-ar strica de loc.

Stătea în faţa lui. negura i se împletise în şuviţele de păr şi lumina firavă sclipea în ele. Sclipea şi pe rochie, iar ceaţa îi umezea chipul, asemenea unui fruct. Lui Graeber îi fu deodată greu să plece, să sfîşie păienjenişul de duioşie, de calm, de destindere, şi de tulburare, care se aşternuse atît de neaşteptat peste ceasurile acestei seri, şi să se întoarcă la duhoarea şi glumele din cazarmă, la neurastenia aşteptării şi la speculaţiile apăsătoare asupra viitorului.

Un glas tăios spintecă tăcerea:

— N-ai ochi în cap, subofiţer?

Un maior scund, îndesat, cu o mustaţă albă, ţepoasă ca o perie, răsărise în faţa lor. Venise pasămite pe tălpi de cauciuc. Graeber îşi dădu numaidecît seama că bătrînul era o mîrţoagă din rezervă, scos de curînd de la naftalină, care voia să se grozăvească cu uniforma sa cazonă. Îl gîdilau palmele să-l salte de guler şi să-l zgîlţîie olecuţă prin aer, dar nu putea risca. Făcu deci ceea ce face orice ostaş cu experienţă: tăcu chitic şi luă poziţie de drepţi. Bătrînul plimbă peste el fascicolul de lumină al unei lanterne de buzunar, gest care lui Graeber i se păru deosebit de jignitor.

— Uniformă particulară! se răţoi bătrînul. Te-ai învîrtit pesemne de vreun post gras, dacă-ţi poţi permite aşa ceva! Ambuscat — şi în uniformă particulară! De necrezut! De ce nu eşti pe front?

Graeber nu scoase nici un cuvînt. Uitase să agaţe de uniforma împrumutată decoraţiile de război de pe tunica lui.

— Să te pupi cu fetele, asta ştii, da? behăi maiorul.

Elisabeth făcu o mişcare bruscă. În aceeaşi clipă, cercul de lumină al lanternei îi căzu pe faţă. Ea îl săgetă pe maior cu o privire şi, făcînd un pas către el, ieşi din lumină. Bătrînul tuşi scurt, îi aruncă o căutătură piezişă şi se cărăbăni.

— Mă săturasem pînă-n gît de individul ăsta, zise ea.

Graeber înălţă din umeri:

— Nu poţi face nimic împotriva acestor fosile cazone. Bat uliţele şi aşteaptă să fie salutaţi. Asta-i viaţa lor. Şi cînd te gîndeşti că după ce s-a opintit cîteva milioane de ani, natura dă la iveală asemenea exemplare!

Elisabeth rîse:

— „De ce nu eşti pe front?"

Graeber rînji:

— Asta-i numai din pricina coţcăriei cu uniforma particulară. De mîine mă îmbrac civil. Ştiu un loc de unde pot închiria tot

ce-mi trebuie. Mi s-a făcut lehamite să tot salut în dreapta şi în stînga. Şi atunci o să putem sta mai liniştiţi şi la „Germania".

— Vrei să mai mergem acolo?

— Da, Elisabeth. Căci astea sînt lucrurile care-ţi revin mai tîrziu în minte, pe front. Nu banalităţile vieţii cotidiene. La opt sînt la tine, să te iau. Şi acum o şterg. Altfel te pomeneşti că secătura aia bătrînă mai trece o dată pe-aici şi-mi cere actele. Noapte bună!

O trase spre el şi ea nu se împotrivi. O simţi în braţe — şi deodată totul se topi; o dorea, şi nu dorea nimic altceva decît pe ea, şi o strîngea tare la piept, şi o săruta, şi nu mai voia s-o lase — şi o lăsă.

Se duse încă o dată în Hakenstrasse. În faţa casei părinteşti se opri. Luna răzbise dintre nori. Graeber se aplecă — şi în clipa următoare smulse vijelios bucata de hîrtie dintre pietre. Într-un colţ era scris ceva cu un creion bont. Scoase repede lanterna. „Vă veţi prezenta la poşta centrală, ghişeul 15", citi Graeber.

Se uită la ceas. Era mult prea tîrziu; poşta nu funcţiona noaptea. Nu va putea deci să afle nimic înainte de ora opt, însă în dimineaţa următoare va şti, în sfîrşit, ceva. Împături hîrtia şi o băgă în buzunar, ca s-o arate la poştă. Apoi o luă spre cazarmă prin oraşul tăcut ca un mormînt, şi i se păru că devenise imponderabil şi că umbla printr-un vid pe care nu îndrăznea să-l străpungă.

Capitolul 13

O aripă a poştei era încă în picioare. Restul se năruise şi fusese mistuit de flăcări. Peste tot se îmbulzeau oameni. Graeber trebui să aştepte o bucată de vreme. Apoi ajunse la ghişeul 15 şi prezentă hîrtia cu avizul scris cu creionul.

Impiegatul i-o restitui:

— Aveţi vreun act de identitate?

Graeber trecu pe sub grilă legitimaţia de militar şi ordinul de serviciu pentru permisie. Funcţionarul le cercetă amănunţit.

— Ce am de primit? întrebă Graeber. O ştire?

Omul de la ghişeu nu răspunse. Se ridică şi dispăru în fund. Graeber aşteptă, cu ochii aţintiţi asupra actelor sale rămase desfăcute pe masă.

Impiegatul se întoarse, ţinînd în mînă un pacheţel boţit. Confruntă adresa cu datele din ordinul de serviciu al lui Greaber. Apoi împinse pacheţelul prin deschizătura ghişeului.

— Semnaţi aici.

Graeber văzu scrisul mamei sale pe pachet. I-l trimisese pe front; de acolo fusese returnat. Graeber căută adresa expeditorului. Era tot cea din Hakenstrasse. Luă pachetul şi iscăli recipisa.

— Asta-i tot ce aveţi pentru mine? întrebă el.

Funcţionarul îşi înălţă privirea:

— Credeţi c-am reţinut ceva?

— Asta nu. M-am gîndit doar că aţi primit poate între timp noua adresă a părinţilor mei.

— Nu-i de competenţa noastră. Interesaţi-vă cu un etaj mai sus, la serviciul de cartare.

Graeber sui scara. Etajul întîi nu mai avea decît jumătate din acoperiş. Prin cealaltă jumătate se vedea cerul cu nori şi soarele.

— N-avem altă adresă, răspunse femeia dindărătul ghişeului. Altfel nu trimiteam pachetul în Hakenstresse. Dar puteţi să-l întrebaţi şi pe factorul din sectorul dumneavoastră.

— Unde-l pot găsi?

Femeia se uită la ceas.

— Acum e în cursă. Dacă reveniţi după masă pe la patru, îl găsiţi aici. La ora aceea se distribuie corespondenţa.

— S-ar putea ca el să ştie adresa, deşi dumneavoastră n-o cunoaşteţi?

— Binenţeles că nu. Adresele le află prin noi. Dar cum unii ţin să-l întrebe şi pe el... Pentru a nu avea ce să-şi reproşeze. Aşa e omul. Ori nu?

— Ba da. Probabil.

Graeber luă pachetul şi coborî scara. Se uită la dată. Pachetul fusese expediat cu trei săptămîni în urmă. Durase mult pînă să ajungă pe front, dar înapoi călătorise foarte repede. Graeber se opri într-un colţ şi desfăcu ambalajul cafeniu. În pachet se aflau: un cozonac uscat, o pereche de ciorapi de lînă, o cutie cu ţigări şi o scrisoare de la maică-sa. Graeber citi scrisoarea; nu spunea nimic despre vreo schimbare de locuinţă sau despre bombarda-

mente. O vîrî în buzunar şi rămase cîtva timp în acelaşi loc, încercînd să-şi regăsească liniştea. Apoi ieşi în stradă. Îşi spuse că peste puţin avea să sosească şi o scrisoare cu noua adresă.

Hotărî să se ducă la Binding. Poate că ştia el ceva nou.

— Intră, Ernst! strigă Alfons. Sîntem tocmai pe cale de a goli o sticlă grozavă. Poţi să ne ajuţi.

Binding nu era singur. Un SS-ist stătea pe jumătate răsturnat pe sofa, sub Rubens, într-o poziţie de parcă s-ar fi prăbuşit dintr-o dată, şi n-ar mai fi fost în stare să se ridice. Era un tip sfrijit, cu faţa de culoarea varului şi cu părul de un blond albicios: părea să nu aibă nici gene, nici sprîncene.

— Acesta este Heini, zise Alfons cu oarecare respect, Heini, îmblînzitorul de şerpi! Iar dînsul e prietenul meu Ernst, în permisie din Rusia.

Heini era cherchelit. Avea ochii grozav de spălăciţi şi o gură mică.

— Rusia! mormăi el. Am fost şi eu — acolo. 'Tunci — tare frum-mos! Mai bine ca — aici!

Graeber se uită întrebător la Binding.

—Heini a golit singur o sticlă pînă acum, explică Alfons. E amărît. Casa părinţilor lui a fost bombardată. Familia n-a păţit nimic, toţi erau în beci. Dar locuinţa e făcută zob.

—Pat'u camere! mîrîi Heini. Numai — mobilă nouă. Cu pian cu tot. St'aşnic pian! Ce sonor'tate! Porcii!

— Nici o grijă: nu lasă Heini pianul nerăzbunat, zise Alfons. Spune, Ernst: ce vrei să bei? Heini preferă coniac. Am aici şi votcă, şi rachiu de chimion, şi orice-ţi place.

—Nu iau nimic. Am trecut doar în pripă, ca să te întreb dacă ai aflat ceva.

—Încă nimic deosebit, Ernst. Ce-i sigur e că părinţii tăi nu mai sînt în oraş. În tot cazul, în registre nu figurează nicăieri. Nici în satele din împrejurimi. Aşa că, ori au plecat undeva şi nu s-au înscris încă, ori au fost evacuaţi cu vreun transport. Ştii doar cum stau lucrurile acum. Javrele dracului bombardează întreaga Germanie; o să dureze cîtva timp pînă se restabilesc legăturile. Hai, bea ceva. Un păhărel n-are să-ţi strice.

— Bine. Dă-mi puţină votcă.

— Votcă! mormăi Heini. Votcă am înghi-ţit acolo valuri. Şi-apoi, am tu-nat-o pe gîtul scîrnăviilor. Şi i-am dat foc.

Aruncătoare de f-flăcări am făcut din ei. Domnule, ce tontoroi jucau! Să mori de rîs, nu alta!

— Ce anume? întrebă Graeber.

Heini nu răspunse. Privea drept înainte, cu ochii sticloşi.

— Aruncătoare de f-flăcări, mormăi el. G'ozavă idee!

— Ce tot spune? îl întrebă Graeber pe Binding.

Alfons ridică din umeri:

— Heini a trecut prin multe. A lucrat la Siguranţă.

— La Siguranţă, în Rusia?

— Da. Mai bea un pahar, Ernst.

Graeber luă sticla de votcă de pe măsuţa de aramă şi se uită la ea. Rachiul era limpede ca lacrima.

— Cîte grade are votca asta?

Alfons rîse:

— Cam multe. Cred că vreo şaizeci. Ruşilor le place numai cînd e tare de tot.

„Le place numai cînd e tare de tot, repetă Graeber în gînd. Şi cînd e tare de tot, arde dacă o torni cuiva pe gît şi-i dai foc". Se uită la Heini. Cunoştea destule isprăvi de-ale serviciului de Siguranţă al SS, ca să-şi dea seama că cele spuse de Heini la beţie nu erau plăsmuiri. Serviciul Siguranţei lichida în spatele frontului pe capete, cu miile, sub pretextul „spaţiului vital" care trebuia creat poporului german. Lichida tot ce era considerat indezirabil, de regulă prin împuşcare; dar pentru ca asasinatele în masă să nu devină monotone, SS-ul născocea uneori variante mai deosebite. Graeber cunoştea cîteva din ele; altele îi fuseseră povestite de Steinbrenner. Însă aruncătoarele de flăcări, din oameni vii, erau ceva nou.

— Ce te tot zgîieşti la sticlă? se miră Alfons. Nu muşcă. Toarnă-ţi în pahar.

Graeber puse sticla pe masă. Voi să se ridice şi să plece, dar nu se mişcă. Se sili să rămînă. Închisese de destule ori ochii, nevoind să ştie nimic. El, ca şi alţi sute de mii, care crezuseră că în felul acesta pot înăbuşi glasul conştiinţei. Graeber nu mai voia să procedeze aşa. N-avea nici un rost să se mai ascundă după degete. Nu pentru asta venise în permisie.

— Şi chiar aşa? Nu vrei totuşi un păhărel? întrebă Alfons.

Graeber se uită la Heini, care era pe jumătate adormit.

— E şi acum în serviciul Siguranţei?

— Nu. Acum e aici.

— Unde?

— E *oberscharführer* la lagărul de concentrare.

— La lagărul de concentrare?

— Da. Mai ia o înghiţitură, Ernst. Tineri ca acum n-o să ne mai revedem niciodată. Şi mai stai un pic. N-o tuli mereu de cum ai intrat.

— Nu, răspunse Graeber cu ochii pironiţi asupra lui Heini. N-o mai tulesc.

— În sfîrşit, o vorbă înţeleaptă! Ce vrei să bei? Încă o votcă?

— Nu. Dă-mi chimion sau coniac. Votcă nu.

Heini avu o tresărire.

— Sigur, votcă nu, bolborosi el. Păcat... să st'ici pe ei. Votcă am băut — noi. Benzină cu'ată! Şi arde mai bine...

Heini vomita în camera de baie. Alfons stătea cu Graeber în faţa casei. Cerul era presărat cu caiere de norişori sclipitor de albi. În mesteceni fluiera o mierlă — un ghemuleţ micuţ şi negru, cu cioc galben şi cu un glas în care triumfa întreaga primăvară.

— Fantastic tip Heini, nu? zise Alfons.

Rostise cuvintele ca un băieţandru cînd vorbeşte de o sîngeroasă căpetenie a Pieilor Roşii — cu un amestec de groază şi de admiraţie.

— Fantastic faţă de oameni lipsiţi de apărare, ripostă Graeber.

— Are un braţ anchilozat, Ernst. Din pricina asta nu poate fi soldat. De pe urma unei încăierări cu comuniştii, în 1932. De aceea e atît de fioros. Ia gîndeşte-te numai la ce ne-a povestit!

Alfons pîciia dintr-un trabuc pe jumătate stins, pe care-l aprinsese tocmai în momentul cînd Heini începuse să debiteze diferite întîmplări din cariera lui. De emoţie uitase să mai tragă.

— Teribil, nu?

— Da, teribil. Ţi-ar fi plăcut să fii de faţă la isprăvile lui?

Binding se gîndi un moment. Apoi scutură din cap:

— Nu cred. Cel mult o dată, ca să văd spectacolul. Altminteri, însă, nu sînt făcut pentru aşa ceva. Sînt mult prea romantic, Ernst.

Heini apăru în prag. Era foarte palid.

— Se'viciu! mîrîi el. Ce-am întî'ziat! N-am timp de pie'dut! Ce-am să-i mai f-frec pe porcii ăia!

Porni, împleticindu-se pe aleea din grădină. La poartă îşi potrivi chipiul, îşi îndreptă spinarea şi păşi mai departe, ţanţoş ca un bărzoi.

— N-aş vrea să fiu în pielea ălora din lagăr, cînd or pica acum în mîinile lui Heini, zise Binding.

Graeber se uită la el. Se gîndise la acelaşi lucru.

— Şi găseşti că e-n regulă, Alfons? întrebă el.

Binding dădu din umeri:

— Ce vrei: acolo sînt trădători de neam, Ernst. Nu degeaba se află în lagăr.

— Era şi Burmeister trădător de neam?

Alfons rîse:

— Asta a fost o chestie personală. De altfel, nici nu i s-a întîmplat mare lucru în lagăr.

— Dar dacă i se întîmpla?

— Ar fi avut ghinion. Mulţi au ghinion în ziua de azi, Ernst. Uite, gîndeşte-te la bombardamente, de pildă. Cinci mii numai în oraşul ăsta. Oameni mai cumsecade decît cei din lagăr. Ce-mi pasă de ce se întîmplă acolo? Nu pot fi tras la răspundere. Şi nici tu.

Cîteva vrăbii zburară ca o vijelie spre bazinul din mijlocul gazonului. Una îşi înmuie picioruşele, fluturînd din aripi; în clipa următoare se bălăceau toate în bazin. Alfons le urmărea încordat. Pe Heini părea să-l fi uitat.

Graeber privi faţa candidă, mulţumită a fostului său coleg de şcoală, şi deodată îşi dădu seama de înfrîngerea la care erau osîndite pe veci dreptatea şi compasiunea, sortite să fie pururea înghiţite de egoism, indiferenţă şi teamă; îşi dădu seama de acest adevăr şi ştiu totodată că nici el nu făcea excepţie, că era prins în acest angrenaj printr-o reţea de fire necunoscute, îndepărtate şi ameninţătoare. I se părea că, într-un fel, era înhăitat cu Binding, oricît s-ar fi opintit să se elibereze.

— Chestia cu răspunderea nu-i chiar atît de simplă, Alfons, spuse el mohorît.

— Ei, asta-i! Lasă-te de bancuri, Ernst! Răspunzător nu poţi fi decît pentru ceea ce ai săvîrşit tu însuţi. Ba şi atunci, numai dacă n-ai făcut-o din ordin.

— Cînd împuşcăm ostatici, spunem tocmai invers — că ei sînt răspunzători de faptele săvîrşite de alţii.

— Ai împuşcat vreodată ostatici? întrebă Binding, întorcîndu-se interesat spre el.

Graeber nu răspunse.

— Ostaticii sînt excepţii, Ernst. Cazuri de forţă majoră.

— Totul e caz de forţă majoră, pronunţă Graeber cu amărăciune. Adică tot ce facem noi, vreau să spun. Nu ceea ce fac ceilalţi, bineînţeles. Cînd bombardăm noi un oraş, e o necesitate strategică; cînd o fac ceilalţi, e o crimă ordinară.

— Asta e! În sfîrşit, gîndeşti şi tu sănătos! exclamă Alfons, privindu-l pe Graeber dintr-o parte cu un zîmbet mucalit. Asta se numeşte politică modernă. Drept este ceea ce foloseşte poporului german, a spus ministrul de justiţie al Reichului. Şi el ştie ce spune. Noi ne facem numai datoria. Nu avem nici o răspundere.

Se aplecă:

— Uite! A venit şi mierla! E întîia oară că se scaldă! Cum o mai tulesc vrăbiile!

Deodată, Graeber îl zări pe Heini înaintea lui. Strada era pustie, între gardurile vii ale grădinilor se tolănea lumina leneşă a soarelui, un fluture galben zburătăcea deasupra bordurii de nisip care tivea trotuarul pavat şi, cam la o sută de metri mai departe, Heini cotea după colţ.

Graeber mergea pe bordura de nisip. Era linişte adîncă şi paşii nu i se auzeau. „Dacă ar vrea cineva să-i facă lui Heini de petrecanie, acum ar fi cea mai bună ocazie", îşi zise el. Nu se vedea nici ţipenie. Strada părea că doarme. Pe fişia de nisip te puteai apropia de el fără zgomot. Heini n-ar băga de seamă. Nimic mai uşor decît să-l trînteşti la pămînt şi să-l sugrumi sau să-l înjunghii. O împuşcătură ar face prea mult zgomot şi ar atrage prea repede oamenii. Heini nu era voinic; putea fi sugrumat.

Graeber observă că-şi iuţeşte paşii. „Nici măcar Alfons n-ar bănui nimic, îşi zise. Îşi va închipui că a fost un act de răzbunare împotriva lui Heini". Motive nu lipseau pentru a justifica un asemenea act. Şi era o ocazie unică pentru cineva care ar fi vrut să se răzbune. O ocazie cum nu se întîlnesc multe. Era în acelaşi timp şi cel mai bun prilej de a face să dispară, chiar fără gînd de răzbunare, un criminal care peste un ceas avea să tortureze desigur cîţiva oameni înspăimîntaţi, lipsiţi de apărare.

Graeber îşi simţi mîinile umezindu-i-se de sudoare. Îi fu deodată foarte cald. Ajunse la colţ şi constată că scurtase cu treizeci de metri distanţa dintre el şi Heini. Pe stradă nu se zărea nici acum nimeni. Dacă mai făcea cîţiva paşi repezi pe bordura de nisip, într-un minut totul putea fi terminat.

Îşi simţi inima bătîndu-i ca un ciocan. O clipă se temu chiar că Heini putea să-i audă bătăile. „Ce-i cu mine? se întrebă. Ce mă privesc pe mine toate astea? Şi cum am putut să ajung pînă aici?" O idee, care cu mult înainte fusese doar un gînd fugar, părea să se fi preschimbat deodată într-o obsesie; şi Graeber avu impresia că totul depindea numai de asta, că i se oferea, în sfîrşit, o justificare pentru atîtea lucruri din trecut, pentru însăşi viaţa lui, pentru ceea ce ar fi dorit să uite, pentru cele ce făptuise sau omisese să făptuiască.

„Răzbunare?" îşi spuse buimăcit. Dar aici era vorba de cineva pe care aproape că nici nu-l cunoştea, de cineva care nu i-a făcut nici un rău, de cineva pe care n-avea pentru ce să se răzbune. „Încă nu", îşi zise. Dar dacă tatăl Elisabethei era printre victimele lui Heini? Sau va fi mîine? Şi-apoi, ce rău făcuseră ostaticii sau ceilalţi nenumăraţi nevinovaţi, şi unde trebuia căutată vina, şi unde ispăşirea?

Graeber sfredelea cu privirea spinarea lui Heini. Gura i se făcuse iască. Un cîine lătră în poarta unei grădini. Graeber avu o tresărire de spaimă şi privi îndărăt. „Am băut prea mult, îşi zise; trebuie să mă opresc; toate astea n-au nici o legătură cu mine; e o nebunie". Dar îşi urmă drumul, repede şi fără zgomot, împins de ceva ce i se părea de o stringentă şi îndreptăţită necesitate, o compensaţie şi o justificare pentru hecatomba de morţi rămasă în urma lui.

Era acum la vreo douăzeci de metri de Heini, şi încă nu ştia dacă va face ceva sau nu. Apoi văzu la capătul străzii o femeie ieşind din deschizătura unui gard viu. Purta o bluză portocalie, ţinea un coş în mînă şi venea spre el. Graeber se opri. În el, totul se destrămă deodată. Apoi porni, încet, mai departe. Hîţîind coşul, femeia trecu agale pe lîngă Heini şi se îndreptă spre Graeber. Mergea tacticos, avea sînii mari, faţa lătăreaţă, arsă de soare, şi părul de culoare închisă, pieptănat lins şi cu cărare. Cerul se boltea în dosul capului ei, palid, confuz şi şters; totul se estompa, numai femeia se profila în linii precise, numai ea era reală, numai ea întruchipa viaţa: o purta pe umerii ei largi, o aducea cu ea, şi era imensă şi bună, şi numai dincolo, în spatele femeii, se afla pustiul şi omorul.

Trecînd pe lîngă el, îl privi.

— Bună ziua, spuse prietenos.

Graeber dădu din cap. Nu era în stare să scoată o vorbă. Îi auzi paşii în urma lui, şi pustiul apăru din nou, nălucitor, şi în jocul de sclipiri Graeber zări silueta sumbră a lui Heini cotind după colţ, şi strada era din nou liberă.

Se uită îndărăt. Femeia păşea mai departe, cu paşi regulaţi, şi nu se sinchisea de nimic. „De ce nu mă reped? se întrebă el. Am încă tot timpul s-o fac". Ştia însă că n-avea să mai facă nimic. „M-a văzut femeia, îşi zise; şi m-ar recunoaşte; nu se mai poate". Dar ar fi făcut-o dacă nu apărea femeia? N-ar fi găsit alt pretext? Graeber nu ştiu să răspundă.

Ajunse la răspîntia unde Heini o luase după colţ. Dar Heini nu mai era acolo. Abia la colţul următor îl zări. Stătea în mijlocul străzii. Un SS-ist vorbea cu el şi porniră apoi împreună. Dintr-o poartă ieşi un poştaş. Ceva mai încolo stăteau doi biciclişti cu bicicletele lîngă ei.

Gata, se isprăvise. Privi în jur. „Ce-a fost asta? se întrebă. Ei drăcia dracului! Era cît pe-aci s-o fac! Ce m-o fi apucat? Ce-i cu mine? Ce răbufneşte deodată dinlăuntrul meu?" Păşi mai departe. „Trebuie să mă controlez, îşi zise. Am crezut că sînt liniştit. Dar nu sînt. Mi-e sufletul mai răvăşit decît îmi dau seama. Trebuie să mă ţin de scurt, căci altfel aş fi în stare să fac cine ştie ce trăsnaie!".

La un chioşc îşi cumpără un ziar şi se opri să citească repede comunicatul oficial. N-o mai făcuse pînă atunci. Nu voise,în timpul permisiei, să ştie nimic despre front. Acum văzu că retragerea continua. Găsi pe mica porţiune de hartă din ziar locul unde socotea că se află regimentul său. Dar nu-l putea determina cu precizie, deoarece comunicatul Wehrmachtului nu indica decît grupe de armate; putu aprecia totuşi că unitatea lui dăduse înapoi cu aproximativ o sută de kilometri.

O clipă, Graeber rămase locului ca o stană. De cînd era în permisie nu se gîndise aproape de loc la camarazii lui. Amintirea lor se dusese la fund ca o piatră. Acum revenea.

I se părea că o singurătate cenuşie se urcă din pămînt. Suie fără zgomot. Comunicatul anunţa lupte grele în sectorul lui; singurătatea cenuşie era însă mută şi fără culoare, ca şi cum lumina şi însuşi protestul luptei ar fi pierit de mult din ea. Se înălţau umbre, fără vlagă, sleite; se agitau şi priveau, priveau prin el, şi cînd cădeau erau asemenea ţărînei cenuşii şI răscolite, iar

ţărîna era ca ele, mişcîndu-se parcă şi crescînd în ele. Cerul înalt şi strălucitor de deasupra părea că-şi pierde culoarea din pricina fumului cenuşiu al acestei morţi fără sfîrşit, ce suia parcă din mormînt şi adumbrea soarele. „Trădaţi!" îşi spuse el exasperat. Trădaţi erau cu toţii, trădaţi şi terfeliţi, iar lupta şi moartea lor fuseseră împletită cu crima, cu nedreptatea, cu minciuna cu silnicia; înşelaţi au fost, înşelaţi în legătură cu toate, pînă şi cu jalnica, curajoasa, zadarnica, sărmana lor moarte.

O femeie cu un sac în braţe îl izbi cu cotul.

— Eşti orb? Nu vezi? se stropşi ea furioasă.

— Ba da, răspunse Graeber fără a se clinti.

— Atunci, de ce stai în calea oamenilor?

Graeber nu răspunse. Se dumerise în clipa aceea de ce se ţinuse după Heini. Fusese acea fantasmă pe care o simţise de-atîtea ori pe front, întrebarea la care nu cutezase să răspundă, subita şi acuta deznădejde de care se ferise mereu — toate îl ajunseseră acum din urmă şi-l încolţiseră, iar el ştiu, în sfîrşit, despre ce era vorba. Nu mai avea de gînd să se dea în lături. Voia să se lămurească. Era pregătit. „Pohlmann! îşi zise. Fresenburg m-a rugat să mă duc la el. Uitasem. Am să vorbesc cu dînsul. Trebuie să vorbesc cu un om în care să am încredere".

— Buturugă! se zborşi femeia cu sacul şi porni mai departe, cărîndu-şi greaua ei povară.

O jumătate din piaţa Jahn era distrusă, cealaltă rămăsese întreagă. Numai cîteva ferestre fuseseră sparte. Viaţa de toate zilele îşi urma cursul; femei găteau şi dereticau, în vreme ce peste drum tot rîndul de case se năruise, arătînd doar resturi de odăi, în care spînzurau tapete sfîşiate, ca nişte drapele în zdrenţe după o bătălie pierdută.

Casa în care locuise pe vremuri Pohlmann se afla în partea distrusă a pieţei. Etajele superioare se prăbuşiseră şi astupaseră intrarea. S-ar fi zis că nu mai stă nimeni acolo. Graeber se hotărîse să renunţe, cînd, deodată, zări o cărăruie îngustă, bătătorită, peste dărîmături. Porni de-a lungul ei, peste drum de unde molozul fusese îndepărtat, spre o uşă dosnică, rămasă intactă.

Bătu. Nu răspunse nimeni. Bătu încă o dată. După cîtva timp auzi zgomot. Un lanţ zăngăni şi uşa se întredeschise cu teamă.

— Domnul Polhmann, zise Graeber.

Un bătrîn îl iscodi cu privirea:

— Da. Ce doriţi?

— Numele meu e Ernst Graeber. Sînt un fost elev al dumneavoastră.

— Da, bine. Şi cu ce te pot servi?

— Aş vrea să vă fac o vizită. Sînt în permisie.

— Nu mai dau lecţii, răspunse Pohlmann laconic.

— Ştiu.

— Bine. Atunci ştii desigur şi că am fost dat afară de la şcoală. Nu mai primesc elevi şi nici nu mai am dreptul să profesez.

— Nu mai sînt elev; sînt ostaş şi vin din Rusia. Vă aduc salutări din partea lui Fresenburg. El m-a rugat să trec pe la dumneavoastră.

Bătrînul îl scrută pe Graeber cu mai multă atenţie.

— Fresenburg? E încă în viaţă?

— Acum zece zile mai era.

Polhmann îl mai cercetă puţin pe Graeber cu privirea.

— Bine. Intră, zise apoi, făcîndu-i loc.

Graeber îl urmă. Merseră de-a lungul unui culoar care ducea la un fel de bucătărie, iar de-acolo prin alt coridor mai scurt. Polhmann iuţi subit paşii, deschise o uşă şi spuse cu glas mult mai tare decît pînă atunci:

— Intră. Crezusem că eşti de la poliţie.

Graeber îl privi mirat. După aceea înţelese. Nu se uită în jur. Probabil că Polhmann ridicase glasul ca să dea de veste cuiva.

În odaie ardea o lampă mică de gaz, cu abajur verde. Ferestrele erau sparte, şi în faţa lor dărîmăturile se ridicau la o asemenea înălţime, încît astupau vederea. Polhmann se opri în mijlocul încăperii.

— Acum te recunosc, zise. Lumina de afară era prea tare. Ies foarte rar şi nu mai sînt deprins. Aici n-am lumina zilei, numai gaz. Şi gaz se dă foarte puţin, aşa că adeseori stau mai mult pe întuneric. Instalaţia electrică e stricată.

Graeber îl privi. Nu l-ar fi recunoscut; atît de mult îmbătrînise. Apoi îşi roti ochii şi îi se păru că pătrunsese într- altă lume. Dar nu numai din pricina liniştii şi a neobişnuitei încăperi luminate cu gaz, care părea o catacombă pentru unul ce venea din soarele orbitor al nămiezii; mai era şi altceva. Erau rîndurile de cărţi cafenii şi aurii de pe pereţi, era pupitrul pentru lectură, erau gravurile, şi era bătrînul însuşi, cu părul-i colilie şi cu faţa brăzdată, ca de ceară, de parcă ar fi stat în puşcărie ani de zile.

Pohlmann observă privirea lui Graeber.

— Am avut noroc, zise el. Mi-au rămas aproape toate cărţile.

Graeber se întoarse:

— N-am mai văzut de mult cărţi. Iar în ultimii ani n-am citit decît foarte puţine.

— Nici nu se putea. Cărţile sînt prea grele ca să le duci în raniţă.

— Erau şi prea grele ca să le duc în cap. Nu se potriveau cu faptele pe care le trăiam. Iar cărţile care s-ar fi potrivit nu ne prea plăcea să le citim.

Polhmann îşi îndreptă privirea spre molcoma lumină verde a lămpii;

— Şi de ce-ai venit la mine, Graeber?

— Fresenburg mi-a spus să trec pe la dumneavoastră.

— Îl cunoşti bine?

— A fost singurul om de pe front în care am avut deplină încredere. M-a sfătuit să vin aici şi să vorbesc cu dumneavoastră. Ca să-mi spuneţi adevărul.

— Adevărul? Despre ce?

Graeber se uită la bătrînul profesor. Fusese elev în clasa lui, dar parcă trecuse o veşnicie de atunci; şi totuşi, în răstimpul unei bătăi de inimă, avu senzaţia că e din nou şcolar şi că trebuie să răspundă la întrebări despre viaţa lui — şi că întreaga-i soartă avea să se decidă acum, în încăperea aceasta mică, înconjurată de dărîmături, cu noianul ei de cărţi şi cu profesorul destituit, reapărut din zilele tinereţii sale. Toate întruchipau ceea ce fusese cîndva aievea — bunătate, toleranţă şi ştiinţă — iar mormanul de moloz din faţa ferestrei arăta ce făcuse prezentul din ele.

— Aş vrea să ştiu în ce măsură am contribuit şi eu la crimele din ultimii zece ani, zise Graeber. Şi aş vrea să ştiu ce trebuie să fac.

Polhmann holbă ochii la el. Apoi se ridică şi străbătu odaia. Luă o carte dintr-un raft, o deschise şi o vîrî la loc fără să-şi arunce privirea în ea. După aceea se întoarse spre Graeber:

— Îţi dai seama ce mă întrebi?

— Da

— în ziua de azi se taie capul pentru mai puţin decît atît.

— Pe front se omoară oameni pentru absolut nimic, ripostă Graeber.

Polhmann reveni şi se aşeză lîngă el:

— Vorbind adineaori de crime, te-ai referit la război?

— M-am referit la tot ce-a dus la el: minciuna, asuprirea, nedreptatea, violenţa. Şi m-am referit şi la război. La război, şi la felul cum îl purtăm — cu lagăre de sclavi, lagăre de concentrare şi masacre de civili.

Polhmann tăcea.

— Am avut prilejul să văd cîte ceva din toate astea, urmă Graeber. Şi am auzit multe. Mai ştiu şi că războiul e pierdut. Şi ştiu de asemenea că dacă luptăm mai departe este pentru ca guvernul, pentru ca naziştii şi toţi cei ce au provocat toate acestea să mai stea cîtva timp la putere, ca să poată pricinui şi mai mult rău.

Polhmann îşi pironi din nou ochii asupra lui Graeber.

— Ştii toate astea? îl întrebă.

—Ştiu acum. N-am ştiut totdeauna.

— Şi trebuie să te întorci pe front?

— Da.

— Asta-i îngrozitor.

— E şi mai îngrozitor să te întorci pe front ştiind toate astea şi să devii astfel complice. Voi deveni oare şi eu?

Pohlmann tăcu.

— Ce vrei să spui? întrebă după o pauză, în şoaptă.

— Ştiţi foarte bine ce vreau să spun. Aţi fost profesorul nostru de religie. În ce măsură devin complice dacă ştiu nu numai că războiul e pierdut, dar şi că trebuie să-l pierdem, pentru ca scalvia şi măcelul, lagărele de concentrare, SS-ul şi Siguranţa, exterminarea în masă şi barbaria să înceteze — aşadar dacă ştiu ceea ce ştiu, iar peste două săptămîni trebuie să plec din nou pe front, ca să lupt tocmai pentru asta?

Faţa lui Pohlmann deveni deodată cenuşie şi ştearsă. Numai ochii mai aveau culoare — un albastru ciudat, limpede. Îi aminteau lui Graeber de nişte ochi văzuţi cîndva în altă parte, dar nu mai ţinea minte unde.

— *Trebuie* să te întorci pe front? întrebă Pohlmann după un răstimp.

— Aş putea să mă sustrag. Dar atunci voi fi spînzurat sau împuşcat.

Graeber aşteptă.

— Martirii creştinătăţii nu s-au supus constrîngerii, rosti Pohlmann moale şi tărăgănat.

— Noi nu sîntem martiri. Iar eu vreau să ştiu: unde începe complicitatea? replică Graeber. Vreau să ştiu: cînd devine crimă

ceea ce se cheamă altfel eroism? Atunci cînd nu mai credem în substratul eroismului — sau în finalitatea lui? Unde e hotarul?

Pohlmann îl aţinti cu o căutătură chinuită:

— Cum aş putea să-ţi spun? E prea mare răspunderea. Nu pot decide pentru dumneata.

— Trebuie să decidă fiecare pentru sine?

— Cred că da. Altfel nu se poate.

Graeber tăcu. „Ce rost are să mai întreb? îşi zise. M-am apucat deodată să fac pe judecătorul, în loc să mă comport ca un acuzat. De ce-l torturez pe bătrînul acesta şi-l trag la răspundere pentru ceea ce m-a învăţat pe vremuri, ca şi pentru ceea ce am învăţat mai tîrziu fără el? Mai am oare nevoie de vreun răspuns? Nu mi l-am dat adineauri singur?"

Se uită la Pohlmann. Şi îl vedea în imaginaţie mocnind zi după zi în încăperea aceasta, pe întuneric sau la lumina lămpii de gaz, ca într-o catacombă din vechea Romă, dat afară de la şcoală, aşteptînd ceas cu ceas să fie arestat şi căutînd cu deznădejde alinare în cărţile sale.

— Aveţi dreptate, zise Graeber. Dacă întrebi pe altcineva, înseamnă că încerci, şi în felul acesta, să eviţi o hotărîre. La drept vorbind, nici nu mi-am pus-o de fapt mie. Dar uneori şi pentru asta e nevoie să întrebi pe altcineva.

Pohlmann clătină din cap:

— Ai tot dreptul să întrebi. Complicitate! izbucni deodată. Ce ştii dumneata despre asta? Erai tînăr şi ai fost otrăvit cu minciuni înainte de a putea să judeci. Noi însă — am văzut şi am tolerat! Ce-a fost? Comoditate sufletească? Indiferenţă? Prostie? Egoism? Desperare? Dar cum de-am putut degenera într-o asemenea pecingine? Crezi că nu mă gîndesc în fiecare zi la lucrul ăsta?

Graeber îşi dădu seama, în clipa aceea, de cine îi amintiseră ochii lui Pohlmann. Erau ochii rusului în care trăsese. Se ridică.

— Trebuie să plec, spuse. Mulţumesc că m-aţi lăsat să intru şi că aţi stat de vorbă cu mine.

Îşi luă boneta. Pohlmann se trezi.

— Pleci, Graeber? Ce-ai de gînd să faci?

— Nu ştiu încă. Mai am două săptămîni ca să mă gîndesc. Şi asta-i foarte mult cînd eşti deprins să trăieşti de la un minut la altul.

— Mai vino pe-aici. Vino înainte de a pleca pe front. Promiţi?

— Promit.

— Nu vin mulţi la mine, murmură Pohlmann.

Graeber zări, între cărţile din apropierea ferestrei astupate de dărîmături, o mică fotografie. Înfăţişa pe un tînăr de vîrsta lui, în uniformă. Îşi aminti că Pohlmann avusese un fiu. „Dar în vremuri ca acestea, îşi zise, e mai bine să nu întrebi de asemenea lucruri".

— Dacă-i scrii lui Fresenburg, transmite-i salutări din partea mea, spuse Pohlmann.

— Negreşit. Cu el aţi vorbit aşa cum aţi vorbit acum cu mine, nu?

— Da.

— Bine ar fi fost dacă pe vremuri aţi fi vorbit şi cu mine la fel.

— Crezi că datorită acestui lucru, viaţa lui Fresenburg a devenit mai uşoară?

— Nu, răspunse Graeber. Mai grea.

Pohlmann dădu din cap:

— Nu ţi-am putut spune nimic. Dar nici n-am vrut să-ţi dau unul din numeroasele răspunsuri care nu sînt decît subterfugii. Există destule. Şi toate sînt categorice şi convingătoare, şi toate sînt ocolişuri.

— Chiar şi cele date de biserică?

Pohlmann se codi un moment.

— Chiar şi cele date de bişerică, spuse apoi. Dar biserica are noroc. Acolo poruncilor „Iubeşte pe aproapele tău" şi „Să nu ucizi" li se opune adagiul: „Daţi Cezarului cele ce sînt ale Cezarului şi lui Dumnezeu cele ce sînt ale lui Dumnezeu". Din astea se pot înfiripa multe.

Graeber zîmbi. Recunoscuse ceva din sarcasmul de odinioară al lui Pohlmann. Bătrînul profesor observă surîsul.

— Zîmbeşti? zise el. Şi eşti atît de liniştit? De ce nu ţipi?

— Ţip, răspunse Graeber. Numai că dumneavoastră nu auziţi.

Uşa se închise în urma lui. Lumina de afară îi împunse ochii cu suliţe orbitoare. Molozul alb scăpăra. Graeber străbătu piaţa la pas. Era într-o stare sufletească aidoma aceleia a unuia care, după un proces lung şi nesigur, a aflat sentinţa, dar acum aproape că nu-i mai pasă dacă e achitat ori nu. Totul se sfîrşise. Dorise mult, ţinuse să se gîndească la asta în timpul permisiei, şi iată că aflase: era deznădejdea — şi Graeber n- o mai ocoli.

Cîtva timp zăbovi pe o bancă, rămasă întreagă lîngă craterul unei bombe. Era cu desăvîrşire vlăguit şi cu sufletul gol şi n-ar fi

putut spune dacă e îndurerat ori nu. Dorea doar să nu se mai gîndească la nimic. Nu mai avea la ce. Îşi răsturnă capul pe spate, închise ochii şi simţi soarele arzîndu-i faţa. Asta era tot ce simţea. Şedea nemişcat, răsufla liniştit şi simţea doar impersonala, mîngîietoarea căldură, care nu cunoaşte nici dreptate, nici nedreptate.

După un răstimp deschise ochii. Concretă şi foarte pregnantă, piaţa se aşternea în faţa lui. Văzu un tei mare în dreptul unei case prăbuşite. Era neatins şi-şi înălţa din pămînt trunchiul şi coroana de crengi, ca o mînă uriaşă, larg deschisă, care, acoperită de un pospai verde, se întinde spre lumină şi spre norii strălucitori. Cerul dindărătul norilor era foarte albastru. Toate luceau şi scînteiau ca după ploaie, aveau relief şi vigoare, erau pline de viaţă, erau viaţa însăşi, întreagă şi puternică, firească, fără probleme, fără tristeţe şi fără deznădejde. Graeber simţi acest lucru ca un om care se trezeşte dintr-un coşmar; certitudinea îl izbi din plin, făcînd să se topească totul; era ca un răspuns fără cuvinte, dincolo de orice întrebare, dincolo de orice gîndire, un răspuns pe care-l cunoştea din toate nopţile şi zilele cînd moartea trecuse pe lîngă el gata-gata să-l atingă, şi cînd din crispare, amorţeală şi pieire viaţa năvălise din nou brusc în el, fierbinte, numai instinct, salvatoare, stingînd orice gîndire cu puhoiul ei.

Graeber se ridică de pe bancă. Trecu pe lîngă tei, păşind printre ruine şi peste case. Simţi deodată că aşteaptă ceva. Totul din el aştepta. Aştepta să vină seara, ca şi cînd ar fi fost vorba de un armistiţiu.

Capitolul 14

— Avem azi un excelent şniţel vienez, zise chelnerul cu cap de marabu.

— Bine, răspunse Graeber. Îl luăm. Şi tot ce ne mai recomanzi pe lîngă el. Ne lăsăm pe de-a-ntregul în seama dumitale.

— Acelaşi vin?

— Acelaşi sau altul, cum vrei. Lăsăm şi asta la alegerea dumitale.

Chelnerul se îndepărtă măgulit, călcînd apăsat. Graeber se rezemă de spătarul scaunului şi se uită la Elisabeth. Avea

sentimentul că plecase dintr-un sector al frontului, pustiit de bombardamente, şi ajunsese la un liman al păcii reînviate. După-amiaza era departe. Nu mai rămăsese din ea decît reflexul clipei cînd viaţa se aflase deodată foarte aproape de el, părînd a irupe din ruine şi din pietrele caldarîmului, cu copaci ce întindeau braţe verzi, vrînd parcă să se agaţe de lumină. „Două săptămîni, îşi spuse. Încă două săptămîni de viaţă. Ar trebui să mă agăţ de ea, la fel ca teiul de lumină".

Chelnerul se întoarse.

— Ce-aţi spune de un Kahlenberg de Johannisberg? întrebă el. Mai avem cîteva sticle — şampania e sifon în comparaţie cu vinul acesta. Sau...

— Nu, Kahlenbergul, zise Graeber.

— Prea bine, domnule. Sînteţi cunoscător. E un vin care se potriveşte de minune cu şniţelul. Vă aduc şi o salată verde, proaspătă de tot. Îi va scoate şi mai bine în evidenţă buchetul. E un vin ca apa de izvor.

„Ospăţul morţii, îşi spuse Graeber. Încă două săptămîni de ospeţe înaintea execuţiei!" Şi şi-o spunea fără amărăciune. Pînă atunci nu se gîndise la ce va fi după ce permisia se va termina. I se păruse nesfîrşit de lungă; prea multe se întîmplaseră şi prea multe mai erau înaintea lui. Acum însă, după ce citise comunicatul de pe front şi vorbise cu Pohlmann, începu să simtă cît de scurtă era permisia.

Elisabth urmări cu privirea pe chelnerul-marabu.

— Lăudat fie prietenul tău Reuter! glăsui ea. Am devenit, graţie lui, cunoscători!

— Nu, Elisabeth, nu sîntem cunoscători. Sîntem ceva mai mult. Sîntem aventurieri. Aventurieri ai păcii. Războiul răstoarnă totul. Ceea ce odinioară era simbol de siguranţă îndestulată şi de burghezism stătut, a devenit azi o mare aventură.

Elisabeth rîse:

— Noi îi dăm această înfăţişare.

— Aşa sînt vremurile. Şi, fără îndoială, că de un singur lucru n-avem să ne plîngem — de plictiseală şi de monotonie.

Graeber o învălui într-o privire lungă. Elisabeth şedea în faţa lui, pe canapea, într-o rochie lipită de corp. Părul îi era ascuns sub o beretă minusculă; părea aproape un băieţandru.

— Monotonie, repetă ea. N-a fost vorba că vii azi îmbrăcat civil?

— N-am putut. N-am avut unde să mă schimb.

Graeber ar fi vrut s-o facă la Alfons, dar după convorbirea din după-amiaza aceea nu s-a mai putut duce la el.

— Poţi să te îmbraci la mine, zise Elisabeth.

— La tine? Şi ce faci cu doamna Lieser?

— La dracu cu doamna Lieser! Am stat şi m-am gîndit.

— La dracu cu o mulţime de lucruri, întări Graeber. Am stat şi eu şi m-am gîndit.

Chelnerul aduse vinul şi destupă sticla, dar nu turnă în pahare. Rămase cu capul puţin aplecat într-o parte, ascultînd ceva.

— Iar! zise el. Îmi pare foarte rău, domnule.

N-a trebuit să le mai explice ce voise să spună. Chiar în clipa următoare, urletul sirenelor acoperi convorbirile din salon.

Paharul Elisabethei zîngăni uşor.

— Unde e adăpostul cel mai apropiat? îl întrebă Graeber pe marabu.

– Avem unul chiar dedesubt.

– Nu e numai pentru clienţii hotelului?

– Şi dumneavoastră sînteţi client, domnule. Adăpostul e foarte bun. Mai bun decît multe din oraş. Avem ofiţeri superiori în clădire.

— Bine. Şi ce se întîmplă cu şniţelele?

— Nu sînt încă pe foc. Le voi pune deoparte. Jos nu vi le pot servi. Înţelegeţi de ce.

— Evident.

Graeber luă sticla din mîna chelnerului şi umplu două pahare. Pe unul îl întinse Elisabethei:

— Bea asta. Totul, pînă la fund.

Elisabeth clătină din cap:

— Nu trebuie să coborîm?

— Mai avem încă foarte mult timp. E abia întîia alarmă. Poate să nu se întîmple nimic, ca ultima dată. Goleşte paharul, Elisabeth. Te va ajuta să treci peste primele clipe de spaimă.

— Cred că domnul are dreptate, zise chelnerul-marabu. E păcat să dai pe gît un vin atît de ales — dar acum e caz de forţă majoră.

Era palid şi se vedea că face un efort ca să zîmbească.

— De, domnule, îi spuse lui Graeber. Pe vremuri înălţam ochii la cer ca să ne închinăm. Acum ni-i înălţăm ca să bestemăm. Aici am ajuns.

Graeber se uită la Elisabeth:

— Poţi să bei. Avem destul timp. Putem goli sticla întreagă.

Elisabeth ridică paharul şi-l bău, sorbitură cu sorbitură. În gestul ei era ceva din expresia unei hotărîri şi totodată a unei delectări nestăvilite. Apoi puse paharul pe masă şi zîmbi.

— La dracu şi cu panica! zise ea. Trebuie să mă dezobişnuiesc de ea. Uite cum tremur.

— Nu tremuri tu. Tremură viaţa din tine. Asta n-are nimic de-a face cu curajul. Curaj poţi avea numai atunci cînd ai putinţa să te împotriveşti. Tot restul e deşertăciune. Viaţa noastră e mai rezonabilă decît noi.

— Bine. Mai dă-mi să beau.

— Soţia mea, şopti deodată chelnerul-marabu. Băiatul nostru e bolnav. Tuberculoză. Are unsprezece ani. Beciul nu e bun. Soţiei mele îi e greu să care băiatul jos. E plăpîndă: cincizeci şi trei de kilograme. Südstrasse, numărul 29. Nu pot s-o ajut. Trebuie să stau aici.

Graeber luă un pahar de pe masa de alături, îl umplu şi-l întinse chelnerului:

— Ia, te rog. Bea şi dumneata un pahar. În armată avem o veche zicală: „Dacă nu poţi face nimic, caută măcar să nu-ţi pierzi firea". Îţi foloseşte?

— E uşor de zis!

— Ai dreptate. Nici unul din noi nu s-a născut statuie. Bea.

— N-am voie în timpul serviciului...

— E caz de forţă majoră. Chiar dumneata ai spus-o.

— Prea bine.

Chelnerul se uită în jur şi luă paharul.

— Pot să-mi permit să beau pentru avansarea dumneavoastră?

— Pentru... ce?

— Pentru avansarea dumneavoastră la gradul de subofiţer.

— Mulţumesc. Ai ochi foarte pătrunzători.

Chelnerul puse paharul jos:

— Nu pot să beau dintr-o singură înghiţitură, domnule. Mai cu seamă un vin atît de ales. Nici chiar în caz de forţă majoră.

— Asta te onorează. Ia paharul cu dumneata.

— Mulţumesc, domnule.

Graeber umplu din nou paharul Elisabethei şi pe al său:

— Nu fac asta pentru a demonstra că avem sînge rece, zise el. O fac, pentru că la un atac aerian, e bine să bei tot ce ai. Nu poţi să ştii dacă după aceea o să mai găseşti sticla.

Elisabeth se uită la uniforma lui.

— Nu rişti să te prindă, dacă jos sînt numai ofiţeri?

— Nu, Elisabeth.

— De ce nu?

— Pentru că mi-e totuna.

— Şi nu te prinde cînd ţi-e totuna?

— Mai greu. Frica e aceea care atrage atenţia. Şi acum vino: peste primul şoc am trecut.

O parte din pivniţa de vinuri era betonată, întărită cu grinzi de oţel şi amenajată ca adăpost antiaerian. De jur împrejur se aflau scaune, fotolii, mese şi canapele, pe jos erau aşternute nişte covoare uzate, iar pereţii fuseseră proaspăt spoiţi. Într-un loc se găsea un aparat de radio, iar pe o servantă se înşiruiau pahare şi sticle. Era un adăpost de lux.

Elisabeth şi Graeber găsiră loc lîngă zid, unde o uşă de şipci despărţea încăperea de pivniţa propriu-zisă de vinuri. O mulţime de consumatori îi urmară. O femeie foarte frumoasă, într-o toaletă albă de seară, se afla printre ei. Avea spatele gol, iar braţul stîng îi scînteia de brăţări. O blondă gălăgioasă, cu gura ca un bot de crap, venea după ea, apoi cîţiva bărbaţi, două-trei femei mai în vîrstă şi un grup de ofiţeri. În urma lor apăru un chelner însoţit de un picolo. Începură să destupe sticle.

— Puteam să aducem vinul cu noi, zise Graeber.

Elisabeth clătină din cap.

— Ai dreptate, încuviinţă Graeber. E o jalnică farsă de eroism.

— Nu trebuie să faci aşa ceva, zise ea. Poartă ghinion.

„Are dreptate, îşi zise Graeber, uitîndu-se cu arţag la chelnerul care circula cu tava. Aşa ceva nu e o dovadă de curaj, ci frivolitate. Primejdia e un lucru prea serios pentru a îngădui asemenea uşurinţe. Cît de serios şi cît de adînc — asta nu se ştie decît după foarte mulţi morţi".

— A doua alarmă! pronunţă cineva de lîngă el. Vin.

Graeber îşi lipi scaunul de al Elisabethei.

— Mi-e frică, zise ea. În ciuda vinului bun şi a tuturor hotărîrilor luate.

— Şi mie.

Graeber îşi petrecu un braţ pe după umerii ei şi simţi cît era de încordată. Un val de duioşie îl năpădi deodată. Elisabeth era ca un animal ce adulmecă primejdia şi se chirceşte; n-avea nimic

forţat în atitudinea ei şi nici nu voia să aibă; curajul era arma ei de apărare; viaţa se încorda în ea la urletul sirenelor, care acum însemna moarte, şi ea nu încerca să ascundă nimic din ce simţea.

Graeber observă că însoţitorul blondei îl privea ţintă. Era un locotenent-major subţirel, cu o bărbie foarte mică. Blonda rîse, stîrnind admiraţia celor de la masa vecină.

Un tremur uşor înfioră adăpostul. Apoi se auzi bufnitura înăbuşită a unei explozii. Convorbirile amuţiră brusc; reîncepură însă imediat, mai gălăgios şi mai ostentativ. Alte explozii se succedară repede una după alta, tot mai aproape.

Graeber o strînse pe Elisabeth cu mai multă putere. Văzu că blonda conteneşte din rîs. O lovitură aprigă zgudui pe neaşteptate adăpostul. Îl zăriră pe picolo scăpînd tava din mînă şi agăţîndu-se de coloanele de lemn, în spirală, ale bufetului.

— Nu vă alarmaţi! strigă un gals tăios. E foarte departe de aici.

Deodată se auziră trosnete şi şiroit de moloz în ziduri. Lumina începu să pîlpîie ca la un film prost proiectat, un tunet trăzni încăperea, întunericul şi lumina se fugăreau într-un joc bezmetic, iar grupurile de la mese, în zvîcnetele scăpărărilor, păreau desprinse dintr-o secvenţă cinematografică, descompusă de un încetinitor nemipomenit de lent. În primele clipe, femeia cu spatele gol rămăsese pe scaun; la a doua bufnitură sări în picioare, la a treia se repezi în umbra cea mai apropiată; aici se aflau oameni care o prinseră, şi ea ţipă, şi lumina se stinse definitiv, şi într-un huiet cu o sută de ecouri gravitaţia pămîntului pieri, şi adăpostul păru suspendat.

— E numai o pană de lumină, Elisabeth! strigă Graeber. S-a stins. Atît. Din pricina suflului. S-a defectat probabil instalaţia electrică. Hotelul n-a fost lovit.

Elisabeth se lipi mai tare de el.

— Lumînări! Chibrituri! răcni cineva. Trebuie să fie pe undeva lumînări! Ei, drăcie, unde sînt lumînările? Sau lanterne!

Cîteva chibrituri scăpărară. Păreau nişte licurici minusculi în vuietul imensei încăperi şi luminau chipuri şi mîini, ca şi cum trupurile ar fi fost spulberate de violenţa bubuiturilor şi numai mîinile şi feţele ar mai fi plutit stinghere prin aer.

— Ce naiba. ăştia n-au nici un mijloc de iluminat pentru astfel de cazuri? Unde e chelnerul?

Rotocoalele de lumină alergau în sus şi în jos şi alunecau pe pereţi încoace şi încolo. O clipă răsări spatele decoltat al femeii

în toaletă de seară, o scînteiere de bijuterii şi o gură deschisă, întunecată — toate păreau să filfîie într-o pală de vînt negru, iar glasurile erau ca chiţăitul unor şoareci de cîmp peste huruitul adînc din genuni căscate — după care se auzi un urlet amplificîndu-se năpraznic şi exasperant, ca şi cînd o uriaşă planetă de oţel s-ar fi năruit peste adăpost. Totul se clătină. Rotocoale de lumină se rostogoliră şi se stinseră. Adăpostul nu mai era suspendat; în groaznica bubuitură, totul păru că se face ţăndări şi zboară în sus.

Graeber avu senzaţia că e repezit cu capul în tavan. O cuprinse pe Elisabeth cu amîndouă braţele. I se părea că i-o smulge cineva. Se aruncă asupră-i, peste ea, o trînti la pămînt, trase un fotoliu deasupra capului ei şi aşteptă să se surpe tavanul. În jur, totul se năruia, scîrţiia, se sfîşia, vîjia, trosnea, de parcă o labă apocaliptică ar fi izbit pivniţa şi ar fi zvîrlit-o într-un vid care smucea plămînii şi stomacurile din trupuri şi sleia sîngele în vine. S-ar fi zis că n-ar mai fi putut să urmeze decît trăznetul ultimei întunecări şi sufocarea. Dar nu urmă. În schimb se făcu deodată lumină, o vîlvoare iute, învîrtejită, ca şi cînd o trîmbă de foc ar fi ţîşnit din pămînt, o torţă albă, o femeie care ţipa:

— Ard! Ard! Ajutor! Ajutor!

Sărea în sus şi lovea cu braţele în jur, şi braţele-i împroşcau scîntei, bijuterii scăpărau, faţa înnebunită de groază era violent iluminată — apoi se năpustiră asupră-i glasuri şi tunici, cineva o doborî la pămînt, ea se zvîrcolea şi răcnea — răcnea acoperind sirenele, şi antiaeriana, şi prăpădul, ţiuitor, neomeneşte, apoi cavernos sacadat, sub vestoane şi feţe de masă şi perne, în pivniţa din nou întunecată, ca dintr-un mormînt.

Graeber ţinea capul Elisabethei în palme, sub el, lipit de trupul său, astupîndu-i urechile cu braţul, pînă cînd flăcările şi ţipetele se stinseră, preschimbîndu-se în scîncete, în beznă şi în miros de carne, de păr şi de veşminte arse.

— Un doctor! Aduceţi un doctor! Unde e un doctor?

— Ce?

— Trebuie dusă la spital! La dracu, nu se vede nimic! Trebuie s-o scoatem de-aici!

— Acum? făcu cineva. Unde?

Toţi amuţiră. Trăgeau cu urechia. Afară mugeau tunurile. Dar exploziile încetaseră. Numai tunurile mai bubuiau.

— Au plecat! S-a terminat!

— Rămîi aşa, îi şopti Graeber la ureche Elisabethei. Nu te mişca. S-a sfîrşit. Dar rămîi pe jos. Aici n-ai să păţeşti nimic... Nu te mişca.

— Trebuie să mai aşteptăm. S-ar putea să vină încă un val, rosti tărăgănat un glas profesoral. Afară nu-i încă sigur. Schijele!

Un cerc de lumină căzu pe uşă. Era de la o lanternă electrică. Femeia de pe podea începu iarăşi să ţipe:

— Nu! Nu! Stingeţi-o! Stingeţi flacăra!

— Nu e flacără. E o lampă de buzunar.

Cercul pirpiriu de lumină tremura în întuneric. Era o lanternă foarte mică.

— Aici, aici! Veniţi aici! Cine e? Cine-i cu lanterna?

Cercul se roti iute, alunecă pe tavan şi înapoi, şi lumină un plastron scrobit, un rever de frac, un papion negru şi o faţă tulburată.

— Eu sînt. Chelnerul-şef Fritz. Restaurantul a fost distrus. Nu mai putem servi. V-aş ruga... Notele de plată...

— Ce, cum?

Fritz ţinea mai departe lumina lanternei îndreptată asupra sa.

— Raidul s-a sfîrşit. Am adus lanterna şi notele de plată...

— Ce face? Nemaipomenit!

— Domnule, ripostă Fritz, neputincios, către cineva din beznă, chelnerul-şef răspunde din buzunarul lui faţă de direcţia restaurantului.

— Nemaipomenit! se răsti iarăşi omul din întuneric. Ne crezi cumva escroci? Şi fă bine de nu mai lumina mutra dumitale tîmpită cînd spui asemenea lucruri! Ia pofteşte aici! Trap! E cineva rănit.

Fritz pieri din nou în întuneric. Cercul de lumină alunecă pe pereţi, peste o şuviţă din părul Elisabethei, de-a lungul pardoselii, pînă la un maldăr de uniforme, şi se opri.

— Doamne sfinte! exclamă omul de adineauri, răsărind din beznă, fără tunică, în lumina firavă.

Se trase îndărăt. Numai mîinile îi mai erau luminate. Rotocolul de lumină pîlpîi peste ele. Chelnerul-şef tremura probabil şi el. Tunicile fură date la o parte.

— Doamne sfinte! exclamă omul din nou.

— Nu te uita acolo! spuse Graeber. Lucruri de astea se întîmplă. Se pot întîmpla oriunde. N-are nici o legătură cu bombardamentul. Dar n-ar trebui să mai rămîi în oraş. Am să te

duc într-un sat unde nu sînt bombardamente. Ştiu unul. Haste. Cunosc pe cineva acolo. Sînt sigur c-are să te primească. Şi o să stăm acolo. O să fii în siguranţă.

— O brancardă! strigă omul îngenunchiat. N-aveţi brancarde la hotel?

— Ba cred că da, domnule... domnule...

Chelnerul Fritz nu-i ştia gradul. Tunica se afla în grămadă, împreună cu celelalte, pe pardoseală, lîngă femeie. Iar „domnul" era acum doar un bărbat cu bretele, cu sabia încinsă pe dedesupt şi cu glas poruncitor.

— Vă cer iertare pentru notele de consumaţie, vorbi Fritz. N-am ştiut că-i cineva rănit.

— Şterge-o! Adu brancarda! Sau — stai puţin. Vin cu dumneata. Cum e afară? Se poate trece?

— Da.

Omul se ridică, îmbrăcă tunica şi reveni deodată maior. Raza de lumină dispăru — şi era ca şi cum, o dată cu ea, ar fi dispărut şi o rază de speranţă. Se auzeau scîncetele femeii.

— Wanda! rosti glasul tulburat al unui bărbat. Wanda, ce facem? Wanda!

— Putem ieşi, spuse cineva.

— Nu s-a dat încă semnalul de încetare, ripostă glasul profesoral.

— Ia mai dă-l dracului de semnal! Unde-i lumina? Lumina!

— E nevoie de un medic... Morfină...

— Wanda, îngăimă glasul tulburat. Ce-o să-i spunem lui Eberhard? Ce-o să...

— Nu, nu — nu faceţi lumină! strigă femeia. Nu vreau lumină!

Încăperea se lumină. De data asta era o lampă de gaz. O ţinea maiorul. În urma lui, doi chelneri în frac aduceau brancarda.

— Telefonul e deranjat, scandă maiorul. Firele rupte. Aici cu brancarda!

Puse lampa pe jos.

— Wanda! gemu din nou bărbatul. Wanda!

— La o parte! strigă maiorul. După aceea.

Îngenunche lîngă femeie şi apoi se ridică imediat.

— Aşa. S-a făcut. O să adormiţi numaidecît, doamnă. Aveam o fiolă, pentru orice eventualitate. Binişor! Ridicaţi-o încet pe targă. O să stăm afară, pînă ce-o trece o ambulanţă. De cum vedem una...

— Prea bine, domnule maior! glăsui servil chelnerul-şef Fritz.

Brancarda ieşi clătinîndu-se. Capul fără păr, înnegrit de foc, se bălăbănea încoace şi încolo. Corpul era acoperit cu o faţă de masă.

— A murit? întrebă Elisabeth.

— Nu, răspunse Graeber. O să scape. Părul o să-i crească la loc.

— Dar faţa?

— Poate să vadă. Ochii nu-i sînt atinşi. Totul se va vindeca. Am văzut mulţi oameni arşi. Cazul de azi nu e prea grav.

— Cum s-a întîmplat?

— I-a luat foc rochia. S-a apropiat prea mult de chibrituri. Asta a fost tot. Adăpostul e bun: a rezistat la o lovitură în plin.

Graeber ridică fotoliul pe care-l pusese peste Elisabeth. Călcă pe cioburi de sticle şi văzu că uşa de scînduri, care ducea în pivniţa de vinuri, fusese smulsă. Cîteva rafturi spînzurau strîmb; mai multe sticle se spărseseră şi zăceau împrăştiate, iar vinul curgea pe jos ca o gîrlă neagră de ulei.

— Un moment, spuse Graeber către Elisabeth, luîndu-şi mantaua. Mă întorc îndată.

Intră în pivniţa de vinuri şi reveni după cîteva clipe.

— Aşa, zise. Acum putem pleca.

Afară se afla brancarda cu femeia. Doi chelneri fluierau printre degete, ca să oprească o maşină.

— Ce-o să spună Eberhard? repetă însoţitorul cu glasul tulburat. Doamne sfinte, ce ghinion afurisit! Cum naiba să-i explicăm?

„Eberhard e probabil soţul", îşi zise Graeber şi, adresîndu-se unuia dintre chelnerii care fluierau, întrebă:

— Unde-i chelnerul din salonul în care se servesc numai vinuri?

— Care dintre ei? Otto sau Karl?

— Unul mărunţel, bătrîior, care seamănă cu un bărzoi.

— Otto, raspunse chelnerul, îndreptîndu-şi privirea asupra lui Graeber. E mort. Salonul de vinuri s-a prăbuşit. Lui Otto i-a picat candelabrul în cap. E mort, domnule.

Graeber tăcu un moment.

— Aveam să-i dau nişte bani, zise apoi. Pentru o sticlă de vin.

Chelnerul îşi trecu mîna peste frunte:

— Puteţi să mi-i daţi mie. Ce vin aţi avut?

— O sticlă de Kahlenberg de Johannisberg.

— Superior?

— Nu.

Chelnerul scoase o listă din buzunar, îşi aprinse lanterna şi i-o arătă lui Graeber.

Graeber achită. Chelnerul vîrî banii în buzunar. Graeber era convins că nu-i va da nimănui.

— Vino, spuse Elisabethei.

Se strecurară printre dărîmături. Oraşul ardea în partea dinspre miazăzi. Cerul era sur şi purpuriu, iar vîntul mîna caiere de fum.

— Trebuie să vedem întîi dacă locuinţa ta mai există, Elisabeth.

Elisabeth clătină din cap:

— Pentru asta mai e timp. Să stăm deocamdată undeva la aer.

Ajunseră în piaţa unde se afla adăpostul antiaerian în care fuseseră în prima seară. Intrarea era învăluită în aburi leşietici, ca o poartă de infern. Se aşezară pe o bancă în scuar.

— Ţi-e foame? întreabă Graeber. N-ai mîncat nimic.

— Nu-i nimic. Tot n-aş putea să mănînc acum.

Graeber îşi descheie mantaua. Se auzi un clinchet, şi din buzunare apărură două sticle.

— Nu ştiu ce-am dibuit. Dar sticla asta pare a fi de coniac.

Elsiabeth căscă ochii la el:

— De unde le ai?

— Din pivniţa de vinuri. Uşa era deschisă. Zeci de sticle s-au spart. Să zicem că s-ar fi spart şi asta.

— Şi aşa, la repezeală, ai pus mîna pe ele?

— Bineînţeles. Un soldat care vede o pivniţă de vinuri cu uşile deschise şi trece mai departe, nu poate fi decît grav bolnav. Eu, unul, am fost educat să gîndesc şi să acţionez practic. Cele zece porunci nu sînt făcute pentru militari.

— Asta, nici vorbă! întări Elisabeth, uitîndu-se la el. Şi multe altele, fără doar şi poate, la fel. Ce ştim noi despre voi, ostaşii!

— Ştii de pe acum prea multe.

— Ce se ştie, în general, despre voi? repetă ea. Aici nu sînteţi cei adevăraţi. Sînteţi ceea ce face din voi locul de unde veniţi. Dar cine ştie ceva despre ce e acolo?

Graeber scoase din celălalt buzunar al mantalei alte două sticle.

— Asta-i una care poate fi destupată fără tirbuşon. E şampanie, zise el, răsucind sîrma. Sper că n-ai scrupule morale s-o bei.

— Nu. Nu mai am.

— N-o bem ca să sărbătorim ceva. Aşa că n-o să ne aducă ghinion. O bem că ne e sete şi pentru că nu avem altceva. Şi, dacă vrei, şi pentru că mai sîntem în viaţă.

Elisabeth zîmbi:

— Nu mai e nevoie să-mi explici. Sînt lămurită. Explică-mi însă altceva. De ce-ai plătit sticla de vin de la restaurant, dacă pe astea patru le-ai luat cu japca?

— E o mare deosebire. N-aş putea niciodată să plec de la un restaurant fără să achit consumaţia.

Graeber răsuci cu grijă dopul din sticla de şampanie. Dar nu-l lăsă să pocnească.

— Va trebui să bem din sticlă, Elisabeth. O să te învăţ şi asta.

Se făcu linişte. Amurgul stacojiu se întindea din ce în ce mai departe. În această lumină ciudată totul părea ireal.

— Ia te uită la pomul de colo, zise deodată Elisabeth. A înflorit.

Graeber privi într-acolo. O bombă smulsese copacul aproape cu desăvîrşire din pămînt. O parte din rădăcină atîrna slobodă în văzduh, trunchiul era sfîrtecat, şi cîteva crăci se frînseseră, dar pomul era într-adevăr îmbrăcat în flori albe cu reflexe trandafirii.

— Casa de alături a fost mistuită de incendiu, zise Graeber. Poate că datorită căldurii au dat mugurii. Pomul ăsta era cel mai departe de casă şi totuşi a fost cel mai lovit.

Elisabeth se ridică şi porni într-acolo. Banca pe care stătuseră se afla în umbră, şi Elisabeth ieşi în răsfrîngerea fluturătoare a incendiilor, întocmai ca o dansatoare în lumina de reflector a unei scene. Şi reverberaţia o împresură ca un vînt purpuriu, şi străluci în urma ei ca o uriaşă cometă vestind sfîrşitul lumii sau naşterea unei mîntuitor.

— A înflorit! repetă Elisabeth. Ce vrei: pentru copaci e primăvară — şi altceva nimic. Tot restul nu-i interesează.

— Aşa e, replică Graeber. Ne dau lecţii. Ne dau mereu lecţii. Azi după-amiază un tei, acum arborele ăsta. Copacii cresc, şi dau frunze, şi flori, şi chiar cînd sînt ciopîrţiţi, înmugureşte o parte din ei, dacă o frîntură de rădăcină mai stă înfiptă în pămînt. Ne dau mereu lecţii şi nu se vaietă, şi nu se compătimesc singuri.

Elisabeth reveni încet. Pielea îi scînteia în ciudata răsfrîngere a luminii fără umbre, iar faţa ei, pentru o clipă, păru vrăjită,

asemenea misterului mugurilor ce stau să se deschidă, al distrugerii şi al calmului, al măreţiei creaţiei. Apoi ieşi din lumină ca din cercul unui reflector, şi era din nou caldă şi vie, şi răsufla adînc în umbra de lîngă el.

Graeber o trase spre el pe bancă, şi copacul deveni deodată foarte înalt — copacul care voia parcă să se agaţe de cerul în flăcări — iar florile se aflau foarte aproape; se vedea numai copacul şi apoi pămîntul, şi pămîntul se bolti, şi deveni ogor, şi cer, şi Elisabeth — şi Graeber se simţi dus ca de un vîrtej, şi ea nu i se împotrivi.

Capitolul 15

Camera patruzeci şi opt se afla în mare fierbere. „Oul de găină" şi alţi doi jucători de cărţi, cu tot echipamentul de campanie pe ei, erau gata de plecare. Fuseseră găsiţi apţi pentru serviciul activ şi urmau să plece cu primul transport pe front.

„Oul de găină" era foarte palid. Îl străpungea cu privirea pe Reuter.

— Tu ăsta, cu sărăcia ta de picior! Chiulangiule! Rămîi aici şi eu, tată de familie, sînt trimis în foc!

Reuter nu-i răspunse. Feldmann, ca totdeauna în pat, se ridică în capul oaselor, şi-l repezi:

— Ia mai tacă-ţi pliscul, mă, „ou de găină"! Nu pentru că rămîne el aici pleci pe front. Pleci, fiindcă eşti bun de front. Dacă ar fi şi el bun de front şi ar trebui să plece, asta nu te-ar scuti pe tine, ai înţeles? Aşa că fă bine şi nu mai vorbi prostii!

— Vorbesc ce vreau! strigă „oul de găină" înfuriat. Sînt trimis în foc şi spun ce vreau. Voi rămîneţi aici. Mîncaţi, şi dormiţi, şi tăiaţi frunză la cîini, şi noi trebuie să plecăm pe front. Şi eu sînt tată de familie! Iar chiulangiul ăsta ghiftuit bea rachiu, ca sărăcia lui de picior să nu se vindece niciodată!

— N-ai face şi tu la fel dacă ai putea? întreabă Reuter.

— Eu? Ferească sfîntul! N-am căutat niciodată să mă învîrtesc.

— Atunci totul e în regulă. Pentru ce mai ţipi?

— Poftim? făcu „oul de găină", uluit.

— Văd că eşti tare mîndru că nu te-ai învîrtit niciodată. Foarte bine: mîndreşte-te mai departe, şi nu mai ţipa!

— I-auzi, domnule, cum ştie s-o sucească! De altceva nici nu eşti bun, gămanule! Mare meşter la răstălmăcit vorbele omului! Da' las' că te-o agăţa şi pe tine! Mă jur că am să te denunţ chiar eu!

— Nu vorbi cu păcat! îl întrerupse unul dintre ceilalţi doi jucători de cărţi, care pleca împreună cu el. Hai mai bine să coborîm. Trebuie să ne încolonăm.

— Nu vorbesc cu păcat! Ăştia păcătuiesc! Mai mare ruşinea că eu, tată de familie, trebuie să intru în foc, în locul beţivului şi mîncăului ăsta! Nu vreau decît dreptate....

— Of, măi omule — dreptate! Unde există aşa ceva în militărie? Hai să mergem! N-o să denunţe pe nimeni. Numai gura-i de el. Cu bine, băieţi! Noroc şi voie bună! Şi nu părăsiţi poziţia!

Cei doi jucători de cărţi făcură vînt „oului de găină", care-şi ieşise cu totul din fire, şi-l luară între ei. Din prag, leoarcă de năduşeală şi alb ca varul, nefericitul aruncă încă o privire în odaie şi vru să mai strige ceva, dar ceilalţi doi îl împinseră afară.

— Măi, ce zevzec! exclamă Feldmann. Face teatru ca un actor! Ţineţi minte cît a mai meliţat că-mi irosesc permisia dormind?

— Era în pierdere, intră deodată în vorbă Rummel, care pînă atunci şezuse la masă fără să se amestece. A pierdut mult. Douăzeci şi trei de mărci! Ăsta nu-i fleac. Ar fi trebuit să i-i dau înapoi.

— Poţi s-o faci şi acum. Transportul n-a plecat încă.

— Ce spui?

— Oamenii sînt încă afară. Du-te jos şi dă-i banii înapoi, dacă te mustră conştiinţa.

Rummel se ridică şi ieşi.

— Alt smintit! zise Feldmann.Ce să facă „oul de găină" cu biştarii pe front?

— Poate să-i mai piardă o dată la joc.

Graeber se duse la fereastră şi se uită afară. Jos, oamenii se aliniau.

— Copii şi bătrîni, glăsui Reuter. De cînd cu Stalingradul, se mobilizează orice.

— Exact.

Transportul se încolonă.

— Ce-o fi păţit Rummel? întreabă deodată Felmann intrigat. Nitam-nisam, a început să vorbească.

— A început mai demult. Cînd dormeai.

Felmann se duse în cămaşă la fereastră.

— Uite-l pe „oul de găină"! zise el. Acum o să afle singur dacă-i totuna să dormi aici şi să visezi despre front, sau să fii pe front şi să visezi despre patrie.

— Asta o s-o aflăm în curînd cu toţii, întîmpină Reuter. Medicul-maior care mă tratează are de gînd să mă treacă şi pe mine, rîndul viitor, apt pentru front. E un om curajos şi mi-a spus că un german care se respectă n-are nevoie de picioare ca s- o ia la sănătoasa. Poate lupta şi de pe scaun.

De afară se auziră comenzi. Transportul se puse în mişcare. Graeber vedea totul ca printr-o lentilă care micşorează. Soldaţii care se îndepărtau erau ca nişte păpuşi vii, cu puşti de jucărie.

— Săracul „ou de găină"! făcu Reuter. Nu era furios pe mine. Era furios pe nevastă-sa. Crede c-o să-l înşele în lipsa lui. Şi e furios pe ea, pentru c-o să primească ajutor în bani, ca soţie de combatant. Şi zice c-o să folosească banii ca să se distreze cu amantul ei.

— Ajutor în bani ca soţie de combatant? Există şi aşa ceva? întreabă Graeber.

— Dar bine, măi ăsta: pe ce lume trăieşti? clătină Feldmann din cap. Două sutare primeşte pe lună o soţie de combatant. Bani buni, nenişorule! Pe chestia asta s-au găsit destui să se însoare. De ce să dăruieşti statului atîta bănet?

Reuter se întoarse de la fereastră.

— Prietenul tău Binding a fost pe-aici şi a întrebat de tine, îi spuse lui Graeber.

— Ce-a vrut? A lăsat vreo vorbă?

— A spus că are o mică petrecere la el acasă. Şi că ar fi vrut să vii şi tu.

— Altceva nimic?

— Nimic.

Rummel intră în odaie.

— L-ai mai găsit pe „oul de găină"? întrebă Feldmann.

Rummel dădu din cap. Faţa îi era zbuciumată.

— El are încaltea o nevastă, izbucni deodată. Dar să trebuiască să pleci din nou pe front şi să nu ai pe nimeni pe lume...

Se răsuci şi se trînti pe patul lui. Toţi se prefăcură că n-au auzit nimic.

— Ce n-ar da „oul de găină" să vadă asta! şopti Feldmann. Pusese rămăşag că Rummel o să-şi iasă din fire.

— Lasă-l în pace, i-o tăie Reuter cu îngrijorare. Ca mîine poţi să-ţi ieşi şi tu din fire! Nimeni nu-i sigur. Nici măcar somnambulii.

Apoi se întoarse către Graeber:

— Tu cît mai ai?

— Unsprezece zile.

— Unsprezece? Păi asta-i încă multişor!

— Pînă ieri a fost multişor, ripostă Graeber. Azi e afurisit de puţin.

— Nu-i nimeni acasă, zise Elisabeth. Nici doamna Lieser, nici copilul. Toată locuinţa e la dispoziţia noastră.

— Slavă Domnului! Cred că i-aş fi făcut de petrecanie dacă ar fi spus o vorbă astă-seară. Ieri ai avut vreo ciocnire cu ea?

— Zice că sînt o tîrfă.

— De ce? Aseară am stat aici numai un ceas.

— E vorba de alaltăieri. Alaltăieri ai stat toată seara.

— Dar am astupat gaura cheii şi gramofonul a cîntat tot timpul. Din ce-a putut să i se năzărească deci asemenea idee?

— Din ce? Mai întrebi? făcu Elisabeth, cătînd scurt către el cu coada ochiului.

Graeber o privi cu lare-aminte. Un val de căldură i se sui în cap. „Unde mi-au fost ochii în prima seară?" se întrebă.

— Şi încotro s-a dus împieliţata? urmă cu glas tare.

— A pornit prin sate să strîngă oboluri pentru nu ştiu ce ajutor de iarnă sau de vară. Se întoarce abia mîine noapte; aşa că seara de azi şi toată ziua de mîine ne aparţin în întregime.

— Cum toată ziua de mîine? Nu trebuie să te duci la fabrică?

— Mîine nu. Mîine e duminică. Deocamdată mai sîntem liberi duminica.

— Duminică! exclamă Graeber. Ce noroc! Habar n-am avut! În sfîrşit, voi putea să te văd şi ziua. pînă acum te-am văzut numai seara şi noaptea.

— Adevărat?

— Da. Luni am ieşit prima dată. Cu o sticlă de *Armagnac*.

— Ai dreptate, zise Elisabeth, surprinsă. Nici eu nu te-am văzut încă la lumina zilei.

Tăcu un moment şi se uită la el, dar numaidecît întoarse privirea:

— Nu găseşti că viaţa pe care o ducem e curată oftică?

— N-avem încotro.

— Şi asta-i adevărat. Dar ce va fi mîine, cînd ne vom găsi faţă în faţă în lumina necruţătoare a soarelui de amiază?

— Treaba divinei providenţe! Mai degrabă să hotărîm ce facem deseară. Mergem la acelaşi restaurant ca ieri? A fost tare prost. Ne lipseşte „Germania". Păcat că-i închis.

— Putem sta şi acasă. De băut avem berechet. Şi aş putea să încerc să gătesc ceva.

— Îţi convine să stai acasă? Nu ţi-ar plăcea mai mult să ieşim?

— Cînd doamna Lieser nu-i acasă, mă simt ca în vacanţă.

— Perfect, atunci rămînem. O să fie grozav. O seară fără muzică. Şi nu va trebui să mă duc la cazarmă. Dar cum facem cu mîncarea? E adevărat că ştii să găteşti? Nu prea îmi vine să cred.

— O să încerc. De altfel, prea multe nici nu am în casă. Numai ce se capătă pe cartelă.

Intrară în bucătărie. Greber se uită la proviziile Elisabethei. Nu era mai nimic — un colţ de pîine, puţină miere artificială, margarină, două ouă şi cîteva mere zbîrcite.

— Mai am cîteva bonuri de alimente, zise ea. Putem merge să cumpărăm ceva. Ştiu o băcănie care vinde şi seara.

Graeber închise sertarul:

— Păstrează bonurile. O să ai nevoie de ele mai tîrziu. Astăzi o să facem rost de ce ne trebuie, cu totul în alt fel. Chestie de organizare.

— Bagă de seamă, Ernst. De-aici nu putem şterpeli nimic, zise Elisabeth neliniştită. Doamna Lieser ştie de fiecare gram ce-i aparţine.

— Îmi închipui. Dar azi nu mă gîndesc să fur. O să procedez ca un soldat în ţară inamică; să rechiziţionez. Un oarecare Alfons Binding m-a invitat la o mică petrecere. O să iau de la el ceea ce aş fi consumat dacă m-aş fi dus la chiolhan, şi o să aduc totul aici. E o casă cu provizii enorme. Într-o jumătate de oră sînt înapoi.

Alfons îl primi pe Graeber cu faţa congestionată şi cu braţele deschise.

— Mă bucur că ai venit, Ernst! Intră! E ziua mea de naştere. Am cîţiva camarazi la mine.

Camera cu trofee de vînzătoare era plină de fum şi de oameni.

— Uite ce-i, Alfons, îi spuse Graeber pe nerăsuflate în coridor. Nu pot să rămîn. Am trecut numai pentru o clipă şi trebuie să plec iar.

— Să pleci? Ce vorbă-i asta, Ernst? Să nici nu te gîndeşti la aşa ceva!

— N-am încotro. Întîlnirea fusese fixată înainte de a afla că ai fost pe la mine.

— N-are nici o importanţă. Spune cetăţenilor cu pricina că a trebuit să te duci la o şedinţă oficială, care a picat pe neaşteptate. Sau, şi mai bine: la un interogatoriu! exclamă Alfons rîzînd zgomotos. Înăuntru sînt doi ofiţeri de la Gestapo. Vreau să ţi-i prezint. Spune cunoscuţilor tăi că a trebuit să te duci la Gestapo. În felul ăsta, nici nu-i minţi. Sau, dacă sînt simpatici, vino cu ei aici.

— Nu se poate.

— De ce? De ce nu se poate? La noi se poate orice!

Graeber îşi dădu seama că lucrul cel mai simplu era să spună adevărul.

— Mă mir că n-ai înţeles numaidecît, Alfons, zise el. N-am ştiut că-i ziua ta. Am venit să iau de la tine ceva de mîncare şi de băut. Am întîlnire cu cineva, dar nu sînt atît de prost să aduc aici persoana respectivă. Acum ai priceput?

Binding rînji.

— Priceput! făcu el. Femeia, ah, femeia! În sfîrşit! Nu mai ştiam ce să cred despre tine. Disperasem! Acum am înţeles, Ernst. Te-am iertat. Deşi avem şi noi aici cîteva fufe nostime. N-ai vrea să te uiţi la ele înainte de a pleca? Irma e dată dracului, iar cu Gudrun îţi garantez că poţi să te culci încă în seara asta: e totdeauna disponibilă pentru ăi de vin de pe front. O excită mirosul de tranşee.

— Pe mine nu.

Alfons rîse:

— Nici mirosul de lagăr al Irmei? Steegemann e mort după aşa ceva. Burtosul ăla de pe canapea. Nu-i genul meu. Eu sînt normal şi-mi plac molaticele. O vezi pe mititica din colţ? Cum o găseşti?

— Prima-întîia!

— O vrei? Ţi-o cedez dacă rămîi, Ernst.

Graeber clătină din cap:

— Imposibil.

— Am înţeles. Ai agăţat probabil ceva di granda. Nu trebuie să te simţi jenat. Alfons e şi el cavaler. Vino în bucătărie să alergem ceva, şi după aceea ciocnim un pahar pentru ziua mea. În regulă?

— În regulă.

Madam Kleinert era în bucătărie, cu un şorţ alb în faţă.

— Avem bufet rece, Ernst, zise Binding. Norocul tău! Alege-ţi ce pofteşti. Sau, şi mai bine: madam Kleinert, fă dumneata un pachet frumos. Pînă atunci, noi doi să coborîm în pivniţă.

Beciul era bine asortat.

— Acum, lasă-l pe Alfons să aleagă, zise Binding zîmbind pe sub mustaţă. N-o să regreţi. Aici, de pildă, avem o supă veritabilă de broască ţestoasă, la cutie. Doar o încălzeşti şi gata! O am din Franţa. Ia două cutii.

Graeber le luă. Alfons căută mai încolo.

— Sparanghel olandez, două cutii. Se poate consuma rece sau cald. Nici un efort culinar. Totul gata preparat. Şi aici, ca garnitură la sparanghel, şuncă de Praga, tot la cutie. Contribuţia Cehoslovaciei.

Binding se sui pe o scăricică.

— Brînză danză şi o cutie cu unt. Ţin la infinit; ăsta-i avantajul conservelor. A, uite şi nişte gem de piersici. Sau doamna preferă gem de căpşuni?

Graeber se uită la picioarele scurte din faţa lui, la cizmele lustruite lună. Îndărătul lor sclipeau rîndurile de borcane şi de cutii de conserve. Apoi se gîndi la anemicele provizii ale Elisabethei.

— Prevederea e mama înţelepciunii! zise apoi.

Alfons rîse:

— Perfect adevărat! În sfîrşit, eşti iar ca înainte. N-are nici o noimă să fii trist, Ernst! Vorba ceea: ce-am avut şi ce- am pierdut! Ia ce poţi să iei şi lasă-i pe popi să-şi bată capul cu restul. Asta-i lozinca mea.

Coborî de pe scăriţă şi trecu într-altă despărţitură, unde se aflau sticle.

— Am aici un sortiment bogat de bunuri capturate, zise el. Duşmanii noştri sînt aşi în materie de băutură. Ce vrei să-ţi dau? Votcă? *Armagnac?* Am şi şliboviţă, din Polonia.

De fapt, Graeber nu avusese de gînd să ia şi băutură. Stocul de la „Germania" era încă îndestulător. Dar Binding avea dreptate: bunuri capturate sînt bune capturate şi trebuie să pui mîna pe ele oriunde sînt de găsit.

— Am şi şampanie, zise Alfons. Nu mă dau în vînt după ea, dar se spune că în dragoste face minuni. Ia o sticlă. Şi să-ţi fie cu noroc astă-seară! Strună să-ţi meargă!

Rîse zgomotos.

— Ştii care-i rachiul meu preferat? adăugă apoi. Cel de chimion — poţi să mă crezi ori nu! Bătrînul şi cinstitul rachiu de chimion! Ia şi tu o sticlă şi gîndeşte-te la Alfons cînd îl dai pe gît.

Luă sticlele sub braţ şi se înapoie cu Greber în bucătărie.

— Fă două pachete, madam Kleinert. Unul cu alimente şi celălalt cu sticlele astea. Nu uita să pui hîrtie între sticle, ca să nu se spargă. Crezi c-o să-ţi ajungă, Ernst?

— Numai să pot căra totul!

Biding era radios:

— Alfons nu se caliceşte, aşa-i? Mai ales de ziua lui! Şi în nici un caz, cînd e vorba de un fost coleg de şcoală.

Sta proţăpit în faţa lui Graeber. Ochii îi scînteiau şi obrazul stracojiu îi dogorea. Părea un băieţaş fericit că a descoperit un cuib de păsări.

Graeber era mişcat de omenia lui, dar pe dată îşi aduse aminte că faţa lui Alfons avusese aceeaşi expresie blajină şi în clipa cînd Heini îşi debitase poveştile.

Binding îi făcu cu ochiul:

— Cafeaua e pentru mîine dimineaţă. Sper că o să profiţi de duminică şi n-o să soileşti la cazarmă. Şi acum, vino. Vreau să-ţi prezint cîţiva prieteni de-ai mei. Schmidt şi Hoffmann de la Gestapo. Aşa ceva poate fi oricînd de folos. Stai numai cîteva minute. Bei un pahar în sănătatea mea şi pentru ca totul să rămînă cum e acum: şi cu casa, şi cu toate celelalte!

Ochii lui Binding se umeziră:

— Ce vrei? Noi germanii sîntem nişte romatici iremediabili.

— Imposibil să lăsăm toate astea în bucătărie! zise Elisabeth, copleşită. Trebuie să încercăm să le ascundem. Dacă le vede doamna Lieser, mă denunţă imediat ca traficantă la bursa neagră.

— Ei, drăcia draculuí! La asta nu m-am gîndit! Nu poate fi mituită? Bunăoară cu ceva din toate astea — ceva care nu ne place?

— Vezi ceva aici care să nu ne placă?

Grsaeber zise:

— Cel mult, mierea ta artificială. Sau margarina. Cu toate că şi astea vor fi bune pentru cîteva zile.

— Şi-apoi, e incoruptibilă, sublinie Elisabeth. E foarte mîndră că se întreţine numai din ceea ce obţine pe cartelă.

Graeber chizbui un moment.

— O parte din ce-i aici, zise apoi, o să consumăm pînă mîine seară. Totul nu, fireşte. Ce facem deci cu restul?

— Îl ascundem în odaia mea.

— Şi dacă-şi bagă nasul şi acolo?

— Dimineaţa, cînd plec, încui totdeauna uşa.

— Şi dacă are şi ea o cheie?

Elisabeth înălţă capul:

— La asta nu m-am gîndit pînă acum. N-ar fi exclus.

Graeber destupă o sticlă.

— O să rumegăm problema mîine după-amiază. Deocamdată să mîncăm cît ne ţin curelele. Să despachetăm totul! Punem pe masă tot ce-avem, ca la o onomastică. Toate laolaltă şi toate deodată.

— Şi conservele?

— Şi conservele! Ce decor! Bineînţeles, n-o să le deschidem încă. Mîncăm întîi ce poate să se strice. Punem şi sticlele pe masă. Toată bogăţia pe care am dobîndit-o prin furt şi corupţie.

— Şi sticlele de la „Germania"?

— Şi pe ele. Le-am plătit cinstit cu groaza morţii.

Împinseră masa în mijlocul camerei. Apoi desfăcură toate pachetele şi scoaseră şi şliboviţa, şi coniacul, şi rachiul de chimion. Sticla de şampanie n-o destupară. Şampania, odată destupată, trebuia băută; rachiurile puteau fi astupate la loc.

— Ce minunăţie! exclamă Elisabeth. Dar ce aniversăm?

Graeber îi întinse un pahar:

— Sărbătorim toate aniversările laolaltă. Nu mai avem timp pentru fiecare în parte. Şi nici pentru diferenţieri. Sărbătorim pur şi simplu toate odată, indiferent pe care dintre ele, dar mai ales faptul că sîntem aici şi că avem două zile la dispoziţia noastră.

Ocoli masa şi o cuprinse pe Elisabeth în braţe. Îi simţea fiinţa, şi i-o simţea ca pe un al doilea eu al său, care se deschidea în el însuşi, mai cald, mai bogat, mai uşor şi mai viu colorat decît propria lui fiinţă, fără margini şi fără trecut, totul numai prezent şi viaţă, departe de orice umbră de păcat.

Elisaeth se rezemă de el. Masa, cu toate cele de pe ea, crea o atmosferă de sărbătoare.

— N-a fost cam prea mult pentru un singur toast? întrebă ea.

Graeber clătină din cap:

— Numai formularea a fost puţin cam prolixă. În fond, e totdeauna acelaşi lucru: bucuria că mai sîntem în viaţă.

Elisabeth goli paharul:

— Uneori mi se pare că am şti cum să ne trăim viaţa, dacă am fi lăsaţi s-o facem.

— Pentru moment, cred că n-avem de ce să ne plîngem, răspunse Graeber.

Ferestrele erau deschise. Ceva mai încolo, o clădire de pe celălalt trotuar fusese lovită cu o seară înainte de o bombă şi geamurile din camera Elisabeth se spărseseră. Tocurile ferestrelor erau căptuşite acum cu hîrtie neagră de camuflaj, dar în faţă se aflau perdeluţe albe, vaporoase, care fluturau în bătaia vîntului. De aceea încăperea nu avea întru totul aspect de cavou.

În cameră nu era lumină. Puteau să lase deci ferestrele deschise. Cînd şi cînd, auzeau din stradă paşii unui trecător. Undeva cînta un radio. O uşă se trînti cu zgomot. Cineva tuşi. Obloanele se închideau.

— Oraşul se duce la culcare, zise Elisabeth. Iar eu sînt niţeluş cherchelită.

Erau întinşi în pat, unul lîngă altul. Pe masă se aflau resturile cinei şi sticlele, afară de votcă, de coniac şi de sticla de şsampanie. Nu strînseseră masa; aşteptau să li se facă iarăşi foame. Votca o băuseră. Coniacul se afla pe jos, lîngă pat, iar îndărătul patului curgea apă în chiuvetă şI răcea şampania.

Graeber puse paharul pe noptiera de lîngă pat. Stătea lungit în întuneric şi i se părea că-i înainte de război, într-un orăşel de provincie. O fîntînă şuşotea, într-un tei zumzăiau albine, ferestre se închideau şi, în depărtare, cineva cînta la vioară înainte de culcare.

— Acum o să răsară luna, zise Elisabeth.

„Acum o să răsară luna, repetă Graeber în gînd. Luna, duioşia şi fericirea simplă a oricărei creaturi". Şi le avea pe toate. Le avea în alunecarea somnoroasă a sîngelui, în apatia calmă a creierului, în răsuflarea lentă care adia în el ca o briză obosită. Îşi aminti de convorbirea cu Pohlmann. Era parcă negrăit de departe. „Ciudat — îşi zise Graeber — că dindărătul celei mai crunte deznădejdi

ţişnesc sentimente atît de puternice". Dar poate că nici nu era ciudat; poate că nu putea fi altfel. Cîtă vreme e hărţuit de probleme, omul nu mai e bun de altceva. Numai cînd nu mai aşteaptă nimic, devine receptiv la orice şi eliberat de temeri.

O rază de lumină se furişă pe fereastră în cameră. Dispăru, pîlpîi şi rămase apoi nemişcată.

— Să fie luna? întrebă Graeber.

— Nu cred. Lumina lunii nu-i atît de albă.

Auziră voci. Elisabeth se dădu jos din pat şi-şi vîrî picioarele în papuci. Se duse la fereastră. Nu puse pe ea nici şal, nici capot. Era frumoasă, conştientă de frumuseţea ei şi de aceea lipsită de pudoare.

— E o echipă de deblocare de la apărarea pasivă, zise ea. Au un reflector, lopeţi şi tîrnăcoape, şi s-au oprit la casa de peste drum. Crezi c-or mai fi oameni îngropaţi în pivniţă?

— Au lucrat şi ziua?

— Nu ştiu. N-am fost acasă.

— Poate că vor să repare conducta.

— Da, poate.

Elisabeth se întoarse în odaie.

— Uneori, după cîte un bombardament, aş fi vrut ca întorcîndu-mă acasă să găsesc totul ars. Locuinţa, mobilele, rochiile şi amintirile. Totul. Poţi să înţelegi asta?

— Da.

— Nu-i vorba de amintiri despre tatăl meu. Nu. Mă refer la toate celelalte: frica, disperarea, ura. Dacă ar arde casa, ar pieri şi astea, îmi spuneam, şi aş putea s-o iau de la capăt.

Graeber o privi. Lumina albicioasă de afară îi învăluia umerii. Se auzeau izbiturile înăbuşite ale tîrnăcoapelor şi hîrşîitul lopeţilor.

— Dă-mi sticla din chiuvetă, zise el.

— Pe cea de la „Germania"?

— Da. S-o golim pînă nu explodează. Şi pune în locul ei sticla de la Binding. Cine ştie cînd va veni următorul atac! Sticlele astea pline de acid carbonic explodează chiar numai din pricina suflului. Sînt periculoase în casă, ca grenadele de mînă. Pahare avem?

— De apă.

— Paharele de apă sînt cele mai bune pentru şampanie. La Paris numai aşa am băut şampanie.

— Ai fost la Paris?

— Da. La începutul războiului.

Elisabeth aduse paharele şi se ghemui lîngă el. Graeber destupă sticla cu grijă. Şampania bulbuci în pahare, spumegînd.

— Cît ai stat la Paris?

— Cîteva săptămîni.

— Eraţi tare duşmăniţi acolo?

— Nu ştiu. Poate. N-am băgat de seamă. Nici nu voiam să ştim. Credeam pe atunci aproape tot ce ni se băga în cap. Şi voiam să terminăm repede războiul şi să stăm pe terasele cafenelelor, la soare, şi să bem vinuri pe care nu le cunoşteam. Eram cu toţii foarte tineri.

— Tineri!... Spui asta de parcă s-ar fi întîmplat demult de tot.

— Aşa mi se şi pare.

— Azi nu mai eşti tînăr?

— Ba da. Dar în alt fel.

Elisabeth ridică paharul în dreptul luminii de carbid de afară, care tremura pe pervazul ferestrei. Îl mişcă uşor şi se uită cum spumegă.

Graeber îi vedea umerii, şi unda părului, şi spatele, şi linia coloanei vertebrale cu umbrele-i lungi şi line. „Nu, ei nici prin gînd nu-i trece s-o ia de la capăt", îşi zise. Elisabeth, cînd era dezbrăcată, n-avea nimic comun cu camera în care locuia, sau cu ocupaţia ei, sau cu doamna Lieser. Era atunci una cu tremurul luminii de la fereastră, cu noaptea plină de mister, cu clocotul orb al sîngelui şi cu ciudata înstrăinare de după aceea, cu strigătele şi glasurile răguşite de afară, cu viaţa şi — la urma urmei — chiar cu morţii pe care-i dezgropau; dar nu avea nici un amestec cu hazardul, cu neantul şi cu absurda înnegurare. Acum nu! Era ca şi cum ar fi aruncat de pe ea ceva ce-o travestise pînă atunci şi, deodată, s-ar supune fără şovăială unor legi pe care pînă ieri nici nu le ştiuse.

— Îmi pare rău că n-am fost cu tine la Paris, zise ea.

— Îmi pare rău că nu putem pleca acum acolo şi că e război, zise el.

— Crezi că ne-ar primi?

— Cred că da. La Paris n-am distrus nimic.

— Dar în Franţa?

— Nu atît de mult ca în alte ţări. A mers repede.

— Poate că aţi distrus totuşi de-ajuns, ca să ne urască încă mulţi ani.

— Da, poate. Uităm multe cînd războiul e lung. Poate că ne urăsc.

— Aş vrea să putem pleca într-o ţară unde nu există distrugeri.

— Nu mai sînt multe fără distrugeri, replică Graeber... A mai rămas ceva de băut?

— Da, destul... Dar tu pe unde-ai mai fost?

— În Africa

— Şi în Africa? Ai văzut multe!

— Da. Dar nu aşa cum visasem.

Elisabeth luă sticla de pe parchet şi umplu paharele. Graeber îi urmărea mişcările. Totul părea oarecum ireal, dar nu numai din pricină că băuseră. Vorbele fluturau încoace şi încolo, în lumina difuză, şi toate erau lipsite de importanţă, iar ceea ce avea importanţă nu putea fi exprimat, pentru că nu existau cuvinte. Era ca tălăzuirea unui rîu fără nume, şi vorbele alunecau ca nişte iole cu pînze şi apoi piereau.

— Ai mai fost şi în alte ţări? întrebă Elisabeth.

„Iole cu pînze", repetă Graeber în gînd. Unde văzuse iole cu pînze pe rîuri?

— În Olanda, răspunse la întrebarea Elisabethei. La început de tot. Şi erau acolo vase care pluteau pe canaluri, şi canalurile erau atît de joase şi atît de puţin adînci, încît ai fi zis că vasele nu merg pe apă, ci pe pămînt. Înaintau fără zgomot, şi aveau pînze mari, şi făceau o impresie ciudată cînd lunecau în amurg pe cîmpii, ca nişte uriaşi fluturi albi, şi albaştri, şi roşii.

— Olanda, îngînă Elisabeth. Poate că am putea pleca acolo după război. Am bea cacao şi am mînca pîine albă şi nenumărate calupuri de brînză de Olanda, iar seara am admira bărcile cu pînze.

Graeber o cuprinse într-o privire. „Am mînca!" repetă el, în gînd. În război ideea de fericire era totdeauna legată de mîncare.

— Sau crezi că nici acolo n-o să mai putem merge? întrebă ea.

— Cred că nu. Olanda am cotropit-o prin surprindere, iar Rotterdamul a fost distrus fără avertisment. Am văzut ruinele. Aproape nici o casă nu mai era în picioare. Treizeci de mii de morţi. Mă tem că nici acolo nu vom putea merge, Elisabeth.

Elisabeth tăcu o bucată de vreme. Apoi, subit, ridică paharul şi-l zvîrli la pămînt. Un clinchet — şi paharul se făcu ţăndări.

— Nu mai putem pleca nicăieri! strigă ea. La ce bun să mai visăm? Nicăieri! Sîntem întemniţaţi, excomunicaţi, blestemaţi!

Graeber se ridică în capul oaselor. Ochii Elisabethei fulgerau ca sticla, cenuşii, transparenţi în lumina lăptoasă şi tremurată de

afară. Graeber se aplecă peste ea şi se uită pe parchet. Cioburile paharului scînteiau întunecate, cu marginile albe.

— Trebuie să facem lumină şi să le strîngem, zise. Altminteri călcăm pe ele şi ne tăiem la picioare. Stai să închid întîi ferestrele.

Sări peste marginea patului. Lumina o făcea ruşinoasă.

— Nu te uita aşa la mine, zise. Nu ştiu de ce-am avut această ieşire. De obicei nu sînt aşa.

— Ba eşti aşa. Şi ai toată dreptatea. Locul tău nu-i aici. Foarte bine dacă-ţi vine cîteodată să spargi ceva.

— Aş vrea să ştiu unde e locul meu.

Graeber rîse.

— Nu ştiu nici eu. Poate într-un circ, sau într-o casă barocă, sau între mobile de oţel, sau într-un cort. În nici un caz în camera asta albă de domnişoară. Şi eu care am crezut în prima seară că ai nevoie de ocrotire şi ajutor!

— Sigur că am!

— Toţi avem nevoie. Răzbim însă şi fără ajutor, şi fără ocrotire.

Graber luă un ziar, îl desfăcu pe parchet şi împinse, cu ajutorul altui ziar, cioburile de sticlă pe foaia aşternută jos. Fără voie citi titlurile: „Alte scurtări ale frontului"; „Lupte grele la Orel". Împături ziarul cu cioburile şi-l vîrî în coşul de hîrtii. Lumina caldă din odaie păru deodată şi mai caldă. De afară se auzeau ciocăniturile şi zgomotul sculelor de sfredelit ale echipei de deblocare. Pe masă se aflau darurile lui Binding „Omul poate uneori să se gîndească la multe lucruri în acelaşi timp", cugetă Graeber.

— Am să strîng repede masa, zise Elisabeth. Nu ştiu ce am, dar nu pot s-o mai văd.

— Şi unde vrei să duci toate?

— În bucătărie. Pînă mîine seară avem tot timpul să ascundem ce va rămîne.

— Mîine seară nu vor mai fi multe de ascuns. Dar ce se întîmplă dacă doamna Lieser se întoarce mai curînd?

— Ei şi? Să poftească!

Graeber se uită surprins la ea.

— Mă minunez eu însămi, zise Elisabeth, cum mă schimb pe zi ce trece.

— Nu pe zi ce trece. Din ceas în ceas.

— Tu nu?

— Ba şi eu.

— Şi e bine?
— Este. Şi dacă nu-i, nu face nimic.
— Nimic e ceva, nu?
— Da.
Elisabeth stinse lumina.
— Putem deschide acum iar cavoul, zise ea.
Graeber deschise ferestrele. Vîntul năvăli în odaie. Perdelele fîlfîiau.
— Iată şi luna, zise Elisabeth.
Tipsia lunii se înălţa purpurie, cu pîlpîiri de jăratic, dcasupra acoperişului spîrcuit de peste drum. Era ca un monstru cu ţeasta învăpăiată, care muşca din stradă.
Graeber luă două pahare de apă şi le umplu pe jumătate cu coniac. Întinse unul Elisabethei.
— E mai potrivit coniacul acum, zise el. Vinul nu face două parale pe întuneric.
Luna sui mai sus şi deveni mai solemnă şi mai aurie. Ei stăteau lungiţi în pat şi tăceau. După un răstimp, Elisabeth întoarse capul.
— Şi în fond, cum sîntem: fericiţi sau nefericiţi? întrebă.
Graeber medită o clipă:
— Sîntem şi una şi alta. Şi cred că aşa şi trebuie să fie. Fericiţi sînt azi numai boii. Sau poate că, nici ei nu mai sînt. Poate că fericiţi sînt numai bolovanii.
Elisabeth se uită la el:
— Şi nici asta n-are importanţă, nu-i aşa?
— Nici asta.
— Dar există oare ceva care are importanţă?
— Da.
Graeber îşi adînci privirea în lumina rece, aurie, care umplea încet încăperea.
— Faptul că nu sîntem morţi, zise el. Faptul că nu sîntem încă morţi.

Capitolul 16

Duminică dimineaţa. Graeber se află în Hakenstrasse. A băgat de seamă că ceva s-a schimbat în înfăţişarea ruinei. Cada de baie a dispărut; la fel şi rămăşiţa de scară; o potecă îngustă a fost săpată

în jurul zidului, ducînd pînă în curte, iar de acolo, pieziş în interiorul ruinei. Era ca şi cum o echipă de deblocare ar fi început să lucreze.

Graeber se strecură prin uşa eliberată de moloz şi pătrunse într- o încăpere pe jumătate astupată de dărîmături, pe care o recunoscu drept fosta spălătorie a imobilului. De acolo pornea un coridor scund, întunecos. Graeber aprinse un chibrit ca să vadă mai bine.

— Ce faci aici? strigă deodată cineva îndărătul lui. Ieşi de-acolo!

Graeber se răsuci. Nu vedea nimic din pricina întunericului şi dădu să iasă. Un om în cîrje îl aţtepta în uşă. Purta haine civile şi, peste ele, o manta militară.

— Ce cauţi aici? se răsti el la Graeber.

— E locuinţa mea. Dar dumneata?

— Eu locuiesc aici, şi în afară de mine nimeni, ai înţeles? Dumneata în nici un caz! Ce cotrobăieşti? Umbli după furtişag?

— Ţine-ţi firea, cetăţene! ripostă Graeber uitîndu-se la cîrje şi la mantaua cazonă. Asta-i casa părinţilor mei şi am stat aici cu ei pînă m-au luat în armată. Acum ai priceput?

— Trebuie să te şi cred!

Graeber îl apucă pe olog de cîrje, îl împinse binişor la o parte şi ieşi din coridor pe lîngă el.

Afară văzu apropiindu-se o femeie cu un copil. După ea păşea un om cu un tîrnăcop. Femeia ieşise dintr-un fel de baracă, înjghebată în spatele casei; bărbatul, din partea cealaltă. Îl înconjurară pe Graeber.

— Ce s-a întîmplat, Otto? întrebă omul cu tîrnăcopul pe schilod.

— Am dat de ăsta aici. Nu ştiu ce iscodea. Cică părinţii lui ar fi stat în casa asta.

Omul cu tîrnăcopul rîse duşmănos:

— Aşa?

— Da, aşa! răspunse graeber. Chiar aşa!

— O minciună mai deşteaptă nu ţi-a trăsnit prin cap? se răţoi omul, cumpănindu-şi tărnăcopul şi săltîndu-l în sus. Întinde-o! Număr pînă la trei. Dacă pînă atunci n-ai luat-o din loc, s-ar putea să-ţi fac căpăţîna zob. Unu...

Graeber se repezi dintr-o parte la el şi-l pocni. Omul se prăbuşi şi Graeber îi smulse tîrnăcopul din mînă.

— Aşa, şefule. Aşa-i mai bine, zise liniştit. Şi acum, chemaţi poliţia dacă poftiţi. Dar cred că n-o să poftiţi. Este?

Omul care amenințase cu tîrnăcopul se ridică încet de jos. Îi curgea sînge din nas.

— Nu te osteni să mai încerci o dată, zise Graeber. Am fost instruit în armată pentru lupta corp la corp. Şi acum, spuneţi-mi voi ce căutaţi aici?

Femeia făcu un pas înainte:

— Ne-am adăpostit în casa asta. E o crimă?

— Nu. Iar eu sînt aici pentru că asta a fost casa părinţilor mei. E o crimă?

— E adevărat ce spui? întrebă ologul.

— Cum să nu fie? Ce naiba s-ar putea şterpeli de-aici?

— Destule pentru cineva care n-are nimic, răspunse femeia.

— Nu umblu eu după aşa ceva. Sînt în permisie şi mă întorc pe front. N-aţi văzut biletul din faţa uşii de la intrare? Biletul prin care cineva îşi caută părinţii? Eu sînt ăla.

— Tu? făcu schilodul.

— Da, eu.

— Atunci se schimbă chestia. Cred că înţelegi, camarade: în zilele astea, tot omul e bănuitor. O bombă ne-a distrus casa şi ne-am adăpostit aici. Undeva trebuia să ne adăpostim, nu?

— Voi aţi curăţat molozul dimprejur?

— În parte. Ne-au ajutat şi alţii.

— Cine?

— Cunoscuţi de-ai noştri care au unelte.

— Aţi găsit cumva şi morţi?

— Morţi nu.

— Sigur?

— Sigur. Noi nu. Poate mai înainte să fi fost. Noi n-am găsit.

— Asta-i ce-am vrut să ştiu, zise Graeber.

— Pentru atîta lucru nu era nevoie să te repezi cu pumnii în omul ăsta! îl dojeni femeia.

— E bărbatul dumitale?

— Ce te priveşte? Nu-i bărbatul meu. E fratele meu. Uite cum îi curge sînge.

— Numai din nas.

— Şi din gură.

Graeber ridică tîrnăcopul.

— Dar asta ce-i? Ce-a vrut să facă cu el?

— N-ar fi dat în dumneata.

— Draga mea, zise Graeber, am învăţat în militărie să nu aştept pînă ce dă altul în mine.

Aruncă tîrnăcopul cît putu de departe, pe un morman de dărîmături. Ceilalţi se uitară după el unde cade, iar copilul se pregăti să se caţere să-l ia. Femeia îl opri. Graeber îşi roti ochii în jur. Zări acum şi cada de baie. Era lîngă baracă. Scara fusese probabil arsă în sobă. Pe un morman se aflau cutii goale de conserve, umeraşe de haine, vase de bucătărie hîrbuite, trente, lăzi şi mobile disparate. Oamenii se instalaseră într-adevăr: îşi meşteriseră baraca şi considerau acum mană cerească tot ce reuşeau să scormonească printre dărîmături. Nu se putea obiecta nimic. Viaţa îşi urma cursul. Copilul părea sănătos. Moartea fusese înfrîntă şi ruinele deveniseră din nou sălaşuri. Nu se putea obiecta nimic.

— Aţi lucrat grozav de repede, vorbi Graeber.

— Nici nu se putea altfel, ripostă ologul. Trebuie să te grăbeşti cînd n-ai unde pune capul.

Graeber se pregăti să plece.

— N-aţi găsit cumva şi o pisică? întrebă. O pisicuţă neagră, cu o labă albă?

— Roza noastră! exclamă copilul.

— Nu, răspunse femeia, îmbufnată. N-am găsit nici o pisică.

Graeber plecă. Probabil că în baracă mai stăteau şi alţii; numai aştia trei n-ar fi putut să facă atît de multe doar în cîteva zile. Dar poate că fuseseră ajutaţi de un detaşament. Noaptea, se scoteau acum adesea deţinuţi din lagărul de concentrare, pentru lucrările de deblocare din oraş.

Graeber îşi urmă drumul. Se simţea deodată parcă mai sărac şi nu ştia de ce.

Ajunse într-o stradă care rămăsese cu desăvîrşire intactă. Nici măcar geamurile mari ale vitrinelor nu erau sparte. Graeber umbla maşinal. Deodată tresări. Văzu pe cineva apropiindu-se de el, şi numai după cîteva clipe îşi dădu seama că el era acela care-şi venea în întîmpinare, în oglinda laterală, oblică, a unui magazin de confecţii. Ciudat! Era ca şi cum şi-ar fi văzut sosia şi, deodată, n-ar mai fi fost el, ci doar o amintire ce putea fi ştearsă dacă ar mai fi făcut un pas.

Se opri şi căscă ochii la imaginea pală din oglinda gălbuie, fără luciu. Îşi văzu orbitele şi, dedesubt, cearcănele care umbreau ochii,

de parcă nici nu i-ar fi avut. O senzaţie stranie, de teamă, îl înfioră subit. Nu era panică, nici zbucium, nici ţipătul spontan, grăbit, al vieţii ahtiate să se apere, să-şi înteţească vigilenţa — era un fel de teamă abia percepută, insistentă, rece, aproape impersonală, o teamă căreia nu-i puteai veni de hac, pentru că era invizibilă şi inatacabilă şi părea că izvorăşte dintr-un vid unde se aflau instalate nişte pompe uriaşe care sugeau neauzit sîngele din vine şi viaţa din trup. Graeber îşi vedea încă imaginea în oglindă, dar i se părea că peste puţin avea să devină tulbure, unduind ca valul, iar marginile se vor estompa şi vor dispărea, absorbite de tăcutele pompe, desprinzîndu-se din limitele realului şi din accidentala materializare care, scurt timp, s-a numit Ernst Graeber — şi se va întoarce în nemărginire, în nesfîrşitul care nu e numai moarte, ci ceva mult mai îngrozitor: dizolvare, descompunere, pieirea eului, vîrtej de atomi fără sens — neant.

Zăbovi încă un răstimp. „Ce rămîne?" se întrebă cu adîncă spaimă. Ce va rămîne din el cînd n-avea să mai fie? Nimic altceva decît o pieritoare amintire în inima cîtorva oameni, a părinţilor săi, dacă mai trăiau, a cîtorva camarazi, a Elisabethei poate — şi pentru cît timp? Se uită în oglindă. Îi făcea impresia că era de pe acum uşor ca o foaie de hîrtie, subţire, spectral, încît o adiere de vînt l-ar putea mătura din loc, vlăguit de pompe, nimic mai mult decît o păstaie deşertată. Ce va rămîne din el? Şi unde putea să se cramponeze, unde să arunce ancora, unde să găsească reazem, cui să lase ceva care să-l păstreze, ca să nu fie cu desăvîrşire spulberat în nefiinţă?

— Ernst! strigă cineva îndărătul lui.

Graeber se răsuci fulgerător. Un om în cîrje, schilod de un picior, se afla în faţa lui. O clipă, Graeber crezu că e ologul din Hakenstrasse, dar numaidecît îşi dădu seama că e Mutzig, un fost coleg de clasă.

— Karl! exclamă. Tu? N-am ştiut că eşti aici.

— Sînt de mult. De aproape şase luni.

Se uitară unul la altul.

— La asta nu ne-am fi aşteptat, aşa-i? glăsui Mutzig.

— La ce?

Mutzig săltă puţin cîrjele şi se propti apoi din nou în ele:

— La asta!

— Tu baren ai scăpat de porcărie. Eu trebuie să mă întorc acolo.

— Depinde cum priveşti lucrurile. Dacă războiul mai ţine cîţiva ani, e un noroc; dar dacă se termină peste şase săptămîni, e cel mai afurisit ghinion.

— Ce te face să crezi că ar putea să se termine peste şase săptămîni?

— Nu ştiu. Am spus numai — dacă!

— Aşa da.

— De ce nu treci într-o zi pe la noi? zise Mutzig. E şi Bermann aici. Amîndouă braţele de la cot...

— Unde sînteţi?

— La spitalul comunal. Secţia amputări. Ocupăm toată aripa stîngă. Treci o dată, zău!

— Bine, am să trec.

— Sigur? Toţi promit, dar nu vine nici unul.

— Vin sigur.

— Bravo. O să te simţi bine. Sîntem numai băieţi veseli. Cel puţin în salonul meu.

Se priviră din nou. Trei ani nu se văzuseră, dar în clipa asta îşi spuseseră tot ce putea să-şi spună.

— Atunci, noroc bun, Ernst!

— Noroc, Karl.

Îşi strînseră mîinile.

— Ştii că Sieber a murit? întrebă Mutzig.

— N-am ştiut.

— Acum şase săptămîni. Dar de Leiner ştiai?

— Leiner? Nu, nici de el n-am ştiut.

— Leiner şi Lingen. Au căzut în aceeaşi dimineaţă. Brünning a înnebunit. Ai auzit că şi pe Hollmann l-a pocnit?

— Nu.

— Le ştiu pe toate de la Bergmann. Şi acum, încă o dată, noroc, Ernst. Şi nu uita să ne vizitezi.

Mutzig plecă, şontîcîind. „Parcă i-ar face plăcere să vorbească despre cei morţi, îşi spuse Graeber. Poate că-l face să simtă mai puţin propria lui nenorocire". Se uită după el. Piciorul îi era amputat pînă sus, la coapsă. Mutzig fusese pe vremuri cel mai bun alergător din clasă. Graeber nu ştia dacă era cazul să-l compătimească sau să-l invidieze. Mutzig avusese dreptate: totul depindea de ceea ce avea să mai vină.

Înfăşurată într-un halat alb de baie, Elisabeth sta ghemuită în pat cînd Graeber intră în odaie. Pe cap îşi legase un tulpan în

formă de turban şi sta nemişcată, frumoasă şi pierdută în ea însăşi, ca o pasăre mare albă, care a intrat pe fereastră şi se odihneşte o clipă înainte de a-şi lua din nou zborul.

— Am consumat apă caldă pentru o săptămînă întreagă, zise ea. A fost un mare lux. Ce-o să turbeze madam Lieser!

— Las-o să turbeze. N-o să ducă ea lipsă de apa pe care-ai consumat-o tu. Un nazist adevărat se îmbăiază rar. Curăţenia e o perversitate ovreiască.

Graeber se duse la fereastră şi privi afară. Cerul era cenuşiu şi din stradă nu venea nici un zgomot. Peste drum, la o fereastră, stătea un bărbat în bretele şi cămaşă. De la altă fereastră se auzeau acorduri de pian şi o voce stridentă de femeie care făcea vocalize. Graeber îşi aţinti ochii asupra săpăturii de la gura beciului din faţă şi-şi aminti de strania înfiorare care-l străbătuse pe stradă, cînd se privise în oglinda magazinului de confecţii. Se înfioră şi acum. Ce va rămîne din el? Ceva trebuie să rămînă, îşi zise; o ancoră care să-l ţină, ca să nu se piardă şi să poată reveni. Dar ce? Elisabeth? Făcea ea oare parte dintr- însul? O cunoştea de atît de puţin timp — şi curînd va pleca de lîngă ea pentru ani de zile. Nu-l va uita? În ce fel putea s-o lege de el — şi pe el însuşi de ea?

Se întoarse.

— Elisabeth, zise deodată. Ar trebui să ne căsătorim.

— Să ne căsătorim? Pentru ce?

— Pentru că-i absurd. Pentru că ne cunoaştem de numai cîteva zile şi pentru că peste puţin mă voi întoarce din nou pe front; pentru că nu ştim dacă ne-ar face plăcere să fim mereu împreună şi nici n-am putea să ştim după un timp atît de scurt. De aceea.

Elisabeth se uită la el:

— Vrei să spui: pentru că sîntem singuri şi deznădăjduiţi şi pentru că nu avem altceva?

— Nu.

Elisabeth tăcu.

— Nu numai pentru asta, zise Graeber.

— Dar pentru ce?

Graeber îşi aţinti privirea asupra ei. O văzu respirînd. I se păru deodată foarte străină. Sînii ei suiau şi coborau, braţele-i erau altfel formate decît ale lui, mîinile erau de asemenea altfel; gîndurile ei, viaţa ei — nu, hotărît, Elisabeth nu-l putea înţelege; dar cum să-l înţeleagă, cînd nici el nu înţelegea bine de ce-i venise gîndul acesta.

— Dacă ne căsătorim, zise deodată, nu va mai trebui să te temi de doamna Lieser. Ca soţie de ostaş eşti la adăpost.

— Crezi?

— Da, răspunse Graeber, fîstîcindu-se sub privirea ei. În tot cazul, căsătoria te va ajuta întrucîtva.

— Ăsta nu-i un argument. Cu doamna Lieser mă pot descurca şi aşa. Şi cum să ne căsătorim? N-avem nici măcar timpul necesar.

— De ce nu?

— Pentru căsătorie e nevoie de tot felul de hîrtii: aprobări, acte pentru dovedirea originii ariene, certificate de sănătate şi mai ştiu eu cîte altele. Asta durează săptămîni.

„Săptămîni! o îngînă Graeber în gînd. Ce uşor a spus vorba asta! Unde voi fi eu atunci?"

— Pentru soldaţi e altfel, rosti el cu glas tare. Căsătoriile de război se fac mai repede. În numai cîteva zile. Ştiu asta de la cazarmă.

— Acolo ţi-a venit ideea?

— Nu. Abia azi dimineaţă mi-a venit. Dar la cazarmă se vorbeşte adesea despre astfel de lucruri. Mulţi soldaţi se căsătoresc în timpul permisiei. Şi de ce n-ar face-o? Cînd se însoară un soldat de pe front, soţia are drept la un ajutor lunar de — mi se pare — două sute de mărci. De ce să dăruieşti statului o asemenea sumă? Dacă tot trebuie să ne riscăm viaţa, de ce să nu luăm măcar ceea ce ni se cuvine? Ţie aceşti bani ţi-ar fi de folos; altfel, se alege statul cu ei. N-am dreptate?

— Dacă priveşti lucrurile aşa, poate că e just ceea ce spui.

— Vezi? exclamă Graeber uşurat. Ba se mai acordă şi un împrumut celor care se căsătoresc — o mie de mărci. Şi poate că nu va mai trebui să mergi nici la fabrica de mantale, dacă vei fi căsătorită.

— Ba da. Nu e nici o legătură între una şi alta. Altfel, ce m-aş face toată ziua? Singură...

— Aşa-i.

Un moment, Graeber se simţi foarte încurcat. „Iată ce fac ăştia din noi! îşi zise. Sîntem tineri şi ar trebui să fim fericiţi şi să rămînem împreună. Ce ne privesc pe noi războaiele părinţilor noştri?"

— Foarte curînd o să fim singuri, zise el. Dar dacă ne căsătorim, o să fim mai puţin singuri.

Elisabeth clătină din cap.

— Nu vrei? întrebă el.

— N-o să fim mai puţin singuri, preciză ea. O să fim şi mai singuri.

Graeber auzi deodată din nou vocea cîntăreţei de peste drum. Încetase cu vocalizele şi intona acum octave. Se auzeau ca nişte ţipete, cărora numai ecoul le răspundea.

— Să ştii că nu e ceva iremediabil, dacă asta vrei să spui, zise el. Putem oricînd să divorţăm, dacă n-o să ne mai placă.

— Atunci, pentru ce să ne mai căsătorim?

— Pentru ce să dăruim statului ceva ce ni se cuvine?

Elisabeth se ridică.

— Ieri ai fost altfel, zise ea.

— Cum altfel?

Elisabeth schiţă un zîmbet fugitiv:

— Să nu mai vorbim de asta. Sîntem împreună, şi e de ajuns.

— Aşadar nu vrei?

— Nu.

Graeber o privi. Ceva în ea se zăvorîse şi se retrăsese de lîngă dînsul.

— Ei, comedie! făcu el. Şi eu care am vrut numai binele!

Elisabeth zîmbi din nou:

— Vezi ce se poate întîmpla? Uneori e preferabil să nu vrei binele! Mai avem ceva de băut?

— Avem. Şliboviţă.

— Ceva din Polonia?

— Da.

— N-avem şi ceva care să nu fie pradă de război?

— Cred că da: o sticlă de rachiu de chimion. Ăsta-i din Germania.

— Atunci dă-mi rachiu de chimion.

Graeber se duse în bucătărie să aducă sticla. Îi era ciudă pe el însuşi. Un moment se opri în faţa farfuriilor şi darurilor lui Binding şi, în încăperea pe jumătate întunecoasă, care mirosea a mîncare stătută, simţi un gol înăuntru, ca un om sleit de puteri. Apoi se întoarse în odaie.

Elisabeth sta rezemată de fereastră.

— Ce vreme mohorîtă, zise. O să plouă. Păcat!

— De ce păcat?

— E prima noastră duminică. Am fi putut pleca undeva. Afară din oraş e primăvară.

— Ai vrea să ieşi?

— Nu. Mie mi-ajunge cînd doamna Lieser nu-i acasă. Dar pentru tine ar fi fost altceva.

— Nici mie nu-mi trebuie. Am stat destul în mijlocul naturii, aşa că o bună bucată de vreme nu mai am nevoie de ea. Visul meu despre natură e o odaie caldă, nebombardată, cu mobile întregi. Şi aici avem aşa ceva. E cea mai formidabilă aventură pe care mi-o puteam imagina, şi nu mă voi sătura niciodată de ea. Dar poate că ţie ţi-e lehamite. Dacă vrei, putem merge la cinema.

Elisabeth scutură din cap.

— Atunci, urmă Graeber, să rămînem aici şi să nu mai plecăm nicăieri. Dacă plecăm, fărîmiţăm ziua şi o facem să treacă mai repede decît dacă stăm aici. Iar noi avem interesul s-o lungim.

Graeber se apropie de Elisabeth şi o cuprinse în braţe. Simţi în mîini asprimea halatului ei de baie. Apoi văzu că are ochii plini de lacrimi.

— Am spus vreo prostie? întrebă el. Adineauri?

— Nu.

— Totuşi, am făcut probabil ceva. Altminteri, de ce-ai plînge?

O strîngea tare la piept. Pe deasupra umerilor ei văzu strada. Bărbatul păros, cu bretele, dispăruse. Cîţiva copii se jucau de-a tranşeea în gaura săpată spre pivniţa casei năruite.

— Să nu mai fim trişti! zise el.

Cîntăreaţa de peste drum îşi înălţă din nou glasul. Trîmbiţa acum un lied de Grieg: „Ce drag îmi eşti! Ce drag îmi eşti!" ţipa ea cu vocea ei stridentă şi tremurătoare. „Ce drag îmi eşti — oricît aş suferi! Mi-eşti drag, mi-eşti drag!"

— Da, zise Elisabeth. Să nu fim trişti.

După-amiază începu să plouă. Se întunecă devreme şi cerul se înnoură tot mai mult.

Stăteau lungiţi în pat, fără lumină; fereastra era deschisă şi, în dreptul ei, ploaia cădea pieziş, tern, un perete lichid, bătut de vînt. Graeber asculta ţîrîitul monoton şi-şi zicea că în Rusia a început desigur acum perioada noroaielor, cînd totul se scufundă în oceane de glod. Fără îndoială că vor mai fi noroaie şi cînd se va întoarce el acolo.

— N-ar trebui să plec? întrebă după un timp. Doamna Lieser poate să pice dintr-un moment într-altul.

— Să poftească! murmură Elisabeth somnoroasă... E atît de tîrziu?

— Nu ştiu. Dar poate că vine mai curînd pentru că plouă.

— Pentru că plouă, s-ar putea să vină şi mai tîrziu.

— Aşa-i.

— Din aceeaşi pricină poate să întîrzie şi pînă mîine dimineaţă, zise Elisabeth, lipindu-şi obrazul de umărul lui.

— Poate chiar să fie călcată de un camion. Dar ăsta ar fi un noroc prea mare.

— Nu eşti tocmai uman, mormăi Elisabeth.

Graeber se uită la şuvoiul cenuşiu din faţa ferestrei.

— Dacă am fi căsătoriţi, zise el, n-ar trebui să plec de loc.

Elisabeth nu făcu nici o mişcare.

— De ce vrei să te însori cu mine? murmură ea. Nici nu mă cunoşti bine.

— Te cunosc de destul timp.

— De cît timp? De cîteva zile.

— Nu de cîteva zile. Te cunosc de peste un an. E destul de mult.

— Cum de peste un an? Anii copilăriei nu poţi să-i pui la socoteală. E prea mult de atunci.

— Nici nu-i pun. Dar mi s-a dat o permisie de aproximativ trei săptămîni după doi ani de front. De două săptămîni sînt aici. Asta corespunde cu circa cincisprezece luni de front. Prin urmare, te cunosc de un an şi ceva — contravaloarea celor aproape două săptămîni de permisie petrecute aici.

Elisabeth deschise ochii:

— La asta nu m-am gîndit pînă acum.

— Nici eu. Abia adineauri mi-a trecut prin minte.

— Cînd?

— Adineauri, în timp ce tu dormeai. Cînd plouă şi e întuneric, îţi vin tot felul de idei.

— Ca să-ţi vină idei, e nevoie să plouă sau să fie întuneric?

— Nu, dar atunci gîndeşti altfel.

— Şi ţi-au venit şi alte idei?

— Da. M-am gîndit ce minunat e că putem folosi mîinile şi braţele şi pentru altceva decît numai pentru a împuşca şi a zvîrli grenade.

Elisabeth i se uită în ochi:

— De ce nu mi-ai spus asta azi la prînz?

— La prînz nu se pot spune asemenea lucruri.

— Ar fi fost mai bine decît să vorbeşti despre ajutoare băneşti şi despre prime pentru căsătoriţi.

Graeber îşi înălţă capul.

— E acelaşi lucru, Elisabeth, zise apoi. Numai că e spus cu alte vorbe.

Elisabeth îngăimă ceva neînţeles.

— Vorbele sînt uneori foarte importante, rosti după un timp. Cel puţin în legătură cu lucrurile de acest fel.

— Nu sînt încă deprins cu ele. Dar o să le învăţ. Numai să mai treacă puţin timp.

— Timp! oftă Elisabeth. Şi noi avem atît de puţin — nu?

— Da. Ieri aveam încă mult. Şi mîine o să spunem că azi am avut mult.

Graeber nu se mişca. Capul Elisabethei se odihnea pe braţul lui. Părul i se revărsa întunecat pe perna albă, iar umbrele ploii îi jucau pe faţă.

— Vrei să te căsătoreşti cu mine, murmură ea. Dar ştii măcar dacă mă iubeşti?

— Cum putem şti una ca asta? Pentru aşa ceva e nevoie de mult mai mult timp, şi cred că trebuie să te şi vezi mai des, nu?

— Poate că da. Dar atunci de ce vrei să mă iei?

— Pentru că nu mai pot concepe viaţa fără tine.

Elisabeth tăcu un moment.

— Nu crezi, întrebă apoi, că acelaşi lucru care ţi s-a întîmplat cu mine putea să ţi se întîmple şi cu alta?

Graeber îşi pierdu privirea în pînza cenuşie, bătută de vînt, pe care o ţesea ploaia în faţa ferestrei.

— E posibil să mi se fi întîmplat şi cu alta, zise. Cine poate şti? Numai că acum, după ce s-a întîmplat între noi, nu-mi pot închipui că mi s-ar fi putut întîmpla şi cu altcineva.

Elisabeth îşi mişcă puţin capul în scobitura braţului lui.

— Tot ai învăţat ceva, zise. Vorbeşti altfel decît azi la prînz. Dar e noapte acum. Crezi că, alături de tine, va trebui să aştept toată viaţa să se facă noapte?

— Nu. O să învăţ şi asta. Şi pentru început — n-o să mai vorbesc de ajutoarele băneşti!

— Totuşi să nu le dispreţuim, aşa-i?

— Ce?

— Ajutoarele băneşti.

Graeber îşi opri o clipă răsuflarea.

— Prin urmare, vrei? o întrebă.

— Ce să fac? Ne cunoaştem de peste un an; e aproape o obligaţie! Şi, afară de asta, putem oricînd să divorţăm, nu?

— Nu.

Elisabeth se lipi toată de el şi adormi. Graeber rămase încă multă vreme treaz, ascultînd ropotul ploii. I se desluşiră deodată în minte o mulţime de lucruri pe care ar fi vrut să le spună Elisabethei.

Capitolul 17

— Ia tot ce doreşti, Ernst, zise Binding dindărătul uşii. Fă ca la tine acasă.

— Bine, Alfons.

Graeber se întinse în cadă. Efectele militare se aflau pe un scaun din colţ, cenuşii, verzi şi nearătoase ca nişte bulendre vechi: alături atîrna un costum civil, bleumarin, pe care i-l procurase Reuter.

Camera de baie a lui Binding era o încăpere mare, cu pereţii căptuşiţi cu plăci verzi de faianţă, în faţa cărora porţelanurile şi robinetele nichelate scînteiau de-ţi luau ochii — adevărat colţ de rai în comparaţie cu duşurile şi spălătoarele rău mirositoare de la cazarmă. Săpunul era încă din Franţa, cearceafurile de baie şi prosoapele stăteau îngrămădite în stive înalte, ţevile de apă nu suferiseră niciodată de pe urma bombardamentelor, şi apa caldă se putea consuma la discreţie. Se găseau pînă şi săruri de baie, o sticlă mare, cu cristale de culoarea ametistului.

Graeber sta lungit în apă, apatic şi destins, şi savura fericirea căldurii. Învăţase în ultimii ani că numai lucrurile simple nu dezamăgesc niciodată — căldura, apa, un acoperiş, pîinea, liniştea ţi încrederea în propriul tău corp — şi aşa voia să- şi petreacă restul permisiei: fără gînduri de prisos, relaxat şi atît de fericit cît era cu putinţă. Reuter avusese dreptate: va trece multă vreme pînă cînd va căpăta o nouă permisie.

Dădu la o parte scaunul cu uniforma, îşi turnă în palmă sărurile de baie şi le împrăştie cu voluptate în apă. Era o porţie de huzur şi deci de pace — întocmai ca mesele cu feţele de masă

imaculate de la „Germania", sau ca vinul şi delicatesele din serile petrecute cu Elisabeth.

Se şterse şi începu să se îmbrace, încet şi fără grabă. Costumul civil i se păru ca fulgul, uşor şi subţire după grelele efecte cazone. Chiar şi după ce fu gata îmbrăcat avu senzaţia că-i încă în cămaşă — atît de neobişnuit se simţea fără bocanci, centură şi arme. Se privi în oglindă — şi mai să nu se recunoască. Un băieţandru încă neformat, numai pe jumătate copt, îl privea uimit din oglindă — un omuleţ pe care nu l-ar fi luat în seamă dacă l-ar fi întîlnit pe stradă.

— Arăţi ca un copil la prima împărtăşanie, îi spuse Alfons. Nu ca un soldat. Ce-i cu tine? Vrei să te însori?

— Da, răspunse Graeber, mirat de întrebare. Dar cum ţi-a venit ideea asta?

Alfons rîse:

— E la mintea cocoşului. Eşti cu totul schimbat. Nu mai semeni cu un cîine care-şi caută osul pe care nu mai ştie unde l-a ascuns. Ai într-adevăr intenţia să te însori?

— Da.

— Spune drept, Ernst: te-ai gîndit bine?

Nu.

Binding îl privi uluit. Graeber răspunse:

— De ani de zile n-am mai avut timp să mă gîndesc la nimic în mod temeinic.

Alfons se ridică. Apoi îşi repezi nasul în sus şi adulmecă aerul.

— Măi, dar... făcu el, trăgînd aerul pe nări. Tu miroşi aşa? Doleu, Ernst! Sărurile de baie! Ai pus în apă? Miroşi ca un strat de violete!

Graeber îşi mirosi mîna:

— Nu simt nimic.

— Tu nu, eu însă da. Las-o să se evaporeze. E o drăcie tare afurisită. Mi-a adus-o cineva de la Paris. La început n-o simţi, dar după aceea miroşi ca o tufă de flori. Trebuie să-i venim de hac cu un păhăruţ de coniac bun.

Binding aduse o sticlă şi două pahare.

— Noroc Ernst! Va să zică, te însori. Felicitările mele! Eu, bineînţeles, sînt şi rămîn burlac. Dar ia spune: o cunosc cumva pe viitoarea ta soţie?

— Nu.

Graeber goli paharul de coniac. Îl plictisea că se dăduse de gol; dar Alfons îl luase prin surprindere.

— Mai bea un pahar, Ernst. Nu se însoară omul în fiecare zi.

— Bine.

Binding îşi puse paharul pe masă. Era puţintel emoţionat.

— Dacă ai nevoie de vreun ajutor — ştii, cred, că poţi să contezi întotdeauna pe Alfons.

— Ce fel de ajutor? E o chestie cît se poate de simplă.

— La tine, da. Eşti soldat; n-ai nevoie de acte.

— Nici ea n-are nevoie. E o căsătorie de război.

— Cred că nevastă-ta are nevoie. Actele obişnuite. Dar o să afli pe parcurs. Dacă vezi că lucrurile tărăgănează, putem să le dăm bătaie. Nu degeaba avem prieteni la Gestapo.

— La Gestapo? Ce treabă au cei de la Gestapo cu căsătoria noastră? Nu-i priveşte!

Alfons rîse gros.

— Nu există nimic, Ernst, care să nu-i privească pe cei de la Gestapo! De cînd eşti soldat, ai cam uitat asta. Dar nu trebuie să te alarmezi. Că doar nu te însori cu o ovreică sau cu o comunistă. Totuşi, referinţe se vor lua şi aşa. Din pur birocratism, bineînţeles.

Graeber nu răspunse. O spaimă cumplită îl năpădi subit. Dacă se vor face investigaţii, va ieşi la iveală că tatăl Elisabethei e într-un lagăr de concentrare. La asta nu se gîndise pînă atunci. Nici alţii nu-l prevenişeră.

— Eşti sigur că-i aşa cum spui, Alfons?

Binding umplu din nou paharele.

— Firește că da, îi răspunse el. Dar nu-ţi face griji, că doar nu vrei să superi sîngele tău arian cu oameni de rasă inferioară sau cu duşmani ai ţării.

Şi adăugă rînjind:

— Las' c-ai să fii sub papuc mai repede decît te aştepţi!

— Mda.

— Păi vezi? Hai noroc! Zilele trecute ai cunoscut aici nişte prieteni de-ai mei de la Gestapo. Dacă lucrurile merg prea încet, îi rugăm să ne dea o mînă de ajutor şi să urgenteze formalităţile. Sînt granguri mari. Mai ales Riese, sfrijitul acela cu ochelari.

Graeber rămase cu ochii pierduţi în gol. Elisabeth se dusese dimineaţa la primărie să solicite actele de care avea nevoie. Graeber o îndemnase să se ducă. Ce naiba am făcut? Dacă cei de-acolo o iau la ochi? Pînă acum a fost lăsată în pace. Şi nu e

oare, de cînd lumea, lege să te piteşti cînd primejdia e aproape? Dacă vreunuia de la Gestapo îi trece prin minte cine ştie ce trăsnaie, Elisabeth poate fi trimisă într-un lagăr, numai pentru că şi tatăl ei e internat!" Graeber simţi că-l trec năduşelile. Ce era de făcut dacă se luau informaţii despre ea? De la doamna Lieser, de plidă, care era o nazistă de încredere?

Graeber se ridică.

— Ce-i cu tine? întrebă Binding. Nu ţi-ai golit paharul. Fericirea te-a făcut uituc?

Rîse zgomotos de gluma lui. Graeber se uită la el. Cu cîteva minute înainte, Alfons nu fusese decît un cunoscut oarecare, blajin şi îngîmfat — acum se transformase însă brusc în reprezentatul unei puteri incalculabile, primejdioase.

— Noroc, Ernst! zise Binding. Goleşte-ţi paharul. E un coniac straşnic, „Napoleon"!

— Noroc, Alfons!

Graeber puse paharul pe masă.

— Alfons, zise apoi. Vrei să-mi faci un serviciu? Dă-mi un kilogram de zahăr din cămara ta. În două pungi. Cîte o jumătate de kilogram în fiecare.

— Cubic?

— Indiferent. Zahăr.

— S-a făcut. Dar pentru ce-ţi trebuie zahăr? E de presupus că acum eşti destul de dulce şi aşa.

— Vreau să mituiesc pe cineva.

— Să mituieşti? Dar nu-ţi trebuie aşa ceva! Ameninţarea e o metodă mult mai simplă. Şi mai eficace. Mă pot ocupa eu de asta.

— În cazul meu, nu. De altfel nici nu e vorba de o mituire obişuită. Zahărul e pentru cineva care urmează să-mi facă un serviciu.

— Bine, Ernst. Dar să ştii: petrecerea de nuntă o facem la mine! Alfons e un martor bun de cununie.

Graeber chibzui rapid. Cu un sfert de oră înainte i-ar fi refuzat sub un pretext oarecare. Acum nu mai îndrăznea.

— Nu cred c-o să facem cine ştie ce petrecere, zise apoi.

— Asta las-o în grija lui Alfons! Sper că la noapte dormi aici, nu? Ce rost ar avea să vii numai ca să-ţi pui uniforma şi să te duci la cazarmă? Rămîi la mine. Am să-ţi dau cheia de la intrarea din faţă. Poţi să vii cînd vrei.

Graeber se codi un moment

— Bine, Alfons.

Binding radia:

— Grozav! Aşa o să putem sta şi noi o dată nestingheriţi de vorbă şi să trăncănim ce ne trece prin cap. Pînă acum n-am reuşit. Vino să-ţi arăt camera ta.

Luă pe braţ efectele cazone ale lui Graeber şi zări decoraţiile de pe tunică.

— Cu ocazia asta, adăugă, ai să-mi povesteşti şi în ce împrejurări ai obţinut medaliile. Probabil că te-ai ostenit niţeluş ca să le meriţi!

Graeber îşi înălţă privirea. Capul lui Binding avu subit aceeaşi expresie ca în ziua cînd SS-istul Heini destăinuise la beţie isprăvile lui de la Siguranţă.

— N-am ce povesti, zise Graeber. Decoraţiile se capătă automat.

Doamna Lieser holbă o clipă ochii la costumul civil al lui Graeber, dar apoi îl recunoscu:

— Dumneata? Domnişoara Kruse nu-i acasă, cred că ştii.

— Da, ştiu, doamnă Lieser.

— Atunci...!

Îl privi duşmănos. Pe bluza ei cafenie strălucea, o broşă cu svastică. În mîna dreaptă ţinea o cîrpă de praf ca pe un proiectil.

— Aş vrea să vă las un pacheţel pentru domnişoara Kruse. Aţi putea să-l puneţi în camera ei?

Doamna Lieser avu o clipă de ezitare. Apoi luă punga cu zahăr pe care i-o întindea Graeber.

— Mai am o pungă la fel, zise el. Domnişoara Kruse mi-a spus cu cît devotament vă sacrificaţi timpul pentru binele obştesc. În punga asta e o jumătate de kilogram de zahăr cu care n-am ce face. Ştiu că aveţi un copil căruia îi poate prinde bine, şi am vrut să vă întreb dacă nu doriţi să-l luaţi.

Expresia feţei doamnei Lieser deveni oficială:

— N-avem nevoie de alimente de la bursa neagră. Sîntem mîndri că ne putem îndestula cu ceea ce ne acordă Führerul.

— Şi copilul dumneavoastră?

— Şi copilul meu!

— Asta e adevărat patriotism! exclamă Graeber cu ochii aţintiţi asupra bluzei cafenii. Dacă toţi cei din patrie ar gîndi ca dumneavoastră, soldaţii de pe front ar duce o viaţă mai uşoară.

Zahărul ce vi-l ofer nu-i însă cumpărat la negru. E zahăr din pachetul pe care Führerul îl dăruieşte soldaţilor de pe front cînd vin în permisie — ca să-l ofere rudelor. Rudele mele sînt dispărute; puteţi deci să luaţi pachetul fără nici o grijă.

Faţa doamnei Lieser pierdu ceva din asprime:

— Dumneata vii de pe front?

— Bineînţeles. De unde altfel?

— Din Rusia?

— Da.

— Soţul meu este şi el în Rusia.

Graeber simulă un interes pe care nu-l avea:

— În ce sector?

— În grupul de armate Centru.

— Slavă Domnului! Acolo-i linişte pentru moment.

— Linişte? Nu-i nici o linişte acolo. Grupul de armate Centru e în plină acţiune. Soţul meu se află în prima linie.

„În prima linie! îşi zise Graeber. Parcă mai există aşa ceva!" O clipă fu ispitit s-o lămurească pe doamna Lieser cum stau lucrurile dincolo de frazeologia despre onoare, Führer şi patrie, dar renunţă.

— Să sperăm că va veni cît de curînd în permisie, zise cu glas tare.

— Va veni în permisie cînd îi va veni rîndul să vină. Noi nu cerem nici un fel de favoruri. Noi nu!

— Nici eu n-am făcut-o, pronunţă Graeber sec. Dimpotrivă. Ultima mea permisie am avut-o acum doi ani.

— Şi ai fost tot timpul pe front?

— De la început. Cînd nu eram rănit.

Graeber se uită la neînduplecata luptătoare pentru nazism. „De ce stau aici şi mă justific faţă de individa asta? se întrebă. Ar trebui să-i trag un glonţ şi să termin cu ea!"

Copilul soţilor Lieser veni din odaia în care se afla masa de scris. Era o fetiţă slăbuţă, cu părul fără luciu; căscă ochii la Graeber, scobindu-se în nas.

— De ce te-ai îmbrăcat civil? întrebă doamna Lieser.

— Uniforma e la curăţat.

— Hm. Credeam că...

Graeber nu află ce crezuse doamna Lieser. Văzu doar că, subit, zîmbea cu dinţii ei galbeni — şi aproape că se sperie.

— Bine, zise ea. Mulţumesc. Am să iau zahărul. Pentru fetiţă.

Luă cele două pungi şi Graeber observă că le cîntăreşte în mîini, ca să vadă dacă au aceeaşi greutate. Ar fi putut să jure că după plecarea lui va deschide numaidecît punga destinată Elisabethei, şi asta era tocmai ceea ce şi dorea. Spre uimirea ei va găsi în pungă cea de-a doua jumătate de kilogram de zahăr, şi nimic altceva.

— Mă bucur, doamnă Lieser. La revedere.

— Heil Hitler! articulă ea, străpungîndu-l cu privirea.

— Heil Hitler! zise şi Graeber.

Ieşi din casă. Lîngă uşa din stradă, rezemat de perete, sta portarul. Era un omuleţ mărunt, cu pantaloni de SA, cizme şi o burtă rotundă sub un piept scobit ca de găină. Graeber se opri. Acum şi spectoarea asta putea fi primejdioasă.

— Frumoasă vreme! zise portarului şi, scoţînd un pachet de ţigări, luă una şi-i întinse pachetul.

Portarul grohăi ceva şi luă o ţigară.

— Demobilizat? întrebă cu o privire piezişă către costumul lui Graeber.

Graeber clătină din cap. Cumpăni dacă trebuie să-i spună ceva despre Elisabeth, dar preferă să tacă. Era mai bine să nu mai atragă portarului atenţia asupra nici unui lucru.

— Peste o săptămînă o iau iarăşi din loc, rosti cu glas tare. Pentru a patra oară.

Portarul dădu leneş din cap. Scoase ţigara din gură, se uită la ea şi scuipă cîteva firişoare de tutun.

— Nu vă place? îl întrebă Graeber.

— Ba da. Dar sînt mai mult fumător de trabucuri.

— Şi trabucurile sînt pe sponci, nu?

— Cam aşa.

— Cunosc pe cineva care mai are cîteva cutii cu trabucuri fine. La prima ocazie am să dau iama printre ele şi-o să vă aduc cîteva. Trabucuri grozave.

— Străine?

— Probabil. Nu mă pricep. Trabucuri cu banderolă.

— Banderola nu înseamnă nimic. Banderolă poate să aibă şi o ţigară din frunze de fag.

— Domnul respectiv e *kreisleiter*. Fumează numai ţigări bune.

— *Kreisleiter?*

— Da. Alfons Binding. Prietenul meu cel mai bun.

— Binding e prietenul dumneavoastră?

— Fost coleg de şcoală. Chiar acum vin de la dînsul. Sîntem vechi camarazi şi cu sturmbannführer-ul Riese din SS. De aici mă duc direct la Riese.

Portarul îl privi uimit. Graeber îi înţelese privirea; portarul nu pricepea de ce consilierul sanitar Kruse se află în lagăr, dacă Binding şi Riese erau prieteni atît de buni cu acest domn.

— S-au clarificat acum cîteva grave erori, zise Graeber flegmatic. Zilele astea se aranjează totul. Anumite persoane au să cam dea din colţ în colţ. Ce să faci: graba strică treaba, nu- i aşa?

— Aşa-i, răspunse portarul cu convingere.

Graeber se uită la ceas.

— Trebuie s-o şterg. Dar nici o grijă: nu uit ţigările!

Şi-şi văzu de drum. „A fost un bun început de corupere", îşi zise. Dar în clipa următoare îl copleşi din nou neliniştea. Nu cumva tocmai această comportare a lui fusese greşită? I se păru deodată copilărească. Poate că era mai bine dacă nu făcea nimic.

Se opri şi-şi purtă privirea asupră-şi, de sus şi pînă jos. Blestematele astea de haine civile! I se părea că numai ele sînt vinovate de toate. Voise să se descătuşeze de militărie şi de constrîngerea ei şi să se simtă liber — şi în schimb, nimerise din primul moment într-o lume de temeri şi de nesiguranţă.

Cugetă ce-ar mai putea să facă. Pe Elisabeth avea s-o vadă abia pe seară. Blestemă pripeala sa de a o trimite să ceară actele. „Ocrotire! îşi zise cu amărăciune. Ieri dimineaţă făceam pe grozavul, trîmbiţînd că pentru Elisabeth căsătoria este cea mai bună ocrotire — şi iată că nu mai tîrziu decît azi a devenit o primejdie!"

— Ce-i gluma asta de carnaval? se zborşi un glas cîrîit lîngă el.

Graeber îşi săltă privirea. Un maior mic şi îndesat se afla în faţa lui.

— Nu ţi-a intrat încă în căpăţînă că vremurile prin care trecem nu-s de joacă, derbedeule?

O clipă, Graeber îl fixă nedumerit. Dar apoi înţelese. Îl salutase pe maior milităreşte, uitînd că e îmbrăcat civil. Bătrînul considerase aceasta drept o batjocură.

— Din greşeală, zise Graeber. Fără nici o intenţie.

— Ce? Îţi mai permiţi să faci şi glume tîmpite? De ce nu eşti soldat?

Graeber se uită atent la maior. Era acelaşi care se mai zborşise odată la el — în seara cînd se oprise cu Elisabeth în faţa casei ei.

— Un învîrtit ca tine ar trebui să intre în pămînt de ruşine, în loc să se ţină de asemena neghiobii! lătră maiorul.

— Ia nu te mai răţoi aşa, i-o tăie Graeber enervat. Şi întoarce-te la naftalina de unde ai ieşit!

În ochii bătrînului se aprinse o scăpărare vecină cu nebunia. Se înecă, şi tot sîngele îi năvăli în obraz.

— Pun să te aresteze! gîfîi el.

— N-ai s-o faci, pentru că n-ai nici un drept — o ştii prea bine. Şi acum slăbeşte-mă, că am treburi mai importante.

— Dar asta e...

Maiorul voi să se dezlănţuie din nou, dar deodată făcu un pas înainte şi începu să adulmece cu nările-i păroase, larg căscate. După o clipă făcu o strîmbătură.

— Acum înţeleg! articulă el cu dezgust. De aia nu eşti în uniformă! Al treilea sex! Scîrnăvie! Muiere! Dugheană de parfum! Tîrfă masculină!

Scuipă, îşi şterse mustaţa albă, ţepoasă ca o perie, îi aruncă lui Graeber o ultimă privire plină de cea mai nemărginită scîrbă şi-şi văzu de drum.

Totul se datora sărurilor de baie! Graeber îşi mirosi mîna. Acum simţi şi el parfumul. „Tîrfă! îşi zise . La urma urmei, mult nu-mi lipseşte! Măi, ce e în stare să facă din om teama de soarta altuia! Doamna Lieser, portarul... Şi la cîte altele n-aş fi gata să mă pretez! Grozav de repede m-am prăbuşit de pe soclul virtuţii mele!"

Se opri la cîţiva paşi de clădirea Gestapoului, pe trotuarul de peste drum. În faţa porţii mari, un tînăr SS-ist umbla de colo- colo şi căsca. Cîţiva ofiţeri SS ieşiră din clădire, rîzînd. Apoi se apropie greoi un om în vîrstă; părea că şovăie, aruncă o privire spre ferestre, se opri şi scoase o hîrtie din buzunar. O citi, se uită în jur, îşi înălţă ochii la cer şi păşi apoi încet spre santinelă. Tînărul SS-ist parcurse plictisit citaţia şi-l lăsă să intre.

Graeber privi şi el spre fereste. Simţi din nou teama, mai grea, mai înăbuşitoare, mai cleioasă ca înainte. Cunoştea multe feluri de teamă — pe cele sfîşietoare şi întunecate, cu sufletul la gură sau paralizante, nu mai puţin pe cea din urmă, pe cea mare, a creaturii înaintea morţii — dar teama de acum era altfel, era o teamă care venea tîrîş şi-i strîngea beregata; o teamă nedefinită şi ameninţătoare, care, băloasă şi dizolvantă, părea că întinează totul; o teamă ce nu se lăsa cuprinsă şi căreia nu i te puteai

împotrivi; o teamă a abuliei şi a îndoielilor mistuitoare; era corupătoarea teamă pentru altul, pentru ostaticul nevinovat, pentru cel prigonit pe nedrept: teama de arbitrar, de tiranie şi de birocratica neomenie — era teama neagră a acelor zile.

Aştepta în faţa fabricii, cu mult înainte de ora ieşirii. Trecu o bună bucată de vreme, şi Elisabeth nu apărea. Graeber începu să se teamă că a fost arestată în fabrică; dar chiar atunci o zări. Elisabeth avu o tresărire cînd îl văzu îmbrăcat civil, şi izbucni în rîs.

— Ce tînăr eşti! exclamă ea.

— Nu mă simt tînăr. Îmi pare că am o sută de ani.

— De ce? S-a întîmplat ceva? Trebuie să te întorci pe front?

— Nu, în privinţa asta toate-s în regulă.

— Ţi se pare că ai o sută de ani pentru că eşti îmbrăcat civil?

— Nu ştiu. Dar am impresia că o dată cu afurisitul ăsta de costum m-am înţolit şi cu toate grijile din lume. Cum stai cu hîrtiile tale? Ai făcut ceva?

— Totul! răspunse Elisabeth radioasă. Am folosit şi pauza de la prînz. E gata totul.

— Totul.. îngînă Graeber. Atunci nu mai e nimic de făcut.

— Dar ce-ar mai fi de făcut?

— Nimic. Numai aşa. M-a apucat deodată o frică grozavă. Poate să-i o greşeală ceea ce facem. Să nu-ţi prilejuiască neajunsuri.

— Mie? Cum?

Graeber şovăi.

— Am auzit că Gestapoul ia uneori informaţii. Poate că ar fi mai bine să lăsăm totul baltă.

Elisabeth se opri:

— Şi altceva ce-ai mai auzit?

— Nimic. Numai că m-a apucat deodată o frică grozavă.

— Vrei să spui că s-ar putea să fiu arestată pentru că vrem să ne căsătorim?

— Asta nu.

— Atunci ce? Crezi că se va descoperi că tatăl meu e în lagăr?

— Nici asta, zise Graeber. Asta se ştie oricum. Impresia mea e că ar fi poate mai bine să nu atragem atenţia asupra ta.

Fantezia Gestapoului n-are margini. S-ar putea ca vreunuia să-i trăsnească prin cap cine ştie ce tîmpenie. Şi ştii cum merg lucrurile acolo. N-ai nici o posibilitate să-ţi dovedeşti nevinovăţia.

Elisabeth tăcu un moment.

— Şi atunci, ce-i de făcut? întrebă apoi.

— Toată ziua m-am gîndit numai la asta. Dar cred că nu mai e nimic de făcut. Dacă ne-am apuca să retragem cererea, poate că le-am trezi şi mai mult atenţia.

Elisabeth dădu din cap şi-l cercetă cu o privire ciudată.

— Am putea totuşi să încercăm.

— E prea tîrziu, Elisabeth. Acum trebue să înfruntăm riscul şi să vedem ce se va întîmpla.

Îşi continuară drumul. Fabrica se afla într-o piaţetă, de unde putea fi cuprinsă cu o singură căutătură. Graeber se uită la ea cu atenţie.

— N-aţi fost încă niciodată bombardaţi?

— Pînă acum, nu.

— Clădirea e plasată foarte vizibil. Nu-i greu să se observe că-i fabrică.

— Avem adăposturi mari.

— Sigure?

— Cred că da — oarecum.

Graeber îşi înălţă ochii. Elisabeth păşea lîngă el, dar nu-l privea.

— Te rog din suflet să mă înţelegi, zise el. Nu pentru mine mă tem. Mi-e teamă numai de soarta ta.

— De soarta mea nu trebuie să-ţi fie teamă.

— Ţie nu-ţi e?

— Am trăit pînă acum toate temerile ce există. Nu mai am loc pentru altă teamă.

— Eu am, ripostă Graeber. Cînd iubeşti pe cineva, se nasc nenumărate temeri noi, de care pînă atunci n-ai avut habar.

Elisabeth se întoarse către el. Subit, zîmbi. El o privi şi dădu din cap.

— N-am uitat vorbele pe care ţi le-am spus alaltăieri, zise el. Crezi că-i neapărat necear să fii în panică pentru a-ţi da seama că iubeşti?

— Nu ştiu. Dar cred că e un semn bun.

— Blestematul ăsta de costum. Mîine nu-l mai pun. Şi eu care credeam că civil duc o viaţă ca-n basme!

Elisabeth rîse:

— Şi crezi că numai costumul e de vină?

— Nu, răspunse el uşurat. Totul se trage din faptul că trăiesc din nou. Trăiesc din nou şi vreau să trăiesc. Şi de-aici vine probabil şi teama. Am avut o zi înfiorătoare. Acum, de cînd te-am văzut, o simt mai puţin. Şi totuşi, în fond, nu s-a schimbat nimic. Ciudat, cît de puţin temei îi trebuie fricii!

— Şi dragostei! întări Elisabeth. Slavă Domnului!

Graeber se uită la ea. Păşea degajat şi parcă nepăsătoare lîngă el. „S-a schimbat, îşi zise. Se schimbă în fiecare zi. Deunăzi se temea ea, şi eu nu; acum s-au răsturnat rolurile."

Trecură prin Hitlerplatz. Îndărătul bisericii se revărsa spectaculos purpuriul amurgului.

— Unde-o mai fi arzînd? întrebă Elisabeth.

— Nicăieri. E roşeaţa asfinţitului.

— Roşeaţa asfinţitului! Se mai aşteaptă astăzi cineva la asemenea lucruri?

— Nu.

Merseră mai departe. Purpuriul amurgului se înteţi şi se adînci. Se aşternu pe feţele şi pe mîinile lor. Graeber se uită la oamenii care veneau din partea opusă. Îi păreau cu totul altfel decît înainte. Fiecare dintre ei era om şi fiecare avea destinul lui. „E uşor să osîndeşti şi să fii viteaz cînd n-ai nimic pe lume, îşi zise el. Dar cînd ai ceva, lumea are altă înfăţişare. În felul ăsta, viaţa devine mai uşoară, sau mai grea, şi uneori chiar imposibilă". Tot vitejie era şi ceea ce se petrecea acum, dar avea alt aspect şi purta cu totul alt nume şi începea de fapt abia atunci. Graeber răsuflă adînc. Avea senzaţia că revine în tranşee după o patrulare primejdioasă la inamic — nu mai sigur de viaţă decît înainte, dar pentru moment mai ocrotit.

— Curios! zise Elisabeth. Trebuie să fie primăvară. Strada e distrusă de bombardamente ca toate celelalte şi n-am nici un temei serios — şi totuşi cred că simt miros de violete...

Capitolul 18

Böttcher îşi împachetă lucrurile. Ceilalţi stăteau în jurul lui.

— Şi zici că ai găsit-o? întrebă Graeber.

— Da, dar...

— Unde?

— Pe stradă, răspunse Böttcher. Stătea de una singură pe Kellerstrasse, colţ cu Bierstrasse, lîngă fostul, magazin de umbrele. În primul moment, nici n-am recunoscut-o.

— Unde a fost toată vremea?

— Într-un campament lîngă Erfurt. Dar staţi să vedeţi. Cum spuneam, era lîngă prăvălia de umbrele şi eu, neam s-o văd! Trec pe lîngă ea — şi deodată mă aud strigat: „Otto! Ce, nu mă cunoşti?"

Böttcher se opri o clipă şi se uită la cei din camera de la cazarmă:

— Dar spuneţi şi voi: cum să recunoşti o femeie care a slăbit cu patruzeci de kilograme?

— Cum îi zise campamentului unde a fost cantonată?

—Habar n-am. Campamentul de pădure nr. 2, mi se pare. Dar pot s-o întreb pe ea. Şi acum, staţi puţin, oameni buni, să vă spun totul. Eu — în primul moment — mă zgîiesc la ea şi zic: „Alma, tu?" — „Eu, zice. Nu ştiu de ce, dar am avut presimţirea că ai venit în permisie; de-aia m-am întors aici!" Eu, tot cu ochii la ea. O femeie care a fost cîndva zdravănă ca o iapă de camion — acum sfrijită, ca vai de lume, cincizeci şi cinci de kilograme în loc de aproape o sută, un schelet, rochia curge pe ea, o prăjină, nu alta!

Böttcher abia îşi mai trăgea sufletul.

— Ce înălţime are? întrebă Feldmann cu interes.

— Cum?

— Ce înălţime are nevastă-ta?

— Cam un metru şaizeci. De ce?

— Atunci are acum greutatea normală.

— Greutatea normală? Ce tot vorbeşti, omul lui Dumnezeu? făcu Böttcher, fulgerîndu-l pe Feldmann cu privirea. Nu mă ţin eu de chestii de astea. Pentru mine e un băţ! Ce-mi pasă de greutăţile tale normale! Eu o vreau pe nevastă-mea aşa cum a fost, munte de om, cu un fund pe care puteai sparge nuci, şi nu o sărăcie de femeie numai piele şi os! Pentru ce lupt eu? Pentru aşa ceva?

— Lupţi pentru iubitul nostru Führer şi pentru scumpa noastră patrie — şi nu pentru greutatea de măcelărie a nevesti-ti, îi răspunse Reuter. Cred că după trei ani de front ar trebui să ştii asta.

— Greutatea de măcelărie? Cine a vorbit aici de greutatea de măcelărie?

Böttcher se uită furios şi încurcat de la unul la altul.

— Eu de greutatea ei am vorbit! Şi altminteri, toţi cîţi sînteţi aici, puteţi să mă pupaţi în ...

— Stop! îl opri Reuter ridicînd o mînă. Gîndeşti ce pofteşti, dar nu rosti cu glas tare! Şi fii fericit că nevastă-ta e în viaţă!

— Cine spune că nu sînt? Dar nu poate fi în viaţă şi totodată şi trupeşă cum a fost?

— Măi Böttcher, măi băiatule! îl apostrofă Feldmann. Ce atîta vorbă! O îngraşi la loc, şi gata!

— Serios? Cu ce! Cu flecuşteţele ce se dau pe cartelă?

— Încearcă să capeţi cîte un ceva la negru.

— Uşor vă vine vouă! exclamă Böttcher cu amărăciune. Cum s- o îngraş în trei zile? Chiar dacă aş scălda-o în untură de peşte şi i-aş da să mănînce de şapte ori pe zi, tot nu s-ar putea îngrăşa decît cu un kilogram, două — şi ce-i asta? Fraţilor, sînt într-o situaţie groaznică!

— Ei, asta-i! Dacă-i vorba de grăsime, o ai pe cîrciumăriţa ta cea durdulie!

— Păi tocmai aici e buba! Am crezut că dacă vine nevastă-mea, cîrciumăriţa o să piară în neagra veşnicie. Că eu-s familist şi nu umblu după muieri. Şi uite că acum cîrciumăriţa îmi place mai mult.

— Eşti o fire prea superficială, asta-i pricina, zise Reuter.

— Nu sînt superficial! Dimpotrivă, la mine totul se adînceşte, aici e buba. Altfel aş putea fi mulţumit. Dar asta nu puteţi să înţelegeţi voi, mocofanilor!

Böttcher se duse la dulap şi-şi aruncă în raniţă ultimele lucruri.

— Te-ai gîndit unde-ai să stai cu nevasta? întrebă Graeber. Sau ai încă locuinţa dinainte de război?

— Da' de unde! Distrusă de bombardament. Dar mai bine să mă înfund într-o pivniţă de casă dărîmată, decît să mai zăbovesc o zi aici. Nenorocirea e doar că nevastă-mea nu-mi mai place. De iubit, o iubesc încă, fireşte, că de-aia sînt însurat cu ea, dar nu-mi place cum e acum. N-am încotro, aşa sînt eu. Ce pot să fac? Şi partea proastă e că şi ea simte cum stau lucrurile.

— Cît mai ai permisie?

— Trei zile.

—Nu poţi să te prefaci cîteva zile?

— Dragul meu, îi răspunse Bötttcher calm, în pat numai o femeie poate să se prefacă. Bărbatul nu. Crede-mă: Ar fi fost mai bine dacă plecam înainte de-a mă fi însurat cu ea. Aşa, ne chinuim doar — şi unul, şi altul.

Îşi luă lucrurile şi ieşi.

Reuter se uită după el. Apoi se întoarse spre Graeber:

— Dar tu? Ce-ai de gînd?

— Mă duc la batalionul de rezervă. Să întreb încă o dată, pentru orice eventualitate, dacă n-am nevoie de alte hîrtii.

Reuter se hlizi:

— Păţania camaradului tău Böttcher nu te-a demoralizat?

— De loc. Alte lucruri mă demoralizează pe mine.

— Se îngroaşă treaba, zise furierul batalionului de rezervă. Pe front se pare că e lată rău. Ştii ce se face în asemenea caz?

— Se trece la fereală. Asta o ştie şi un copil. Dar ce mă priveşte pe mine? Sînt în permisie!

— Ţi se pare că mai eşti în permisie! îl îndreptă furierul. Ce-mi dai dacă-ţi arăt un ordin sosit azi?

— Depinde.

Graeber scoase un pachet de ţigări din buzunar şi-l puse pe masă. Simţea că i se strînge stomacul.

— S-a îngroşat gluma, repetă furierul. Pierderi mari. Toate rezervele pe front. Cei veniţi în permisie, care n-au motive scrioase să rămînă în patrie, se vor trimite urgent înapoi. Ai priceput?

— Da. Şi ce se înţelege prin motive speciale?

— Moartea unor rude apropiate, rezolvarea unor chestiuni familiare care nu suferă amînare, îmbolnăvire gravă..

Furierul întinse mîna după pachetul de ţigări:

— Aşadar uşchi-o! Fă-te nevăzut. Dacă nu eşti găsit, nu poate nimeni să te trimită înapoi. Fereşte-te de cazarmă ca de dracu! Ascunde-te undeva pînă-ţi expiră permisia. Te prezinţi numai înainte de plecare. Ce pot să-ţi fac? Să te pedepsească pentru că n-ai anunţat schimbarea adresei? Tot te duci pe front — aşa că... salutare!

— Mă însor, zise Graeber. Ar fi şi asta un motiv de rămînere la vatră?

— Te însori?

— Da. De-aia sînt aici. Vreau să ştiu dacă pentru căsătorie, în afară de legitimaţia de militar, mai e nevoie şi de alte acte.

— Căsătorie? S-ar putea să fie un motiv. S-ar putea, zic!

Furierul aprinse una din ţigările primite.

— S-ar putea să fie un motiv, repetă el. Dar de ce vrei să mizezi pe cartea asta? Alte acte, în afară de cele de pe front, nu-ţi trebuie. Şi dacă ar fi să ai nevoie de ceva, vino la mine; aranjez lucrurile pe sub mînă, ca nici dracu să nu bage de seamă. Ai o uniformă ca lumea? În bulendrele astea nu te poţi duce la oficiul stării civile.

— La voi nu s-ar putea face un schimb?

— Du-te la plutonierul de la magazie, răspunse furierul. Spune-i că te însori. Şi spune-i că te-am trimis eu. Mai ai cîteva ţigări din astea?

— Nu. Dar aş putea să fac rost de un pachet.

— Nu pentru mine. Pentru burtosul de la magazie.

— O să caut. Ştii cumva dacă o fată care se căsătoreşte în timp de război are nevoie de acte speciale?

— Habar n-am. Dar nu cred. Căsătoriile astea se fac repede.

Furierul se uită la ceas.

— Du-te imediat la magazie. Plutonierul e acum acolo.

Graeber se îndreptă spre aripa clădirii, unde se afla magazia. Era la mansardă. Plutonierul era burtos şi avea ochii de culori diferite. Unul era de un albastru nenatural, apoape violet, ca un toporaş; celălalt căprui şi luminos.

— Nu te zgîi aşa la mine! se stropşi el. N-ai mai văzut un ochi de sticlă?

— Ba da. Dar niciodată atît de diferiţi.

— Ăsta nu-i al meu, idiotule! se oţărî plutonierul, arătînd cu degetul ochiul albastru care strălucea. L-am împrumutat de la un camarad. Al meu a căzut ieri pe duşumea. Era căprui. Drăciile astea nu ţin de loc. Ar trebui făcute din celuloid.

— Atunci ar fi inflamabil.

Plutonierul îşi înălţă privirea, se uită la decoraţiile lui Graeber şi rînji.

— Da, e adevărat! Totuşi, o uniformă pentru dumneata n-am. Îmi pare rău. Cele de-aici sînt şi mai păcătoase ca a dumitale.

Îl sfredeli pe Graeber cu o privire străpungătoare, din ochiul albastru. Cel căprui era mai puţin strălucitor. Graeber puse pe

masă o cutie de ţigări de la Binding. Plutinierul o cercetă cu coada ochiului căprui, făcu o întoarcere la stînga şi reveni cu o tunică:

— Asta-i tot ce am.

Graeber nu se atinse de ea. Scoase din buzunar o sticlă plată de coniac, pe care o luase pentru orice evntualitate, şi o puse alături de ţigări. Plutonierul dispăru din nou şi se întoarse cu o tunică mai acătării şi cu o pereche de pantaloni aproape noi. Învîrti perechea adusă de plutonier şi observă că burtosul o chitise în aşa fel ca să nu se vadă o pată mare cît palma. Graeber se uită mut la pată şi apoi la coniac.

— Nu e sînge, zise plutonierul. E cel mai fin untdelemn de măsline. Tipul care a purtat pantalonii ăştia a fost în Italia. Puţină benzină, şi pata se duce imediat.

— Dacă-i aşa de simplu, de ce-a schimbat pantalonii şi nu i-a curăţat singur?

Burtosul rînji cu toţi dinţii:

— Deşteaptă întrebare! Numai că tipul cu pricina a vrut o uniformă care să miroasă a front. Ceva asemănător cu ceea ce porţi dumneata. Clocise doi ani într-o cancelarie la Milano, scriindu-i în acest timp logodnicei sale scrisori de pe front. Nu se putea întoarce cu un pantalon nou, peste care căzuse doar un castron cu salată. E cea mai bună pereche pe care o am, pe onoarea mea.

Graeber nu-l crezu, dar nu mai avea la el nimic, ca să poată obţine ceva mai bun. Totuşi, scuturâ din cap.

— Uite ce e, spuse plutonierul. Îţi fac altă propunere. Nu mai dai nimic. Păstrează-ţi gioarsele. Ai astfel o uniformă în plus. E bine aşa?

— Bine, dar de uniforma veche n-ai nevoie ca să-ţi iasă la numărătoare?

Burtosul dădu din mînă cu dispreţ. Ochiul albastru prinse o rază de soare care intrase pe fereastră şi spinteca praful din odaie.

— Numărul efectelor nu se mai potriveşte de mult. Dar ce se mai potriveşte în ziua de azi. Poţi să-mi spui?

— Nu.

— Păi vezi? zise plutonierul.

Trecu pe lîngă spitalul comunal şi se opri. Îţi aduse aminte de Mutzig. Îi promisese că-i va face o vizită. Un moment stătu în cumpănă. Îi venise deodată ideea superstiţioasă că ar putea mitui destinul printr-o faptă bună.

Amputaţii erau la etajul întîi. La parter erau cazurile grave şi cei de curînd operaţi, care n-aveau voie să părăsească patul; de acolo puteau fi mai uşor trasportaţi în adăpost, cînd se anunţa un atac aerian. Amputaţii nu erau consideraţi cu desăvîrşire neputincioşi; de aceeea fuseseră instalaţi cu un etaj mai sus. În cazul unei alarme, puteau să se ajute unii pe alţii. Unul cu amîndouă picioarele amputate putea să se agaţe la nevoie de grumazurile a doi amputaţi de braţe şi să ajungă între ei în pivniţă, atunci cînd personalul valid avea de cărat pe cei în stare gravă, ţintuiţi în pat.

— Tu? exclamă Mutzig văzîndu-l pe Graeber. N-aş fi crezut c-o să vii!

— Nici eu. Şi totuşi, precum vezi, sînt aici.

— Foarte frumos din partea ta, Ernst. E şi Stockmann aici. Mi se pare că ai fost cu el în Africa, nu?

— Da.

Stockmann pierduse braţul drept. Juca *skat* cu alţi doi schilozi.

— Ernst! exclamă el. Ce-i cu tine?

Îl cercetă pe Graeber iscoditor, din cap pînă-n picioare. Căuta pesemne, involuntar, locul unde era rănit.

— Nimic, răspunse Graeber.

Toţi îl priveau. Toţi aveau aceeaşi căutătura ca şi Stockmann.

— Permisie, adăugă Graeber jenat.

Se simţea parcă vinovat că e teafăr.

— Crezusem că în Africa te-au ciuruit de ajuns ca să rămîi definitiv acasă.

— M-au cîrpăcit la loc şi m-au trimis în Rusia.

— Să ştii că ai avut baftă mare. De altminteri, şi eu la fel. Ceilalţi au căzut prizonieri. N-au mai putut fi evacuaţi cu zbîrnîitoarele pe sus.

Stockmann bîţîi din ciotul lui de braţ.

— Dacă şi asta se mai poate numi baftă!

Unul dintre jucători trînti cărţile pe masă:

° Ce facem: jucăm ori tranchănim? se zborşi el mitocăneşte.

Graeber văzu că-i lipsesc ambele picioare. Îi fuseseră tăiate de sus de tot. La mîna dreaptă îi lipseau două degete, iar gene nu mai avea deloc. Pielea pleoapelor era nouă, roşie şi luminoasă şi părea crescută de curînd, ca după o arsură.

— Jucaţi, băieţi, îi îndemnă Graeber. Nu sînt grăbit.

— Numai turul ăsta zise Stockmann. Terminăm numaidecît.

Graeber se aşeză lîngă Mutzig, la fereastră.

— Nu ţine seama de Arnold, şopti Mutzig. Azi e în toane rele.

— Care e Arnold? Cel din mijloc?

— Da. Ieri a fost nevastă-sa aici. După aia are totdeauna cîteva zile rele.

— Ce tot bombăneşti acolo? strigă Arnold de la locul lui.

— Arnold mîrîi ceva şi continuă să joace.

— Altminteri, e foarte plăcut la noi, urmă Mutzig cu însufleţire. Nu ne lipsesc distracţiile. Arnold a fost zidar, acum îi vine tare greu. Şi nevastă-sa îl înşală, i-a spus maică-sa.

Stockmann zvîrli cărţile pe masă:

— Fir-ar al dracului de ghinion! Eram sigur de cartea asta. Cui să-i treacă prin minte că are trei valeţi?

Arnold cotcodăci ceva şi amestecă din nou cărţile.

— Uneori, nu ştii cum e mai bine cînd vrei să te însori, vorbi iarăşi Mutzig. Să-ţi lipsească un braţ. Dar cum să ţii o femeie în pat numai cu un singur braţ? Că fără s-o ţii nu se poate.

— Dar asta nu-i atît de important. Principalul e că trăieşti.

— Nici vorbă, dar numai cu atît nu poţi s-o duci toată viaţa; eşti doar un schilod — şi atît.

— Nu cred. Şi apoi, nu uita că există proteze extraordinare.

— Nu de asta e vorba, ripostă Mutzig. Nu la muncă m-am gîndit.

— De aceea trebuie să cîştigăm războiul, se amestecă deodată Arnold cu glasul ridicat; trăsese cu urechea. Să-şi mai pună şi alţii carnea în saramură. Noi am făcut destul!

Îl segetă pe Graeber cu o privire haină.

— Dacă toţi ambuscanţii ar fi pe front, urmă el, n-ar trebui să ne tot retragem.

Graeber nu răspunse nimic. Cu un amputat nu se poate discuta în contradictoriu; omul care a pierdut un mădular are totdeauna dreptate. Te poţi lansa într-o controversă cu unul căruia un glonţ i-a găurit plămînul sau care are o schijă în burtă şi, din pricina asta, e într-o situaţie mult mai grea; cu un amputat însă — lucru curios — nu se poate discuta.

Arnold continuă să joace.

— Ce părere ai, Ernst? întrebă Mutzig după un răstimp. Sînt în vorbă cu o fată din Münster; ne scriem într-una. Ea crede că sînt doar rănit la picior. Nu i-am scris încă adevărul.

— Nu te grăbi. Şi bucură-te că nu trebuie să te mai întorci pe front.

— Mă bucur, fireşte. Dar nu poţi să te bucuri la infinit.

— Îmi întoarceţi stomacul pe dos cu discuţiile voastre! se dezlănţui deodată unul dintre chibiţii de lîngă jucători, întorcîndu-se spre Mutzig. Îmbătaţi-vă şi fiţi bărbaţi, ce naiba!

Stockmann rîse.

— De ce rîzi? îl întrebă Arnold.

— Mă gîndeam şi eu aşa; dacă în noaptea asta ar da peste noi o bombă din cele grele — drept la mijloc, ca să nu mai rămînă decît o imensă piftie — la ce dracu ne mai facem toate grijile astea?

Graeber se ridică. Văzu că arţăgosului de adineauri îi lipseau ambele picioare. „O mină sau degerături", gîndi maşinal.

— Unde naiba e antiaeriana noastră? înîrîi Arnold cu ochii la Graeber. De toată aveţi nevoie pe front? Aici nu mai e aproape nimic.

— Nici pe front.

— Ce spui?

Graeber îşi dădu seama că făcuse o gafă.

— Pe front aşteptăm noile arme secrete, zise repede. Am auzit că sînt adevărate minuni.

Arnold holbă ochii la el:

— Ei, drăcia dracului! Cum vorbeşti, omule? S-ar crede că sîntem pe punctul de a pierde războiul! Să n-aud aşa ceva! Crezi că de asta îmi arde mie: să umblu într-un puchios de cărucior şi să vînd chibrituri, ca ăia de după întîiul război mondial? Noi avem drepturi! Führerul ni le-a făgăduit!

Aruncă iritat cărţile pe masă.

— Dă drumul la radio, spuse chibiţul, întorcîndu-se spre Mutzig. Muzică!

Mutzig suci butonul. O cascadă de vorbe cîrîite se rostogoli din difuzor. Mutzig voi să prindă alt post.

— Lasă-l acolo! se zbîrli Arnold furios.

— Pentru ce? E numai vorbărie.

— Lasă-l acolo cînd îţi spun! E un discurs politic. Vorbeşte partidul! Dacă toată lumea ar sta să asculte aceste discursuri, ar fi mult mai bine de noi!

Oftînd, Mutzig întoarse butonul la postul dinainte. Un orator lozincard trîmbiţa vehenent „Sieg Heil„-urile naziste. Arnold asculta cu fălcile încleştate. Stockmann îi făcu lui Graeber un semn şi ridică din umeri. Graeber se aprropie de el.

— Noroc, Stockmann, îi şopti. Trebuie să plec.

— Ai ceva mai bun de făcut?

— Nu, dar trebuie s-o şterg.

Se îndreptă spre uşă, urmărit de privirile celorlalţi. Se simţea ca şi cînd ar fi fost în pielea goală. Străbătu salonul cu paşi rari; se gîndea că mersul acesta e mai puţin provocator pentru amputaţi. Văzu totuşi cum se uitau după el. Mutzig şontîcăi lîngă dînsul pînă la uşă.

— Mai vino pe la noi, îi spuse în lumina veştedă a coridorului cenuşiu. Azi ai avut ghinion. În general, sîntem mai veseli.

Graeber ieşi în stradă. Începuse să se întunece — şi dintr-o dată teama pentru Elisabeth se trezi din nou în el. Toată ziua se străduise să nu se gîndească la asta. Acum însă, în lumina difuză de afară, părea că răsare din toate colţurile şi se apropie tîrîş de el.

Se duse la Pohlmann. Bătrînul deschise numaidecît. Îi făcu impresia că aşteptase pe altcineva.

— A, dumneata, Graeber! făcu el.

— Da, eu. Dar nu vă deranjez decît o clipă. Aş dori să vă întreb ceva.

Pohlmann deschise larg uşa:

— Poftim, intră. E mai bine să nu stăm afară. Nu trebuie să ştie lumea că...

Intrară în odaia cu lampa de gaz. Graeber simţi miros de ţigări fumate de curînd. Pohlmann n-avea nici o ţigară între degete.

— Ce-ai vrut să mă întrebi, Graeber?

Graeber îşi roti ochii prin încăpere.

— Asta e singura cameră pe care o aveţi?

— De ce?

— Poate că va trebui să ascund cîteva zile pe cineva. S-ar putea aici, la dumneavoastră?

Pohlmann tăcu.

— Nu e o persoană căutată de autorităţi, întregi Graeber. Am vrut să ştiu numai pentru orice eventualitate. Probabil că nici nu va fi cazul. Mă tem pentru cineva. Poate că-i doar o închipuire.

— Şi de ce vii tocmai la mine?

— Nu cunosc pe altcineva.

Graeber nu ştia nici el bine ce anume îl făcuse să se ducă tocmai la Pohlmann. Simţise doar că trebuie să caute un ascunziş, dacă n-ar mai fi existat altă scăpare.

— Cine e? întrebă Pohlmann.

— O fată cu care vreau să mă însor. Tatăl ei e în lagăr. Mi-e frică să n-o ridice şi pe ea. N-a făcut absolut nimic. Poate că nu-i decît o nălucire de-a mea.

— Nimic nu-i nălucire, zise Pohlmann. Şi prudenţa e mai bună decît căinţa. Poţi dispune de camera asta cînd vei avea nevoie.

Graeber fu năpădit de un val de căldură şi simţi o binefăcătoare destindere.

— Mulţumesc, zise. Mulţumesc din toată inima!

Pohlmann zîmbi. Şi deodată nu mai păru atît de dărîmat ca de obicei.

— Mulţumesc! spuse Graeber încă o dată. Sper să nu fie nevoie.

Stăteau în faţa şirurilor de cărţi.

— Poţi să iei de-aici ce-ţi doreşte inima, rosti Pohlmann cu glas domol. O carte te ajută uneori să înduri mai uşor o noapte.

Graeber clătină din cap:

— Pe mine nu. Aş dori totuşi să ştiu ceva: cum se împacă toate cărţile astea, toate poeziile, toată filozofia din ele, cu neomenia SA-ului, cu lagărele de concentrare şi cu lichidarea atîtor oameni nevinovaţi?

— Nu se împacă de fel. Sînt doar concomitente. Dacă cei care au scris cărţile astea ar mai fi în viaţă, cei mai mulţi s- ar afla şi ei în lagăre de concentrare.

— Poate.

Pohlmann se uită la Graber.

— Vrei să te însori?

— Da.

Bătrînul scoase un volum dintr-un rînd de cărţi.

— Nu pot să-ţi dau altceva. Ia volumul ăsta. Nu-i de citit; are ilustraţii. Uneori, cînd nu mai puteam citi, mă uitam nopţi întregi numai la ilustraţii. Ilustraţiile şi poeziile m-au ajutat totdeauna — cît timp mai era gaz în lampă. După aceea, pe întuneric, nu mai aveam decît rugăciunile.

— Sigur, zise Graeber, dar fără convingere.

— M-am gîndit mult la dumneata, Graeber. Şi m-am gîndit şi la cele ce mi-ai spus deunăzi. Nu există nici un răspuns.

Pohlmann se opri o clipă şi zise cu glasul scăzut:

— Numai unul singur. Trebuie să ai credinţă. Credinţă. Altminteri, ce ne rămîne?

— Credinţă — în ce?
— În Dumnezeu. Şi în tot ce-i bun în om.
— Nu v-aţi îndoit niciodată de asta?
— Ba da, răspunse bătrînul profesor. De mai multe ori. Altfel, cum aş putea să am credinţă?

Graeber se duse la fabrică. Începuse să bată vîntul şi nori destrămaţi goneau deasupra acoperişurilor. Un pluton de soldaţi străbătu piaţa prin semiîntuneric. Oamenii aveau pachete şi mărşăluiau spre gară; plecau pe front. „Puteam să fiu şi eu printre ei", îşi zise Graeber. Zări teiul înălţîndu-se sumbru în faţa casei avariate şi, deodată, îşi simţi umerii, şi toţi muşchii, şi aceeaşi vitalitate care se trezise în el cînd îl văzu întîia oară. „Ciudat! îşi zise. Mi-e milă de Pohlmann, şi nu mă poate ajuta — şi totuşi, de cîte ori vin pe la el, simt viaţa mai profund şi parcă mai apropiată decît înainte".

Capitolul 19

— Actele dumneavoastră? Aşteptaţi un moment.
Funcţionarul îşi scoase ochelarii şi se uită la Elisabeth. Apoi se ridică tacticos şi se duse îndărătul peretelui de scînduri care despărţea ghişeul de holul cel mare. Graeber se uită după el şi-şi plimbă apoi privirea în jur. Drumul spre ieşire nu era liber.
— Du-te la uşă, spuse în şoaptă. Aşteaptă acolo. Dacă mă vezi scoţînd boneta, du-te într-un suflet la Pohlmann. Nu te sinchisi de nimic; pleacă imediat; vin şi eu acolo.
Elisabeth zăbovi.
— Du-te odată! repetă Graeber cu nervozitate. Poate că bătrînul a plecat să cheme pe cineva. Nu trebuie să riscăm. Aşteaptă afară.
— Poate că vrea doar să mai ştie ceva despre mine.
— Asta vom vedea. Am să-i spun că nu te-ai simţit bine şi ai ieşit la aer. Pleacă, te rog, Elisabeth!
Rămase la ghişeu şi o urmări cu privirea. Elisabeth întoarse capul şi-i zîmbi. După aceea dispăru în mulţime.
— Unde-i domnişoara Kruse?

Graeber se răsuci pe călcîie; funcţionarul revenise.

— Se întoarce numaidecît. E totul în regulă?

Funcţionarul dădu din cap.

— Cînd vreţi să vă căsătoriţi?

— Cît mai curînd. Nu mai am mult timp. Permisia mi se apropie de sfîrşit.

— Puteţi să vă căsătoriţi imediat dacă vreţi. Hîrtiile sînt gata. La soldaţi formalităţile sînt simple şi merg rapid.

Graeber văzu actele în mîna funcţionarului. Omul zîmbea. Graeber simţi deodată că i se moaie picioarele. Un val fierbinte i se sui în obraz.

— Totul e gata? întrebă el şi-şi scoase boneta ca să-şi şteargă năduşeala.

— Totul, întări funcţionarul. Unde e domnişoara Kruse?

Graeber puse boneta pe tăblia ghişeului. Îşi lungi gîtul ca s-o vadă pe Elisabeth. Holul era ticsit de oameni şi Graeber n-o zări. Deodată îşi văzu boneta pe tablia ghişeului. Uitase că acesta fusese semnalul convenit.

— Numai un moment, spuse repede funcţionarului. O aduc numiadecît.

Îşi făcu repede loc prin îmbulzeală; s-ar putea s-o mai ajungă din urmă pe stradă. Dar cînd ajunse la poartă, o văzu aşteptînd liniştită îndărătul unei coloane.

— Uf, bine că te-am găsit! exclamă el. Totul e în regulă. Totul e în regulă, Elisabeth!

Se întoarse la ghişeu. Funcţionarul înmînă Elisabethei hîrtiile.

— Sînteţi fiica domnului consilier sanitar Kruse? întrebă el.

— Da.

Lui Graeber i se curmă răsuflarea.

— Îl cunosc pe tatăl dumneavoastră, zise funcţionarul.

Elisabeth se uită la el.

— Ştiţi ceva despre dînsul? îl întrebă ea după cîteva clipe.

— Nimic mai mult decît dumneavoastră. N-aveţi nici o veste?

— Nici una.

Funcţionarul îşi scoase ochelarii. Avea ochii miopi, de un albastru spălăcit.

— Să sperăm c-o să fie bine, spuse apoi, strîngînd mîna Elisabethei. Vă urez noroc. Am luat asupra mea toată chestiunea şi am rezolvat-o singur. Puteţi să vă căsătoriţi chiar azi. Dacă vreţi, aranjez eu totul. Şi dacă doriţi, chiar acum.

— Chiar acum! zise Graeber.

— Azi la prînz, preciză Elisabeth. La ora două, dacă se poate.

— Am să vă programez pentru ora două. Vă duceţi la sala de gimnastică a şcolii comunale; acolo-i acum oficiul stării civile.

— Mulţumim.

Se opriră la poartă.

— De ce nu imediat? întrebă Graeber. În felul ăsta nu poate să mai intervină nimic.

Elisabeth zîmbi:

— Îmi trebuie şi mie puţin timp ca să mă pregătesc. Nu poţi să înţelegi?

— Numai pe jumătate.

— Ajunge şi pe jumătate. Vino să mă iei la ora două fără un sfert.

Graeber o mai reţinu o clipă.

— Ce uşor a mers! îi zise. Şi cîte grozăvii mi-au trecut prin minte! Nu ştiu de ce eram atît de speriat. Eram caraghios, nu?

— Nu.

— Ba cred că da.

Elisabeth clătină din cap:

— Nu. Şi tata crezuse că oamenii care-l preveneau erau caraghioşi. Am avut noroc, Ernst; asta-i totul.

Cîteva străzi mai încolo, Graeber văzu un atelier de croitorie. Un om care semăna cu un cangur şedea în prăvălie şi cosea la o uniformă.

— Aş putea să dau aici un pantalon la curăţat? întrebă Graeber.

Omul ridică ochii de pe uniformă.

— Aici e croitorie, nu curăţitorie.

— Văd. Dar aş vrea să-mi dau hainele la călcat.

— Astea de pe dumneavoastră?

— Da.

Croitorul mormăi ceva şi se ridică. Se uită la pata de pe pantaloni.

— Nu e sînge, zise Graeber. E untdelemn de măsline. Cu puţină benzină ai s-o scoţi uşor.

— De ce n-o scoţi dumneata singur, dacă te pricepi atît de bine? Benzina nu face doi bani la asemenea pete.

— Se poate. Sigur că dumneata te pricepi mai bine. Ai ceva să pun pe mine pînă termini?

Croitorul se duse după o perdea şi reveni cu o pereche de pantaloni cadrilaţi şi cu un sacou alb. Graeber le luă.

— Cît o să dureze? întrebă. Uniforma îmi trebuie pentru o cununie.

— Un ceas.

Graeber se îmbrăcă.

— Bine, atunci mă întorc peste un ceas.

„Cangurul" îl privi bănuitor. Crezuse că Graeber va aştepta în atelier.

— Uniforma mea e un amanet sigur, îl linişti Graeber. Nu fug cu hainele dumitale.

Croitorul rînji deodată cu toţi dinţii:

— Uniforma dumitale e a statului, tinere. Dar poţi să pleci. Şi du-te de te tunde. E necesar, dacă vrei să te însori.

— Ai dreptate.

Graeber intră într-o frizerie. Îl întîmpină o femeie ciolănoasă.

— Soţul meu e pe front, zise ea. Eu îi ţin locul. Poftiţi pe scaun. Ras? Tuns?

— Tuns. Vă pricepeţi?

— Dar cum! Am învăţat atît de bine că pot lucra şi cu ochii închişi! Vă spălaţi şi pe cap? Avem săpun prima-ntîi.

— Da. Şi spălat.

Femeia era destul de voinică. Îl tunse şi-i frecă zdravăn capul cu săpun şi apoi îl şterse cu un şervet aspru.

— Doriţi şi briantină? îl întrebă. Avem briantină franţuzească.

Graeber se trezi din piroteala în care căzuse — şi se sperie. I se păru că-i crescuseră urechile, atît de scurt îi era acum părul la tîmple.

— Briantină? întrebă femeia din nou, de data asta cu ton de comandă.

— Ce miros are?

Graeber îşi aduse aminte de sărurile de baie de la Alfons.

— Ce miros să aibă? Miros de briantină. Altfel cum? E din Franţa.

Graeber luă borcănaşul şi mirosi. Briantina avea un iz puternic de untură veche, rîncedă. Era şi firesc: epoca victoriilor trecuse

de mult. Graeber îşi privi părul; în locurile unde rămăsese mai lung stătea ţuţ, în smocuri.

— Bine, daţi şi cu briantină, zise apoi. Dar numai puţin.

Plăti şi se întoarse la croitor.

— Ai venit prea curînd, bodogăni „cangurul".

Graeber nu-i făcu nici o mustrare. Se aşeză şi se uită la el cum calcă. Aerul cald îl făcu somnoros. Războiul se afla deodată foarte departe, muştele bîzîiau molcom, fierul de călcat sfîrîia şi mica încăpere era plină de o neobişnuită şi aproape uitată siguranţă.

— Asta-i tot ce pot face, zise croitorul arătîndu-i pantalonii.

Graeber se uită la ei: pata dispăruse aproape cu desăvîrşire.

— Excepţional! exclamă el.

Pantalonii miroseau a benzină. Îşi îmbrăcă repede uniforma.

— Cine te-a tuns? întrebă cangurul.

— O femeie al cărei bărbat e pe front.

— Ştii cum arăţi? Parcă te-ai fi tuns singur! Stai un moment.

Cangurul îi forfecă în grabă cîteva smocuri de păr.

— Aşa, acum mai merge.

— Cît am de plată?

Croitorul dădu din mînă:

— O mie de mărci sau nimic. Aşadar, nimic! Cadou de nuntă.

— Mulţumesc. Ştii pe undeva o florărie?

— E una în Spishernstrasse.

Magazinul era deschis. Două femei se tocmeau cu vînzătoarea pentru o coroană de flori.

— Nu uitaţi că sînt conuri veritabile de brad, glăsui vînzătoarea. revine totdeauna mai scump.

Una din cele două femei o străpunse cu o privire indignată. Fălcile ei moi, numai riduri tremurau.

— Asta-i cămătărie! izbucni ea. Cămătărie! Vino, Minna! Găsim în altă parte coroane mai ieftine.

— Nu vă oblig să luaţi de la mine, ripostă vînzătoarea înţepat. Marfa mea se vinde în tot cazul.

— La preţurile astea?

— Da, la preţurile astea. N-am niciodată marfă cîtă mi-ar trebui, iar seara rămîn totdeauna cu prăvălia goală!

— Atunci eşti o profitoare! Te îmbogăţeşti de pe urma războiului!

Cele două femei ieşiră călcînd apăsat. Vînzătoarea trase adînc aerul pe nas, de parcă ar mai fi avut de gînd să le strige ceva, dar se întoarse către Graeber. Două pete roşii îi apăruseră pe obraz.

— Dumneavoastră? întrebă. Coroană sau ornamentaţie pentru coşciug? După cum vedeţi, stocul nu-i prea mare, dar avem aranjamente foarte frumoase de brad.

— Nu-i vorba de o înmormîntare.

— Nu? se miră vînzătoarea. Atunci ce?

— Aş vrea să cumpăr nişte flori.

— Flori? Da, avem crini...

— Nu crini. Ceva pentru o cununie.

— Crinii se potrivesc foarte bine la o cununie, domnule! Crinii sînt simbolul nevinovăţiei şi al virginităţii.

— Ştiu; dar nu aveţi cumva trandafiri?

— Trandafiri? În sezonul ăsta? De unde? În sere se cultivă acum zarzavat. E foarte greu să obţinem ce ne trebuie.

Graeber ocoli stelajul. Găsi, după multă căutare, îndărătul unei coroane în formă de svastică, un mănunchi de narcise.

— Daţi-mi-le pe astea.

Vînzătoarea scoase buchetul din vază şi lăsă să se scurgă apa.

— Din păcate, trebuie să înfăşor florile în ziar. Nu mai avem altfel de hîrtie.

— Nu face nimic.

Graeber plăti narcisele şi plecă. Se simţi de îndată foarte stingherit din pricina lor. Fiecare trecător părea să se uite numai la el. Graeber ţinu buchetul mai întîi cu florile în jos; apoi îl vîrî sub braţ. Vedea acum o parte din ziarul în care era învelit. Chiar lîngă flori se etala fotografia unui om cu gura larg căscată. Era preşedintele curţii civile de judecată. Graeber citi textul. Patru inşi fuseseră executaţi pentru că n-au mai crezut în victoria militară a Germaniei. Li se tăiaseră capetele cu securea. Ghilotina fusese desfiinţată de mult. Probabil că păruse prea umană. Graeber făcu ziarul ghemotoc şi-l zvîrli cît colo.

Funcţionarul avusese dreptate — oficiul stării civile se afla în sala de gimnastică a şcolii comunale. Ofiţerul stării civile sta în faţa unui şir de frînghii, ale căror capete erau prinse în nişte cîrlige, de perete. Între ele atîrna un portret al lui Hitler în uniformă, iar dedesubt era o svastică cu vulturul german.

Trebuiră să aştepte. Înaintea lor era la rînd un soldat între două vîrste. Lîngă el se afla o femeie, care purta la piept o broşă de aur în formă de caravelă. Bărbatul era emoţionat; femeia, imperturbabilă. Zîmbea Elisabethei cu un aer de complicitate.

— Martorii! glăsui ofiţerul stării civile. Unde vă sînt martorii?

Soldatul bolborosi ceva. N-avea martori.

— Credeam că la căsătoriile de război nu e nevoie de martori, îngăimă el în cele din urmă.

— Asta ar mai lipsi! La noi e ordine!

Soldatul se adresă lui Graeber:

— Vrei să ne ajuţi dumneata, camarade? Dumneata şi domnişoara? Numai să iscăliţi.

— Bineînţeles. Şi după aceea, iscăliţi dumneavoastră pentru noi. Nici eu nu ştiam că-i nevoie de martori.

— Cui să-i treacă prin minte aşa ceva?

— Oricui — dacă-şi cunoaşte îndatoririle cetăţeneşti! articulă tăios ofiţerul stării civile.

Considera pare-se această omisiune drept o jignire personală.

— Sau vă duceţi cumva fără puşcă la război?

Soldatul holbă ochii la el:

— Asta-i cu totul altceva. Un martor la cununie nu-i o puşcă!

— Nici n-am spus aşa ceva. A fost o simplă comparaţie. Ei, şi acum ce facem? Aveţi martori ori ba?

— Pe camaradul ăsta şi pe domnişoara.

Ofiţerul stării civile se uită posomorît la Graeber. Nu-i convenea că se găsise o soluţie atît de uşoară.

— Aveţi acte? îl întrebă pe Graeber, nădăjduind un răspuns negativ.

— Da. Tot pentru căsătorie sîntem şi noi.

Ofiţerul stării civile mîrîi ceva şi luă hîrtiile. Trecu numele Elisabethei şi al lui Graeber în registru.

— Semnaţi!

Se iscăliră toţi patru.

— Vă felicit în numele Führerului, rostî glacial ofiţerul stării civile.

Apoi se întoarse spre Graeber:

— Martorii dumneavoastră?

— Aici.

Şi Graeber îi arătă pe ceilalţi doi.

Ofiţerul stării civile scutură din cap.

— Nu pot accepta decît pe unul din ei, declară el.

— De ce? Pe noi nu ne-aţi acceptat împreună?

— Eraţi încă necăsătoriţi. Dumnealor sînt însă acum soţ şi soţie. Ca martori vă trebuiesc două persoane independente una de alta. Soţia nu poate fi martoră împreună cu soţul.

Graeber nu ştia dacă funcţionarul de stare civilă avea dreptate sau voia numai să facă şicane.

— N-aveţi pe cineva aici care să poată îndeplini această însărcinare? întrebă el. Un coleg de-al dumneavoastră, de pildă?

— Nu-i de resortul meu să mă ocup de asemenea probleme, rosti ofiţerul stării civile cu o uşoară nuanţă de triumf. Dacă n-aveţi martori, nu vă puteţi căsători.

Graeber aruncă o privire îndărăt.

— Ce vă trebuie? întrebă un domn în vîrstă, care se apropiase şi auzise totul. Un martor? Luaţi-mă pe mine.

Trecu lîngă Elisabeth. Ofiţerul stării civile îl scrută cu o privire de gheaţă:

— Aveţi acte?

— Bineînţeles.

Omul scoase tacticos un carnet din buzunar şi-l trînti pe masă. Funcţionarul îl citi, se ridică şi cîrîi:

— Heil Hitler, domnule *obersturmbannführer!*

— Heil Hitler, răspunse agale *obersturmbannführer*-ul.

Şi nu mai face pe grozavul! Se-aude? Aşa te porţi cu un soldat?

— Înţeles, domnule obersturmbannführer! Aveţi, vă rog, amabilitatea de a semna aici.

Graeber află că obersturmbanführer-ul Hildebrandt din SS era al doilea martor al oficierea căsătoriei sale. Primul se numea Koltz şi era soldat din geniu.

Hildebrendt strînse mîna Elisabethei şi a lui Graeber, apoi şi a lui Koltz şi a soţiei acestuia. Dindărătul funiilor care semănau cu nişte frînghii de întins rufe, ofiţerul stării civile aduse două exemplare din „Mein Kampf".

— În dar din partea municipalităţii, glăsui el acru, holbînd ochii după Hildebrandt. Civil! exclamă apoi. Cum naiba să ghiceşti cine e!

Se îndreptară spre ieşire, trecînd pe lîngă paralele şi calul de piele pentru sărituri.

— Cînd trebuie să te întorci? îl întrebă Graeber pe genistul Klotz.

— Mîine.

Klotz clipi mucalit din ochi:

— Eram de mult hotărîţi s-o facem. La urma urmei, de ce să facem statului un cadou? Dacă mă curăţ eu, cel puţin Maria e asigurată. Sau nu crezi?

— Cum să nu.

Klotz îşi scoase raniţa.

— M-ai scos astăzi dintr-o mare încurcătură, camarade. Uite, am aici un cîrnat straşnic din pastă de creier şi şuncă. Mîncaţi-l sănătoşi! Nu face nazuri, că eu-s de la ţară şi am din belşug. Îl luasem cu mine ca să-l dau ăstuia de la starea civilă. Dar merită porcul?

— Nici gînd! răspunse Graeber luînd cîrnatul. Ia tu, în schimb, cartea asta. N-am la mine alt cadou de nuntă.

— Dar bine, camarade, am primit şi eu una!

— Nu face nimic, o s-o ai în dublu exemplar. Dă un volum neveste-ti.

Klotz se uită la „Mein Kampf".

— Coperta e frumoasă, zise. Nu vrei totuşi să opreşti volumul pentru tine?

— N-am nevoie de el. Îl avem acasă legat în piele şi ferecat cu argint.

— Atunci se schimbă chestia. Şi acum — noroc şi toate bune!

— Noroc!

Graeber o ajunse pe Elisabeth din urmă.

— Nu i-am spus lui Alfons Binding cînd ne căsătorim, ca să nu se înfăţişeze cumva ca martor, îi spuse el. N-am vrut ca lîngă numele noastre să figureze un kreisleiter. Acum, ne-am ales cu un *obersturmbannführer* din SS! Aşa se întîmplă totdeauna cu bunele intenţii.

Elisabeth rîse:

— În schimb, ai primit un cîrnat în locul bibliei naziste! Aşa se compensează una cu alta.

Trecură prin Hitlerplatz. Monumentul, din care nu mai rămăseseră decăt picioarele lui Bismarck, fusese pus la loc. Deasupra bisericii Sfînta Maria zburătăceau porumbeii.

Graeber se uită la Elisabeth. „În fond — îşi zise — ar trebui să fiu foarte fericit". Dar nu se simţi atît de fericit cum se aşteptase.

Stăteau lungiţi într-o poiană din pădurea de la capătul oraşului. Un abur vioriu plutea între copaci. La marginea poienii înfloreau toporaşi şi ciuboţica-cucului. Un vînt uşor începu să adie. Elisabeth se ridică deodată în capul oaselor.

— Ce-i acolo? exclamă ea. E ca o pădure vrăjită, sau visez? Copacii sînt îmbrăcaţi în argint! Uită-te ţi tu!

Graeber dădu din cap:

— Parcă-i beteală.

— Ce-o fi?

— Staniol. Sau aluminiu foarte subţire, tăiat în fîşii înguste. Ceva asemănător cu hîrtia argintată în care se împachetează ciocolata.

— Exact. Toată pădurea e plină de fire din astea. Cum au ajuns acolo?

— Avioanele aruncă gheme întregi. Fîşiile se desfăşoară şi provoacă bruiaje. Cred că în felul ăsta nu se mai poate determina în ce loc se află avionul, sau cam aşa ceva. Fîşiile înguste de staniol cad prin aer şi întrerup sau deranjează undele radiofonice.

— Păcat! făcu Elisabeth. Arăta ca o pădure plină de pomi de Crăciun — şi iată că ne-am întors din nou la război! Nu-i chip să scăpăm de el!

Se uitară amîndoi într-acolo. Copacii din poiană erau învăluiţi în fîşiile care fluturau pe crengi, scînteind şi rotindu-se la adierea vîntului. Soarele răzbi printre nori şi le prefăcu într-o feerie de sclipiri. Ceea ce picase de sus, învîrtejindu-se printre trăznetele besmetice ale morţii şi vuietul strident al pustiirii, atîrna acum tăcut şi scăpărător pe crengile arborilor — şi era numai argint, şi vrajă, şi amintire a poveştilor din copilărie şi a vremurilor fericite de pace.

Elisabeth se rezemă de Graeber:

— Să le privim aşa cum ni se arată şi să uităm ce înseamnă în realitate.

— Bine.

Graeber scoase din buzunarul mantalei cartea pe care o luase de la Pohlmann.

— Nu putem pleca în călătorie de nuntă, Elisabeth. Dar Pohlmann mi-a dat asta — un album cu vederi din Elveţia. Cîndva, după război, o să ne ducem acolo şi o să recuperăm totul.

— În Elveţia? Acolo unde noaptea e şi acum lumină?

Graeber deschise cartea.

— Nu mai e nici în Elveţia lumină noaptea. Mi-au spus-o cei de la cazarmă. Ai noştri le-au dat un ultimatum să camufleze şi ei lumina. Şi Elveţia a trebuit să se supună.

— De ce?

— Germania n-a avut nimic de zis cîtă vreme zburam numai noi peste teritoriul Elveţiei. Acum însă zboară şi ceilalţi. Cu bombe, spre Germaniua. Şi cînd anumite oraşe sînt luminate, piloţii se pot orienta mai uşor. De-aceea.

— Aşadar, nici asta nu mai e!

— Da. Însă un lucru îl putem şti sigur: după război, cînd vom pleca în Elveţia, von găsi acolo totul aşa cum se vede în albumul ăsta. Dar dacă ne-am uita acum într-un album cu vederi din Italia, sau din Franţa, sau din Anglia, n-am putea fi tot atît de siguri.

— Nici dacă ar fi un album cu vederi din Germania.

— Acum, da: nici dacă ar fi un album cu vederi din Germania.

Elisabeth începu să răsfoiască.

— Munţi, zise ea. Nu sînt decît munţi în Elveţia? Nici un locşor cald, nici o regiune meridională?

— Ba da. Uite: Elveţia italiană.

— A, da, Locarno. N-a fost aici cîndva un mare congres al păcii? Unul la care s-a luat hotărîrea să nu mai fie niciodată războaie?

— Cred că da.

— N-a ţinut mult hotărîrea de atunci.

— Nu. Iată şi Locarno. Palmieri, biserici vechi — şi ăsta-i Lago Maggiore. Iar aici sînt insule, şi azalee, şi mimoze, şi soare, şi pace.

— Da. Cum se cheamă localitatea asta?

— Porto Ronco.

— Bine, murmură Elisabeth, culcîndu-se din nou pe spate. S-o ţinem minte. Acolo să plecăm cînd se va putea. Acum nu vreau să mai călătoresc.

Graeber închise albumul. Se uită la argintul scînteietor de pe copaci şi o cuprinse pe Elisabeth de umeri. O simţi aproape de tot, şi deodată pămîntul reavăn al pădurii se afla din nou acolo, cu iarbă, cu lujere şi cu o floare roşiatică, înconjurtă de petale subţiri şi fine, care crescu, crescu, pînă ce acoperi întreaga zare — şi ochii i se închiseră. Vîntul muri. Totul în jur se întunecă. Din depărtare venea un ropot surd. „Artilerie! îşi zise Graeber între vis şi viaţă. Dar de unde? Unde mă aflu? Unde e frontul?“ Şi apoi,

ışurat cînd o simţi pe Elisabeth lîngă el: „Unde-or fi pe-aici amplasamentele de artilerie? fac desigur exerciţii de tragere".

Elisabeth tresări.

— Unde-au ajuns? murmură ea. Bombardează sau zboară mai departe?

— Nu sînt avioane.

Uruitul din văzduh se repetă. Graeber se îndreptă din şale şi trase cu urechea.

— Nu sînt nici bombe, nici artilerie, nici avioane, Elisabeth, zise el. Sînt tunete.

— Nu-i prea de timpuriu pentru tunete?

— Pentru furtuni nu există reguli.

Şi deodată văzură întîile fulgere. Păreau anemice şi artificiale în comparaţie cu acelea cu care se obişnuiseră acum, cu acelea create de mîna omenească; şi nici tunetele nu se mai puteau măsura vuietul unei escadrile de avioane, necum cu vacarmul unui bombardament.

Începu să plouă. Străbătură poiana în fugă şi se adăpostiră sub brazi. Alături de ei păreau să alerge umbre. Ropotul ploii în coroanele de deasupra lor era aidoma unei mulţimi din depărtare, şi în lumina cenuşie Graeber observă că în părul Elisabethei se prinseseră fire argintii, desprinse de pe crengi. Erau ca o plasă în care se încurcau fulgerele.

Ieşiră din pădure şi găsiră o staţie de tramvai cu refugiu acoperit, unde se îmbulzeau oamenii. Printre ei, cîţiva SS-işti. Erau tineri şi se zgîiau la Elisabeth.

După o jumătate de oră ploaia conteni.

— Habar n-am unde ne aflăm, Zise Graeber. În ce direcţie trebuie s-o luăm?

— Spre dreapta.

Trecură strada şi cotiră într-o alee sumbră. În faţa lor, un şir de oameni trudeau în lumina crepusculară la aşezarea unei conducte. Purtau haine vărgate. Elisabeth îşi înălţă subit trupul, se abătu de pe stradă şi se îndreptă spre locul unde erau muncitorii. Încetinîndu-şi mersul, trecu foarte aproape de ei şi se uită la fiecare în parte, ca şi cum ar fi căutat pe cineva.

Graeber văzu acum că oamenii aveau numere pe haine; erau desigur deţinuţi din lagărul de concentrare. Lucrau tăcuţi şi grăbiţi, fără să ridice ochii din pămînt. Capetele lor păreau tigvele unor cadavre, iar hainele prea largi le spînzurau pe trupurile

uscate. Doi dintre ei zăceau în nesimţire în faţa unui chioşc de răcoritoare, din scînduri.

— Hei, voi de colo! strigă un SS-ist. Căraţi-vă! Nu-i voie să treceţi pe-aici!

Elisabeth se făcu că nu-l aude. Îşi iuţi doar paşii, cercetînd mai departe feţele moarte ale deţinuţilor.

— Înapoi! Dumneata de colo! Domnişoară! Haide odată! Ce dracu, nu auzi?

SS-istul se apropie suduind.

— Ce-i? întrebă Graeber.

— Nu ştii ce-i? Aveţi cîlţi în urechi? Sau ce v-a apucat?

Graeber văzu apropiindu-se un al doilea SS-ist. Era un *oberscharführer*. Nu îndrăzni s-o atingă pe Elisabeth; ştia că nu va veni.

— Căutăm ceva, îi spuse SS-istului.

— Ce? Deschide odată pliscul!

— Am pierdut o broşă. Era o caravelă cu briliante. Am trecut aseară tîrziu pe strada asta şi am pierdut-o probabil pe aici. N-aţi văzut-o cumva dumneavoastră?

— Ce să vedem?

Graeber repetă minciuna. Observă că Elisabeth trecuse de jumătatea şirului de deţinuţi.

— Aici nu s-a găsit nimic, spuse *oberscharführer*-ul.

— Umblă cu şoalda! se repezi SS-istul. Ia să-ţi vedem actele!

Graeber îl măsură o clipă cu privirea, fără să răspundă. Grozav i-ar fi plăcut să dea cu el de pămînt. SS-istul n-vea mai mult de douăzeci de ani. „Steinbrenner, îşi zise Graeber. Heini. Aceaşi speţă"

— Acte? făcu el. Am cîte vreţi, şi chiar foarte bune. Şi dacă vă interesează, aflaţi că *obersturmbannführer*-ul Hildebrandt e unul din cei mai intimi prieteni ai mei.

SS-istul rîse sarcastic:

— Numai el? Nu cumva şi Führerul?

— Führerul nu.

Elisabeth ajunse aproape de sfîrşitul şirului de oameni. Graeber scoase tacticos din buzunar certificatul de căsătorie.

— Pofteşte, te rog, cu mine sub felinar, dacă nu te superi. Poţi să citeşti ce-i scris aici? Iscălitura martorului meu? Şi data? De azi, precum vezi. Alte întrebări?

SS-istul se zgîi la certificat. *Oberscharführer*-ul privea peste umărul lui.

— E iscălitura lui Hildebrandt, confirmă el. O cunosc. Totuşi, asta nu-ţi dă dreptul să umbli pe-aici. E interzis. N- avem ce face. îmi pare foarte rău de broşa pierdută.

Elisabeth ajunsese la capătul rîndului.

— Şi mie la fel, ripostă Graeber. Bineînţeles că n-o s-o mai căutăm dacă-i interzis. Ordinul e ordin!

Porni mai departe, ca s-o ajungă pe Elisabeth. *Oberscharführer*-ul îl însoţea.

— Poate găsim noi broşa, zise în mers. Unde să v-o trimitem?

— Daţi-i-o lui Hildebrandt; e mai simplu.

— Bine, încuviinţă *oberscharführer*-ul cu respect. Aţi găsit- o? întrebă cu respect apoi pe Elisabeth.

Ea căscă ochii la el, de parcă s-ar fi trezit chiar atunci din somn.

— I-am spus domnului oberscharführer despre broşa pe care ai pierdut-o pe strada asta, interveni Graeber la iuţeală. Dacă se va găsi, au s-o trimeată lui Hildebrandt.

— Mulţumesc, făcu Elisabeth nedumerită.

Oberschaführer-ul o privi drept în faţă şi dădu din cap:

— Puteţi fi fără nici o grijă. Noi, ăştia din SS, sîntem cavaleri.

Elisabeth îşi aruncă ochii asupra deţinuţilor. *Oberscharführer*-ul observă căutătura.

— Dacă a băgat-o cumva în buzunar vreunul dintre spurcaţii ăştia, toi o vom găsi! declară el galant. O să-i percheziţionăm pînă ce-om scoate şi maţele din ei.

Elisabeth tresări îngrozită.

— Nu sînt sigură că am pierdut-o aici, zise ea repede. S- ar putea să-mi fi căzut în pădure. Cred chiar că mai degrabă acolo mi s-a desprins de la piept.

Oberscharführer-ul rînji. Elisabeth roşi.

— Mai mult ca sigur că în pădure am pierdut-o, repetă ea.

Pe faţa *oberscharführer*-ului rînjetul se accentuă.

— Acolo, fireşte, nu mai e de competenţa noastră să căutăm, declară el.

Graeber se afla foarte aproape de obrazul supt al unuia din deţinuţii încovoiaţi. Vîrî mîna în buzunar, scoase un pachet de ţigări şi, întorcîndu-se, îl lăsă să cadă lîngă deţinut.

— Multe mulţumiri, spuse *oberscharführer*-ului. Mîine o să căutăm în pădure. Nu-i exclus s-o fi pierdut acolo.

— N-aveţi pentru ce să-mi mulţumiţi. Heil Hitler! Şi călduroase felicitări pentru căsătorie.

— Mulţumim.

Păşiră tăcuţi unul lîngă altul pînă cînd nu-i mai văzură pe deţinuţi. Un pîlc de nori trandafirii, sidefaţi trecură ca un stol de flamingi pe cerul care se înseninase.

— N-ar fi trebuit să mă aventurez în partea aceea, zise Elisabeth. Ştiu.

— N-are nici o importanţă. Aşa e omul. Nu scapă bine dintr-o primejdie, că se şi aruncă în alta.

Elisabeth dădu din cap:

— M-ai salvat cu chestia broşei. Şi cu Hildebrandt. Hotărît, eşti un mincinos de prim rang.

— Sînt, ripostă Graeber. E, de altfel, singurul lucru pe care l-am învăţat cu toţii la perfecţie în ultimii zece ani. Şi acum, hai acasă. Am dreptul absolut şi consfinţit de a mă instala în locuinţa ta. Am pierdut încartiruirea la cazarmă şi m-am mutat azi după amiază de la Alfons; vreau deci să merg la mine acasă. Iar mîine dimineaţă am să rămîn boiereşte în pat cînd tu te vei duce la fabrica ta, ca să cîştigi pîinea cea de toate zilele pentru familie.

— Nu trebuie să mă duc mîine la fabrică. Sînt învoită pentru două zile.

— Şi-mi spui abia acum?

— Am vrut să-ţi spun mîine dimineaţă.

Graeber clătină din cap:

— Lasă-te de surprize. N-aveam timp de aşa ceva. Trebuie să profităm de fiecare minut ca să ne bucurăm de viaţă. Şi o să începem chiar acum. Avem destulă mîncare pentru mîine dimineaţă? Sau mă mai duc o dată la Alfons?

— Avem berechet.

— Bine. O să savurăm regeşte micul dejun. Dacă vrei, chiar cu marşul Hohenfriedberg. Şi cînd doamna Liser va năvăli peste noi, spumegînd de furie morală, îi vom flutura actul de căsătorie sub botul ei decepţionat de denunţătoare. Uliuliu, ce ochi o să caşte cînd va vedea numele martorului nostru din SS!

Elisabeth zîmbi:

— Poate că nici n-o să facă prea mult tărăboi. Alaltăieri, cînd mi-a dat punga cu zahăr pe care mi-ai lăsat-o, mi-a spus că eşti

un băiat de treabă. Dumnezeu ştie ce-o fi prvocat acest revirîment! Ce crezi c-o fi?

— Habar n-am. Probabil corupţia. Ăsta-i al doilea lucru pe care l-am învăţat la perfecţie în ultimii zece ani.

Capitolul 20

Bombardamentul a început la amiază. Era o zi mohorîtă, care părea să se tîrîie, plină de sevă şi de umezeală. Norii pluteau foarte jos şi flăcările exploziilor ţîşneau pînă la ei, ca şi cum pămîntul le- ar fi avîrlit înapoi, împotriva unui duşman nevăzut, pentru a-l izbi cu propriile lui arme şi a-l dobori în volbura de foc şi de prăpăd.

Era ora pauzei de prînz şi a celei mai intense circulaţii. Graeber fusese îndrumat de un gardian al apărării pasive către cel mai apropiat adăpost. Crezuse că nu era decît o alarmă şi coborîse în adăpost, dar cînd auzi primele explozii, se înghesui printre masele de oameni şi-şi făcu loc pînă în faţă, la intrare. Iar în clipa cînd uşa se mai deschise o dată pentru a lăsa cîţiva întîrziaţi, se repezi afară.

— Înapoi! strigă gardianul. Nimeni n-are voie pe stradă! Numai cei de la apărarea pasivă!

Şi porni în goană spre fabrică. Nu ştia dacă va reuşi să răzbească pînă la Elisabeth, dar ştia că fabricile erau obiectivele principale ale raidurilor aeriene, şi voia măcar să încerce s-o scoată de acolo.

Coti după colţ. În faţa lui, la capătul străzii, o casă se sălta încet de la pămînt. Şi sus, în aer, plesni deodată şi se prefăcu în bucăţi ce se desprinseră unele de altele şi căzură pe iarbă, domol şi fără zgomot. Graeber se lungise în ringolă, cu braţele lipite de urechi. Suflul următoarei explozii îl înhăţă ca o labă uriaşă şi- l zvîrli cîţiva metri înapoi. În jurul lui, pietrele se prăvăliră ca o ploaie. Tot fără zgomot căzură şi ele în vacarmul asurzitor.

Graeber se ridică, cu picioarele împleticite, îşi scutură capul cu violenţă, se trase de urechi şi sse izbi cu palmele pe frunte, ca să se dezmeticească. Dintr-o clipă într-alta, strada din faţa lui se

transformă într-un vifor de flăcări. Nu mai putea înainta, aşa că se întoarse.

Spre el năvăleau oameni, cu gurile căscate, cu ochii holbaţi de groază. Răcneau, dar Graeber nu-i putea auzi. În urma lor veneau şontîcîind un om cu un picior de lemn, purtînd în braţe o pendulă cu cuc, ale cărei greutăţi se tîrau după el. La colţul unei case stătea o fetiţă de vreo cinci ani. Strîngea la piept, din toate puterile, un sugaci. Graeber se opri.

— Fugi în adăpost! îi strigă el. Unde-ţi sînt părinţii? De ce te-au lăsat aici?

Fetiţa nu se uită la el. Ţinea capul plecat şi se lipea de zid. Graeber zări deodată un gardian de la apărarea pasivă care-i striga ceva neauzit. Graeber îi strigă la rîndu-i ceva, dar nu desluşi nici propriul glas. Gardianul continuă să strige neauzit, făcîndu-i tot felul de semne. Graeber îi dădu a înţelege să nu se mai ocupe de el şi-i arătă pe cei doi copii. Era o pantomimă de fantome. Cu o mînă, gardianul încercă să-l ţintuiască pe loc, iar cu cealaltă o întinse către copii. Graeber se smulse din strînsoare. În groaznicul tumult i se păru o clipă că nu mai are greutate şi că poate face salturi uriaşe, şi, îndată după aceea, că este din plumb moale şi că nişte ciocane gigantice îl turtesc, făcîndu-l una cu pămîntul.

Un şifonier cu uşile deschise vîsli deasupra lui ca o pasăre greoaie, preistorică. O trîmbă turbată de vînt îl prinse dintr-o dată şi-l învîrteji în jurul lui însuşi, flăcări ţîşniră din pămînt, un fulger galben, orbitor, stinse lumina cerului. arse pînă la albul cel mai intens şi se prăvăli apoi ca dintr-o rupere de nori. Graeber trăgea foc pe nări; plămînii îi erau ca pîrjoliţi. Se nărui, îşi cuprinsse capul cu braţele, îşi opri răsuflarea pînă ce avu senzaţia că-i plesneşte ţeasta, şi privi în sus.

Printre lacrimi şi usturimi începu să-i joace încet pe dinaintea ochilor o imagine care se lăţi şi rămase apoi fixă: un perete pistruiat, ciopîrţit, împins spre o scară, iar pe scară, înfipt într-un ţăruş al treptelor sfărîmate, trupul fetiţei de cinci ani, cu fustiţă ecosez săltau în sus, cu picioarele răscrăcărate şi dezgolite, cu braţele întinse ca ale unei răstignite, cu pieptul străpuns de o bară de fier, al cărei capăt ieşea prin spinare — iar alături, puţin într-o parte, ca şi cum ar fi avut mai multe articulaţii decît în viaţă, gardianul de la apărarea pasivă, fără cap, moleşit şi nesîngerînd decît foarte puţin, ghemuit, cu picioarele peste umeri, ca un om-şarpe mort. Sugaciul nu se vedea nicăieri. Fusese aruncat

probabil în altă parte de vijelia care începu acum din nou, fierbinte, şi învăpăiată, trăgînd după sine, ca într-o bulboană, focul ce venea din urmă.

Graeber auzi pe cineva lîngă el strigînd: „Porcilor! Porcilor! Spurcaţilor!"

Şi se uită la cer, şi privi în jur, şi-şi dădu seama că el era acela care strigase.

Sări în sus şi goni mai departe. N-ar fi putut să spună cum a ajuns în piaţa din faţa fabricii. Fabrica părea neatinsă; numai la dreapta ei se căsca o pîlnie nouă de bombă. Clădirile scunde, cenuşii, nu fuseseră lovite nicăieri. Gardianul de apărare pasivă de la fabrică îl opri:

— Nevastă-mea e aici! strigă Graeber. Lăsaţi-mă să intru!

— Nu e voie! Adăpostul cel mai apropiat e peste drum. Acolo unde se isprăveşte piaţa.

— Ei, drăcia dracului! Dar cîte mai sînt interzise în ţara asta? Dă-te la o parte, că de nu...

Gardianul arătă spre fundul curţii. Acolo se afla o cazemată, scundă de beton armat.

— Mitraliere, zise gardianul. Şi o gardă. Soldăţoi căcăcioşi ca şi tine. Intră dacă-ţi dă mîna, găgăuţă!

Graeber n-avu nevoie de alte lămuriri; mitraliera domina curtea.

— O gardă? se dezlăţui el înfuriat. Pentru ce? Nu m-aş mira să vă văd punînd o gardă ca să vă păzească excrementele! Da' ce-aveţi acolo? Criminali? Sau ce-i de păzit la sărăciile voastre de mantăi?

— Mai mult decît îţi închipui! i-o întoarse celălalt cu dispreţ. Aici nu facem numai mantale militare. Şi n-avem numai muieri. La fabrica de muniţii lucrează cîteva sute de prizonieri din lagărul de concentrare. Acum ai priceput, nătăfleaţă de tranşee?

— Acum am priceput. Cum sînt adăposturile voastre?

— Ce-am eu cu adăposturile? Eu trebuie să stau afară. Şi ce se întîmplă cu nevastă-mea în oraş?

— Sînt sigure pivniţele?

— Te cred! E doar nevoie de toţi oamenii în fabrică. Şi acum, întinde-o! Nimeni n-are voie să stea pe stradă. Aştia au mirosit ceva. Se tem de sabotaje şi nu ştiu de glumă.

Exploziile grele slăbiseră între timp. Vijelia antiaeriană continua însă. Graeber o luă la goană înapoi, înconjurînd marginea

pieţei. Dar nu se duse la adăpost; se ghemui în pîlnia de bombă de la capătul pieţei. Duhoarea dinăuntru îi tăie răsuflarea. Ieşi din nou şi se lipi de buza craterului; acolo rămase nemişcat, cu ochii pironiţi asupra fabricii. „Altfel e războiul de aici",gîdi el. Pe front fiecare trebuie să se îngrijească numai de sine şi foarte rar se întîmplă ca vreunul să aibe un frate în aceeaşi companie; aici însă fiecare avea o familie întreagă, şi cînd se trăgea, se trăgea nu numai în tine; se trăgea în fiecare — pentru fiecare. Era un război îndoit, întrei, înzecit.

Graeber îşi aminti de cadravul fetiţei de cinci ani şi apoi de toate celelalte, de nenumăratele cadrave pe care le văzuse cu ochii lui, şi se gîndi la părinţii săi, şi la Elisabeth — şi ca un spasm îl străpunse ura împotriva acelora care stîrniseră toate acestea, şi ura lui nu se oprea la hotarele ţării sale şi n-avea nimic a face cu chibzuiala şi dreptatea.

Începu să plouă. Picăturile cădeau ca un şirag argintiu de lacrimi prin văzduhul siluit şi încărcat cu duhori. Scăpăreau în aer şi înnegreau pămîntul.

Apoi veni următorul val de bombardiere.

Era ca şi cum cineva i-ar fi sfîşiat pieptul. Vuietul se preschimbă brusc într-un muget metalic, apoi o parte a fabricii se înălţă în văzduh, profilîndu-se viu pe evantaiul luminii orbitoare, şi se făcu ţăndări, întocmai ca o jucărie pe care un uriaş de sub ţintă la pămînt ar fi zvîrlit-o în sus.

Graeber se uită ţintă la fereastra care plesni în faţa lui, într-o explozie de alb, galben şi verde. Apoi se năpusti din nou la poarta fabricii.

— Ce mai vrei? se răsti gardianul de la apărarea pasivă. Nu vezi că ne-au lovit în plin?

— Ba da. Dar unde? În care parte? La secţia mantale?

— La care mantale deşteptule? Secţia mantale e mai în fund.

— Sigur? Nevastă-mea...

— Da' mai du-te în aia mă-ti cu nevastă-ta! Alea de la mantale sînt în adăpost! Avem aici în faţă o mulţime de morţi şi răniţi. Hai, lasă-mă în pace!

— De unde morţi şi răniţi, dacă toţi sînt în adăpost?

— Nu de ei e vorba, omul lui Dumnezeu! E vorba de ăi din lagăr. Ăia nu-s în adăpost, poţi să-ţi închipui. Sau crezi cumva că s-au construit adăposturi speciale pentru ei?

— Nu, răspunse Graeber. Asta nu cred.

— Păi vezi? În sfîrşit, ţi-au venit minţile la cap! Şi acum slăbeşte-mă! Tu, ca deşcă veche, ar trebui să fii mai puţin nervos. Afară de asta, pentru moment s-a isprăvit. Poate chiar de tot.

Graeber privi la cer. Numai antiaeriana mai lătra.

— Uite ce-i, camarade, zise el. Nu vreau decît un singur lucru. Vreau să ştiu dacă secţia mantalĕ n-a fost lovită. Lasă- mă să intru sau informează-te tu. Ce naiba, tu eşti căsătorit?

— Cum să nu. Ţi-am mai spus. Şi crezi că nu mă perpelesc şi eu din pricina nevesti-mi?

— Atunci informează-te. Dacă faci asta pentru mine, să ştii că nevastă-ta n-a păţit nimic!

Gardianul de la apărarea pasivă se uită lung la Graeber şi dădu din cap:

— Ai o păsărică, mă? Sau eşti Dumnezeu în persoană?

Se duse în ghereta lui şi se întoarse.

— Am telefonat. Secţia mantale e neatinsă. Numai ăi din lagărul de concentrare s-au ales cu o bombă în plin. Şi acum şterge-o, băiete! De cînd eşti însurat?

— De cinci zile.

Gardianul de la apărarea pasivă începu să rînjească:

— De ce n-ai spus de la început, bă? Asta-i altă mîncare de peşte!

Graeber plecă de la fabrică. „Am dorit ceva să mă susţină, gîndi el; n-am ştiut însă că am să devin de două ori mai vulnerabil după asta".

Se terminase. Oraşul mirosea a ars şi a moarte, şi flăcări verzi se înălţau în zeci da locuri. Se vedeau roşii, şi verzi, galbene, şi albe; unele nu erau decît o pălălaie şerpuitoare ce se tîra peste ruine năruite, iar altele ţîşneau tăcute din acoperişuri şi se înălţau la cer; unele unduiau aproape drăgăstos de-a lungul faţadelor rămase în picioare, lipindu-se de ele pline de sfială, dezmierdîndu-le cu gingăşie, iar altele zvîrcneau cu furie din golurile ferestrelor. Se vedeau morţi în flăcări, şi se vedeau răniţi înflăcări care se năpusteau din case, şi ţipau, şi se învîrteau nebuneşte în jurul lor înşişi pînă cînd se prăvăleau, şi se tîrau, şi gîfîiau răguşit, iar apoi zvîrcneau doar, şi horcăiau, şi duhneau a carne friptă.

— Făclii! spuse cineva de lîngă Graeber. Nu pot fi salvaţi. Ard de vii. I-a stropit zeama spurcată din bombele incendiare şi arde totul dintr-înşii, piele, carne, oase!

— Ar trebui cîte un extintor pentru fiecare şi nici nu ştiu dacă ar fi de vreun folos. Păcătoşenia asta nimiceşte totul. Şi apoi, ţipetele nenorociţilor!

— Ar trebui împuşcaţi pe loc, dacă nu-i chip să fie salvaţi.

— Ia pofteşte de împuşcă pe vreaunul, că te spînzură ca ucigaş! Dar poţi măcar să-i nimereşti cînd se rotesc ca nebunii? Tocmai asta-i nenorocirea: gonesc de parc-ar fi turbaţi. Gonesc, şi în goană stîrnesc vînt, şi vîntul aţiţă focul, şi cît ai clipi, omul e o pălălaie din cap pînă-n picioare.

Graeber se uită la omul care vorbise. Avea orbite adînci sub cască şi o gură din care lipseau mulţi dinţi.

— Crezi că ar fi mai bine. Să stea pe loc, sau să încerce să înăbuşe flăcările cu pături, sau aşa ceva. Dar cine are pături la-ndemînă atunci? Sau cine se gîndeşte la aşa ceva ? Şi poate să stea nemişcat cînd e în flăcări?

— Nimeni. Dar tu ce eşti? De la apărarea pasivă?

— Aiurea! Sînt din brigada culegătorilor de cadavre. Şi de răniţi, fireşte dacă găsim. Uite şi camionul nostru.

Printre dărîmături Graeber văzu apropiindu-se un camion tras de un cal alb.

— Opreşte, Gustav! strigă omul cu care vorbise Graeber. De-aici încolo nu mai poţi merge. Îl cărăm noi pînă la camion. Ai tărgi?

—Două.

Graeber se luă după omul care aduna cadavrele. Îndărătul unui zid se aflau morţii. „Ca un abator", îşi zise. Dar nu, nu era ca un abator; un abator e mai organizat, vitele se taie, se sîngerează şi se curăţă de măruntaie. Aici trupurile erau ferfeniţite, strivite, sfîşiate, pîrlite şi fripte. Zdrenţe de veşminte atîrnau încă pe ele; mîneca unui sveter de lînă, o fustă cu picouri, un singur crac de catifea cafenie, un sutien din care atîrnau doi sîni negri, plini de sînge. Într-o parte se afla o îngrămădire de copii morţi, de-a valma. Fuseseră găsiţi într-o pivniţă nu destul de consolidată. Mîini, picioare desperecheate, capete turtite cu cîteva fire de păr pe ele, coapse răsucite, sub ele un ghiozdan de şcoală, un coş cu o pisică moartă, un băiat palid, smîntiniu ca un albinos, mort, culcat pe jos fără nici o rană vizibilă, ca şi cînd ar fi fost în nesimţire şi ar fi aştepta doar să fie readus la viaţă, iar în faţa lui un cadavru carbonizat, afară de un picior rămas roşu şi plin de băşici. nu se mai putea şti dască e bărbat sau femeie; sexul şi

pieptul erau arse. Un inel de aur scînteia pe un deget negru, chircit.

— Ochii! exclamă cineva. Ce grozăvie că şi ochii ard!

Cadravele fură încărcate în camoin.

— Linda! scînci o femeie, păşind în urma tărgilor. Linda! Linda!

Soarele răzbi dintre nori. Străzile spălate de ploaie luceau. Copacii rămaşi în picioare aveau scînteieri umede, de un verde deschis. Lumina, după aversă era proaspătă şi vie.

— Asta nu se va ierta niciodată! spuse cineva în spatele lui Graebere.

Se întoarse să vadă cine vorbise. O femeie cu o pălărioară roşie, cochetă, se uita lung la copii.

— Niciodată! repetă ea. Niciodată! Nici pe pămînt nici pe lumea cealaltă!

O patrulă se apropie.

— Circulaţi! Nu staţi pe loc! Împrăştiaţi-vă! Repede, repede!

Graeber porni mai departe. „Ce nu se va ierta?" se întrebă el. După războiul ăsta , îngrozitor de multe lucruri vor fi de iertat şi nu vor putea fi iertate. O singură viaţă de om n-ar ajunge pentru asta.

Graeber văzuse mulţi copii morţi — peste tot văzuse, în Franţa, în Olanda, în Polonia, în Africa, în Rusia, şi toţi aveau mame care i-au plîns, nu numai copiii germani. Dar pentru ce-şi spunea asta? Cu un ceas mai înainte nu strigase oare chiar el: „Porcilor! Porcilor"! uitîndu-se la cerul spuzit de avioane?

Casa Elisabethei nu fusese lovită, însă o bombă incendiară căzuse mai încolo, pe a treia casă; vîntul dusese flăcările către celelalte două, şi acum ardeau accoperişurile tuturor celor trei imobile.

Portarul era pe stradă.

— De ce nu stinge nimeni focul? întrebă Graeber.

Portarul făcu un gest larg, care îmbrăţişa întregul oraş.

— De ce? întrebă şi el. De ce nu-l stinge nimeni?

— E lipsă de apă?

— Apă ar fi. Dar nu-i presiune. Din ţevi picură doar. Şi nici nu ne putem apropia de foc. Acoperişul se poate năruí dintr-un moment într-altul.

Strada era plină de scaune, cufere, tablouri şi boccele de haine; O pisică era într-o colivie de păsări. De la ferestrele etajului de jos, oameni cu feţe iritate, asudate, aruncau în stradă perne şi lucruri împachetate în cuverturi. Alţii alergau pe scări în sus şi în jos.

— Crezi că o să ardă pînă la temelie? întrebă Graeber pe portar.

— Probabil, dacă pompierii n-au să vină la timp. Noroc că e vînt. La etajul de sus am deschis toate robinetele de apă şi am îndepărtat tot ce era inflamabil. Mai mult nu se poate face. Dar ia spuneţi: unde-s ţigările pe care mi le-aţi promis? Mi-ar prinde bine acum.

— Mîine, răspunse Graeber. Mîine sigur.

Îşi aruncă ochii spre locuinţa Elisabethei. Încă nu era în pericol imediat. Între ea şi acoperişul în flăcări se aflau două etaje. La fereastra de lîngă camera Elisabethei, o zări pe doamna Lieser agitîndu-se de colo pînă colo. Strîngea un balot alb, în care se aflau probabil aşternuturi.

— Am să împachetez şi eu, zise Graeber. Aşa ceva nu strică niciodată.

— Niciodată, încuviinţă portarul.

Pe scară, un domn cu ochelari îl izbi cu un cufăr greu, drept în fluierul piciorului.

— Vă rog să mă iertaţi! rosti el politicos şi goni mai departe.

Uşa locuinţei era deschisă. În coridor se aflau nenumărate pachete. Cu gura încleştată şi cu lacrimi în ochi, doamna Lieser trecu vijelios pe lîngă Graeber. El intră în camera Elisabethei şi încuie uşa.

Se aşeză pe fotoliul de lîngă fereastră şi se uită împrejur. Încăperea era învăluită, ca niciodată, într-o pace ciudată, desăvîrşită. Graeber rămase cîtva timp nemişcat, fără să se gîndească la nimic. Apoi căută valize. Găsi două sub pat şi chibzui ce să pună în ele.

Începu cu rochiile Elisabethei. Scoase din garderob pe acelea care i se păreau mai practice. Apoi trase sertarele comodei şi luă dinăuntru lenjerie şi ciorapi. Un pachet mic de scrisori îşi găsi loc între pantofi.

Pe stradă se auziră strigăte şi zgomote. Se uită pe fereastră. Nu erau pompierii; larma o făceau oamenii care scoteau lucruri din casă. Graeber văzu o femeie într-o blană de vizon şezînd pe

un fotoliu de pluş roşu în faţa casei distruse de peste drum şi strîngînd o valijoară la piept. „Probabil giuvaericalele ei", îşi zise el şi începu să caute prin sertare bijuteriile Elisabethei. Găsi cîteva, printre care o brăţară subţire de aur şi o broşă veche cu ametist. Luă şi rochia aurie. O senzaţie de îndepărtată intimitate îl înfioră la atingerea lucrurilor Elisabethei — tandreţa şi o vagă pudoare că face ceva nepermis.

Puse o fotografie a tatălui Elisabethei peste lucrurile din al doilea geamantan şi-l închise şi pe acesta. Apoi se aşeză iarăşi în fotoliu şi-şi roti ochii împrejur. Îl împresură din nou strania pace din cameră.

După cîteva minute îi veni în minte că ar trebui să ia aşternutul. Făcu un sul din plăpumi, perne şi cearşafuri şi înnodă balotul cum văzuse că îl legase doamna Lieser pe al ei. Cînd puse balotul jos, zări îndărătul patului raniţa. Ar fi uitat-o. Trăgînd-o afară, casca de oţel clămpăni pe pachet, ca şi cînd cineva ar fi ciocănit de jos cu putere. Se uită îndelung la ea. Apoi o împinse cu piciorul lîngă lucrurile de lîngă uşă şi duse totul jos.

Casele se mistuiau încet. Pompierii nu veniseră; cele cîteva imobile particulare prezentau prea puţin interes. În primul rînd trebuiau stinse incendiile din fabrici. Şi, afară de asta, un sfert din oraş era în flăcări.

Locatarii din casele sinistrate salvaseră cît putuseră din lucrurile lor. Şi acum, nu ştiau unde să le ducă. Nu existau mijloace de transport şi nici locuri de cazare. La oarecare depărtare de casele în flăcări, strada era barată. Alături, de ambele părţi, oamenii îşi stivuiseră lucrurile.

Graeber văzu fotolii de pluş, o canapea de piele, scaune, aşternuturi şi un leagăn de copil. O familie adusese o masă de bucătărie cu patru scaune şi şedea acum în jurul ei. O altă familie formase un colţ şi-l apăra cu îndîrjire împotriva acelora care voiau să-l străpungă — de parcă i-ar fi aparţinut numai ei. Portarul se întinsese pe o canapea cu desene turceşti şi dormea. Rezemat de un zid se afla marele portret al lui Hitler. proprietatea doamnei Lieser. Ea însăşi şedea pe balotul cu aşternuturi şi-şi ţinea fetiţa în poală.

Graeber adusese din camera Elisabethei un fotoliu Biedermeier şi se aşezase pe el, cu geamantanele, raniţa şi celelalte lucruri alături. Încercase mai înainte să le adăpostească într-una

din casele nevătămate. Însă la două apartamente n-a răspuns nimeni la sonerie, cu toate că văzuse capete la fereastră. În alte cîteva n-a fost lăsat să intre, pe motiv că nu mai aveau nici un locşor liber. La ultima locuinţă, o femeie s-a răstit la el:

— Ei, nu zău, ştiu că ţi-ar conveni! Şi după aceea să rămîi definitiv în casa mea?

Aşa că s-a lăsat păgubaş. Cînd s-a întors la lucrurile lui, a constatat că un pachet în care pusese pîine şi alte provizii, îi fusese furat. Mai tîrziu a văzut familia care-şi salvase masa de bucătărie înfulecînd pe ascuns. Oamenii se îndopau cu feţele întoarse, băgînd din cînd în cînd cîte un dumicat în gură, dar ceea ce mîncau putea să fie şi din proviziile lor, şi dacă se fereau, o făceau poate numai ca să nu împartă cu nimeni.

Pe neaşteptate o zări pe Elisabeth. Reuşise să străbată barajul şi sta acum în spaţiul rămas liber, iluminată de limbile de foc.

— Aici, Elisabeth! strigă Graeber, sărind de pe fotoliu. Elisabeth se suci. Nu-l văzu de îndată. Stătea ca o pată neagră în faţa focului şi numai părul îi lucea.

— Aici! strigă Graeber din nou, vînturîndu-şi braţele.

Elisabeth veni fuga la el:

— Bine că te văd! Slavă Domnului!

Graeber o strînse la piept:

— N-am putut veni să te iau de la fabrică. A trebuit să păzesc lucrurile.

— Am crezut că ţi s-a întîmplat ceva.

— De ce să mi se întîmple?

Elisabeth, la pieptul lui, abia îşi trăgea sufletul.

— Ei, comèdie! făcu el surprins. L-a asta nu m-am gîndit pînă acum. Eram îngrijorat numai din pricina ta.

Elisabeth îşi înălţă privirea:

— Ce s-a întîmplat aici?

— Casa a luat foc de la acoperiş.

— Şi tu ce faci? Am fost tare îngrijorată din pricina ta.

— Şi eu m-am temut pentru tine. Stai jos. Odihneşte-te.

Elisabeth continua să gîfîie. Graeber văzu lîngă bordură o găleată cu apă şi o ceaşcă. Se duse acolo, umplu ceaşca şi i-o aduse Elisabethei.

— Hai , bea o înghiţitură.

— Ei, domnu'! răcni o femeie. Asta-i apa noastră!

— Şi ceaşca noastră! întregi un băieţel de doisprăzece ani cu pistrui pe faţă.

— Bea, spuse Graeber către Elisabeth, apoi, întorcîndu-se către ceilalţi: Dar cu aerul cum stăm? îi întrebă. Tot al dumneavoastră e?

— Dă-le apa şi ceaşca înapoi, zise Elisabeth. Sau şi mai bine: toarnă-le găleata în cap!

Graeber îi lipi ceaşca de buze:

— Nu! Bea! Ai alergat?

— Da. Tot drumul.

Graeber se întoarse la găleată. Femeia care strigase făcea parte din familia aşezată în jurul mesei de bucătărie. Graeber umplu încăo dată ceaşca, o bău toată şi o puse apoi lîngă găleată. Nimeni nu scoase o vorbă; dar după plecarea lui Graeber, băieţelul dădu fuga la găleată, luă ceaşca şi-o puse pe masă.

— Lifte spurcate! se zbîrli portarul la oamenii din jurul mesei.

Se trezise; căscă şi se lungi apoi din nou. Acoperişul primei case se surpă.

— Aici sînt lucrurile pe care le-am împachetat pentru tine, zise Graeber. Sînt aproape toate rochiile tale. Am luat şi fotografia tatălui tău. La fel şi aşternutul. Aş putea să încerc să aduc şi ceva mobile. Nu-i încă prea tîrziu.

— Stai aici. Lasă-le să ardă.

— De ce? Mai e destul timp.

— Lasă-le să ardă. Aşa se va sfîrşi totul. E mai bine.

— Ce se va sfîrşi?

— Trecutul. N-avem ce face cu el. Ne împovărează numai. Chiar şi ce-a fost frumos. Trebuie s-o luăm de la capăt. Totul e faliment. Nu ne mai putem întoarce.

— Ai putea să vinzi mobilele.

— Aici? făcu Elisabeth, rotindu-şi ochii împrejur. Crezi că se poate face o licitaţie pe strada asta? Ia uită-te şi tu. Sînt prea multe mobile şi prea puţine locuinţe. Şi aşa o să rămînă multă vreme.

Începu iar să plouă. Cădeau stropi mari, călduţi. Doamna Lieser deschise o umbrelă. O femeie care-şi salvase noua ei pălărie cu flori şi, pentru a simplifica lucrurile, şi-o pusese de-a dreptul pe cap, o scoase şi şi-o vîrî sub rochie. Portarul se trezi şi strănută. Hitler din tabloul în ulei al doamnei Lieser, cu picăturile de ploaie pe el, părea că plînge. Graeber descătărămă de la raniţă mantaua

şi foaia de cort. Puse mantaua pe umerii Elisabethei şi întinse foaia de cort peste balotul cu aşternuturi.

— Trebuie să vedem unde-o să putem dormi în noaptea asta, zise el.

— Poate că ploaia o să stingă incendiile. Unde-au să doarmă toţi cei de-aici?

— Habar n-am. Se pare că strada asta a fost uitată cu desăvîrşire.

— Am putea dormi şi aici. Cu aşternutul, cu mantaua şi cu foaia de cort.

— Tu ai putea?

— Cred că se poate dormi oriunde, cînd eşti obosit.

— Binding are o vilă şi o cameră disponibilă. Dar acolo n- ai vrea să mergi, nu-i aşa?

Elisabeth scutură din cap.

— Ar mai fi locuinţa lui Pohlmann, urmă Graeber. Are loc de dormit în catacomba lui. L-am întrebat acum cîteva zile. Cantonamentele de urgenţă sînt desigur, toate, ticsite — dacă mai există aşa ceva!

— Să mai aşteptăm puţin. Etajul nostru nu arde încă.

Elisabeth şedea în ploaie, cu mantaua cazonă pe umeri. Nu era deprimată.

— Ar fi straşnic dacă am avea ceva de băut, zise ea. Dar nu apă, fireşte.

— Avem. Cînd am împachetat lucrurile, am dat peste o sticlă cu votcă în dosul cărţilor. Probabil că o uitasem acolo.

Graeber desfăcu balotul. Sticla era în pilotă şi astfel scăpase. Graeber luase şi un pahar.

— Uite şi votca, îi spuse Elisabethei. Dar trebuie s-o bem cu băgare de seamă, să nu observe ceilalţi. Altfel, ne pomenim că ne denunţă doamna Lieser că ne batem joc de suferinţele naţionale.

— Cînd vrei să tăinuieşti ceva, nu trebuie să fii prudent. Asta o ştiu din experienţă.

Elisabeth luă paharul şi bău.

— Grozav! zise după aceea. Tocmai ce-mi trebuia! Acum sîntem aproape ca la un bar în aer liber. Ai şi ţigări?

— Le-am luat pe toate pe care le-am găsit.

— Perfect. Atunci, avem tot ce ne trebuie.

— Nu vrei să mă duc totuşi să aduc cîteva mobile?

— N-au să te mai lase să te urci. Şi nici n-am avea ce face cu ele. Nu le putem căra acolo unde vom dormi în noaptea asta.

— Unul dintre noi le păzeşte şi celălalt caută o cameră.

Elisabeth clătină din cap. Bău ce-i mai rămăsese în pahar. Acoperişul casei se nărui. Zidurile părură să se clatine; apoi se surpară duşumelele etajelor de sus. Locatarii din stradă gemeau. Jerbe de scîntei ţîşniră din ferestre. Flăcările cuprinseră perdelele de jos în sus.

— Etajul nostru e încă intact, zise Graeber.

— Nu pentru multă vreme, ripostă un om în spatele lui.

Graeber se întoarse spre el:

— Şi de ce, mă rog?

— Cu ce drept să-ţi fie dumitale mai bine decît nouă? Am stat la etajul de sus douăzeci şi trei de ani, tinere. Acum arde. De ce să nu ardă şi al dumitale?

Graeber se uită la omul care vorbise: era uscăţiv şi chel.

— Credeam că un lucru de felul acesta e o chestiune de întîmplare, nu de morală, îi răspunse.

— E o chestie de dreptate — dacă ştii ce-nseamnă asta.

— Nu prea ştiu, dar nu e vina mea, rînji Graeber. Duci desigur o viaţă foarte grea, dacă mai eşti în stare să crezi în aşa ceva. Îmi dai voie să-ţi ofer un pahar de votcă? E un leac mai bun decît indignarea.

— Mulţumesc! Păstrează-ţi rachiul. O să ai nevoie de el cînd se va nărui locuinţa dumitale.

Graeber puse sticla la o parte:

— Ne prindem că nu se va nărui?

— Poftim?

— Te-am întrebat dacă vrei să facem prinsoare.

Elisabeth rîse. Omul cu cheile îşi holbă ochii la amîndoi.

— De prinsoare îţi arde, june frivol? Şi dumitale, domnişoară, îţi mai vine să şi rîzi? Ehei, departe am ajuns!

— De ce să nu rîdă? i-o întoarse Graeber. Rîsul e mai bun decît plînsul. Mai ales cînd nici rîsul, nici plînsul nu folosesc la nimic.

— Ar trebui să vă rugaţi!

Zidul de sus se prăbuşi spre interiorul casei. Străpunse podeaua etajului de deasupra locuinţei Elisabethei. Doamna Lieser începu să plîngă spasmodic sub umbrela ei. Familia de la masa de bucătărie fierbea pe o maşină de spirt cafea de malţ. Femeia de pe fotoliu de pluş roşu puse nişte ziare peste spătar şi rezemătoare, ca să le apere de ploaie. Copilul din leagăn ţipă.

— Se duce dracului sălaşul nostru de două săptămîni! zise Graeber.

— Dreptate! exclamă satisfăcut omul cu chelie.

— De ce n-ai vrut să faci prinsoare? Ai fi cîştigat.

— Nu sînt materialist, tinere.

— Atunci, de ce te vaieţi pe chestia locuinţei dumitale?

— A fost căminul meu! Dar asta probabil că dumneata nu poţi să înţelegi.

— Nici nu vreau. Reichul german a făcut prea de timpuriu din mine un călător peste ţări şi mări.

— Pentru asta ar trebui să-i fii recunoscător, zise chelul, trecîndu-şi mîna peste gură şi înghiţind în sec. De altfel, n-aş avea acum nimic împotriva unui păhăruţ de votcă.

— Se poate, dar acum nu mai capeţi. Spune mai bine o rugăciune.

Limbi de foc ţîşniră din camerele doamnei Lieser.

— Arde masa de scris, şopti Elisabeth. Masa de scris a denunţătoarei, cu tot ce-i în ea!

— Să sperăm. Ştii, am avut grijă să torn o sticlă de petrol peste ea. Ei, şi-acum ce facem?

— Căutăm un loc unde să ne adăpostim. Dacă nu găsim, dormim undeva pe stradă.

— Pe stradă sau la iarbă verde.

Graeber se uită la cer.

— Contra ploii am foaia de cort. E drept că nu apără prea mult, dar poate găsim un loc acoperit. Ce facem însă cu fotoliul şi cu cărţile?

— Le lăsăm aici. Dacă mîine le mai găsim, vedem atunci ce-i de făcut.

Graeber îşi puse raniţa şi săltă aşternurul în spinare. Elisabeth luă valizele.

— Dă-mi-le mie, zise el. Sînt deprins să car greutăţi.

Etajele de sus ale celorlalte două case se năruiră bubuind. Bucăţi de lemn în flăcări ţîşniră în toate părţile. Doamna Lieser guiţă strident şi sări în sus; un ciot aprins, zburînd de la distanţă peste strada blocată, o lovise în obraz. Flăcări răbufneau acum şi din odaia Elisabethei. Apoi se prăbuşi tavanul.

— Putem pleca, zise Elisabeth.

— Au fost zile frumoase, spuse el. Cele mai frumoase. Să mergem.

Faţa Elisabethei era rumenită de reflexele focului. Trecură printre fotolii. Cei mai mulţi dintre sinistraţi erau tăcuţi şi resemnaţi. Unul avea un vraf de cărţi lîngă el şi citea. Doi bătrînei şedeau lipiţi unul de altul pe caldarîm. Se acoperiseră cu o pelerină şi te făceau să te gîndeşti la un liliac amărît, cu două capete.

— Ciudat ce uşor te desparţi de lucruri despre care pînă ieri credeai că n-ai să te poţi despărţi niciodată! zise Elisabeth.

Graeber privi încă o dată îndărăt. Băieţelul cu pistrui, cel care se grăbise să ia ceaşca de lîngă găleată, se şi instalase în fotoliul Biedermeier.

— Am furat o servietă a doamnei Lieser pe cînd drăguţa de ea se agita prin casă, zise Graeber. E înţesată cu hîrtii. O s-o zvîrlim undeva în foc. Poate că în felul ăsta scapă cineva de un denunţ.

Elisabeth încuviinţă din cap. Nu mai aruncă nici o privire înapoi.

Graeber bătu de mai multe ori la uşă. Apoi zgîlţîi clanţa. Nu deschise nimeni. Se înapoie la Elisabeth.

— Pohlmann nu-i acasă. Sau nu vrea să deschidă.

— Poate că nu mai stă aici.

— Crezi că s-a mutat? Dar nicăieri nu-i loc. Am constatat-o chiar noi în ultimele trei ore. Doar dacă...

Graeber se duse încă o dată la uşă.

— Nu, Gestapoul n-a fost pe-aici. Dacă ar fi fost, locuinţa ar fi arătat cu totul altfel. Ce facem? Vrei să dormim într-un adăpost antiaerian?

— Nu. N-am putea rămîne undeva în apropiere?

Graeber aruncă o privire cercetătoare în jur. Era noapte şi, pe fundalul roşu, posomorît, al cerului, se detaşau, negre şi colţuroase, ruinele.

— Uite o bucată de tavan, zise el. Dedesubt pămîntul e uscat. Aş putea să atîrn într-o parte foaia de cort şi în celalată mantaua.

Scoase baioneata şi ciocăni cu ea în bucata de planşeu. Nu se surpă. Cotrobăi printre dărîmături şi găsi cîteva bare de fier pe care le înfipse în pămînt. Puse pe ele foaia de cort.

— Asta-i o perdea, zise apoi. Mantaua atîrnată în partea cealaltă transformă totul într-un cort. Eşti de acord?

— Pot să te ajut?

— Nu. Păzeşte lucrurile. E de ajuns.

Graeber curăţă locul de moloz şi pietre. Apoi duse înăuntru valizele şi aşternu patul. Raniţa o puse la căpătîi.

— Acum avem un adăpost, zise el. În ce mă priveşte, am cunoscut şi mai rele. Tu, fireşte, că nu.

— E timpul să mă obişnuiesc şi eu.

Graeber despachetă impermeabilul Elisabethei, o maşină de spirt şi o stică de spirt.

— Pîinea mi-a fost furată, dar în raniţă sînt cîteva cutii de conserva.

— Avem şi ceva pentru fiert? O oală?

— Gamela mea. Apă de ploaie e cîtă vrei. Mai avem şi restul de votcă. Cu apă fiartă îţi trîntesc la repezeală un grog pe cinste. Fereşte de răceli.

— Să bem mai bine votca aşa cum e.

Graeber aprinse maşina de spirt. Flacăra plăpîndă, albăstrie, lumină cortul. Deschiseră o conservă de fasole. O încălziră şi o mîncară cu restul de cîrnat dăruit de martorul lor Klotz.

— Ce zici? întrebă Graeber. Îl mai aşteptăm pe Pohlmann sau ne culcăm?

— Ne culcăm. Pic de somn.

— Trebuie să dormim îmbrăcaţi. Ai să poţi?

— Sînt atît de obosită c-am să pot.

Elisabeth îşi scoase pantofii şi-i puse lîngă raniţă, ca să nu poată fi furaţi. Ciorapii şi-i făcu rotocol şi-i vîrî în buzunar. Graeber o acoperi.

— Cum ţi se pare? întrebă el.

— Ca într-un hotel.

Graeber se culcă lîngă ea.

— Nu-ţi pare rău de casă? o întrebă.

— Nu. M-am obişnuit cu gîndul ăsta de cînd au început atacurile aeriene. Pe atunci, ce-i drept, simţeam încă o anumită tristeţe. Dar zilele care s-au scurs le-am considerat drept un dar al providenţei.

— Aşa e. Dar putem oare trăi atît de senin cum gîndim?

— Asta nu ştiu, murmură ea, rezemată de umărul lui. Poate că da — cînd nu mai avem nici o speranţă... Dar toate sînt acum atît de deosebite.

Adormi şi începu să răsufle rar şi lin. Graeber mai rămase cîtva timp treaz. Îi trecu prin minte că atunci cînd, pe front, se vorbea uneori de dorinţe irealizabile, poate că una dintre ele era şi aceasta: un adăpost, un pat, o femeie şi o noapte liniştită.

Capitolul 21

Graeber se trezi. Auzise paşi scîrţiind cu băgare de seamă pe moloz. Se strecură binişor de sub plapumă. Elisabeth tresări un moment, dar continuă să doarmă mai departe. Graeber îşi aruncă ochii dincolo de foai de cort. Putea fi Pohlmann care se întorcea acasă, dar puteau fi şi hoţi, şi putea fi Gestapoul care cam pe la orele astea îşi făceau descinderile. Dacă erau într-adevăr cei de la Gestapo, trebuia să încerce să-l avertizeze pe Pohlmann, ca să nu se mai întoarcă acasă.

Văzu în faţa lui două mogîldeţe păşind în beznă. Cît putu de încet, se luă după ele. Era desculţ. Totuşi, după cîţiva metri, se izbi de un rest de zid fără reazem, care se năruí imediat. Graeber se tupilă. Una din mogîldeţe se întoarse.

— Cine-i? întrebă.

Era Pohlmann.

Graeber se săltă în picioare:

— Eu, domnule Pohlmann. Ernst Graeber.

— Graeber? Dar ce s-a întîmplat?

— Nimic. Casa noastră a fost distrusă de bombardament şi n-am avut unde să ne ducem. M-am gîndit că poate aveţi dumneavoastră loc să ne găzduiţi o noapte ori două.

— Pe dumneata şi pe mai cine?

— Soţia mea. M-am căsătorit acum cîteva zile.

— Cum să nu, cum să nu!

Pohlmann se apropie. Faţa îi răsărea foarte palidă din întuneric:

— M-ai văzut venind?

Graeber şovăi un moment.

— Da, răspunse apoi.

N-avea nici un rost să manifeste o inutilă prudenţă — nici de dragul Elisabethei, şi nici faţă de cetăţeanul care se afla cum undeva printre ruine şi nu dădea nici un semn de viaţă.

— Da, repetă Graeberg. Şi puteţi avea încredere în mine.

Pohlmann îşi trecu de mai multe ori palma peste frunte:

— Nici vorbă; sînt sigur de asta.

Părea totuşi încă nedecis.

— Ai văzut că n-am venit singur, nu-i aşa?

— Da.

Pohlmann vorbi cu hotărîre:

— Bine, poţi veni. Ca să dormiţi — aşa ai spus parcă. Nu-i prea mult loc la mine. Dar — în primul rînd să plecăm de aici.

Dădură colţul.

— E-n regulă, spuse Pohlmann cuiva din întuneric.

Un om se desprinse dintre ruine. Pohlmnn descuie uşa şi pofti pe Graeber înăuntru şi pe necunoscut în casă. Apoi încuie uşa pe dinăuntru.

— Unde-i soţia dumitale? îl întrebă pe Graeber.

— Afară. Doarme. Ne-am adus aşternut şi am înjghebat un fel de cort.

Pohlmann rămase în întuneric:

— Trebuie să-ţi spun ceva. S-ar putea ca locuinţa mea să fie periculoasă pentru dumneata, dacă vei fi găsit aici.

— Ştiu.

Pohlmann tuşi uşor:

— E periculoasă din pricina mea. Sînt sub observaţie.

— La asta m-am gîndit şi eu.

— Te-ai gîndit în acelaşi timp şi la soţia dumitale?

— Da, răspunse Graeber după o clipă.

Necunoscutul rămăsese în spatele lui, mut ca o stană. Acum i se auzi răsuflarea. Pohlmann o luă înainte şi, după ce încuie şi uşa odăii şi trase perdelele, aprinse o lampă foarte mică.

— Nu-i nevoie să dăm în vileag nume, zise el. E mai binc să nu le cunoaştem, pentru că aşa nici nu le putem divulga. Ernst şi Josef e de ajuns pentru moment.

Pohlmann arăta foarte obosit. Josef era un bărbat de vreo patruzeci de ani, cu o faţă uscăţivă de evreu. Părea foarte calm şi-i zîmbi lui Graeber. Apoi îşi scutură molozul de pe haine.

— Nu mai sînt în siguraţnă în casa asta, zice Pohlmann aşezîndu-se. Totuşi, Josef trebuie să rămînă azi aici. Casa în care a stat ieri nu mai există. În cursul zilei de azi trebuie să facem rost de altceva. Nu mai e nici o singuranţă aici, Josef. Numai din cauza asta.

— Ştiu, răspunse Josef.

Avea glasul mai gros decît te aşteptai.

— Şi dumneata, Ernst? întrebă Pohlmann. După cum ştii, sînt pe lista neagră, şi tot atît de bine ştii şi ce înseamnă să fii găsit noaptea, la ora asta, în casa cuiva care e luat la ochi şi împreună cu cineva care e căutat.

— Da, ştiu.

— E de presupus că în noaptea asta nu se va întîmpla nimic. E prea mare harababură în oraş. Dar cine poate şti? Vrei să rişti?

Graeber nu răspunse. Pohlmann şi Josef schimbară o privire.

— Eu unul, vorbi Graeber după o clipă, nu risc nimic. Peste cîteva zile trebuie să mă întorc pe front. Cu soţia mea, însă, e altceva. Ea rămîne în oraş. La asta nu mă gîndisem.

— Ceea ce ţi-am spus, nu ţi-am spus ca să te alung.

— Ştiu, ştiu.

— Aveţi afară, întrebă Josef, posibilitatea de a dormi?

— Da. Sîntem feriţi de ploaie.

— Atunci, rămîneţi acolo. În felul ăsta n-aveţi nimic a face cu noi. Mîine, cît mai devreme, aduceţi-vă lucrurile aici. Cred că asta vă e grija principală, nu? Dar tot atît de bine le puteţi depune şi la biserica Sfînta Ecaterina. Paracliserul de acolo nu se va opune. E un om de treabă. Biserica e parţial distrusă, însă galeriile subterane sînt intacte. Duceţi-vă lucrurile acolo. În felul ăsta, Sînteţi liberi în cursul zilei să vă căutaţi un adăpost.

— Cred că Josef are dreptate, Ernst, zise Pohlmann. El se pricepe la asemenea lucruri mai bine decît noi.

Graeber simţi subit un val de afecţiune pentru bătrînul acesta vlăguit care-i spunea pe numele mic, întocmai ca în urmă cu mulţi ani.

— Sînt de aceeaşi părere, glăsui el. Îmi pare rău că v-am speriat.

— Vino mîine dimineaţă înapoi dacă o să ai nevoie de ceva. Bate de două ori rar şi de două ori repede. Nu trebuie să baţi tare; te aud şi aşa.

— Bine. Mulţumesc.

Graeber se întoarse la cortul improvizat. Elisabeth dormea încă. Se trezi numai pe jumătate cînd Graeber se întinse lîngă ea, dar adormi imediat.

Se dezmeticiră la şase. Pe stradă trecea o căruţă hurducăind. Elisabeth se întinse.

— Am dormit minunat, zise ea. Unde sîntem?

— În piaţa Jahn.

— Bun. Şi unde dormim la noapte?

— Asta vom vedea în cursul zilei.

Elisabeth se lungi din nou. O dîră răcoroasă de lumină matinală se strecură între foaia de cort şi manta. Păsările ciripeau. Elisabeth dădu mantaua la o parte. Afară se boltea, limpede şi strălucitor, cerul dimineţii.

— Viaţă de boem! exclamă ea. Fireşte, dacă privim lucrurile din punctul ăsta de vedere. Plină de aventuri.

— Da, răspunse Graeber. Aşa şi trebuie să le privim. În cursul nopţii am reuşit să-l văd pe Pohlmann. Mi-a spus că-l putem trezi dacă avem nevoie de ceva.

— Nu ne trebuie nimic. Mai avem cafea? Cred că aici putem să gătim. Ori nu?

— E desigur interzis, ca tot ce-i rezonabil. Dar ce importanţă are? Noi sîntem boemi.

Elisabeth începu să se pieptene.

— În spatele casei e apă curată de ploaie într-un lighenuţ, zise Graeber. Tocmai cît trebuie ca să te speli puţin.

Elisabeth îşi puse jacheta.

— Am să mă duc acolo. E ca la ţară. Apă de la pompă. Romantic — se spunea pe vremuri, nu?

Graeber rîse:

— Eu spun şi acum tot aşa — în comparaţie cu noroaiele din Rusia. Toate lucrurile sînt în funcţie de obiectul cu care le compari.

Strînse aşternutul şi-l făcu balot. Apoi aprinse maşina de spirt şi puse pe ea gamela cu apă. Deodată îi trecu prin minte că uitase să caute în camera Elisabethei cartela ei de alimente. Chiar în clipa aceea ea se întoarse de la spălat. Avea faţa proaspătă şi plină de tinereţe.

— Ai cartela la tine? o întrebă Graeber.

— Nu. Era în masa de scris de la fereastră. În sertarul mic.

— Ei, fir-ar a dracului de treabă! Am uitat s-o iau. De ce naiba nu m-oi fi gîndit la ea? Am avut doar destul timp.

— Te-ai gîndit la o mulţime de alte lucruri, mai importante decît asta. De pildă, la rochia mea aurie. Simplu ca bună ziua: o să cerem azi altă cartelă. Se întîmplă foarte des să ardă.

— Dar pînă o capeţi îţi ies peri albi! Pe un funcţionar german, nici sfîrşitul lumii nu-l zgîlţîie din tabieturile lui.

— Elisabeth pufni în rîs.

— Am să mă învoiesc de la fabrică pentru un ceas şi-am să mă duc s-o iau. Portarul îmi poate da o adeverinţă că locuinţa mea a fost distrusă de bombardament.

— Vrei să te duci azi la fabrică? o întrebă Graeber.

— Trebuie. A rămîne fără locuinţă după un bombardament nu mai e azi caz de forţă majoră.

— Aş fi în stare să dau foc acestei afurisite de fabrici!

— Şi eu. Dar atunci ne-ar trimite în altă parte, unde ar fi şi mai prost. N-aş vrea să lucrez la muniţii.

— Ce te opreşte să chiuleşti? Cine poate şti ce-ai păţit ieri?

— Ar trebui să dovedesc. Avem medici şi poliţişti în fabrică. Dacă se descoperă că ai minţit, curg sancţiunile: muncă sporită, anularea concediului — şi dacă nici astea nu dau rezultat, un curs de reeducare socială într-un lagăr de concentrare. Cine se întoarce de acolo, nu mai lipseşte niciodată de la serviciu!

Elisabeth luă apa clocotită şi o turnă peste surogatul de cafea pudră, în capacul gamelei.

— Nu uita că abia am avut o permisie de trei zile, zise ea. Nu pot cere prea mult.

Graeber ştia că Elisabeth o făcea numai de dragul tatălui ei. Spera că în felul acesta îi poate fi de ajutor. Era laţul care atîrna de gîtul fiecăruia.

— Păcătoşii! scrîşni el. Ce-au reuşit să facă din noi!

— Bea-ţi cafeaua şi nu te enerva. Nu mai avem timp pentru aşa ceva.

— Tocmai asta-i buba, Elisabeth!

Ea încuviinţă din cap:

— Ştiu. Avem atît de puţin timp şi sîntem totuşi atît de puţin împreună. Permisia ta e pe sfîrşite şi cea mai mare parte din ea s-a dus cu aşteptări şi para-aşteptări. Ar trebui să am mai mult curaj şi să lipsesc de la fabrică aceste cîteva zile cît mai eşti aici.

— Ai destul curaj. Şi tot e mai bine să aştepţi decît să n- ai ce să aştepţi.

Elisabeth îl sărută.

— Ai învăţat repede să găseşti cuvintele potrivite, zise ea. Acum trebuie să plec. Unde ne întîlnim deseară?

— Aşa e, unde! Aici nu mai avem ce căuta. Trebuie s-o luăm de la capăt. Vin să te iau de la fabrică.

— Şi dacă intervine ceva? Un bombardament sau blocarea unor străzi?

Graeber reflectă un moment:

— Strîng lucrurile după plecarea ta şi mă duc cu ele la biserica Sfînta Ecaterina. Să stabilim acolo al doilea punct de întîlnire.

— E deschisă şi noaptea?

— Noaptea? De ce? Nu vii noaptea de la fabrică.

— Poţi să ştii? Odată a trebuit să stăm şase ceasuri în adăpost. Cel mai bun lucru ar fi dacă am avea pe cineva, la care să putem lăsa o veste în caz de nevoie. Punctele de întîlnire nu mai sînt azi sigure.

— Vrei să spui: dacă vreunuia dintre noi ar fi să i se întîmple ceva?

— Exact.

Graeber dădu din cap. Avusese prilejul să constate cît de uşor se poate pierde om de om.

— Pentru azi l-am putut lua pe Pohlmann, zise el. Adică nu! Pohlamnn nu e sigur.

Stătu un moment pe gînduri.

— Binding! strigă deodată uşurat. El e sigur. Ţi-am arătat casa lui. Nu ştie deocamdată că sîntem căsătoriţi. Dar nu face nimic. Am să mă duc la el şi am să-i spun.

— Te duci la el ca să-l mai jefuieşti?

Graeber rîse.

— N-aş mai fi vrut s-o fac. Dar trebuie: ca să avem ce mînca. Uite-aşa se corupe omul!

— Şi la noapte? Dormim tot aici?

— Sper că nu. Am o zi întreagă la dispoziţie, să tot caut.

Faţa Elisabethei se umbri o clipă:

— Aşa e. O zi întreagă. Dar acum trebuie să plec.

— Împachetez repede totul, las catrafusele la Pohlmann şi te conduc pînă la fabrică.

— Nu mai e timp. Trebuie să fug. Aşadar, pe deseară. La fabrică, la biserica Sfînta Ecaterina, sau la Binding. Ce viaţă pasionantă!

— La dracu cu aşa viaţă pasionantă! pufni Graeber.

Se uită după ea. Elisabeth străbătu piaţa. Dimineaţa era limpede şi cerul desfăşura un albastru pur şi adînc. Umezeala

sclipea ca o plasă argintie pe dărîmături. Elisabeth întoarse capul şi-şi flutură mîna. Apoi iuţi paşii.

Lui Graeber îi plăcea umbletul ei. Elisabeth punea un picior în faţa celuilalt, ca şi cînd ar fi călcat în dîra unei roţi. Graeber văzuse în Africa femei indigene păşind aşa.

Elisabeth mai flutură o dată mîna şi dispăru apoi printre casele de la capătul pieţei. „E aproape ca pe front, îşi zise Graeber. Nu ştii niciodată dacă te vei mai revedea după ce te-ai despărţit. La dracu cu aşa viaţă pasionantă!"

La opt, Pohlmann ieşi din casă.

— Am vrut să văd dacă ai ce mînca. O bucăţică de pîine ţi- aş putea ceda...

— Mulţumesc. Am avut destul. Îmi permiteţi să las la dumneavoastră aşternutul şi valizele, pînă cînd aranjez ceva la Biserica Ecaterina?

— Bineînţeles.

Graeber duse lucrurile în casă. Pe Josef nu-l văzu.

— S-ar putea să nu fiu aici cînd te întorci, zise Pohlmann. Bate de două ori rar şi de două ori repede. Josef o să te audă.

Graeber deschise un geamantan.

— Se pare că ne paşte o adevărată viaţă de nomazi, zise el. Nu m-am aşteptat.

Pohlmann schiţă un zîmbet obosit:

— Josef o duce aşa de trei ani. Cîteva luni şi-a petrecut nopţile numai în tranvaie. Mergea de la un capăt la altul, încoace şi încolo. În tot acest timp n-a putut dormi decît şezînd şi doar sferturi de ceas. Era pe vremea cînd nu aveam încă bombardamente. Acum nu mai e posibil.

Graeber scoase din geamantan o cutie de carne şi i-o întinse lui Pohlmann:

— Asta o am în plus. Daţi-i-o vă rog lui Josef.

— Carne. Nu-ţi trebuie şi dumitale?

— Nu. Daţi-i-o lui. Oameni ca el trebuie ajutaţi să răzbească. Ce ce-am rămîne altminteri, după ce se va sfîrşi totul? Ce-o să fie în general? A rămas de ajuns ca să putem reîncepe de la capăt?

Bătrînul tăcu un răstimp. Apoi se duse la globul terestru care se afla într-un colţ şi-l trase la lumină.

— Vezi asta? întrebă el. Bucăţica asta de pămînt e Germania. O poţi acoperi cu degetul cel mare. E o foarte mică parte a lumii.

— O fi. Dar din această mică parte am cucerit o foarte mare parte a lumii.

— O parte,da. Am cucerit-o, în adevăr. Dar n-am convins pe nimeni.

— Încă nu. Dar ce s-ar fi întîmplat dacă am fi putut-o păstra? Zece ani. Douăzeci. Cincizeci. Victoriile şi succesele sînt elemente de persuasiune îngrozitor de eficace.

— Nu sîntem victorioşi.

— Ăsta nu-i un argument.

— Ba este, stărui Pohlmann. Şi chiar un argument foarte puternic.

Mîna lui cu vinele îngroşate continuă să învîrtească globul.

— Lumea! zise el. Lumea nu stă pe loc. Dacă vine un moment cînd îţi pierzi încrederea în propria ta ţară, trebuie să-ţi pui toate speranţele în restul lumii. O eclipsă de soare e oricînd posibilă, nu însă o noapte fără sfîrşit. Pe planeta noastră în nici un caz. De aceea, nu trebuie să ne pierdem capul din primul moment.

Împinse globul la locul lui.

— Întrebi, urmă el, dacă a rămas de ajuns ca s-o putem lua de la capăt. Biserica a început cu cîţiva pescari, cu cîţiva credincioşi din catacombe şi cu supravieţuitorii arenelor din roma.

— Da. Şi naziştii cu cîţiva fanatici fără ocupaţie dintr-o berărie de la München.

Pohlmann zîmbi:

— Ai dreptate. Dar n-a existat pînă acum nici o tiranie care să se menţină vreme îndelungată. Omenirea n-a progresat niciodată în mers lin. Mereu numai în salturi, zvîcniri, răsturnări şi convulsiuni. Am fost prea trufaşi; am crezut că am depăşit sîngerosul nostru trecut. Acum ştim că n-avem voie nici măcar să întoarcem ochii, ca să nu fim ajunşi din urmă de acest trecut.

Îşi luă pălăria.

— Trebuie să plec, zise.

— Iată şi albumul despre Elveţia, spuse Graeber. A cam plouat pe el. Îl pierdusem, dar l-am regăsit şi l-am păstrat.

— Nu era nevoie să-l păstrezi. Visurile nu trebuie păstrate.

— Ba da, se împotrivi Graeber. Altceva ce?

— Credinţa. Visurile se înfiripă din nou.

— Să sperăm. Altminteri nu ne-ar mai rămîne decît să ne spînzurăm.

— Ce tînăr eşti! făcu Pohlmann. Dar ce tot vorbesc? Eşti realmente încă foarte tînăr.

Îşi puse pardesiul.

— Ce ciudat! zise el. Tinereţea mi-am imaginat-o totdeauna cu desăvîrşire altfel...

— Şi eu! declară Graeber.

Josef fusese bine informat. Paracliserul bisericii Sfînta Ecaterina luă în păstrare lucrurile. Graeber lăsă şi raniţa la el. Apoi se duse la oficiul locativ. Birourile fuseseră mutate de la vechiul sediu şi funcţionau acum în sala de ştiinţe naturale a unei şcoli. Un stativ pentru hărţi şi o vitrină cu preparate în spirt mai rămăseseră de pe timpuri. Funcţionara folosea unele borcane pentru a ţine sub ele teancuri de acte. În borcane se aflau şerpi, şopîrle şi broaşte. Mai era în încăpere şi o veveriţă împăiată, cu ochi de sticlă şi cu o alună între lăbuţe. Împiegata era o femeie amabilă, cu părul cărunt.

— O să vă înscriu pentru o locuinţă provizorie, zise ea. Aveţi vreo adresă la care să vă putem da de veste?

— Nu.

— Atunci, trebuie să treceţi din cînd în cînd pe-aici şi să întrebaţi.

— Are vreun rost?

— Binenţeles că nu. Avem şase mii de cereri înregistrate înaintea dumneavoastră. Încercaţi mai bine să găsiţi singur ceva.

Graeber se întoarse în piaţa Jahn şi bătu la uşa lui Pohlmann. Nu răspunse nimeni. Aşteptă cîtva timp. Apoi se duse în Marienstrasse ca să vadă ce mai e pe acolo. Casa Elisabethei arsese pînă la parter. Pompierii veniseră între timp. Apa picura încă peste tot. Din lucrurile Elisabethei nu mai rămăsese nimic. Doar o pereche de mănuşi se mai vedeau în rigolă; atît.

Graeber îl zări pe portar după o perdeluţă din locuinţa sa. Îşi aminti că-i făgăduise ţigări. I se păru mult de atunci şi-şi zise că nu mai era necesar să i le dea; dar poţi să ştii? Hotărî să se ducă la Alfons şi să ia cîteva. Oricum, îi trebuia şi lui ceva de mîncare pentru seara.

Nici o altă casă nu mai fusese lovită. Grădinile odihneau în lumina diminetii, meştecenii fîlfîiau în bătaia vîntului, petalele narciselor scînteiau şi întîii pomi înfloriseră, de parcă ar fi fost

năpădiţi de fluturi albi şi trandafirii — numai casa lui Binding era un morman haotic de dărîmături, suspendat peste o pînlnie de bombă din grădină, unde o pînză subţire de apă oglindea cerul.

Graeber rămase o clipă locului şi holbă ochii la ceea ce vedea, parcă nevenindui să creadă. N-ar fi putut spune de ce, dar avusese totdeauna impresia că lui Alfons nu i se poate întîmpla nimic.

Se apropie pas cu pas. Scăldătoarea păsărilor era spartă şi toată numai hîrburi. Uşa casei zăcea printre tufele de liliac. Coarne de cerb erau presărate pe iarbă, ca şi cum animalele ar fi fost înmormîntate dedesubt. Un covor spînzura,ca steagul pestriţ al unui cuceritor barbar, în vîrful unui copac. Dreaptă, în picioare, o sticlă de coniac „Napoleon" stătea înfiptă într-un strat de flori, aidoma unui tîlv întunecat, crescut peste noapte. Graeber o ridică, o cercetă şi o vîrî în buzunar. „Probabil că beciul a rezistat, îşi zise el, şi la deblocare sticla a nimerit pe o lopată şi a fost aruncată afară".

Se duse în spatele casei. Uşa de la bucătărie era neatinsă. Graeber o deschise. Ceva se mişcă.

— Madam Kleinert, şopti el.

Un hohot de plîns îi răspunse. Femeia se ridică din încăperea pe jumătate năruită şi ieşi la lumină.

— Săracu' domnu'! A fost un om atît de bun!

— Dar ce s-a întîmplat? E rănit?

— E mort. Mort, domnule Graeber! Şi era atît de plin de viaţă!

— Mort?

— Da. De neînţeles, nu-i aşa?

Graeber dădu din cap. Moartea e totdeauna de neînţeles, dacă ai văzut-o de nenumărate ori.

— Cum s-a întîmplat? întrebă el.

— A fost în beci. Dar beciul n-a rezistat.

— Era prea slab pentru bombe grele. De ce nu s-a dus în cazemata din piaţa Seidel? E numai la cîteva minute de aici.

— A crezut că n-o să fie nimic. Şi-apoi...

Madam Kleinert şovăi o clipă:

— Era o damă la dumnealui.

— Cum, ziua în amiaza mare?

— Nu plecase încă. Era din seara dinainte la dumnealui. O damă înaltă, blondă. Domnului kreisleiter îi plăceau grozav blondele înalte. Tocmai serveam friptura de pasăre cînd s-a dat alarma.

— S-a prăpădit şi ea?

— Da. Nici nu se îmbrăcaseră încă. Domnul Binding era în pijama şi doamna într-un capot subţire de mătase.

Aşa au fost găsiţi. N-am mai putut face nimic. Tocmai dumnealui să i se întîmple aşa ceva! Să nu fie măcar în uniformă!

— Nu cred să i se fi putut întîmpla ceva mai frumos, dacă tot trebuia să moară, zise Graeber. Dejunase înainte?

— Da. Foarte copios. Cu vin şi cu desertul lui favorit: plăcintă cu mere şi frişcă.

— Păi vezi, madam Kleinert? A avut o moarte superbă. Aşa aş vrea să mor şi eu. N-aveţi deci nici un motiv să plîngeţi.

— Dar s-a dus prea de timpuriu!

— Oricînd e prea de timpuriu. Cred că şi la oamenii de nouăzeci de ani. Cînd îl înmormîntează?

— Poimîine la nouă. L-au şi pus în coşciug. Vreţi să-l vedeţi?

— Unde e?

— Aici. În pivniţa de provizii. E răcoare înăuntru. Sicriul e gata ţintuit. Partea asta a casei nu-i atît de stricată. Numai în faţă totu-i distrus.

Trecură prin bucătărie şi coborîră în pivniţă. Un morman de cioburi se afla măturat într-un colţ. Mirosea a vin şi a compot vărsat. La mijloc, pe podea, se afla un coşciug băiţuit. În jur, pe stelajele, răsturnate sau zvîrlite unele peste altele, se vedeau borcane cu dulceaţă şi cutii de conserve.

— Cum de aţi reuşit să obţineţi atît de repede un sicriu? întrebă Graeber.

— L-au adus de la partid.

— Înmormîntarea porneşte de aici?

— Da. Poimîine la nouă.

— Am să vin şi eu.

— Conaşul o să se bucure foarte mult.

Graeber îi aruncă o privire.

— Acolo unde e acum, întregi ea. A ţinut foarte mult la dumneavoastră.

— De ce oare?

— Spunea că sînteţi singurul om care nu i-a cerut niciodată nimic. Şi-apoi, pentru că aţi fost toată vremea pe front.

Graeber zăbovi un timp lîngă coşciug. Simţea o nelămurită părere de rău, dar numai atît, şi-i era ruşine de femeia care plîngea lîngă el că nu e în stare să simtă mai mult.

— Ce-o să faceţi acum cu toate astea? o întrebă el, uitîndu-se la stelaje.

Madam Kleinert se însufleţi:

— Luaţi din ele cît vă pofteşte inima, domnule Graeber. Profitaţi, căci toate au să încapă după aceea pe mîini străine, şi-ar fi păcat.

— Opri-ţi-le mai bine pentru dumneata. La urma urmei, cele mai multe dintre ele sînt preparate de mîinile dumitale.

— Am pus ceva de o parte şi pentru mine. Nu-mi trebuie prea mult. Luaţi-vă ce doriţi, domnule Graeber. Oamenii de la partid care au trecut pe-aici au şi căscat nişte ochi cît cepele. E mai bine să nu se vadă atîta abundenţă. Altfel, prea miroase a acaparare.

— Ce-i drept e drept: miroase.

— Tocmai de-aceea. Şi cînd or să se întoarcă ceilalţi, totul o să încapă pe mîini străine. Dumneavoastră aţi fost cu- adevărat un prieten al domnului Binding. Sînt sigură că tot ce-i aici v-ar fi lăsat dumneavoastră cu mai multă tragere de inimă decît celorlalţi.

— Familie nu avea?

— Tatăl lui mai trăieşte. Dar ştiţi în ce termeni erau. Îi rămîne totuşi şi lui mai mult decît suficient. Sînt încă destule sticle în pivniţa a doua. Luaţi ce vă trebuie.

Femeia porni de-a lungul stelajelor, luă tot felul de conserve şi le cără în faţă. Le puse pe coşciug, voi să mai aducă altele, dar se răzgîndi, le luă de pe sicriu şi le duse în bucătărie.

— Stai puţin, madam Kleinert, zise Graeber. Dacă-i vorba să iau ceva, cel puţin să alegem cu chibzuială.

Se uită mai atent la conservele adunate.

— Văd aici sparanghel. Sparanghel olandez. N-avem nevoie de aşa ceva. Sardele în ulei, da; la fel şi carnea de porc în suc propriu.

— Aveţi dreptate. Sînt ca bătută în cap de cînd s-au întîmplat toate astea.

Stivui un vraf de conserve pe un scaun din bucătărie.

— E prea mult, zise Graeber. Cum să duc maldărul ăsta?

— Veniţi încă o dată, veniţi încă de două ori. De ce să încape pe mîini străine, domnule Graeber? Dumneavoastră sînteţi ostaş; aveţi mai mult drept să le luaţi decît ăştia care s-au învîrtit aici în posturi grase.

„Asta cam aşa e, îşi zise Graeber. Şi, la urma urmei, Elisabeth, şi Josef, şi Pohlmann au tot atît de mult drept — şi aş fi un dobitoc dacă n-aş profita de ocazie. Lui Alfons nu-i strică şi nici nu-i e de vreun folos".

Abia mai tîrziu, după ce se depărtase de casa în ruină, îi trecu prin minte că, în fond, numai printr-un hazard se mutase de la Alfons şi nu zăcea acum mort lîngă el.

Josef deschise.

— Aşa de repede? se miră Graeber.

— Te-am văzut venind.

Josef îi arătă o găurică în tăblia uşii:

Graeber puse pe masă pachetul adus.

— Am făcut-o adineauri. Foarte practic.

— Am fost la biserica Sfînta Ecaterina. Paracliserul mi-a spus că ne poate găzdui o noapte. Mulţumesc pentru îndrumare.

— Cu care paracliser ai vorbit? Cu cel tînăr?

— Nu, cu unul în vîrstă.

— Bătrînul e foarte cumsecade. M-a adăpostit o săptămînă întreagă în biserică, travestindu-mă în ajutor de ţîrcovnic. Dar pe urmă ne-am pomenit cu o descindere. M-am ascuns în orgă. Mă denunţase paracliserul cel tînăr. E antisemit. Antisemit pe motive de religie. Da, există şi dintr-ăştia. Ne urăsc pentru că acum două mii de ani l-am răstignit pe Cristos.

Graeber desfăcu pachetul. Apoi începu să scoată din buzunare cutii de sardele şi de scrumbii. Josef se uită la ele. Faţa sa nu-şi schimbă expresia.

— O comoară, zise doar.

— O s-o împărţim.

— Ai atît de mult, ca să poţi să mai şi dai?

— După cum vezi. e o moştenire. De la un kreisleiter. Te deranjează?

— Dimpotrivă. Dă lucrurilor o anumită picanterie. Ai prieteni atît de buni printre kreisleiter-i ca să-ţi facă asemenea cadouri?

Graeber îl privi pe Josef în faţă:

— Da, răspunse. Ăsta da. A fost un om inofensiv şi blajin.

Josef nu spuse nimic.

— Nu crezi că un *kreisleiter* poate fi inofensiv şi blajin? îl întrebă Graeber.

— Dumneata crezi?

— Cred că da: dacă e lipsit de caracter, sau fricos, sau slab de înger şi din pricina asta urlă cu lupii.

— Şi un asemenea om poate să ajungă *kreisleiter?*

— Nici asta nu e exclus.

Josef zîmbi.

— Ciudat! zise el. Sînt unii oameni care-şi închipuie că un ucigaş trebuie să fie mereu şi în toate împrejurările numai ucigaş. În realitate, e de ajuns dacă e numai din cînd în cînd criminal — şi numai cu o mică latură a fiinţei sale — pentru a face un rău imens semenilor săi. Nu crezi?

— Ba da, ripostă Graeber. O hienă e numai hienă. Omul are mai multe faţete.

Josef încuviinţă din cap:

— Există comandanţi de lagăr care au umor, gardieni din SS care păstrează între ei relaţii de camaderie şi de bonomie. Şi există simpatizanţi care-i dau zor numai cu aşa-numitele „părţi bune" şi trec cu vederea ororile, sau le proclamă trecătoare şi de stringentă necesitate. Aceştia sînt indivizii cu conştiinţa elastică.

— Şi cei cu frica-n sîn.

— Şi cei cu frica-n sîn, aprobă Josef din politeţe.

Graeber tăcu.

— Aş vrea să te pot ajuta, zise apoi.

— Cu ce să mă ajuţi? Sînt singur. Şi există numai două posibilităţi: ori mă arestează, ori scap, zise Josef monoton.

— N-ai nici o rudă?

— Am avut. Un frate, două surori, pe tata, nevasta şi un copil. Sînt morţi. Doi au fost ucişi, unul a murit, ceilalţi au fost gazaţi.

Graeber îl privi cu ochii mari:

— În lagăre de concentrare?

— În lagăre de concentrare, răspunse Josef prevenitor şi rece. Sînt foarte bine utilaţi acolo.

— Şi dumneata ai scăpat?

— Eu am scăpat.

Graeber îşi aţinti privirea asupra lui.

— Cît trebuie să ne urăşti! exclamă el.

Josef ridică din umeri:

— Să vă urăsc? Cine-şi poate permite un asemenea lux? Ura te face imprudent.

Graeber îşi îndreptă ochii spre fereastra, îndărătul căreia se înălţa, foarte aproape, mormanul de dărîmături al casei năruite. Slaba lumină a lămpiţei din odaie păru mai întunecată. Arunca reflexe pe globul pămîntesc, pe care Pohlmann îl împinsese în colţ.

— Trebuie să te întorci pe front, nu? întrebă Josef amabil.

— Da, trebuie să mă întorc să lupt, pentru ca ucigaşii care te prigonesc pe dumneata să mai stea cîtva timp la putere. Poate tocmai atît, cît să aibă putinţa să te aresteze şi să te spînzure.

Josef făcu ungest de încuviinţare şi tăcu.

— Trebuie să mă întorc pe front, pentru că altfel, mă împuşcă, adăugă Graeber.

Josef nu răspunse nimic.

— Şi trebuie să plec şi pentru că, dacă aş dezerta, părinţii mei şi soţia mea ar fi arestaţi, trimişi în lagăr sau ucişi.

Josef tăcea.

— Plec — deşi ştiu prea bine că argumentele mele nu sînt valabile, măcar că sînt îmbrăţişate de milioane de oameni. Cît trebuie să ne dispreţuieşti!

— Nu fi atît de vanitos! întîmpină Josef cu glasul scăzut.

Graeber îl ţintui cu privirea. Nu înţelegea ce vrusese să spună.

— Nimeni nu vorbeşte de dispreţ, explică Josef. Numai dumneata. De ce dai acestui lucru atîta importanţă? Îl dispreţuiesc eu oare pe Pohlmann? Dispreţuiesc cumva pe oamenii care mă ascund şi care pentru asta îşi riscă viaţa în fiecare noapte? Aş mai fi în viaţă dacă n-ar exista oameni ca ei? Ce naiv eşti!

Şi deodată, zîmbi din nou. Era un zîmbet spectral, care pieri într-o clipă şi care nu i se potrivea de fel.

— Deviem de la subiect, zise apoi. Nu trebuie să vorbim prea mult. Şi nici să gîndim. Încă nu. Te moleşeşte. Nici să nu ne amintim E prea curînd pentru toate astea. În mijlocul primejdiei trebuie să te gîndeşti doar cum să scapi.

Şi arătînd conservele:

— Astea da. Sînt folositoare. Le iau. Mulţumesc.

Luă cutiile de conserve şi le puse în dosul cărţilor. Avea mişcări uimitor de neîndemînatice. Graeber văzu că degetele sale aveau capetele falangelor ciuntite şi fără unghii. Josef îi surprinse privirea.

— O mică amintire din lagăr, zise el. Distracţia duminicală a unui *scharfführer*. Îi dăduse şi un nume: aprinderea lumînărilor de Crăciun. Chibrituri cu vîrful foarte ascuţit. Ar fi fost bine dacă mi-ar fi făcut treaba asta la degetele picioarelor. Nu s-ar vedea. Aşa sînt uşor de recunoscut. Nu poţi purta mănuşi în orice împrejurare.

Graber se ridică:

— Ţi-ar fi de folos dacă ţi-aş da o uniformă veche şi legitimaţia mea de militar? Ai putea s-o modifici după nevoile dumitale. Iar eu pot spune că a ars.

— Mulţumesc. Nu-mi trebuie aşa ceva. Deocamdată, pentru un timp, voi deveni român. Pohlmann a născocit asta şi a pus totul la cale. E foarte abil în asemenea treburi. Nu-l prea arată mutra, aşa-i? Totuşi, este. Devin român, membru al Gărzii de Fier, prieten al partidului hitlerist. După mutră pot fi luat drept român. Iar mutilările mele sînt mai uşor de explicat în felul acesta. Opera comuniştilor. Vrei să-ţi iei chiar acum aşternutul şi valizele?

Graeber simţi că Josef doreşte să scape de el.

— Dumneata mai rămîi aici? îl întrebă.

— De ce?

Graeber împinse spre el şi partea lui de conserve.

— Pot să mai iau de-acolo. Mă duc încă o dată să aduc altele.

— E prea mult şi aşa. Nu-i sănătos să am prea mult bagaj. Iar acum, trebuie să plec. Nu pot să mai aştept.

— Ţigări! Am uitat de ţigări. Sînt destule acolo. Pot să-ţi aduc şi dumitale.

Faţa lui Josef se schimbă brusc. Deveni deodată luminoasă şi aproape blîndă.

— Ţigări, zise el de parcă ar fi vorbit de un prieten. Asta-i altceva. Ţigările sînt mai importante decît mîncarea. Pentru ele aştept, bineînţeles.

Capitolul 22

Cîţiva oameni se şi instalaseră sub porticul bisericii Sfînta Ecaterina. Aproape toţi şedeau pe geamantane şi pe coşuri, sau aveau în jurul lor boccele şi pachete. Erau mai ales femei şi copii.

Graeber li se alătură cu balotul lui de aşternut şi cu valizele. O femeie bătrînă cu cap de cal şedea lîngă el.

— Numai de nu ne-ar evacua ca refugiaţi! zise ea.

Umblă atîtea zvonuri! Barăci, şi mîncare puţină, şi ţărani zgîrciţi şi hapsîni.

— Mie mi-e totuna! ripostă o fată sfrijită. Numai să scap de-aici. Oricum, mai bine decît să mor. Noi am pierdut tot ce-am avut. Statul trebuie să se îngrijească de noi.

— Acum cîteva zile a sosit un tren cu refugiaţi din Renania. În ce hal erau! Îi duceau în Mecklenburg.

— În Mecklenburg? Acolo sînt ţărani bogaţi.

— Ţărani bogaţi! hohoti cu răutate femeia cu cap de cal. Te pun să munceşti pînă cade carnea de pe tine. În schimb te hrănesc ca vai de lume. De-ar şti Führerul!

Graeber se uită la capul de cal şi la fata sfrijită. Îndărătul lor, printre stîlpii colonadei în stil roman, scînteia în verdele abia mijit grădina bisericii. La picioarele statuilor de piatră din faţa porticului creşteau narcise. Un sturz se aşezase pe grupul ce înfăţişa biciuirea lui Isus, şi fluiera de zor.

— Trebuie să ne cazeze gratis, glăsuia sfrijita. La familiile care au mai mult decît le trebuie. Sîntem victime de război!

În sfîrşit apăru paracliserul. Era un om uscăţiv, cu nasul roşu, neverosimil de lung şi cu umerii căzuţi. Lui Graeber nu-i veni să creadă că omul acesta avea curajul să ascundă oameni căutaţi de Gestapo.

— Să nu veniţi prea tîrziu deseară, îi spuse lui Graeber. Avem puţin loc în biserică.

— Puţin?

Biserica Sfînta Ecaterina era foarte spaţioasă.

— Da, puţin. În naos nu adăpostim pe nimeni. Numai în încăperile de dedesubt şi în galeriile laterale.

— Şi unde dorm cei care întîrzie?

— Sub arcadele rămase întregi. Unii chiar şi în grădină?

— Încăperile de sub naos sînt sigure în caz de bombardament?

Paracliserul îi aruncă lui Graeber o căutătură indulgentă:

— Cînd s-a clădit biserica, nu s-a gîndit nimeni la aşa ceva. Era în zilele întunecate ale evului mediu.

Capul cu nasul roşu n-avea nici o expresie. Nu trăda gîndurile nici cu cea mai inofensivă clipire din ochi. „Ce departe am ajuns cu prefăcătoria, îşi zise Graeber. Aproape fiecare e un adevărat maestru!"

Graeber ieşi de sub portic şi străbătu grădina. Biserica fusese grav atinsă; una din turle se năruise şi lumina zilei năvălea fără cruţare în interior. Brăzda întunericul cu fîşii late de raze. Numeroase ferestre erau sparte. În golul lor se aciuaseră vrăbii şi se ciorăvăiau.

Alături, seminarul de preoţi se prăbuşise pînă la temelii. Lipit de el, se afla adăpostul antiaerian. Graeber intră să-l vadă. Era o

veche pivniţă de vinuri, pe vremuri dependinţă a bisericii, acum consolidată pentru noua ei menire. Proptelele butoaielor se aflau încă la locurile lor. Aerul era umed, răcoros şi aromat. Mirosul de vin, ce dăinuia aici de secole, părea să fi rămas pînă acum neafectat de mirosul fricii din nopţile de bombardament. În fundul adăpostului, Graeber văzu mai multe inele grele de fier, bătute în tavanul din lespezi. Îşi aminti că beciul acesta, înainte de a deveni pivniţă de vinuri, fusese cameră de tortură pentru vrăjitoare şi necredincioşi. Condamnaţii erau traşi de mîini pînă sus, picioarele li se îngreunau cu bucăţi de fier şi gealaţii îi împungeau cu cleşti înroşiţi în foc, pînă ce mărturiseau. După aceea erau ucişi, în numele Domnului şi al creştineştei iubiri pentru aproape. „Puţine s-au schimbat de atunci, îşi zise Graeber. Călăii din lagărele de concentrare au avut modele strălucite, iar fiul dulgherului din Nazaret — ciudaţi urmaşi!".

Porni la pas pe Adlerstrasse. Era ora şase seara. Căutase toată ziua o cameră, dar nu găsise nimic. Obosit, se hotărî să renunţe pentru moment. Cartierul fusese bombardat rău. Ruinele se ţineau lanţ. Graeber păşea posomorît printre ele.

Deodată zări ceva care, în primul moment, i se păru de necrezut. În mijlocul prăpădului se înălţa o casă mică, cu două etaje. Era o clădire veche, puţin strîmbă, dar cu desăvîrşire intactă. O grădină o înconjura, cu cîţiva copaci şi cîteva tufe înverzite, toate nevătămate. Era ca o oază în deţertul de dărîmături. Deasupra gardului de la grădină, cîteva tufe de liliac înverziseră şi nici o ulucă nu era spartă. La douăzeci de paşi mai departe reîncepea pustietatea selenară, de o parte şi de alta a străzii, însă grădiniţa bătrînească şi casa bătrînească fuseseră cruţate datorită uneia dintre acele miracole care însoţesc uneori distrugerile. „Braseria şi restaurantul Witte" scria pe o firmă de la intrare.

Poarta grădinii era deschisă. Graeber intră. Nu se miră că nici un geam nu era spart. Îi păru aproape firesc: miracolul apare totdeauna în preajma deznădejdii. Un cîine de vînătoare, alb-castaniu, sta lungit lîngă uşă şi picotea. Cîteva straturi cu narcise, cu violete şi lalele erau în floare. Graeber avu sentimentul că mai văzuse cîndva toate astea; nu ştia cînd; i se părea că de mult de tot. Dar poate că visase doar. Trecu pragul.

Sala restaurantului era pustie. Numai cîteva pahare se aflau în rafturi; sticle de loc. Robinetul de bere scînteia; dar sita de dedesubt era uscată. Trei mese cu scaune se înşirau la pereţi. Peste

cea din mijloc atîrna un tablou. Reprezenta un peisaj tirolez: la mijloc, o fată cîntînd din ţiteră şi un vînător stînd aplecat peste ea. Nu se vedea nici un portret al lui Hitler; Graeber nici nu se aşteptase să dea peste aşa ceva.

În sală intră o femeie în vîrstă. Purta o bluză albastră, spălăcită, cu mînecile sumese. Nu spuse „Heil Hitler". Spuse: „Bunăziua" — şi glasul ei avea cu adevărat ceva de seară. După o zi de muncă, era urarea pentru o seară bună. „Da, aşa a fost odată!" gîndi Graeber.

Intrase ca să bea ceva — colbul ruinelor îi făcuse sete — dar acum i se păru deodată foarte important s-o aducă şi pe Elisabeth aici şi să petreacă seara împreună cu ea în localul acesta. Simţea că va fi o seară plăcută, departe de cerul negru, care împrejmuia pînă în zare grădina fermecată.

— Se poate lua masa la dumneavoastră? întrebă el. Femeia şovăi o clipă.

— Am bonuri! se grăbi Graeber s-o asigure. Ar fi minunat dacă am putea să mîncăm aici. Poate chiar în grădină. e una din ultimele mele zile înainte de a pleca pe front. Soţia mea şi cu mine. Am bonuri pentru amîndoi. Dacă doriţi, pot să vă aduc nişte conserve în schimb.

— Avem numai ciorbă de linte. Restaurantul nu mai funcţionează.

— Ciorbă de linte — minunat! N-am mîncat de mult aşa ceva.

Femeia zîmbi. Era un zîmbet paşnic, care părea că se înfiripă de la sine.

— Dacă vă ajunge numai atît, poftiţi! Puteţi lua masa în grădină. Sau aici, dacă o fi prea răcoare.

— În grădină. e încă destulă lumină. Putem veni la opt?

— Nu-i nevoie de oră fixă pentru o ciorbă de linte. Veniţi cînd poftiţi.

Sub tăbliţa de la casa părinţilor săi se afla o scrisoare. Era de la maică-sa. Fusese returnată de pe front. Graeber o deschise febril. Cuprindea numai cîteva rînduri. Mama lui îi scria că, împreună cu tatăl său, fac parte dintr-un transport care părăseşte oraşul în dimineaţa următoare. nu se ştie încă încotro. El să nu se neliniştească. E doar o măsură de prevedere.

Graeber se uită la dată. Scrisoarea fusese scrisă cu o săptămînă înainte ca el să fi plecat în permisie. Nici un cuvînt despre raiduri aeriene; dar mama lui era prudentă: se temea de cenzură. Nu-i venea să creadă ca locuinţa să le fi fost bombardată chiar în seara dinaintea plecării. Lucrul acesta se întîmplase desigur înainte; altfel, părinţii săi n-ar fi făcut parte din transportul de care vorbea scrisoarea.

Graeber o împături încet şi o vîrî în buzunar. Aşadar, părinţii lui trăiau. Faptul acesta era sigur, pe cît de sigur putea fi cineva despre asemenea lucruri. Îşi roti ochii în jur. Ceva asemănător cu un perete de sticlă ondulată păru a se scufunda în faţa lui, şi Hakenstrasse fu deodată aidoma cu toate celelalte străzi bombardate. Groaza şi zbuciumul care plutiseră în jurul casei cu numărul optsprezece pieriră pe nesimţite. Nu mai rămaseră decît dărîmături şi ruine, ca pretutindeni.

Graeber răsuflă adînc. Nu simţi bucurie, ci doar o adîncă eliberare. Povara care-l apăsase mereu îi fusese luată de pe umeri. Nu-i trecu prin minte că în cursul permisiei nu-şi va mai vedea probabil părinţii; îndelunga nesiguranţă îngropase de mult gîndul acesta. Îi ajungea faptul că trăiau. Trăiau; era încheierea acestui capitol — şi Graeber se simţi eliberat.

La ultimul bombardament strada mai fusese lovită în alte cîteva locuri. Casa din care nu mai exista decît faţada se năruise cu totul. Uşa cu gazeta ruinelor fusese mutată ceva mai încolo, printre dărîmături. Graeber tocmai se gîndea ce s-o fi întîmplat cu gardianul ţicnit de la apărarea pasivă, cînd îl zări apropiindu-se din partea cealaltă. — Aha, ostaşul nostru! făcu el. Tot aici?

— Da. Ca şi dumneata, precum se vede.

— Ai găsit scrisoarea?

— Am găsit-o.

— A venit ieri după-amiază. Putem să te ştergem acum de pe uşă? Avem mare nevoie de spaţiu. Sînt cinci inşi care abia aşteaptă să-şi pună anunţurile.

— Încă nu, răspunse Graeber. Peste cîteva zile.

— Ar fi şi timpul! rosti gardianul cu asemenea asprime şi severitate, de parcă ar fi fost un dascăl care dojeneşte un elev neastîmpărat. Am avut destulă răbdare cu dumneata.

— Dumneata eşti redactorul responsabil al gazetei?

— Un gardian de la apărarea pasivă e de toate. Trebuie să se îngrijească de ordine. E o văduvă aici care de la ultimul bombar-

dament nu ştie nimic de cei trei copii ai ei. Ne trebuie spaţiul dumitale pentru anunţul ei.

— Dacă-i aşa, poţi dispune de el. Corespondenţa pentru mine pare a veni, în tot cazul, la ruina de peste drum.

Gardianul de la apărarea pasivă desprinse de pe uşa cu anunţuri biletul lui Graeber şi i-l întinse. Graeber voi să-l rupă. Dar gardianul îl apucă de mînă:

— Ai căpiat, ostaş? Aşa ceva nu se rupe. Înseamnă că-ţi tai orice şansă. Dacă eşti salvat, salvat rămîi cît vreme ai hîrtia la dumneata. Ehei, eşti încă tare ageamiu!

— Da, zise Graeber îndoind biletul şi băgîndu-l în buzunar. Şi tot aşa aş vrea să şi rămîn, cît se va putea. Unde locuieşti acum?

— A trebuit să mă mut. Am găsit un beci destul de bun. Sînt chiriaşul unei familii de şobolani. Foarte amuzant.

Graeber se uită la el. faţa lui uscăţivă nu trăda nimic.

— Am de gînd să întemeiez o asociaţie, declară el. Pentru persoanele ale căror rude au fost îngropate sub dărîmături. Trebuie să ne unim; altminteri, oraşul nu va face nimic. Măcar să vină preoţi care să sfinţească locurile unde se află oameni îngropaţi sub ruine, ca pămîntul să fie blagoslovit. Înţelegi?

— Înţeleg.

— Tot e bine. Sînt oameni care spun că-i o prostie. În ce te priveşte pe dumneata, nu mai e nevoie să devii membru în asociaţia noastră! Ai primit păcătoasa dumitale de scrisoare!

Faţa trasă a gardianului se destrămă subit. O expresie de nemărginită suferinţă şi de mînie se întipări pe ea. Omul făcu brusc stînga-mprejur şi porni înapoi cu paşi apăsaţi.

Graeber se uită după el. Apoi îşi văzu de drum. Hotărî să nu spună Elisabethei că părinţii săi sînt în viaţă.

Elisabeth venea spre el prin piaţa din faţa fabricii. Părea tare departe şi tare mică. Amurgul făcea să crească piaţa, şi clădirile scunde de la capătul ei deveneau astfel mai nearătoase, şi mai triste.

— Capăt concediu! zise ea cu răsuflarea tăiată. Din nou!

— Cît?

— Trei zile. Ultimele trei zile.

Se întrerupse. Ochii i se împăienjeniră. Erau deodată plini de lacrimi.

— Le-am explicat de ce vreau trei zile concediu, zise ea. Mi le-au aprobat imediat. Poate că va trebui să le recuperez mai tîrziu, dar nu contează. Ce va fi mai tîrziu nu contează. O să fie chiar mai bine dacă o să am mult de lucru...

Graeber nu răspunse. Ca un meteor întunecat îl izbi subit conştiinţa clară că aveau să se despartă. Ştiuse toată vremea lucrul acesta, dar aşa cum ştim multe: fără să le intuim bine şi fără să le simţim ultimele consecinţe. Aveau să se întîmple încă atît de multe pînă atunci! Dar acum totul pieri în jur şi rămase numai faptul în sine, imens şi înfricoşător, răspîndind o lumină sinistră, tăioasă, ce pătrundea pînă la schelet — întocmai ca razele Roentgen care străpung gingăşia şi vraja vieţii şi reduc totul la searbădul rest şi la stricta necesitate.

Se uitară unul la altul. Aveau amîndoi acelaşi sentiment. Stăteau nemişcaţi în piaţa pustie şi se uitau unul la altul — şi fiecare ştia cît suferă celălalt. Li se părea că se clatină sub răbufnirile unei furtuni; dar nu se mişcau de fel. Disperarea de care fugiseră toată vremea îi ajunse din urmă, şi ei se vedeau în clipa aceasta aşa cum aveau să fie — Graeber o văzu pe Elisabeth singură, la fabrică, într-un adăpost sau într-o cameră oarecare, aşteptînd fără prea multă speranţă, iar Elisabeth îl văzu pe Graeber întorcîndu-se în mijlocul primejdiei, pentru o cauză în care nu mai credea. Deznădejdea îi scutura pe amîndoi şi, în acelaşi timp, ca o aversă, se năpusti asupra lor o duioşie ucigătoare, pe care însă n-o puteau lăsa să-i cuprindă, deoarece simţeau că avea să-i sfîşie dacă i-ar fi cedat. Erau pierduţi. Nu puteau face nimic. Trebuiau să aştepte pînă cînd învolburarea se va domoli.

Păru o veşnicie pînă cînd Graeber îşi recăpătă graiul. În aceeaşi clipă văzu că lacrimile din ochii Elisabethei se zvîntaseră. Ea nu se clintise; era ca şi cum lacrimile s-ar fi scurs înlăuntrul ei.

— Avem deci cîteva zile, zise el, în care putem fi toată vremea împreună.

Elisabeth se căzni să zîmbească.

— Da. Cu începere de mîine seară.

— Minunat! Asta face cît mai multe săptămîni, dacă socotim după timpul ce l-am fi avut văzîndu-ne numai serile.

— Da.

Porniră. Un rest de amurg, ca o draperie uitată, rămăsese agăţat în văgăunile ferestrelor dintr-un perete de casă.

— Unde ne ducem? întrebă Elisabeth. Şi unde dormim în noaptea asta?

— Vom dormi sub porticul bisericii. Sau în grădina bisericii, dacă va fi destul de cald. Şi acum mergem să mîncăm ciorbă de linte.

Restaurantul Witte răsări dintre ruine. Un moment, lui Graeber i se păru ciudat că localul se află tot acolo. Era la fel de fantastic ca o fata morgana. Intrară pe poarta grădinii.

— Ce spui de asta? o întrebă pe Elisabeth.

— E ca un crîmpei de pace, pe care războiul l-a trecut cu vederea.

— Exact. Şi aşa va trebui să rămînă toată seara.

De la straturile de flori venea miros reavăn de pămînt. Fuseseră stropite de curînd. Cîinele de vînătoare tîndălea în jurul casei, dînd din coadă. Îşi lingea botul; mîncase probabil. Doamna Witte îi întîmpină. Îşi pusese un şorţ alb.

— Vreţi să luaţi loc în grădină?

— Da, răspunse Elisabeth. Dar înainte, aş dori să mă spăl puţin, dacă se poate.

— Cum să nu.

Doamna Witte o conduse în casă, la primul etaj. Graeber trecu pe lîngă bucătărie şi intră în grădină. O masă pe care era aşternută o învelitoare cadrilată alb cu roşu, cu două scaune alături, se afla pregătită. Pe ea erau aşezate pahare, farfurii şi o carafă cu apă, uşor aburită. Graeber bău cu sete un pahar. Apa era rece şi-i plăcu mai mult decît orice vin.

Grădina se vădi a fi mai mare decît păruse de afară. Avea o pajişte cu iarbă fragedă şi verde, tufe de soc şi de liliac, şi cîţiva copaci bătrîni cu frunzişul tînăr.

Elisabeth se întoarse.

— Cum ai descoperit-o? îl întrebă pe Graeber.

— Întîmplător. Altfel, cum crezi că poţi să descoperi asemenea locuri?

Elisabeth călcă pe gazon şi apucă între degete mugurii tufelor.

— Primii boboci de liliac! exclamă ea. Sînt încă verzi şi amari. În curînd au să înflorească.

— Da, răspunse Graeber. Au să înflorească. Peste cîteva săptămîni.

Elisabeth se apropie de el. Mirosea a săpun, şi a apă proaspătă, şi a tinereţe.

— E tare frumos aici. Şi — ce-i mai ciudat — am impresia că am mai fost cîndva în locul ăsta.

— Aceeaşi impresie am avut-o şi eu în primul moment.

— Nu ştiu cum, dar parcă toate astea au mai fost cîndva. Tu, şi eu, şi grădina — şi parcă numai un mic amănunt lipseşte, o verigă minusculă, ca să pot să-mi amintesc tot ce-a fost atunci.

Îşi rezemă capul de umărul lui:

— Dar nu se va înfiripa niciodată. Totdeauna mă împotmolesc înaintea ultimului pas. Şi totuşi, poate că am trăit cîndva toate astea şi că le retrăim mereu, de nenumărate ori.

Doamna Witte se apropie cu un castron de supă.

— Staţi să vă dau bonurile noastre de cartelă, zise Graeber. N-avem multe. O parte din ele au ars. Dar cred că astea au să vă ajungă.

— Nu-mi trebuie toate, declară doamna Witte. Lintea o avem dinainte. O să opresc numai bonurile pentru cîrnaţi. Pe celelalte vi le aduc îndată înapoi. Vreţi să beţi ceva? Am cîteva sticle de bere.

— Fantastic! Nici că se putea ceva mai binevenit!

Din asfinţit nu mai rămăsese decît o licărire plăpîndă. Un sturz începu să cînte. Graeber îşi aminti că mai auzise unul în dimineaţa aceea, cocoţat pe una din icoanele ce înfăţişau patimile lui Isus. De atunci se întîmplaseră multe...

Ridică binişor capacul de pe carton:

— Cîrnaţi! Cîrnaţi afumaţi! Din cei buni! Şi cîrbă groasă de linte. Straşnică mîncare!

Umplu farfuriile şi avu o clipă senzaţia că are acum totul: şi casă, şi grădină, şi nevastă, şi o masă, şi mîncare, şi siguranţă — şi că e pace.

— Spune, Elisabeth, începu el. Dacă ţi-ar da cineva să semnezi un contract că în următorii zece ani vei putea să trăieşti ca acum — cu dărîmăturile din jur, şi cu grădina asta, şi noi doi împreună — l-ai iscăli?

— Imediat. Chiar şi pentru mai mulţi ani.

— Şi eu la fel.

Doamna Witte aduse berea. Graeber destupă sticlele şi umplu paharele. Apoi băură. Berea era rece şi bună. Începură să mănînce ciorba. O sorbiră pe-ndelete şi fără grabă, uitîndu-se unul al altul.

Se întuneca tot mai mult. Un reflector spintecă cerul, scormoni norii şi alunecă mai departe. Sturzul contenise din fluierat. Se lăsa noaptea.

Doamna Waitte reveni ca să umple din nou castronul.

— N-aţi mîncat destul, zise ea. Tinerii trebuie să mănînce zdravăn.

— Am mîncat cît am putut. Castronul e aproape gol.

— O să vă mai aduc puţină salată. Şi o bucată de brînză.

Luna sui pe cer.

— Acum avem totul, spuse Elisabeth. Luna, grădina, iar noi am mîncat, şi toată seara este a noastră. E atît de frumos, că-i aproape de nesuportat.

—Aşa au trăit oamenii pe vremuri. Şi nu li s-au părut ceva deosebit.

Elisabeth încuviinţă din cap şi privi în jur.

— De aici nu se vede nici o ruină. grădina este astfel aşezată, că nu poţi vedea nimic din dărîmături. Le ascund copacii. Şi cînd te gîndeşti că există ţări întregi care arată aşa!

După război vom pleca şi noi acolo. Şi o să vedem numai oraşe nebombardate, care seara vor fi iluminate, şi nimeni nu se va teme de bombe. Ne vom plimba dinaintea vitrinelor cu toate becurile aprinse, şi va fi atît de multă lumină, că şi seara ne vom putea să ne vedem feţele pe stradă, întocmai ca ziua.

— Dar au să ne primească?

— Ca turişti? De ce nu? Bunăoară, în Elveţia.

— Ne-ar trebui franci elveţieni. De unde să-i luăm?

— Ducem cu noi aparate de fotografiat şi le vindem acolo. Cu banii căpătaţi putem trăi cîteva săptămîni.

Elisabeth rîse:

— Sau bijuterii şi blănuri pe care nu le avem.

Doamna Witte aduse salata şi brînza:

— Vă place aici?

— Da, foarte mult. Putem să mai stăm puţin?

— Cît poftiţi. Vă aduc şI cafea. De malţ, bineînţeles.

— Şi cafea! exclamă Graeber. Bine, dar azi trăim cu adevărat ca nişte prinţi!

Elisabeth rîse din nou:

— Ca nişte prinţi am trăit la început. Cu ficat de gîscă, şi cu icre negre, şi cu vin de Palatinat. Acum trăim ca nişte simpli muritori. Aşa cum vrem să trăim şi mai tîrziu. Nu-i frumoasă viaţa?

— Este, Elisabeth!

Graeber se uită la ea. Avusese faţa obosită cînd venise de la fabrică. Acum îşi revenise. Schimbările astea se petreceau repede la ea; nu-i trebuia decît foarte puţin ca să-şi recapete prospeţimea.

— O să fie tare frumos să trăieşti, zise ea. Nu sîntem deprinşi cu prea multe greşeli. De fapt aproape cu nici una. Ceea ce altor oameni li se pare normal va fi pentru noi o mare aventură. De n-ar fi decît aerul care să nu mai miroasă a ars. Sau o masă la restaurant fără bonuri de cartelă. Magazine în care poţi cumpăra tot ce-ţi cere inima. Oraşe care n-au fost distruse. Sau să poţi vorbi fără să întorci capul în toate părţile. Să nu mai dîrdîi de frică! O să treacă mult pînă atunci, dar teama se va micşora treptat, şi chiar dacă va reveni cîteodată, va fi aproape ca o fericire, pentru că vom ştii imediat că nu mai e cazul să ne temem. Nu crezi?

— Ba da, răspunse Graeber cu inima strînsă. Da, Elisabeth. Dacă priveşti lucrurile aşa, ne mai aşteaptă nespus de multă fericire.

Zăboviră în grădină cît se putu. Apoi Graeber plăti masa şi doamna Witte se duse la culcare. Aşa, ei mai putură rămîne singuri o bucată de vreme.

Luna urcă mai sus pe cer. Mirezma nocturnă a pămîntului şi a frunzişului tînăr se înteţi şi, pentru că nu adia nici cel mai mic vîntuleţ, reuşea din cînd în cînd să acopere mirosul de praf şi de moloz care dăinuia deasupra oraşului. În tufişuri se auzeau foşnete uşoare. O pisică vîna acolo şobolani. Şobolanii se înmulţiseră mult în ultima vreme; găseau sub dărîmături hrană din belşug.

Plecară pe la unsprăzece. Era ca şi cînd ar fi părăsit o insulă.

— Aţi venit prea tîrziu, zise paraclisierul, cînd ajunse la biserică. Toate locurile sînt ocupate.

Era un alt paraclisier, nu cel de dimineaţă. Unul mai tînăr, cu faţa rasă şi cu aer de rigidă demnitate. Probabil individul care-l denunţase pe Josef.

— În grădină, în locurile acoperite, sînt peste tot oameni care dorm. De ce nu vă duceţi la oficiul de cazare urgentă?

La douăsprăzece noaptea, întrebarea aceasta era pur şi simplu idioată!

— Ne încredem mai mult în Dumnezeu, ripostă Graeber.

Paraclisierul îl segetă o clipă cu privirea.

— Dacă ţineţi să rămîneţi aici, trebuie să dormiţi sub cerul liber.

— Nu ne deranjează.

— Sînteţi căsătoriţi?

— Da. De ce?

— Asta-i casa Domnului. Aici n-au voie să doarmă împreună perechi necăsătorite. În galerii avem o despărţitură pentru bărbaţi şi una pentru femei.

— Chiar dacă sînt căsătoriţi?

— Chiar şi atunci. Galeriile fac parte din biserică. Aici poftele trupeşti nu sînt îngăduite. Iar dumneavoastră nu păreţi a fi căsătoriţi.

Graeber scoase actul de căsătorie. Paraclisierul îşi puse nişte ochelari cu rame de nichel şi-l purică la lumina lămpii eterne.

— Cam de puţin timp, cuvîntă apoi.

— În privinţa asta nu există dispoziţii speciale în catehism.

— Sînteţi cununaţi şi religios?

— Uite ce e, i-o tăie Graeber. Sîntem obosiţi. Soţia a muncit din greu toată ziua. Ne ducem să ne culcăm în grădina bisericii. Dacă ai ceva împotrivă, încearcă să ne alungi. Dar te anunţ că va trebui să aduci mai mulţi oameni cu dumneata. N-are să vă fie uşor.

Un preot se ivi deodată lîngă ei. Se apropiase fără zgomot.

— Ce s-a întîmplat? întrebă el.

Paraclisierul începu să explice cazul. După cîteva fraze, preotul îl întrerupse.

— Fă bine, Böhmer, şi nu te mai substitui lui Dumnezeu. E destul de trist că atîţi oameni sînt nevoiţi să doarmă aici.

Apoi se întoarse către Graeber:

— Dacă nici mîine nu găsiţi locuinţă, veniţi pînă la orele nouă seara la Domhof 7, păstorul Biedendieck. Menajera mea o să vă găsească un locşor unde să puteţi sta.

— Mulţumim frumos.

Biedendieck înclină capul şi trecu mai departe.

— Haide, subofiţer al Domnului! îl apostrofă Graeber pe paraclisier. Un Maior ţi-a dat un ordin. Trebuie să-l execuţi. Biserica e singura dictatură care a reuşit să dăinuie peste veacuri. Cum se poate ajunge în grădina bisericii?

Paraclisierul îi conduse prin sacristie. În întuneric scînteiau odăjdii. Ajunseseră la o uşă, trecură printr-un gang şi intrară în grădină.

— Să nu vă tolăniţi pe mormintele canonicilor, mîrîi Böhmer. Culcaţi-vă în partea cealaltă, lîngă colonadă. Şi să ştiţi că nu aveţi voie să dormiţi împreună. Numai alăturat. Fiecare culcuş, separat. Şi nu cumva să vă dezbrăcaţi!

— Nici pantofii nu putem să-i scoatem?

— Pantofii, da.

Graeber şi Elisabeth trecură în partea cealaltă. Din gang îi întîmpină un concert de sforăieli. Graeber aşternu foaia de cort şi aşternutul pe iarbă. Se uită la Elisabeth. Elisabeth rîdea.

— De ce rîzi? o întrebă el.

— Rîd de paraclisier . Şi de tine.

— Perfect.

Graeber rostui valizele la perete şi făcu din raniţă un fel de rezămătoare de cap. Deodată răzbi un ţipăt de femeie prin corul ritmic al sforăiturilor: „Nu! Nu! O-o-oh!"şi pieri într-un gîlgîit.

— Linişte! cîrîi cineva.

Femeia ţipă din nou.

— Linişte, fira-ţi ai dracului să fiţi! răcni mai tare celălalt. brusc, ca sugrumat.

— Aştia sîntem noi, oamenii de rasă superioară! sublinie Graeber. Chiar şi în somn ne supunem ordinelor!

Se culcară. Erau aproape singuri lîngă peretele acela. Numai la cele două colţuri se zăreau nişte ridicături întunecate, semn că şi acolo dormeau oameni.

Luna se lipise după turla ciopîrţită de bombardament. Arunca doar o fîşie de lumină peste vechile morminte ale canonicilor. Unele erau scurmate. Dar nu de bombe: raclele fuseseră putrede şi cedaseră.

În mijlocul grădinii, între tufe sălbatice de trandafiri, se afla un crucifix înalt. De jur împrejur, de-a lungul întregului portic, se înşiruiau icoane de piatră înfăţişînd patimile lui Cristos. Elisabeth şi Graeber erau culcaţi între biciuirea Domnului şi încoronarea cu spini. Îndărăt, în al doilea pătrat, licăreau coloanele şi ogivele culoarelor deschise spre grădină.

— Vino lîngă mine, zise Graeber. La dracu cu dispoziţiile asexuatului de paracliser!

Capitolul 23

În jurul turlei bombardate zburătăceau rîndunele. Soarele abia răsărit scînteia pe muchiile plăcilor de metal desprinse de pe acoperiş.

Graeber despachetă maşinuţa de spirt. Nu ştia dacă era voie să gătească; se hotărî deci să folosească vechea lege ostăşească: să acţioneze înainte de a i se interzice. Luă gamela şi plecă în căutarea unui robinet de apă. Îl găsi în dosul sculpturii ce înfăţişa Răstignirea. Acolo dormea, cu gura căscată, un om cu tuleie roşcate în bărbie. Avea un singur picior. Proteza o descălţărămase şi o puse lîngă el. În lumina timpurie, tijele de nichel de pe ea scăpărau ca o maşinărie.

Graeber îşi aruncă ochii printre coloanele galeriilor arcuite. Paraclisierul nu minţise: bărbaţii dormeau într-o despărţitură separată, femeile într-alta. În partea dinspre miazăzi erau numai femei.

Cînd se întoarse, o găsi pe Elisabeth trează. Faţa-i era proaspătă şi odihnită; nu semăna de fel cu chipurile veştede pe care le zărise sub portic.

— Am găsit un loc unde te poţi spăla, îi spuse. Du-te înainte de a începe iureşul celorlalţi. Sfintele lăcaşuri au totdeauna instalaţii sanitare foarte primitive. Vino să-ţi arăt sala de baie a înalţilor canonici.

Elisabeth rîse:

— Stai mai bine aici şi ai grijă de cafea, că altfel rămînem fără ea. Am să găsesc şi singură camera de baie. Pe unde vine?

Graeber îi descrie locul. Elisabeth străbătu grădina. Dormise atît de liniştit, încît rochia nu-i era aproape de loc mototolită. Graeber se uită după ea. Simţi deodată că o iubeşte nespus de mult.

— Bravo ţie, fiule! Te-ai apucat să-ţi faci de mîncare în grădina Domnului?

Paraclisierul cel cucernic se apropiase cu paşi de pisică.

— Şi încă lîngă o icoană a calvarului celui greu al Mîntuitorului!

— Unde-i cel uşor? Mă pot duce şi acolo.

— Aici este peste tot pămînt sfinţit. Nu vezi că în locul acela se află înmormîntaţi canonicii?

— Am fost în multe cimitire şi în toate mi-am făcut de mîncare, ripostă Graeber foarte calm. Aici însă — poţi să-mi spui unde să ne ducem? E pe undeva vreo cantină sau bucătărie de campanie?

— Cantină? pufni paraclisierul, molfăind cuvîntul ca pe un măr putred. Aici?

— De ce nu? N-ar fi o idee rea.

— Poate pentru păgîni de teapa dumitale! Din fericire sînt şi oameni care gîndesc altfel. Un birt lîngă lăcaşul Domnului! Curată blasfemie!

— Nu-i chiar atît de grav. Cristos a ospătat cîteva mii de oameni cu cîteva pîini şi cîţiva peşti, dacă-ţi mai aduci aminte. Numai că el n-a fost o boaită îmbăţoşată ca dumneata. Şi acum şterge-o, băiete! Sîntem în război — sau poate că nici asta n-ai aflat încă?

— Am să-l încunoştiinţez pe domnul pastor Biedendeck despre sacrilegiul dumitale!

— Aşa să faci! Şi o să te dea afară de la primele cuvinte, uscătură fătarnică ce eşti!

Paraclisierul se retrase demn, călcînd furios în papucii lui de pîslă. Graeber desfăcu o pungă cu cafea din moştenirea lui Binding şi-i mirosi conţinutul. Era veritabilă. O opări cu apă clocotită. Aroma se împrăştie peste tot.

Şi avu un efect fulgerător. Dindărătul mormîntului canonicilor se înălţa capul zbîrlit al unui bărbat care adulmecă aerul. Apoi omul strănută, se ridică şi se apropie:

— Faci cinste cu o ceşcuţă?

— Valea! îl repezi Graeber. Asta e casa Domnului. Aici nu se dau pomeni, se capătă doar.

Elisabeth se întoarse. Păşea uşor şi degajat, parcă s-ar fi plimbat.

— De unde ai cafeaua? întrebă ea.

— De la Binding. Trebuie s-o bem repede, că altfel dau peste noi toţi cei de sub portic.

Soarele scoase din umbră icoanele calvarului lui Isus. În dreptul laviţei din faţa Biciuirii înflorise un smoc violet de toporaşi. Graeber scoase pîine şi unt din raniţă. Tăie pîinea cu briceagul şi unse untul pe felii.

— Unt veritabil! constată Elisabeth. Tot de la Binding?

— Toate de la el. Ciudat — mi-a făcut numai bine şi n-am putut niciodată să-l sufăr.

— Poate că tocmai de aceea s-a purtat aşa. Există şi asemenea oameni.

Elisabeth se aşează pe raniţă lîngă Graeber.

— Cînd eram de şapte ani, visam să trăiesc ca acum, aici.

— Eu voiam să mă fac brutar.

Elisabeth pufni în rîs:

— Te-ai făcut în schimb furier cu aprovizionarea!

Cît e ceasul? — Strîng lucrurile şi te conduc la fabrică.

— Nu. Mai bine să stăm la soare cît s-o putea. Durează prea mult să împachetăm şi să ducem lucrurile, şi pe urmă trebuie să aşteptăm cine ştie cît pînă ne vine rîndul să le depozităm jos.

Galeriile au şi început să mişune de oameni. Ai toată vremea să faci treaba asta după plecarea mea.

— Bine. Crezi că se poate fuma aici?

— Nu. Dar sînt sigură că pe tine opreliştea te deranjează prea puţin.

— Bineînţeles, să profităm de tot ce se poate, înainte ca ăştia să ne dea afară. Şi mult n-au să ne mai rabde. O să încerc azi să găsesc un loc unde să nu fim nevoiţi să dormim îmbrăcaţi. La pastorul Biedendieck nu ne ducem în nici un caz, aşa-i?

— Nu. Mai bine înapoi la Pohlmann.

Soarele urcă mai sus pe cer. Lumina acum porticul, şi umbrele coloanelor cădeau pe ziduri. Oamenii mişunau încoace şi încolo, ca într-o închisoare de lumini şi umbre. Se auzeau nişte copii plîngînd. Ologul de la colţul grădinii îşi încătărămă piciorul de lemn şi-şi trase pantalonul peste el. Graeber vîrî în raniţă resturile de pîine, unt şi cafea.

— E opt fără zece, zis el. Trebuie să pleci. Vin să te iau de la fabrică, Elisabeth. Dacă se întîmplă ceva, avem două puncte de reper: grădina doamnei Witte, în primul rînd; şi dacă nu se poate acolo, atunci aici.

— Bine zise Elisabeth ridicîndu-se. E ultima oară că plec o zi întreagă.

— O să stăm în schimb deseară mai mult — cîte ceasuri o să se poată. Şi aşa, vom recupera ziua pierdută.

Elisabeth îl sărută şi porni repede. Graeber auzi pe cineva rîzînd. Se întoarse enervat. O femeie tînără stătea între coloane. Avea în faţa ei, pe un zid scund, un băieţel care o trăgea cu

mînuţele de păr. Şi femeia rîdea împreună cu copilul. Pe Graeber şi pe Elisabeth nici nu-i văzuse.

Graeber împachetă lucrurile. Apoi se duse să-şi clătească gamela. Amputatul se luă după el. Piciorul cu proteză bocănea şi scîrţia.

— Hei, camarade!

Graeber se opri.

— Voi aţi fost ăia cu cafeaua? întrebă ologul.

— Da. Dar am băut-o toată.

— Mai încape vorbă?

Omul avea nişte ochi albaştri foarte mari.

— Pe mine mă interesează zaţul. Dacă ai de gînd să-l arunci, dă-mi-l mai bine mie. Se mai poate fierbe o dată.

— Cu plăcere.

Graeber zgîrîie toată drojdia de cafea de pe fundul gamelei. Apoi îşi luă lucrurile şi le duse în locul unde le pusese înainte. Se aştepta la o bătălie cu paraclisierul cel cuvios. Dar în locul lui era acum celălalt, cel cu nasul roşu, care mirosea a vin de împărtăşanie şi care nu făcu nici o obiecţie.

Portarul sta la fereastra locuinţei sale din casa mistuită de incendiu. Cînd îl zări pe Graeber, îi făcu semn să se apropie. Graeber se duse într-acolo;

— Ai vreo scrisoare pentru noi?

— Da. Pentru soţia dumitale. Dar e pe numele de domnişoară, Elisabeth Kruse. E în regulă, nu.

— Este.

Graeber luă scrisoarea. Observă că portarul îl străpungea cu o privire ciudată. Se uită la scrisoare şi îngheţă. Era de la Gestapo. Întoarse plicul. Parcă fusese desfăcut de cineva înainte.

— Cînd a venit? întrebă.

— Aseară.

Graeber se uită încă o dată la scrisoare. Era sigur că portarul o citise. desfăcu deci plicul şi scoase hîrtia dinăuntru. Era o citaţie pentru Elisabeth, să se prezinte la orele unsprăzece şi jumătate dimineaţa. Se uită la ceas — zece fără cîteva minute.

— Perfect! făcu el. În sfîrşit De cînd o aşteptam! Şi băgă scrisoarea în buzunar.

— Altceva?

— Nu vă ajunge atît? întrebă portarul, căscînd ochii cu uimire.

Graeber pufni în rîs:

— Nu ştii vreo locuinţă pentru noi?

— Nu. Dar ce, vă mai trebuie locuinţă?

— Mie nu. Soţiei mele.

— Aşa? făcu portarul fără convingere.

— Da. Dau filodormă bună.

— Aşa? făcu portarul încă o dată.

Graeber se îndepărtă. Simţi că portarul îl urmăreşte cu privirea de la fereastră. Se opri şi se prefăcu că se uită cu interes la scheletele acoperişurilor. După aceea porni mai departe cu paşi de plimbare.

Dar după ce trecu de primul colţ, scoase repede scrisoarea din buzunar Era un formular tipărit, din care nu se putea deduce nimic. Pînă şi semnătura era tipărită. Numai numele Elisabethei şi data erau scrise la o maşină care bătea litera „a" mai sus decît pe celălalte.

Graeber se uită lung la citaţie. Era o bucată de hîrtie ieftină, cenuşie, lemnoasă, dar — aşa cum era — întuneca deodată întreaga lume. O ameninţare imaterială se desprindea din ea. Mirosea a moarte.

Se pomeni în faţa biserici Sfînta Ecaterina. N-ar fi putut spune cum a ajuns acolo.

— Ernst, şopti cineva în spatele lui.

Graeber se suci vijelios pe călcîie. Era Josef. Purta o manta de croială cazonă şi, fără să se uite la Graeber, intră în biserică. Graeber îşi aruncă privirea în jur şi-l urmă după un minut. Îl găsi pe o bancă goală de lîngă sacristie. Josef făcu un gest, recomandîndu-i prudenţă. Graeber păşi pînă la altar, se uită îndărăt, se întoarse şi îngenunchie lîngă Josef.

— Pohlmann a fost arestat, şuşoti Josef.

— Poftim?

— Pohlmann. A fost ridicat de Gestapo azi dimineaţă. În momentul acela lui Graeber îi era imposibil să-şi dea seama dacă arestarea lui Pohlmann avea vreo legătură cu citaţia primită de Elisabeth. Holbă doar ochii la Josef.

— Aşadar şi Pohlmann! spuse în cele din urmă.

Joseph îşi înălţă fulgerător privirea:

— Şi încă cine, în afară de el?

— Soţia mea a primit o invitaţie să se prezinte la Gestapo.

— Pentru ce oră?

— Azi dimineaţă la unsprăzece şi jumătate.
— Ai citaţia la dumneata?
— Da. Uite-o.
Graeber îi dădu hîrtia.
— Dar cum s-a întîmplat cu Pohlmann? întrebă apoi.
— Nu ştiu. Nu eram acolo. Cînd am venit am înţeles după poziţia unei pietre, mişcată din loc, ce se întîmplase. în trecere, Pohlmann o dăduse la o parte. Era unul din semnele noastre. După un ceas am văzut oameni încărcînd cărţile lui într-un camion.
— Se găseşte printre ele vreuna care ar putea să-i primejduiască situaţia?
— Nu cred. Tot ce-i putea dăuna e îngropat într-altă parte. Chiar şi conservele.
Graeber se uită la hîrtia din mîna lui Joseph.
— Tocmai la el voiam să mă duc, zise el. Să-l întreb ce să fac.
— De ce crezi că am venit aici? E aproape sigur că un tip de la Gestapo aşteaptă în locuinţa lui. Josef îi înapoie lui Graber citaţia.
— Ce-ai de gînd să faci? îl întrebă.
— Nu ştiu. Abia adineauri am primit-o. Dumneata ce-ai face
— Aş fugi, răspunse Josef fără ezitare.
Graeber străbătu cu ochii semiîntunericul în care jucau sclipiri de la podoabele din altar.
— Am să mă duc mai întîi eu la Gestapou şi am să întreb ce vor, zise el.
— N-au să-ţi dea nici o lămurire, dacă au de gînd să pună mîna pe soţia dumitale.
Graeber simţi un fior rece în ceafă. Dar Josef fusese obiectiv, nimic mai mult.
— Dacă ar vrea să pună mîna pe ea, zise apoi, ar fi arestat-o, cum l-au arestat pe Pohlmann. Trebuie să fie altceva. De aceea, mă duc cu întîi. Poate că nu-i nimic grav, spuse Graeber fără convingere. Şi, dacă-i aşa, ar fi o greşeală să fugă.
— Soţia dumitale e evreică?
— Nu.
— Atunci se schimbă lucrurile. Pentru evrei e mai bine totdeauna să fugă. N-ai putea cumva invoca scuza că soţia dumitale e plecată din oraş?

— Nu. Lucrează la o fabrică. Lucrul ăsta se poate constata cu uşurinţă.

Josef meditä cu glas tare:

— Poate că n-au de gînd s-o aresteze. Ai dreptate: dacă ar fi avut această intenţie, ar fi făcut-o din capul locului. Bănuieşti cam pentru ce putea fi chemată?

— Tatăl ei e în lagăr. Şi s-ar putea ca persoana cu care a stat în acelaşi apartament s-o fi denunţat. Se mai poate că Gestapoul s-o fi luat la ochi pentru că s-a căsătorit.

Josef chipzui din nou cîtva timp.

— Distruge tot ce poate aveea vreo legătură cu chestia asta. Scrisori, jurnale intime şi altele asemănătoare. Şi după aceea, poţi să te duci acolo. Dar du-te singur. Asta şi vrei, nu?

— Da. Am să spun că scrisoarea a sosit deabia azi şi că n- am reuşit s-o înştiinţez pe nevastă-mea la fabrică.

— E lucrul cel mai bun. Încearcă să afli despre ce e vorba. Dumneata nu poţi să păţeşti nimic. Peste cîteva zile trebuie să te întorci pe front. De la asta n-au să te oprească. Iar dacă ai să ai nevoie de o ascunzătoare pentru soţia dumitale, pot să-ţi indic o adresă. Du-te mai întîi acolo. O să stau aici pînă după-amiază.

Josef avu o uşoară reticenţă.

— În confesionalul pastorului Biedendieck, urmă apoi. Acolo unde-i atîrnată tăbliţa „Absent". E locul unde-am să pot dormi cîteva ceasuri.

Graeber se ridică. După semiobscuritatea răcoroasă din biserică, lumina de afară se năpusti atît de violent asupra-i, de parcă ar fi vrut să-l pătrundă pînă în adîncuri, de parcă ar fi făcut parte din Gestapo.

Trecu pe străzi cu pasul rar. Avea senzaţia că se află sub un clopot de sticlă. Totul din jur îi păru deodată străin şi inaccesibil. O femeie cu un copil în braţe înfăţişa un crîmpei de siguranţă personală şi stîrnea o dureroasă invidie. Un bărbat stînd pe o bancă şi citind un ziar era o icoană de inabordabilă lipsă de griji, iar cîţiva oameni care pălăvrăgeau rîzînd păreau fiinţe din altă lume, rupte de lumea lui. Deasupra lui Graeber plutea, întunecoasă, numai umbra neliniştii care-l izola de restul omenirii, ca şi cînd ar fi fost un lepros.

Intră în clădirea Gestapoului şi arătă citaţia. Un SS-ist îl îndreptă de-a lungul cîtorva coridoare spre o aripă laterală. Gangurile miroseau a hîrţoage, a birouri neaerisite şi a cazarmă.

Trebui să aştepte într-o încăpere în care se mai aflau trei inşi. Unul stătea la fereastră care dădea în curte. Ţinea mîinile la spate şi ciocănea cu degetele mîinii drepte pe dosul celei stîngi. Ceilalţi doi stăteau crispaţi pe scaune şi priveau în gol. Unul dintre ei era chel şi-şi acoperea cu mîna o buză spintecată; celălalt purta o mustaţă tunsă à la Hitler şi avea faţa palidă şi buhăită. Toţi îşi suciră capetele către Graeber cînd intră, şi le întoarseră imediat în altă parte.

După cîtva timp apăru un SS-ist cu ochelari. Toţi se ridicară ca la comandă. Graeber era cel mai apropiat de uşă.

— Ce cauţi aici? îl întrebă SS-istul oarecum mirat. Militarii erau subordonaţi în general justiţiei militare. Graeber arătă invitaţia. SS-istul o citi.

— Dar aici e trecută altă persoană, zise el. Citaţia e pe numele unei oarecare Elisabeth Kruse...

— E soţia mea. Ne-am căsătorit acum cîteva zile. Lucrează într-o întreprindere de stat. Am crezut că pot să rezolv eu chestiunea.

Graeber scoase actul de căsătorie; prevăzător, îl luase cu el. SS-istul se scobi nehotărît în ureche.

— Mă rog, dinspre mine... Du-te la camera 72, la subsol.

Şi îi înapoie lui Graeber hîrtiile.

„La subsol!" îşi zise Graeber. În zvonurile ce circulau despre clădirea Gestapoului, subsolul avea faima cea mai sinistră.

Coborî treptele. Doi inşi care se încrucişară cu el îl priviră cu invidie. Credeau că e liber să iasă, în vreme ce ei se aşteptau la orice.

Camera 72 era o încăpere vastă cu stelaje şi cu un birou într-o despărţitură. Un funcţionar plictisit luă citaţia pe care i-o întinse Graeber. Apoi Graeber îi explică motivul pentru care venise în locul soţiei sale şi arătă din nou toate actele. Funcţionarul încuviinţă din cap:

— Poţi să semnezi pentru soţia dumitale?

— Da.

Funcţionarul îi împinse două formulare peste masă.

— Semnează aici. Şi scrie dedesupt: „Soţ al Elisabethei Kruse", pune data şi indică oficiul de stare civilă unde v- aţi căsătorit. Al doilea formular poţi să-l iei cu dumneata.

Graeber iscăli cît putu de încet. Nu voia să se observe că citeşte textul imprimat pe hîrtie, dar nici nu voia să semneze orbeşte. În acest timp funcţionarul căuta ceva într-unul din rafturile de la perete.

— Ei, la dracu! Dar unde-i cenuşa aia? strigă el în cele din urmă. Holtmann! Iar ai încurcat toate pe-aici. Adu-mi pachetul Kruse.

Cineva grohăi în dosul despărţiturii.

Graeber văzu că iscălise de primirea cenuşii deţinutului în prevenţie Bernhard Kruse. Mai văzu, pe al doilea formular, că Bernhard Kruse murise de un atac de cord.

Între timp, funcţionarul trecuse îndărătul peretelui despărţitor. Se întoarse acum cu o cutie de ţigări de foi, învelită într-o hîrtie cafenie de ambalaj, prea scurtă pentru mărimea cutiei, şi legată cu sfoară. Pe pereţii laterali ai cutiei rămăsese emblema „Claro", iar partea din capac ce apărea de sub înveliş purta încă eticheta multicoloră a ţigărilor de foi: o stemă în roşu şi auriu, purtată de un indian care fuma pipă.

— Asta-i cenuşa, zise funcţionarul, uitîndu-se somnoros la Graeber. Dumitale, ca ostaş, cred că nu mai e nevoie să-ţi spun că trebuie să păstraţi cea mai strictă tăcere. Nici un fel de anunţ mortuar — nici în ziare şi nici sub altă formă. Nici o ceremonie de doliu. Tăcere absolută. S-a înţeles?

— Da.

Graeber luă cutia de ţigări şi plecă.

Ştia că n-avea să-i spună Elisabethei nici un cuvînt. Putea să afle şi mai tîrziu. Putea chiar să nu afle niciodată: Gestapoul nu anunţa de două ori. Pentru moment, era deajuns că trebuia s-o lase singură; să-i mai şi comunice că tatăl ei e mort ar fi fost o cruzime de prisos.

Se îndreptă fără grabă spre biserica Sfînta Ecaterina. Străzile erau din nou pline de viaţă. Ameninţarea pierise: se transformase în moarte. Dar era o moarte străină. Şi Graeber era deprins cu morţii străini. Pe tatăl Elisabethei îl cunoscuse numai în copilărie.

Simţea sub braţ cutia de ţigări. Probabil că cenuşa din ea nici nu era măcar a lui Kruse. Holtmann putuse foarte bine să fi dat alta în locul ei, şi desigur că nici cei din lagăr nu se osteniseră

peste măsură în privinţa asta. De altfel, la incinerările în masă era şi imposibil. Un fochist aduna pe făraş cîţiva pumni de cenuşă şi-i arunca într-o cutie; atît şi nimic mai mult. Graeber nu înţelegea de ce, în general, se mai făcea treaba asta. Era o îmbinare de neomenie şi birocraţie care dădea neomeniei o înfăţişţare şi mai neomenoasă.

Chibzui ce să facă cu cenuşa. Putea s-o îngroape printre dărîmături; erau destule locuri pentru aşa ceva. Putea să încerce s-o ducă la un cimitir; dar acolo, ar fi avut nevoie de o aprobare şi de un mormînt, şi atunci ar fi aflat şi Elisabeth.

Străbătu biserica. În dreptul confesionalului pastorului Biedendieck se opri. Tăbliţa cu inscripţia „Absent" Atîrna în faţă. Graeber dădu o clipă la o parte perdeaua verde. Josef îşi aţinti ochii asupra lui. Era treaz. Şedea în aşa fel că putea să-l lovească pe Graeber cu piciorul în burtă şi s-o rupă la fugă.

Graeber trecu mai departe şi se duse la banca de lîngă sacristie. După un scurt răstimp apăru şi Josef. Graeber îi arătă cutia de ţigări:

— Asta era tot. Cenuşa tatălui ei.

— Alceva nimic?

— E prea destul! Ai mai aflat ceva despre Pohlmann?

— Nu.

Se uitară amîndoi la pachet.

— O cutie de trabucuri, zise Josef. De obicei, folosesc cutii vechi de carton, cutii de tablă sau pungi de hîrtie. Oricum, o cutie de ţigări e aproape ca un sicriu. Unde vrei s-o laşi? Aici în biserică?

Graeber clătină din cap. Îi venise deodată o idee la care nu se gîndise pînă atunci.

— În grădina bisericii, spuse el. Acolo este şi aşa un fel de cimitir.

Josef încuviinţă din cap.

— Mai pot face ceva pentru dumneata? îl întrebă Graeber.

— Dacă vrei, ieşi te rog pe uşa laterală de colo şi vezi dacă-i ceva suspect pe stradă. Trebuie s-o şterg de-aici; de la ora unu intră în serviciu paraclisterul antisemit. Dacă nu te întorci în cinci minute, înseamnă că strada e liberă.

— S-a făcut.

Graeber ieşi la soare. După cîtva timp apăru şi Josef. Trecu pe lîngă Graeber, atingîndu-l aproape.

— Noroc! murmură el.

Graeber se întoarse în biserică. La ora asta grădina din faţa colonadelor era pustie. Doi fluturi galbeni, cu puncte roşii pe aripi, se zbenguiau în jurul unei tufe cu floricele mici, albe. Tufişul se afla lîngă mormîntul canonicului Aloysius Blümer. Graeber se apropie de el şi-l cercetă. Trei morminte se surpaseră, dar lîngă mormîntul lui Blümer se căscase o gaură sub iarbă. Era un loc foarte potrivit.

Graeber scrise pe o hîrtie că în cutia de ţigări se găseşte cenuşa unui deţinut catolic din lagărul de concentrare. Era o măsură de prevedere, pentru cazul că s-ar fi găsit cutia. Strecură biletul sub hîrtia cafenie de ambalaj. Tăie apoi cu baioneta o bucată de gazon din pămînt şi lărgi cu băgare de seamă crăpătura, ca să poată introduce cutia. Îndesă apoi în gaură pămîntul scos şi puse gazonul deasupra. În felul acesta Bernhard Kruse — dacă a lui era cenuşa — găsise loc în pămînt sfinţit, la picioarele unui înalt demnitar al bisericii.

Graeber se întoarse apoi şi se aşeză pe zidul porticului. Lespezile erau încălzite de soare. „Poate că e un sacrilegiu, îşi zise el. Dar poate că-i numai un sentimentalism inutil". Bernhard Kruse fusese catolic, şi catolicilor le era interzisă incinerarea; desigur însă că, datorită împrejurărilor speciale, biserica putea trece acum cu vederea acet lucru. Iar dacă în cutie nici nu era Kruse — îşi zise Graeber — ci un amestec din cenuşa multor altor victime, poate chiar de la protestanţi şi de la evrei habotnici, nu era greu să închidă ochii şi în acest caz. Nici Iehova şi nici Dumnezeul protestanţilor, sau acela al catolicilor, n-ar avea aproape nimic de obiectat.

Graeber se uită la mormîntul în care cutia de ţigări fusese strecurată ca un ou de cuc în cuib străin. Pe tot drumul de la Gestapo nu simţise aproape nimic; acum însă, după ce totul trecuse, fu cuprins de o adîncă şi nesfîrşită amărăciune. Era mai mult decît gîndul la mort; în amărăciunea lui erau cuprinşi şi Pohlmann, şi Josef, şi toate grozăviile pe care le văzuse.

Se ridică. La Paris văzuse mormîntul soldatului necunoscut; somptuos, sub Arcul de Triumf în care erau săpate numele marilor bătălii ale Franţei. Şi Graeber simţi că bucata de răzor surpat, cu placa funerară a canonicului Blümer şi cu cutia de trabucuri, era ceva asemănător, ba poate chiar mai mult — numai că fără cucubeul gloriei şi al bătăliilor.

— Unde dormim la noapte? întrebă Elisabeth. Tot în grădina bisericii?

— Nu. S-a întîmplat o minune. Am fost la doamna Witte. Are o cameră liberă. Fiica ei a plecat acum cîteva zile la ţară. Ne putem instala acolo, iar tu vei putea eventual să păstrezi camera după plecarea mea. Am şi cărat acolo toate lucrurile noastre. Ai căpătat concediul?

— Da. Nu trebuie să mă mai duc la fabrică. Şi tu nu trebuie să mă mai aştepţi.

— Slavă Domnului! Asta o sărbătorim deseară! Nu ne culcăm toată noaptea şi dormim în schimb pînă mîine la prînz.

— Bine! O să stăm în grădină pînă vor răsări toate stelele. Dar mai înainte, dau o fugă să-mi cumpăr o pălărie. Azi e cea mai potrivită zi pentru treaba asta.

— Ce să faci cu o pălărie? Vrei s-o porţi deseară în grădină?

Elisabeth rîse:

— Poate — de ce nu? Dar nu ăsta-i lucrul cel mai important. Important este faptul că o cumperi. E un gest simbolic. O pălărie e ca un drapel. O cumperi cînd eşti fericit sau cînd eşti nefericit. Nu poţi să înţelegi, aşa-i?

— Nu, nu înţeleg. Dar hai s-o cumpărăm. Vom sărbători cu ea zilele tale de libertate. Asta-i mai de preţ decît masa noastră de astă-seară. Dar mai e vreun magazin deschis la ora asta? Şi nu-ţi trebuie pentru pălărie o cartelă de îmbrăcăminte?

— Cartelă am. Şi ştiu şi unde să găsesc o pălărie la ora asta.

— Perfect. Vom cumpăra o pălărie care să se asorteze cu rochia ta de aur.

— La rochia aceea nu-i nevoie de pălărie. E o toaletă de seară. O să cumpărăm indiferent ce pălărie. E absolut necesar. Cu ajutorul ei uităm de fabrică.

O porţiune din vitrina magazinului rămăsese întreagă. Restul era acoperit cu scînduri. Graeber şi Elisabeth priviră înăuntru. În vitrină se aflau două pălării. Una din ele era garnisită cu flori artificiale, iar cealaltă cu pene multicolore. Graeber le examină fără prea mult entuziasm; nu şi-o putea închipui pe Elisabeth cu asemenea pălării. Apoi observă că o femeie cu părul alb tocmai se pregătea să încuie uşa.

— Repede! zise el.

Patroana îi conduse într-o încăpere din spatele magazinului, ale cărei ferestre erau camuflate. Şi imediat începu cu Elisabeth

o convorbire, din care Graeber nu înţelegea nici o iotă. Rezemat, se aşează pe un scaun fragil, auriu, lîngă uşă.

Patroana aprinse un bec în faţa unei oglinzi şi scoase din cartoane tot felul de pălării şi de materiale. Încăperea cenuşie deveni deodată o grotă de basm. Albastrul, şi roşul, şi trandafiriul, şi albul pălăriilor aprindeau lumini feerice, iar ţesăturile policrome de brocart sclipeau printre ele ca nişte coroane ce aşteptau să fie încercate pentru o misterioasă serbare.

În lumina ce se revărsa de deasupra oglinzii, Elisabeth se mişca încoace şi încolo, ca şi cum chiar în clipa aceea ar fi descins dintr-un tablou, iar îndărătul ei s-ar buluci bezna în care era cufundat tot restul încăperii.

Graeber şedea nemişcat şi urmărea scena care, după toate cele întîmplate în cursul zilei, i se părea cu totul ireală. O văzu pentru întîia oară pe Elisabeth cu desăvîrşire desprinsă din cătuşele timpului, preocupată numai de sine însăşi, lăsîndu-se învoia unui joc nevinovat, dar plin de tîlc, învăluită în lumină, în tandreţe şi dragoste, gravă şi concentrată ca un vînător care- şi încearcă armele.

Graeber auzea convorbirea şoptită a celor două femei, fără să tragă cu urechea, şi era ca murmurul unui izvor. Şi vedea aureola luminoasă care o împresura pe Elisabeth, de parcă ar fi emanat chiar din ea, şi-i era dragă, şi o dorea; şi uită totul, covîrşit de această fericire fără glas, îndărătul căreia incomprehensibila umbră a pierderilor dureroase se înălţa parcă anume pentru a face şi mai adîncă, şi mai strălucitoare fericirea — şi tot atît de preţioasă şi de fugitivă ca răsfrîngerile de pe măruntele crîmpeie de mătase şi brocart din jur.

— O calotă, zise Elisabeth. O calotă simplă de fir, strînsă bine pe cap.

Capitolul 24

Fereastra era spuzită de stele. Curpeni de viţă sălbatică o încercuiau, şi cîţiva ciorchini atîrnau în bătaia vîntului, legănîndu-se ca limbile întunecate ale unei pendule mute.

— Nu plîng de-adevărat, zise Elisabeth. Şi cînd mă vezi plîngînd, să nu te sinchiseşti. Nu eu plîng: e doar ceva din mine care vrea să se elibereze. Uneori, nu avem alt mijloc decît plînsul. Nu-s lacrimi de durere. Sînt fericită.

Era cuibărită lîngă Graeber, cu capul rezemat de umărul lui. Patul era larg, din lemn vechi, înnegrit, de nuc. Avea tăbliile înalte şi arcuite. Un scrin, tot de nuc, se afla într-un colţ, iar în faţa ferestrei, o masă cu două scaune. Pe perete atîrna o cutie de sticlă în care era o veche cunună de mireasă, din mirt artificial, iar în oglinda de alături ciorchinii şi palida lumină filfîitoare de afară se fugăreau încoace şi încolo, într-un joc de negru şi alb.

— Sînt fericită, repetă Elisabeth. S-au întîmplat atît de multe în aceste săptămîni, că nu pot îndesa încă totul în mine. Am încercat. Nu merge. Trebuie să ai răbdare cu mine în noaptea asta.

— Aş vrea să mai am destul timp ca să te pot scoate din oraşul ăsta şi să te instalez într-un sat.

— E totuna unde o să mă aflu după plecarea ta.

— Nu-i totuna. Satele nu sînt bombardate.

— O să vină odată ziua cînd n-au să ne mai bombardeze nici aici. N-a mai rămas aproape nimic din tot oraşul. De altfel, nici nu pot să plec, cît timp lucrez la fabrică. Sînt bucuroasă că am camera asta de basm. Şi pe doamna Witte.

Răsufla acum mai liniştit.

— Încă puţin, şi sînt din nou stăpînă pe mine, zise ea. Nu mă crede isterică. Sînt fericită. Dar e o fericire nesigură. Nu una animalică, mereu aceeaşi.

— Fireşte că nu una animalică, întîmpină Graeber. Cine-şi doreşte o asemenea fericire?

— Nu ştiu, dar mi se pare că eu una aş putea suporta multă vreme o cantitate respectabilă din acest soi de fericire.

— Şi eu la fel. Dar nu vreau să admit, pentru că n-o putem avea în momentul de faţă.

— Zece ani de asemenea bună, trainică, monotonă, burgheză fericire animalică — ba chiar o întreagă viaţă plină de ea — cred că n-ar fi prea mult!

Graeber rîse:

— Asta-i din pricină că ducem o viaţă atît de îndrăcit de palpitantă. Strămoşii noştri gîndeau altfel; erau ahtiaţi după aventuri şi-şi detestau fericirea animalică.

— Noi nu. Noi am redevenit oameni simpli, cu dorinţe simple.

Elisabeth se uită la el:

— N-ai vrea să dormi acum? O noapte întreagă de somn neîntrerupt? Că mîine seară pleci, şi cine ştie cînd o să mai ai o asemenea ocazie.

— O să am destul timp să dorm după ce voi pleca. Nu ajung atît de repede acolo.

— De pat o să mai ai parte vreundeva?

— Nu. Cel mai mare confort la care mă pot aştepta de mîine încolo este, din cînd în cînd, o laviţă de lemn sau un sac cu paie. Dar te obişnuieşti repede cu asta. Nu-i cine ştie ce grozăvie. Acum e vară. Rusia e oribilă numai iarna.

— Poate că va trebui să mai înduri o iarnă acolo.

— Dacă ne retragem în ritmul de pînă acum, la iarnă sîntem în Polonia sau poate în Germania. Atunci, n-o să mai răbdăm atîta frig. Şi va fi un frig pe care-l cunoaştem.

„Acum o să mă întrebe cînd voi avea din nou permisie, gîndi el. Aş vrea să trec odată peste toate astea. Dar e firesc să mă întrebe, şi va trebui să-i răspund, şi grozav aş vrea să nu mai am nimic a face cu lucrurile astea. În fond, nici nu mai sînt pe de-a întregul aici, iar ce a rămas din mine, parcă n-ar avea înveliş omenesc. Este ceva ce nu poate fi rănit cu-adevărat — numai că-i mai sensibil decît o rană deschisă".

Graeber se uită la curpenii de viţă care se legănau în faţa ferestrei şi la jocul filfîietor de argint şi cenuşiu din oglindă, şi avu senzaţia că îndărătul lor se află, aproape de tot, o taină care se va dezvălui dintr-un moment într-altul.

Apoi auziră sirenele.

— Să rămînem aici, zise Elisabeth. N-am poftă să mă îmbrac şi să mă înfund într-un adăpost.

— Perfect.

Graeber se duse la fereastră. Împinse masa la o parte şi se uită afară. Noaptea era luminoasă şi fără nici o adiere. grădina sclipea în bătaia lunii. Era o noapte ireală, minunată pentru visători şi excelentă pentru raiduri aeriene. Graeber o văzu pe doamna Witte apărînd în prag. era foarte palidă. Deschise fereastra.

— Tocmai vroiam să vă trezesc, strigă ea printre urletele sirenelor.

Graeber dădu din cap.

— Adăpost... Leibnizstrasse... mai auzi el.

Îi făcu semn că a înţeles. Apoi o văzu reintrînd în casă. După aceea aşteptă încă un minut. Doamna Witte nu mai apăru. Rămînea şi ea acasă. Graeber nu se miră. Nici nu s-ar fi putut altfel. Doamna Witte nu trebuia să fugă într-un adăpost; grădina şi casa păreau ocrotite de o magie ocultă: stăteau tăcute şi neatinse în vacarmul care vuia deasupra lor. Copacii se înălţau drepţi îndărătul argintului pal al gazonului. Tufişurile nu se clinteau. Pînă şi curpenii din faţa ferestrei încetaseră de a se mai clătina. Micul ostrov al păcii odihnea sub lună ca într-un adăpost de sticlă, din care vijelia distrugerii ricoşa.

Graeber plecă de la fereastră. Elisabeth, în pat, şedea în capul oaselor. Umerii ei răsfrîngeau licăriri plăpînde, iar în locul unde se rotunjeau spre braţe erau învăluiţi în umbre moi. Sînii ei, tari şi obraznici, păreau mai mari decît în realitate. Gura îi era întunecată, iar ochii scînteiau străvezii şi aproape fără culoare. Şedea în pat cu braţele rezemate de perne, ca o fiinţă apărută deodată de foarte departe. O clipă, păru la fel de străină, de mută şi de misterioasă ca şi grădina de afară sub razele lunii — ca o vedenie dinainte de sfîrşitul lumii.

— A rămas şi doamna Witte aici, zise Graeber.

— Vino.

Îndreptîndu-se spre pat, Graeber îşi văzu chipul în oglinda sură şi argintie. Nu se recunoscu. Era chipul altuia.

— Vino, repetă Elisabeth.

Graeber se aplecă peste ea. Elisabeth îşi încolăci braţele după grumazul lui.

— E totuna ce se va întîmpla, zise ea.

— Nu poate să se întîmple nimic, ripostă el: Astă-noapte în nici un caz.

N-ar fi putut spune de ce credea acest lucru. Probabil că era ceva în legătură cu grădina, şi cu lumina, şi cu oglinda, şi cu umerii Elisabethei, şi cu o linişte mare, vastă, care-l cuprinse deodată pînă în ultimele fibre.

— Nu poate să se întîmple nimic, repetă el.

Elisabeth apucă plapuma şi o zvîrli pe jos. Era goală; din şolduri porneau picioarele lungi şi viguroase; de la umeri şi sîni trupul se subţia spre bazinul îngust;, coapsele nu erau însă subţiri; acolo trupul se rotunjea şi se aduna din ambele părţi către triunghiul pubisului. Era trupul unei tinere femei şi nicidecum al unei adolescente.,

Graeber o simţi în braţele lui. Alunecase către el şi avu senzaţia că o mie de braţe se împletesc, şi-l ţin, şi-l poartă. Nicăieri nu mai exista un locşor liber, totul era foarte aproape, strîns lipit. Nu mai era frenezia pătimaşă din primele zile, era un crescendo lent, continuu, vijîind şi inundînd totul: şi graiul, şi zăgazurile, şi zarea, şi apoi fiinţa întreagă.

Graeber îşi înălţă capul. Venea de foarte departe. Ciuli urechile. Nu ştia cît timp fusese plecat. Afară era linişte. Crezu că-l înşală auzul ţi rămase nemişcat, cu atenţia încordată. Dar nu auzi nimic — nici bubuituri şi nici clocotul antiaerienei. Închise ochii şi recăzu pe pernă. Apoi se trezi din nou.

— N-au venit, Elisabeth, zise el.

— Ba da, murmură ea.

Erau întinşi unul lîngă altul. Graeber văzu plapuma zvîrlită pe parchet, şi oglinda, şi fereastra deschisă. Crezuse că noaptea nu se va sfîrşi niciodată, dar simţi cît de încet curgea acum din nou timpul în albia tăcerii. Curpenii din faţa ferestrei se legănau iarăşi în bătaia vîntului, umbrele lor treceau prin oglindă şi, deodată, se auziră şi zgomote din depărtare.

Graeber îşi întoarse privirea spre Elisabeth. Stătea cu ochii închişi. Gura îi era întredeschisă; răsufla adînc şi liniştit. Nu se dezmeticise încă. El însă era treaz. Începuse să şi gîndească. Ei îi trebuia totdeauna mai mult pînă să-şi revină. „Aş vrea să am şi eu darul acesta, îşi spuse în gînd; să mă pierd cu desăvîrşire şi îndelung". Era un lucru pentru care o invidia, care-l făcea s-o iubească mai mult, şi de care era puţintel înfricoşat. În asemenea clipe, ea era undeva unde nu putea s-o urmeze, în orice caz nu destul de mult timp; şi poate că tocmai asta îl speria. Se simţi deodată singur şi, întrucîtva, într-o ciudată stare de inferioritate.

Elisabeth deschise ochii:

— Unde sînt avioanele?

— Nu ştiu, răspunse Graeber.

Ea îşi netezi părul spre ceafă:

— Mi-e foame.

— Şi mie, rosti el. Avem mîncare berechet şi de tot felul.

Coborî din pat şi aduse conservele luate din pivniţa lui Binding.

— Avem şi pui, şi viţel, chiar şi o ciozvîrtă de iepure, şi compot...

— Să mîncăm iepurele şi compotul, vrei?

Graeber desfăcu borcanele. Îi plăcea că Elisabeth nu venea să-l ajute, ci rămînea în pat şi aştepta. Nu putea suferi femeile care, încă toropite de mister şi întuneric, se transformau imediat în nişte gospodine trepidante.

— Mă simt prost de fiecare dată cînd văd lucrurile astea luate de la Alfons, zise el. M-am purtat destul de prost cu el.

— În schimb, probabil că el s-o fi purtat prost cu alţii. Asta restabileşte balanţa. Ai fost la înmormîntarea lui?

— Nu. Erau de faţă prea mulţi nazişti în uniformă. N-am însoţit cortegiul. Am ascultat numai cuvîntarea *obersturmbannführer*-ului Hildebrandt. Spunea că ar trebui să urmăm toţi pilda lui Alfons şi să-i îndeplinim ultima dorinţă. Se referea la lupta fără cruţare împotriva inamicului. Dar ultima dorinţă a lui Binding a fost alta. În pivniţă, Alfons era în pijama cu o blondă în cămaşă de noapte.

Graeber răsturnă carnea de iepure şi compotul în două farfurii primite de la doamna Witte. După aceea tăie pîinea şi destupă o sticlă de vin. Elisabeth se sculă. Era goală în faţa patului de nuc.

— Află că nu arăţi de loc ca cineva care de luni de zile coase cu spinarea încovoiată mantale militare, îi spuse Graeber. Pari mai degrabă o fiinţă care face zilnic gimnastică.

— Gimnastică? Păi asta face omul cînd e disperat.

— Serios? E ceva ce nu mi-ar fi trecut niciodată prin gînd.

— Cel mai bun leac, urmă Elisabeth. Fă gimnastică pînă cînd nu mai eşti în stare să te apleci, aleargă pînă cînd pici de oboseală, deretică-ţi camera de zece ori, piaptănă-te pînă cînd te apuca durerea de cap, sau orice de felul ăsta.

— Şi dă rezultate bune?

— Numai la penultima disperare. Atunci cînd vrei să înăbuşi în tine orice gînd. La ultima disperare nu mai ajută nimic; trebuie să te dai bătut.

— Şi-apoi?

— Aştepţi pînă cînd viaţa te aruncă pe mal. Vorbesc de viaţa care te face să respiri. Nu de aceea pe care o trăieşti.

Graeber ridică paharul:

— Cred că pentru vîrsta noastră ştim prea multe despre disperare. Mai bine să uităm.

— Ştim prea multe şi despre uitare, întregi Elisabeth. Să uităm şi asta.

— S-a făcut! Trăiască madam Kleinert care a preparat iepurele.

— Şi doamna Witte, care ne-a dat grădina şi odaia asta.

Goliră paharele. Vinul era rece, aromat şi proaspăt. Graeber umplu din nou paharele. Luna strălucea în ele ca aurul.

— Iubitul meu, zise Elisabeth. E minunat să fii noaptea treaz. Vorbeşti cu mult maai multă uşurinţă.

— Asta-i adevărat. Noaptea eşti o făptură tînără şi sănătoasă, şi nu o croitoreasă de mantale cazone. Iar eu nu sînt soldat.

— Noaptea sîntem ceea ce ar trebui să fim, nu ceea ce am devenit.

— Poate.

Graeber se uită la iepure, la compot şi la pîine.

— Asta înseamnă, deci, că sîntem nişte oameni cît se poate de superficiali. Pentru că noaptea nu facem decît să dormim şi să mîncăm.

— Şi să ne iubim. Şi asta nu-i ceva superficial.

— Şi să bem.

— Şi să bem, repetă Elisabeth, întinzînd paharul spre el.

Graeber rîse:

— S-ar cuveni să fim sentimentali şi trişti, şi să ne adîncim în convorbiri profunde. Iar noi, în schimb, am mîncat jumătate din iepure şi găsim că viaţa-i minunată, şi-i mulţumim lui Dumnezeu.

— E mai bine aşa. Ori nu?

— E singura cale. Cînd n-ai pretenţii, totul este un dar fără preţ.

— Pe front ai învăţat asta?

— Nu, aici.

— Foarte bine. E de fapt tot ce trebuie să ştim, nu?

— Da. După aceea nu mai ai nevoie decît de un pic de noroc.

— Şi noi am avut parte şi de noroc, nu?

— Da. Am avut parte de tot ce există.

— Nu eşti trist că s-a isprăvit?

— Nu s-a isprăvit. Se transformă doar.

Elisabeth se uită la el.

— Ai dreptate, se corectă Graeber. Sînt trist. Sînt atît de trist, că-mi pare c-o să mor mîine, cînd te voi părăsi. Dar cînd mă gîndesc ce-ar trebui să fie ca să nu fiu trist, văd doar o singură posibilitate: să nu te fi întîlnit niciodată. Atunci n-aş fi trist, şi aş pleca de-aici nepăsător, şi cu inima goală. Şi cînd mă gîndesc la

asta, tristeţea nu mai e tristeţe. E o fericire neagră. Reversul fericirii.

Elisabeth se ridică.

— Poate că nu m-am exprimat bine, urmă Graeber. Ai înţeles ce-am vrut să spun?

— Am înţeles. Şi te-ai exprimat foarte bine. Nici nu se putea formula mai clar. De altfel, am bănuit că vei spune asta.

Veni lîngă el. Graeber o simţi. Şi subit, Elisabeth nu mai avu nici un nume, ci toate numele din lume. O clipă, pe Graeber îl străbătu o flacără asemenea unei lumini insuportabil de albe, şi îşi dădu seama că toate erau la fel: despărţirea şi întoarcerea, posesiunea şi pierderea, viaţa şi moartea, trecutul şi viitorul, şi că totdeauna şi pretutindeni chipul de piatră al veşniciei e prezent şi nu poate fi nimicit. Apoi i se păru că pămîntul de sub el se boltește; îi simţi rotunjimea sub picioare, de parcă ar fi trebuit să facă un salt înainte; o cuprinse pe Elisabeth în braţe şi se prăbuşi cu ea şi în ea...

Era ultima lor după-amiază. Şedeau în grădină. Pisica se strecură pe lîngă ei. Era grea, preocupată numai de ea însăşi şi nu lua pe nimeni în seamă.

— Sper să am un copil, zise Elisabeth pe neaşteptate.

Graeber căscă ochii la ea:

— Un copil? De ce?

— De ce nu?

— Un copil? În vremurile astea? Aştepţi aşa ceva?

— Sper.

Graeber o învălui într-o privire lungă:

— Cred că acum s-ar cuveni să spun nu ştiu ce, să mă agit şi să te sărut, să fiu surprins şi drăgăstos; nu-i aşa Elisabeth? Dar nu sînt în stare. M-ai luat prea repede. La un copil nu m-am gîndit pînă acum.

— Nici nu era nevoie. E ceva ce nu te priveşte. Nu ştiu nici eu sigur.

— Un copil? Ar creşte tocmai bine pentru un viitor război, aşa cum am crescut noi pentru războiul ăsta. Gîndeşte-te numai la mizeria ce-l aşteaptă după ce se va naşte!

Pisica apăru din nou. Se furişă neauzit pe aleea ce ducea la bucătărie.

— În fiecare zi se nasc copii, zise Elisabeth.

Graeber se gîndi la cei din *Hitlerjugend* [1] şi la copiii care-şi denunţau părinţii.

— Ce rost are să vorbim despre asta? exclamă el. E numai o dorinţă. Ori nu?

— Nu ţi-ar plăcea să ai un copil?

— Nu ştiu. Poate în timp de pace. Nu m-am gîndit pînă acum la aşa ceva. E atîta otravă în jurul nostru, că pămîntul va fi încă mulţi ani îmbibat de ea. Cum să-ţi doreşti un copil în asemenea condiţii?

— Tocmai de aceea, ripostă Elisabeth.

— De ce?

— Pentru a-l face să devină duşmanul acestor condiţii. Ce s-ar alege din viitorul nostru, dacă oamenii care sînt împotriva condiţiilor de acum n-ar avea copii? Adică numai barbarii să aibă urmaşi? Atunci, cine va mai restabili ordinea în lume?

— Pentru asta ai vrea să ai un copil?

— Nu pentru asta. Ceea ce-am spus mi-a trecut abia acum prin minte.

Graeber tăcu. Împotriva argumentelor ei nu era nimic de zis. Avea dreptate.

— Mă iei prea repede, explică apoi. Nu m-am deprins încă bine cu faptul că sînt căsătorit, şi tu mă sileşti să hotărăsc dacă mi-ar plăcea să am un copil ori nu.

— În toată discuţia asta n-ai observat lucrul cel mai simplu: că eu nu ţin numai să am un copil, ci că vreau să-l am de la tine. Şi acum, mă duc să aranjez cu doamna Witte masa de astă- seară. Vreau să fie o capodoperă de conserve.

Graeber rămase singur pe scaunul din grădină. Cerul era împestriţat cu nori scăldaţi în purpură. Ziua trecuse. Fusese o zi furată. Graeber îşi depăşise permisia cu douăzeci şi patru de ore. Cu toate că-şi făcuse toate formele de plecare, rămăsese în oraş. Acum era seară, şi peste un ceas va pleca.

Mai fusese o dată la serviciul populaţiei, dar de la părinţii săi nu venise nici o veste. Încercase deci tot ce se putea. Doamna Witte se învoise s-o primească pe Elisabeth ca locatară după plecarea lui. Graeber examinase pivniţa casei; nu era destul de adîncă pentru a fi absolut sigură, dar destul de bine consolidată.

---

1 Organizaţia tineretului hitlerist.

Se dusese să vadă şi adăpostul din Leibnizstrasse; nu se deosebea întru nimic de celelalte din oraş.

Liniştit, se rezemă acum de spătarul scaunului. Auzea clinchetul vaselor în bucătărie.

Fusese o permisie lungă. Trei ani, nu trei săptămîni. E drept că uneori căsătoria nu i se părea un lucru temeinic, ci mai degrabă ceva înjghebat în pripă, pe teren nesigur; se străduia totuşi să se încredinţeze pe sine însuşi că era un lucru de durată.

Auzea glasul Elisabethei. Gîndul îl purtă la cele ce-i spusese adineauri despre copil. În clipele acelea avusese impresia că, dintr-o dată, cineva străpunsese un zid. Apăruse o deschizătură, un crîmpei de viitor. Gîndurile lui Graeber nu trecuseră niciodată de acel zid. Venind în patrie, dorise, ce-i drept, să găsească o fiinţă care să fie a lui, pentru a lăsa în urma sa, la plecare, ceva care să-i aparţină, şi în felul acesta, să rămînă într-un fel şi el însuşi — dar gîndul la un copil nu fusese niciodată cuprins în această năzuinţă.

Îşi purtă privirea către vălurile amurgului care se tîrau între tufele de liliac. Ce nesfîrşite deveneau toate aceste lucruri dacă le urmăreai în desfăşurarea lor, şi ce ciudat era să simţi că viaţa continuă şi dincolo de zidul acela în faţa căruia se oprea viaţa ta, şi că acel ceva pe care-l considerase pînă atunci aproape ca un fapt săvîrşit în pripă, putea deveni cîndva o posesiune temeinică, sortită a fi trecută asupra unei existenţe străine, încă nenăscute, într-un viitor fără de sfîrşit şi plin de o duioşie pe care n-o cunoscuse niciodată. Ce largi perspective deschideau toate acestea, şi ce noian de presimţiri! Şi cît de intens o fărîmă dintr-însul dorea, şi nu dorea, şi totuşi dorea acest sărman şi consolator miraj al nemuririi!

— Trenul pleacă la şase, îi spuse el Elisabethei. Am terminat tot ce-am avut de făcut. Te rog să nu mă conduci la gară. Vreau să plec din grădina asta şi să iau cu mine tot ce mă înconjoară acum — felul tău de a trăi aici şi nu aglomeraţia şi stînjeneala din gară. Rîndul trecut, cînd am plecat pe front, m-a condus mama. N-am putut s-o opresc. A fost groaznic, şi pentru ea, şi pentru mine. a trecut mult pînă am reuşit să-mi revin, iar mai tîrziu numai imaginea asta mi-a stăruit în minte — o femeie obosită care plîngea şi transpira pe peron, nu mama, aşa cum era în realitate. Înţelegi?

— Înţeleg.

— Atunci e bine. Să facem deci cum ţi-am spus. N-aş vrea să mă vezi nici tu acolo, unde nu voi fi din nou decît un număr şi un răcan cu spinarea încărcată ca un măgar. Vreau să plec de lîngă tine aşa cum ne găsim aici. Şi acum, ia te rog banii ăştia; mi-au rămas din cei cu care am venit. N-am ce face cu ei pe front.

— N-am nevoie de bani. Mi-ajunge cît cîştig.

— Pe front n-am pe ce să-i cheltuiesc. Ia-i şi cumpără-ţi o rochie. O rochie absurdă, inutilă, frumoasă, care să se potrivească cu calota ta aurie.

— Am să-ţi trimit pachete pe front.

— Să nu-mi trimiţi nimic. Pe front avem mai multă mîncare decît aveţi voi aici. Dar cumpără-ţi o rochie. Am învăţat ceva în ziua cînd ţi-ai cumpărat pălăria. Făgăduieşte-mi c-ai să-ţi cumperi o rochie. O rochie inutilă, nu una practică. Sau n-au să- ţi ajungă banii?

— Ajung, ajung. Ajung şi pentru o pereche de pantofi.

— Bravo! Cumpără-ţi pantofi aurii.

— Bine, zise Elisabeth. Pantofi aurii cu tocuri înalte şi uşori ca fulgul. Cu ei în picioare voi alerga spre tine cînd te vei întoarce.

Graeber scoase din raniţă icoana pictată în culori sumbre, pe care avusese de gînd s-o dea maică-si.

— Am găsit-o în Rusia, zise el. Ţine-o la tine.

— Nu, Ernst. Dă-o altcuiva. Sau opreşte-o tu. E ceva prea... prea definitiv, prea irevocabil. Ia-o înapoi.

Graeber se uită la icoană.

— Am găsit-o într-o casă distrusă, spuse. Poate că nu poartă noroc. Nu m-am gîndit niciodată la asta.

O puse înapoi în raniţă. Înfăţişa pe sfîntul Nicolae pe un fond de aur, cu mulţi îngeri împrejur.

— Dacă vrei, pot s-o duc la biserică, zise Elisabeth. Acolo unde am dormit. La biserica Sfînta Ecaterina.

„Acolo unde am dormit, repetă Graeber în gînd. Ieri a fost ceva foarte recent; acum, e nespus de mult de atunci".

— Îşi aduse aminte că ar fi putut pune icoana, împreună cu cenuşa lui Kruse, în mormîntul canonicului Blümer. Dar asta ar fi fost, de bună seamă, un sacrilegiu în plus.

Nu întoarse capul. Nu mergea nici prea repede, nici prea încet. Raniţa era grea şi strada foarte lungă. Cînd coti după colţ, se simţi

cotind după multe colţuri. O clipă mai simţi în nări aroma părului Elisabethei, dar peste puţin fu copleşit de vechiul miros de ars, de zăpuşeala după-amiezii tîrzii şi de izul putred-dulceag al putrefacţiei care începuse să suie din dărîmături, o dată cu vremea mai caldă.

Trecu peste stăvilar. O parte a aleii cu tei era carbonizată, cealaltă înverzise. Rîul, împotmolit, se tîra alene peste grămezi de moloz, de paie, peste saci, resturi de balustrade şi perne. „Ce-ar fi să înceapă acum un atac aerian? gîndi el. Ar trebui să mă adăpostesc undeva şi aş avea cel mai bun pretext să scap trenul. Ce-ar zice Elisabeth dacă s-ar pomeni deodată cu mine?" Chibzui un moment, dar nu izbuti să-şi închipuie. Şi tot ce se desfăşurase pînă atunci cu bine se va preschimba probabil în suferinţă. Ar fi la fel ca la gară, cînd un tren pleacă cu întîrziere, şi mai ai o jumătate de ceas de aşteptat, şi minutele se scurg cu chiu şi vai în conversaţii anodine şi stînjenite. Şi, în fond, nici n-ar cîştiga nimic: în cazul unui atac aerian nu va pleca nici trenul, ci va aştepta în gară, şi el va sosi la timp ca să-l ia.

Ajunse în Bramschestrasse. De-aici pornise prima dată în oraş. Autobuzul care îl dusese atunci se afla în staţie şi aştepta. Graeber se sui. După zece minute plecară. Între timp gara fusese mutată din nou în altă parte. Se reducea acum la un acoperiş de tablă ondulată, vopsit în culori de camuflaj împotriva avioanelor. Într-o parte erau întinse pînze cenuşii; alături, pentru inducere în eroare, se plantaseră cîţiva copaci artificiali şi se construise un grajd, din care răsărea capul unei vaci de lemn. Pe o păşune păşteau doi cai bătrîni.

Trenul era tras lîngă peron. Pe mai multe vagoane se aflau tăbliţe: „Numai pentru militari". O santinelă controla actele. Nu-i făcu nici o obiecţie pentru întîrzierea de o zi.

Apoi Graeber se urcă într-un vagon şi găsi un loc la fereastră. După cîtva timp intrară încă trei ostaşi: un subofiţer, un fruntaş cu o cicatrice pe obraz şi un artilerist care se apucă imediat să mănînce. O bucătărie de campanie fu adusă pe peron. Apărură două tinere surori de Cruce Roşie şi una mai în vîrstă, cu o svastică de metal în chip de broşă.

— Se dă cafea! exclamă subofiţerul. Măi, să fie!

— Nu pentru noi, îl lămuri fruntaşul. E pentru un transplant de boboci care pleacă întîia oară pe front. Adineauri am auzit asta. Se lasă şi cu un discurs. Pentru noi nu-şi mai dau ei osteneala.

Sosi un grup de refugiaţi. Oamenii fură număraţi şi rămaseră apoi pe două rînduri, cu boccelele şi valizele în mîini căscînd ochii la cazanul cu cafea. Apărură cîţiva ofiţeri din SS. Purtau cizme elegante şi pantaloni de călărie şi păşeau ca nişte bărzoi.

În compartiment intrară încă trei permisionari. Unul deschise fereastra şi se aplecă în afară. În faţa lui, pe peron, era o femeie cu un copil. Graeber se uită la copil şi după aceea la femeie. Avea gîtul numai creţuri, pleoapele îngroşate, sînii căzuţi, fleşcăiţi, şi purta o rochie de vară, spălăcită, pe care erau imprimate mori albastre de vînt. Lui Graeber îi păreau toate mult mai desluşite ca oricînd — şi lumina, şi tot ce vedea.

— Şi-aşa, Heinrich, zise femeia.

— Da, Marie. Şi ţie toate cele bune. Salută-i pe toţi.

— Da, da.

Se uitară unul la altul şi tăcură. Cîţiva inşi cu instrumente muzicale se instalară în mijlocul peronului.

— Lux! făcu fruntaşul. Noua carne de tun pleacă pe front în sunet de fanfară. Am crezut că au desfiinţat de mult chestiile astea.

— La urma urmei, ar putea să ne dea şi nouă ceva din cafeaua aia, interveni subofiţerul. Sîntem cătane bătrîne şi plecăm pe front ca şi ei.

— Ai răbdare pînă diseară. Atunci au să ţi-o servească drept ciorbă.

Se auziră paşi cadenţaţi şi răsunară comenzi. Soseau recruţii. Aproape toţi erau nişte copilandri. Printre ei — numai cîţiva mai în vîrstă şi mai voinici: probabil din SA sau SS.

— Nu mulţi dintre ei au dat vreodată cu briciul pe faţă, zise fruntaşul. Ia uitaţi-vă ce gîgîlici! Abia ieşiţi din scutece!

Recruţii luară poziţie. Subofiţerii zbierau. Apoi se făcu linişte. Cineva începu să latre un discurs.

— Trage fereastra sus! spuse fruntaşul, adresîndu-se omului a cărui nevastă se afla pe peron.

Omul nu răspunse. Glasul vorbitorului continua să clămpăne de parcă s-ar fi desprins de pe coarde vocale de tinichea. Graeber se rezemă de perete şi închise ochii.

Heinrich rămase la fereastră. Nu auzise ce-i spusese fruntaşul. Tîmp şi trist, se zgîia la Marie. De jos, Marie se zgîia la el. „Foarte bine că Elisabeth nu-i aici!“ îşi zise Graeber.

În sfîrşit, glasul conteni. Cei patru muzicanţi intonară „Deutschland, Deutschland über alles" şi imnul „Horst-Wessel". Depănară în viteză cele două bucăţi şi numai cîte o strofă din fiecare. În compartiment nu se mişcă nimeni. Fruntaşul se scobea în nas şi se uita fără interes la ce scotea de acolo.

Recruţii se suiră în vagoanele rezervate pentru ei. Cazanul cu cafea îi urmă. După cîtva timp fu coborît gol.

— Curvele dracului! se zbîrli subofiţerul. Pe soldaţii bătrîni îi lasă să moară de sete.

Artileristul din colţ se opri o secundă din mîncat.

— Ce? întrebă el.

— Curve am spus. Ce haleşti acolo? Viţel?

Artileristul muşcă dintr-o bucată de pîine cu carne.

— Porc! zise apoi. Porc!

Subofiţerul se uită pe rînd la oamenii din compartiment. Căuta acoliţi. Artileristul nu-l luă în seamă. Heinrich stătea tot la fereastră.

— Salut-o şi pe tanti Berta, îi spuse neveste-si.

— Bine.

Tăcură din nou.

— De ce nu plecăm odată? întrebă cineva. A trecut de şase.

— Poate aşteptăm vreun general.

— Generalii călătoresc cu avionul.

Trebuiră să aştepte încă o jumătate de oră.

— Eu aş zice să te duci, spunea Heinrich din cînd în cînd.

— Pot să mai stau.

— Trebuie să dai puştiului să mănînce.

— Am toată seara să-i dau.

Tăcură din nou o bucată de vreme.

— Salută-l şi pe Josef, zise Heinrich în cele din urmă.

— Bine, am să-i spun.

Artileristul dădu drumul unui vînt năprasnic, oftă adînc şi adormi numaidecît. Iar trenul parcă numai asta aşteptase. Se puse în mişcare.

— Păi atunci, salută-i pe toţi, Marie.

— Şi tu la fel, Heinrich.

Trenul mergea din ce în ce mai repede. Marie alerga lîngă vagon.

— Ai grijă de copil, Marie.

— Da, da, Heinrich.Şi tu ai grijă de tine.

— Sigur, sigur.

Graeber vedea obrazul jigărit al femeii care alerga sub fereastră. Fugea de parcă ar fi fost în joc viaţa ei, numai pentru a-l privi pe Heinrich încă zece secunde.

Şi apoi, deodată, Graeber o zări pe Elisabeth. Stătea în spatele gării. Din tren nu putuse s-o vadă pînă atunci. Graeber rămase o clipă nesigur, dar îi recunoscu faţa cu toată certitudinea. Era atît de împietrită, încît părea aproape fără viaţă.

Graeber zvîcni de pe bancă şi-l apucă pe Heinrich de gulerul tunicii.

— Lasă-mă la fereastră!

Într-o clipă totul îi pieri din minte. Nu pricepea de ce venise singur la gară. Nu mai pricepea nimic. Trebuia s-o vadă pe Elisabeth. Trebuia s-o strige. Nu-i spusese lucrul cel mai important.

Îl smuci pe Heinrich de grumaz. Dar Heinrich sta mult aplecat în afară. Îşi proptea coatele de tocul ferestrei pe partea dinspre peron.

— Salut-o şi pe Liese! strigă el în uruitul roţilor

— Fă-mi loc! Pleacă de la fereastră! Nevastă-mea e în gară!

Graeber înşfăcă cu amîndouă braţele umerii lui Heinrich şi trase de el. Heinrich izbi cu călcîiul înapoi şi-l pocni pe Graeber drept în fluierul piciorului.

— Ai grjă de toate! răcni el.

Glasul femeii nu se mai auzea. Graeber îl lovi pe Heinrich în genunchi şi-l zgîlţîi de umeri. Heinrich nu se urni. Cu o mînă făcea semne de adio, iar cu cotul şi cu mîna cealaltă se ţinea de fereastră.

Trenul făcu o curbă. Peste capul lui Heinrich, Graeber o zări pe Elisabeth. Era acum departe şi foarte mică, singură în faţa magaziei. Graeber îşi flutură mîna deasupra capului cu păr galben şi ţepos al lui Heinrich. Poate că Elisabeth vedea mîna, dar nu putea şti cine o fîlfîie. Un grup de case apăru — şi gara pieri.

Heinrich se desprinse încet de la fereastră.

— Fir-ai tu să fi de..., începu Graeber furios, dar se opri brusc.

Heinrich întoarse faţa spre el. Lacrimi cît pumnul îi curgeau pe obraz. Lui Graeber îi lunecară mîinile de-a lungul trupului:

— Uf, mama ei de treabă!

— Io-te, mă! făcu fruntaşul.

Capitolul 25

Găsi regimentul după două zile şi se prezentară la cancelaria companiei. Plutonierul major lipsea. Furierul tăia frunze la cîini. Satul în care se afla acum unitatea era la o sută douăzeci de kilometri spre apus de poziţia pe care o lăsase Graeber.

— Cum e pe-aici? întrebă el.

— Parşiv. Cum ai dus-o în permisie?

— Aşa şi-aşa. Aţi avut multă bătaie e cap?

— Mai întrebi? Nu vezi unde am ajuns?

— Dar compania unde-i?

— O grupă sapă tranşee. Alta îngroapă morţi. Se întorc la prînz.

— S-a schimbat ceva?

— Ai să vezi. Nu mai ştiu cine era în viată cînd ai plecat. Am primit o mulţime de oameni noi. Copii. Cad ca muştele iarna. N-au habar de război. Avem şi un majur nou. Cel dinainte s-a curăţat. Meinert burtosul.

— Cum asta? Era în primele rînduri?

— Nu. L-a pocnit pe cînd se afla în latrină. A sărit în aer cu toată şandramaua.

Furierul căscă.

— Celelalte ai să le vezi cu ochii tăi. De ce nu ţi-ai aranjat în patrie o mică schijă în şezut, ca să scapi definitiv de porcăria de aici?

— Aşa-i! Făcu Graeber. De ce? Ideile bune vin totdeauna prea tîrziu.

— În locul tău aş mai fi întîrziat cîteva zile. În harababura de-aici, nici dracul nu te-ar fi dat lipsă.

— Şi la asta omul se gîndeşte numai după ce s-a întors.

Graeber cutreieră satul. Era la fel ca acela din care plecase. Toate satele seamănă între ele. Toate erau distruse. Singura diferenţă era că acum nu se mai vedea aproape de loc zăpadă. Peste tot era apăraie şi noroi; cizmele se înfundau în glod şi pămîntul le reţinea, de parcă ar fi vrut să le tragă din picioare. Pe uliţa principală se puseseră scînduri, ca să se poată umbla prin sat. Dar şi ele plescăiau în apă, cînd călcai pe un capăt, celălalt se sălta în sus, chiftind.

Soarele strălucea şi aerul era călduţ. Lui Graeber îi păru chiar mai cald decît în Germania. Trase cu urechea către linia frontului. Se auzea duruind foc puternic de artilerie, care ba se îngroşea, ba se domolea.

Căută beciul pe care i-l indicase furierul şi-şi aşeză lucrurile într-un colţ liber. Îi era ciudă că nu-şi depăşise permisia cu o zi sau două. Hotărît, nimeni nu părea să aibe nevoie de el acolo.

Ieşi din nou la aer. În faţa satului erau tranşee, acum pline de apă şi cu pereţii surpaţi. În unele locuri se aflau cazemate înguste de beton. Păreau nişte pietre de mormînt în peisajul jilav.

Graeber luă calea întoarsă. Pe uliţa principală îl zări pe Rahe, comandantul companiei. Făcea echilibristică pe scînduri, ca un bărzoi de baga. Graeber îi raportă că se întoarse din permisie.

— Ai avut noroc, zise Rahe. Cum ai plecat a venit un ordin care a suspendat toate permisiile.

Se uită la Graeber cu ochii lui luminoşi:

— Dar eşti măcar mulţumit?

— Da, răspunse Graeber.

— Atunci e bine. Aici stăm destul de prost. Dar e nnumai o poziţie provizorie. Probabil că ne vom replia pînă la poziţia de rezervă, construită de curînd. Ai văzut-o? Trebuie să fi trecut pe lîngă ea.

— Nu, n-am văzut-o.

— Nu?

— Nu, domule locotenent, repetă Graeber.

— E cam la patruzeci de kilometri de aici.

— O fi fost noapte cînd am trecut pe acolo. Şi eu am dormit aproape toată vremea.

— Probabil că aşa a fost.

Rahe îi aruncă din nou o privire iscoditoare, de parcă ar fi vrut să-l mai întrebe ceva. Apoi spuse:

— Comandantul plutonului dumitale a căzut. Locotenentul Müller. Acum îl ai pe locotenentul Mass.

— Am înţeles.

Rahe scormoni cu bastonul în lutul apos:

— Cît au să mai ţină noroaiele astea, o să le fie greu ruşilor să înainteze cu artilerie şi tancuri. Aşa că o să avem timp să ne refacem. Orice lucru are şi părţi bune şi părţi rele, nu-i aşa? Mă bucur că te-ai întors, Graeber. Ne trebuiesc cadre vechi, ca să-i antrenăm pe tinerii din noile contingente.

Scociorî mai departe în glod:

— Cum a fost acasă?

— Cam la fel ca aici. Multe atacuri aeriene.

— Serios? Grave?

— Nu ştiu cît de grave în raport cu alte oraşe. Dar la fiecare două-trei zile am avut cel puţin un bombadament.

Rahe se uită la Graeber, aşteptînd parcă mai mult. Dar Graeber tăcu.

Ceilalţi se întoarseră la amiază.

— A, domnul care a fost în permisie! îl salută Immermann. Bine, mă hahaleră, ce ţi-a venit să te întorci în porcăria asta? De ce n-ai dezertat?

— Şi unde să mă fi dus? întrebă Graeber.

Immermann se scărpină în cap.

— În Elveţia, răspunse apoi.

— La asta nu m-am gîndit, deşteptule! Mai cu seamă că în fiecare zi pleacă trenuri speciale de lux, anume pentru dezertori care vor să meargă în Elveţia. Pe acoperişul vagoanelor sînt zugrăvite cruci roşii şi nimeni nu le bombardează. Iar de-a lungul graniţei elveţiene sînt înşirate arcuri de triumf cu inscripţia: „Bine-aţi venit!" Mai ai şi alte asemenea idei, pîrlitule? Şi de cînd ţi-a venit curajul să vorbeşti aşa?

— L-am avut totdeauna. Numai că tu ai uitat toate astea în patria azurie de unde vii. Şi dacă vrei să ştii, continuăm să ne retragem. O ducem aproape numai într-o fugă. Şi cu fiecare de sută de kilometri de mers înapoi, gura devine mai slobodă.

Immermann începu să-şi cureţe uniforma mînjită de noroi.

— Müller s-a curăţat, zise el. Meinecke şi Schröder sînt la spital. Müche s-a ales cu o rană în burtă. Am auzit că a dat ortul popii la Varşovia. Cine mai era aici dintre cei vechi? A, da, Berning. A pierdut piciorul drept; hemoragie — şi s-a dus.

— Ce mai face Steinbrenner?

— Steinbrenner e sănătos şi clocoteşte de viaţă. De ce întrebi?

— Numai aşa.

Graeber îl întîlni după masa de seară. Parcă era un înger gotic, bronzat de soare.

— Cum e moralul în patrie? întrebă el.

Graeber îşi puse gamela jos. Apoi îi răspunse:

— Cînd am ajuns la graniţă, am fost chemaţi în faţa unui căpitan SS şi sub ameninţarea celor mai grele sancţiuni, ni s-a adus la cunoştinţă că n-avem voie să spunem nici un cuvînt despre situaţia din patrie.

Steinbrenner începu să rîdă:

— Mie poţi să-mi spui.

— Da' prost mă crezi, mă! Cea mai grea sancţiune e să fii împuşcat pentru sabotarea spiritului de luptă!

Steinbrenner conteni din rîs:

— Vorbeşti de parcă ar fi cine ştie ce de spus. Ca şi cum în patrie s-ar întîmpla numai catastrofe.

— Nu spun nimic. Repet doar ce ne-a pus în vedere căpitanul din SS.

Steinbrenner îl cîntări din ochi:

— Te-ai însurat, nu?

— De unde ştii?

— Ştiu tot.

— Ştii de la cancelerie. Nu mai face pe grozavul. Treci de multe ori pe la cancelarie, nu?

— Trec de cîte ori e nevoie. Cînd voi pleca în permisie, am să mă însor şi eu.

— Serios? Ştii şi cu cine?

— Cu fata *oberstrubannführer*-ului din oraşul meu.

— Se-nţelege!

Steinbrenner nu sesiză ironia.

— Amestesul de sînge e de prim rang, urmă el, absorbit de problema lui. Nordic-frizon dinspre partea mea — renan- saxon dinspre partea ei.

Graeber contemplă purpuriul amurgului rus. Cîteva ciori fluturau ca nişte cîrpe pe fundalul asfinţitului.

Steinbrenner se depărtă fluierînd. Graeber se lungi în colţul lui din beci. Frontul huruia. Ciorile zburau. Şi deodată Graeber avu senzaţia că nu fusese plecat nici un moment.

Graeber era de santinelă de la miezul nopţii pînă la două şi făcea ocolul satului. Dărîmăturile se profilau negre pe focul bengal al frontului. Cerul vibra şi devenea cînd luminos, cînd mai întunecat sub efectul flăcărilor ce ţîşneau din gurile de tun. În noroiul viscos, bocancii gemeau ca nişte suflete blestemate.

Pe neaşteptate, copleşindu-l brusc, buimăcitor, durerea se năpusti asupră-i. În timpul călătoriei nu se gîndise la nimic şi fusese toată vremea apatic. Acum, deodată, fără tranziţie, durerea îl săgetă ca un cuţit, tăind parcă fîşii-fîşii dintr-însul.

Se opri locului şi aşteptă. Nu se clinti. Aştepta clipa cînd cuţitele vor începe să se răsucească, cînd vor preschimba durerea în tortură, cînd vor avea nume şi, cu aceste nume, se va localiza, devenind astfel accesibilă raţiunii şi consolidării, cel puţin unei resemnări fataliste.

Dar nu se întîmplă nimic din toate acestea. Nu simţi decît durerea limpede a pierderii. Era o pierdere definitivă. Nicăieri nu se întrezărea vreo punte. Avusese — şi pierduse. Îşi plecă urechea în adîncurile sale. Undeva trebuia să mai fie un glas; un ecou de speranţă trebuia să mai rătăcească pe undeva. Dar nu găsi nimic. Într-însul era numai pustiu şi nemărginita durere.

„E prea curînd, îşi zise. O să revină mai tîrziu, cînd va înceta durerea". Încercă să invoace trecutul; nu voia să-l lase să se desprindă; voia să-l păstreze viu, chiar dacă durerea ar fi devenit insuportabilă. „O să revină, dacă voi avea tăria să rabd", îşi zise. Pronunţă nume şi încercă să-şi amintească. Învăluit în ceaţă apăru chipul împietrit al Elisabethei. Arăta ca atunci cînd îl zărise ultima oară. Toate celelalte chipuri pe care le avusese înainte se estompară; numai aceasta rămînea vizibul. Graeber încercă să-şi amintească grădina şi casa doamnei Witte. Izbuti — dar era ca şi cum ar fi atins clapele unui pian şi nici un sunet n-ar fi ieşit din el. „Ce-o fi? Se întrebă. Poate că i s-a întîmplat ceva Elisabethei. Poate că e leşinată. Poate că tocmai în clipa asta s-a prăbuşit casa. Poate e moartă."

Îşi smulse bocancii din clisă. Pămîntul ud icni. Graeber simţi că-l trec năduşelile.

— Asta te oboseşte cumplit! glăsui cineva.

Era Sauer. Stătea rezemat de colţul unui grajd părăduit.

— Şi afară de asta, se aude pînă la un kilometru, adăugă el. Ce faci acolo? Gimnastică în aer liber?

— Spune, măi Sauer:eşi însurat, nu?

— Păi cum? Cînd ai gospodărie la ţară, trebuie să fii însurat. Fără nevastă nu poţi avea o gospodărie ca lumea.

— Eşti de mult însurat?

— De cincisprezece ani. De ce?

— Cum e cînd eşti însurat de atîta vreme?

— Ce vorbă-i asta? Cum să fie?

— E ca o ancoră care te ţine? Ceva la care să te gîndeşti mereu şi la care ai vrea să te întorci?

— Ancoră? Cum adică? Sigur că mă gîndesc mereu la ce-i acolo. Azi de pildă, m-am gîndit toată ziua. E timpul semănatului de primăvară şi al săditului. Mi-i capul plin de- atîta gîndit.

— Nu te întreb de gospodărie. Mă refer la nevastă-ta .

— Păi una fără alta nu se poate, bădie. Ţi-am mai spus. Fără nevastă nu-i gospodărie ca lumea. Dar ce folos? Numai griji. Şi pe lîngă toate, Immermann ăsta, care o ţine sus şi tare că prizonierii de război se culcă cu toate femeile rămase singure acasă.

Sauer îşi suflă nasul.

— Am acasă un pat mare de două persoane, adăugă el din cine ştie ce pricină misterioasă.

— Immermann e un flecar.

— Zice că o femeie care a apucat să ştie ce-i aia bărbat, nu poate s-o ducă multă vrema singură. Şi că peste puţin îşi caută altul.

— Paştele şi Dumnezeii mă-sii! se dezlănţui deodată Graeber ca un turbat. Păcătosul ăsta de palavragiu, care crede că toţi oamenii sînt la fel. E cea mai mare tîmpenie pe care am auzit-o.

Capitolul 26

Nu se mai recunoşteau. Nu-şi mai cunoşteau nici uniformele. Adeseori numai după căşti, după glas şi după vorbă îşi dădeau seama că ţin unii de alţii. Tranşeele se surpaseră de mult. Frontul era acum o linie neregulată, alcătuită din pîlnii de obuze şi cazemate. Şi linia aceasta se schimba necontenit. Peste tot numai ploaie, şi urlet, şi noapte, şi fulgerarea exploziilor, şi glod zvîrlit în văzduh. Cerul se prăbuşise. Îl sfărîmaseră avioanele ruseşti de asalt. Ploaia popotea pămîntul şi o dată cu ea, se prăvăleau ca nişte meteori bombele şi obuzele.

Reflectoarele sfîşiau, ca nişte dulăi albi, nori zdrenţuiţi. Antiaerienele păcăneau prin vuietul zărilor cutremurate. Avioane în flăcări se prăbuşeau, iar grindina aurie a trasoarelor trăsnea din

urmă în mănunchiuri de raze şi pierea în nemărginire. Umbrelele luminoase, galbene şi albe, pluteau în necunoscut şi se stingeau ca într-o apă adîncă.

Apoi reîncepu focul masat.

Era a douăsprezecea zi. În primele trei, linia se menţinuse. Cazematele aşezate în formaţie de arici suportaseră bombardamentul de artilerie fără stricăciuni prea grave. De aceea, însă fuseseră distruse fortificaţiile exterioare. Linia fusese străpunsă de tancuri, dar tunurile antitanc opriseră după cîţiva kilometri înaintarea. În negura zorilor, blindatele ardeau; cîteva dintre ele, răsturnate mai măcinaseră cîtva timp cu şenilele în aer, ca nişte gîndaci uriaşi, căzuţi pe spate.

Pe urmă au fost trimise batalioane disciplinare să construiacă drumuri din butuci şi să restabilească legăturile telefonice. Au trebuit să lucreze în cîmp deschis, aproape fără acoperire. În două ceasuri au pierdut mai bine de jumătate de efectiv. Au apărut nori de bombardiere, greoaie şi la mică înălţime, clătinîndu-se pe cerul sur, şi atacînd cazematele-arici. În a şasea zi, jumătate din numărul cazematelor erau scoase din luptă; nu mai puteau fi întrebuinţate decît ca adăposturi. În a şaptea noapte, ruşii au atacat, dar au fost respinşi.

Apoi a început ploaia; parcă se revărsa un nou potop. Soldaţii nu mai erau de recunoscut. Se tîrau prin pîlniile cleioase de clisă, ca nişte insecte, şi aveau ca şi acestea însuşiri cameleonice. Compania nu se mai sprijinea decît pe două cazemate avariate, cu mitraliere, îndărătul cărora se aflau cîteva aruncătoare de mine. Restul oamenilor se tupilau în pîlnii şi în spatele ultimilor rămăşiţe de ziduri. Rahe apăra una din cele două cazemate; Mass, pe cealaltă.

Le-au menţinut trei zile. În ziua a doua au rămas aproape fără muniţii; ruşii ar fi putut trece nestingheriţi. Dar n-a urmat nici un atac. Tîrziu, în ultimile licăriri ale zilei, au răzbit cîteva avioane germane şi au paraşutat muniţii şi alimente. Oamenii din cazemate au ajuns la cîteva pachete cu hrană şi au mîncat.

Noaptea le-au venit întăriri. Batalioanele de pionieri construiseră un drum din buşteni. Au fost aduse arme şi mitraliere. O oră mai tîrziu s-a dezlănţuit un atac prin surprindere, fără pregătire de artilerie. Ruşii au apărut pe neaşteptate la cincizeci de metri pe linia germană. O parte din grenadele de mînă n-au explodat. Ruşii au străpuns, linia.

Graeber văzu deodată în faţa lui, la lumina pîlpîitoare a exploziilor, o cască şi sub ea doi ochi albi, o gură larg deschisă şi, îndărătul ei, ca o cracă vie, noduroasă, un braţ pregătit să zvîrle. Trase într-acolo, smulse din mîna recrutului de lîngă el o grenadă pe care băieţandrul nu ştia s-o mînuiască, şi o aruncă în aceeaşi direcţie. Grenada explodă.

— Deşurubează capsula, idiotule! se răsti Graeber la recrut. Dă-o încoace! Nu trage sfoara!

Grenada următoare nu explodă. „Sabotaj! îi fulgeră lui Graeber prin cap. Sabotajul prizonierilor! Se sparge acum în capul nostru".

Aruncă altă granadă şi se piti; Văzu grenada rusească venind spre el şi se afundă în nămol, simţi suflul exploziei, şi o plesnitură de bici, şi un pleoscăit, şi glod care-l izbi. Suci mîna înapoi şi strigă:

— Repede! Dă-ncoa! Repede!

Dar cum mîna îi rămase goală, întoarse capul şi văzu că recrutul de lîngă el dispărise, şi că noroiul din mîna lui era carne. Se lăsă pe vine, căută, găsi o centură, trase de-acolo ultimile grenade, văzu umbre peste marginea pîlniei care se tîrau, săreau , alergau mai departe — şi se pitulă...

„Gata! îşi spuse. M-au prins. M-au încolţit!" Se apropie cu băgare de seamă de buza pîlniei. Noroiul îl ocrotea cît stătea nemişcat. În reverberaţia unei umbre luminoase văzu că rămăşiţele recrutului se împrăştiară peste tot, ici un picior, colo un braţ gol, dincolo trupul sfîrtecat. Grenada îl izbise în burtă; corpul lui absorbise explozia şi-l apărase pe Graeber.

Rămase nemişcat, ţinînd capul la acelaşi nivel cu marginea pîlniei. Văzu o mitralieră trăgînd din cazemata de la dreapta. Apoi începu să tragă şi din cea din stînga. Cît timp trăgeau, nu era pierdut. Ţineau sectorul sub foc încrucişat. Dar nu mai veniră alţi ruşi. Probabil că numai o parte din ei reuşiseră să spargă frontul.

„Trebuie să ajung îndărătul cazematei", îşi zise Graeber. Îl durea capul, era pe jumătate ameţit, dar undeva, în fundul creierului, se formulau idei clare, concrete, bineconturate. Era acel ceva care-i deosebeau pe soldaţii cu experienţă de tinerii recruţi; recrutul era covîrşit imediat de panică şi de aceea cădea mai uşor. Graeber ştia că poate să facă pe mortul dacă ruşii se vor întoarce. Era greu să fie descoperit în noroiul acela. Totuşi,

cu cît se va putea apropia mai mult de cazemată, în unghiul mort al focului, cu atît mai bine.

Alunecă peste buza pîlniei pînă la groapa următoare, se rostogoli în ea şi-şi şimţi gura plină de apă. După un scurt răstimp porni mai departe. În pîlnia de alături erau doi morţi. Graeber aşteptă. Apoi auzi un pocnet de grenade şi cîteva explozii răbufniră pe lîngă cazemata din stînga. Ruşii răzbiseră pe-acolo şi atacau din două părţi. Mitralierele scăpărau. După cîtva timp, detunăturile grenadelor încetară, dar cazemata continua să tragă.

Graeber se tîrî înainte. Ştia că ruşii se vor întoarce. Vor bănui desigur că în pîlniile mai mari sînt soldaţi; în cele mici era mai multă siguranţă. Graeber dădu peste una şi se lungi în ea. O aversă grea de ploaie se prăvăli subit. Licărul focului de mitralieră se stinse. Apoi începu din nou duduitul artileriei. Un obuz nimeri în plin cazemata din dreapta şi o clipă păru că sare toată în văzduh.

Dimineaţa se ivi, tîrziu, jilavă.

Graeber izbuti să răzbească spre ai săi, înainte de a se crăpa de ziuă. În dosul unui tanc distrus dădu peste Sauer şi doi recruţi. Lui Sauer îi curgea sînge din nas: o grenadă explodase foarte aproape. Unuia din recruţi îi spintecase burta şi i se vedeau maţele. Ploaia cădea pe ele. Nimeni n-avea cu ce să-l bandajeze. Era şi de prisos. Cu cît murea mai curînd cu atît mai bine pentru el. Al doilea recrut avea piciorul rupt, cînd se aruncase într-o pîlnie. Era de ne înţeles cum putuse să şi-l rupă în glodul acela moale.

În tancul mistuit de foc şi despicat la mijloc se vedeau scheletele carbonizate ale echipajului. Unul era răsturnat cu tot trunchiul în afară. Avea faţa numai pe jumătate arsă; din cealaltă jumătate rămase doar o umflătură mare, roşie-vinţie, plesnită. Dinţii erau foarte albi, ca varul stins.

Un om de legătură din cazemata de la stînga se tîrî pînă la ei.

— Adunarea la cazemată! cîrîi el. Mai sînt oameni şi în pîlniile de colo?

— Dracul ştie! Unde-s sanitarii?

— Morţi şi răniţi.

Omul se tîrî mai departe.

— Ţi-aducem îndată un sanitar, spuse Graeber recrutului în burta căruia ploua. Sau pansamente. Ne întoarcem numaidecît.

Recrutul nu răspunse. Zăcea în glod, pipernicit, cu buzele pălite.

— Nu te putem trage pe o foaie de cort, îi spuse Graeber recrutului cu piciorul rupt. Nu-i chip pe noroiul ăsta. Reazămă-te de noi şi încearcă să umbli, săltîndu-te pe piciorul nevătămat.

Îl luaseră între ei şi, pocnindu-se, trecură din groapă în groapă. Înaintau foarte încet. Recrutul gemea cînd se trînteau la pămînt. la un moment dat piciorul i se răsuci. Băiatul nu mai putu face nici un pas. Îl lăsară în dosul unui rest de zid din apropierea cazematei şi-i puseră casca pe zid, ca să-l poată găsi sanitarii. Lîngă el se aflau doi ruşi; unul fără cap, iar celălalt căzuse pe burtă; mîzga de sub el era roşie. Văzură şi alţi ruşi morţi. Apoi apărură cadavrele nemţilor.

Rahe era rănit. Avea braţul stîng bandajat sumar. Trei oameni cu răni grave zăceau în ploaie, acoperiţi cu o foaie de cort. Numai existau pansamente. După o oră, un avion Junkers aruncă de sus cîteva pachete. Căzură însă prea departe şi nimeriră la ruşi.

Mai apărură încă şapte oameni. Cu toţii se adunară în cazemata din dreapta. Locotenentul Mass era mort. Comanda o preluă plutonierul Reinecke. Duceau lipsă de muniţii. Nu mai avea nici aruncătoare de mine, mai funcţionau doar două mitraliere mari şi două puşti-mitraliere.

Din batalionul disciplinar răzbătură zece oameni. Aduseră muniţii şi conserve şi luară cu ei răniţii. Aveau brancarde. Doi fură văzuţi sărind în aer la o sută de metri mai încolo. Tirul artileriei tăie, în cursul întregii dimineţi, aproape orice fel de legătură.

La prînz ploaia conteni. Ieşi soarele. Imediat se făcu foarte cald. Noroiul deveni scorţos.

— Au să atace acum cu blindate uşoare, zise Rahe. Unde dracu sînt tunurile antitanc? Ne trebuie cîteva; fără ele sîntem curăţaţi.

Focul continuă. După-amiază mai apăru un Junkers de transport. Era însoţit de avioane Messerschmitt. Pe urmă sosiră avioane ruseşti şi apoi şi două Messerschmitt-uri. Aşa că Junkers-ul nu putu ajunge la destinaţie. Aruncă pachetele departe de ei, în spate. Messerschmitt-urile continuară lupta; erau mai iuţi decît cele ruseşti, dar ruşii aveau de trei ori mai multe aparate. Escadrila germană trebui să ia calea întoarsă.

A doua zi, morţii începură să duhnească. Graeber se afla tot în cazemată. Erau cu toţii numai douăzeci şi doi. Cam atîţia

adunase Reinecke în partea cealaltă. Ceilalţi erau morţi sau răniţi. Fuseseră o sută douăzeci.

Graeber şedea şi-şi curăţa armele. Erau năclăite de noroi. Nu se gîndea la nimic. Şedea doar, şi aştepta, şi dormea, şi se trezea, şi era gata să se apere.

Blindatele au apărut în dimineaţa următoare. Toată noaptea linia fusese izolată din cauza artileriei, a aruncătoarelor de mine şi a mitralierelor. Firele telefonice au fost repetate de cîteva ori, dar legăturile se întrerupeau mereu. Întăririle care urmau să sosească nu putură să răzbească. Artileria germană nu mai riposta decît foarte slab. Bombardamentul ruşilor fusese nimicitor.

Cazemata a mai fost lovită de două ori, dar a rezistat. Nu mai era o cazemată propriu-zisă, ci un bloc de beton, care se hîţîna în nămol ca o corabie în furtună. O jumătate de duzină de obuze căzute în jur o dislocară. Cînd se sălta de la pămînt, oamenii se izbeau de toţi pereţii.

Graeber nu putuse să-şi panseze zgîrietura de la umăr, pricinuită de un glonţ trecut pe-aproape. Turnase peste ea un pic de coniac găsit undeva.

Cazemata se legăna şi duduia fără încetare. Nu mai era o corabie în furtună: era un submarin rostogolindu-se în fundul mării cu maşinile oprite. Nici timpul nu mai exista. Fusese şi el sfărîmat de obuze. Graeber sta ghemuit în beznă şi aştepta. Nu mai exista nici un oraş natal, unde fusese cu cîteva săptămîni înainte. Nici permisie nu avusese. Pierise şi Elisabeth. Toate fuseseră doar un vis bezmetic între moarte şi moarte — o jumătate de oră de somn dement, în care o rachetă suise spre cer şi apoi se stinsese. Nu mai exista decît cazemata.

Blindatele uşoare ale ruşilor străpunseră linia. Infanteria, care venea în urmă, se ivi şi ea. Compania lăsă tancurile să treacă şi prinse infanteria între două focuri. Ţevile fierbinţi ale mitralierelor frigeau mîinile. Ei continuau totuşi să tragă. Artileria rusească nu-i mai putea bombarda. Două tancuri întoarseră, se apropiară şi traseră. Le era uşor: nu întîmpinau nici o împotrivire. Tancurile erau prea masive pentru mitraliere. Oamenii din cazemată ocheau în fante, dar era chestie de noroc să le nimicească. Tancurile manevrară pînă ieşiră din raza de acţiune a mitralierelor şi continuară să tragă. Cazemata se cutremura. Betonul se fărîmiţa.

— Grenade de mînă! strigă Reinecke.

Legă un mănunchi de grenade, îl aruncă pe umăr şi se tîrî pînă la uşă. După salva următoare, se strecură afară, pitit în dosul cazematei.

— Două mitraliere, foc continuu asupra tancurilor! comandă Rahe.

Încercau să-l acopere pe Reinecke care, făcînd un ocol, voia să se strecoare în spatele tancului şi, cu tot mănunchiul de grenade, să-i spargă şenilele. De fapt n-avea aproape nici o şansă de reuşită.

Se dezlănţui un puternic atac de mitraliere din partea ruşilor. După un răstimp, unul din tancuri încetă să mai tragă. Nimeni nu văzuse vreo explozie.

— L-am dat gata! răcni Immermann.

Tancul amuţise. Mitralierele îl împroşcară acum pe al doilea, care se întoarse şi dispăru.

— Şase tancuri au străpuns linia! strigă Rahe. Au să vină înapoi. Toate mitralierele, foc în evantai! Trebuie să oprim infanteria.

— Unde e Reinecke? întrebă Immermann îndată ce putură să gîndească din nou.

Nimeni nu ştia. Reinecke nu se mai întoarse.

Au rezistat toată după-amiaza. Cazematele se fărîmau încetul cu încetul, dar din amîndouă se trăgea încă. Numai că se trăgea mai puţin intens. Muniţiile erau pe sfîrşite. Oamenii mîncau conserve şi beau apă din pîlniile de obuze. Lui Immermann îi trecu un glonţ prin palmă.

Soarele dogorea. Pe cer se buluceau nori groşi, strălucitori. Cazemata mirosea a sînge şi a praf de puşcă. Morţii de afară se umflară. Cine putea, încerca să doarmă. Nu ştiau dacă erau izolaţi de restul trupelor, sau dacă mai aveau vreo legătură cu ele.

Seara, tirul se înteţi. Apoi, subit, încetă aproape cu desăvîrşire. Oamenii din cazemată se năpustiră afară şi aşteptară atacul. Nu se produse. Două ceasuri nu s-a întîmplat nimic. Aceste două ceasuri le-au măcinat energia mai mult decît o bătălie.

La ora trei dimineaţa, cazemata era doar un morman de oţel şi de beton hîrbuit. Nu mai puteau rămîne acolo. Aveau şase morţi şi trei răniţi. Trebuiau să se retragă. Pe rănitul împuşcat în burtă îl tîrîră cîteva sute de metri; apoi omul muri.

Ruşii atacară din nou. Compania nu mai avea decît două mitraliere. Se apără cu ele, trăgînd dintr-o pîlnie. Apoi se retrase mai departe. Ruşii o credeau mai puternică decît era; asta o salvă.

La al doilea popas a căzut Sauer. Lovit de un glonţ în cap, a murit pe loc. Ceva mai încolo, pe cînd alerga cu spinarea încovoiată, a căzut şi Hirschmann. S-a răsucit încet şi apoi a rămas nemişcat. Graeber l-a tîrît într-o pîlnie. A alunecat înăuntru şi s-a rostogolit pînă la fund. Pieptul îi era ciuruit de gloanţe. Pipăindu-l, Graeber a dat peste un portofel plin de sînge şi l-a băgat în buzunar.

În sfîrşit, au ajuns la linia a doua. Acolo a sosit mai tîrziu ordinul să se retragă mai departe.

Compania fu scoasă din luptă. Poziţia de rezervă devenise front. Oamenii se adunară la cîţiva kilometri în spate. Nu mai erau decît treizeci. În ziua următoare, compania fu completată din nou de o sută şi douăzeci.

Graeber îl găsi pe Fresenburg într-un spital de campanie, o baracă amenajată ca vai de lume. Fresenburg avea piciorul stîng zdrobit.

— Vor să mi-l amputeze, zise el. Un pîrlit de medic secund. Atît a învăţat. Am reuşit să-l conving să mă trimită mîine mai departe. Oricum, e mai bine să mă examineze un doctor cu experienţă.

Zăcea într-un pat de camapanie, cu un coş de sîrmă deasupra genunchiului. Patul se afla lîngă fereastră şi fereastra era deschisă. Afară se zărea o bucată de cîmp. Era o luncă împestriţată cu flori roşii, şi galbene, şi albastre. Camera puţea. Mai erau încă trei paturi.

— Ce face Rahe? întrebă Fresenburg.

— Rănit la braţ. Un glonţ în carne.

— E la spital?

— Nu. A rămas la companie.

— Eram sigur.

Fresenburg făcu o grimasă. Cu o jumătate de obraz zîmbea; cealaltă jumătate, cu cicatricea, rămînea nemişcată.

— Unii nu mai vor să se întoarcă în ţară. Rahe e dintre aceştia.

— De ce?

— S-a resemnat. Nu mai speră nimic. Nu mai are nici o credinţă.

Graeber se uită la chipul de culoarea pergamentului dinaintea lui.

— Dar tu? îl întrebă.

— Nu ştiu. Să văd mai întîi ce-o se se aleagă cu chestia asta. Şi arătă coşul de sîrmă.

În încăpere intră o adiere de vînt călduţ de pe luncă.

— Ciudat, nu? zise Fresenburg. Cînd era zăpadă, credeam că n-o să mai vină niciodată vara pe meleagurile astea. Şi apoi, deodată, uite că s-a făcut vară. Şi încă prea din cale-afară.

— Aşa-i.

— Cum a fost la ţară?

— Nu ştiu. Nu mai pot face nici o legătură între una şi alta — între permisie şi cele de-aici. Pe vremuri puteam. Acum nu mai merge. Sînt prea disparate. Nu mai pot să-mi dau seama care e realitatea.

— Cine poate?

— Eu credeam că pot. În ţară totul mi s-a părut că-i aşa cum trbuie să fie. Acum nu mai pot. E prea recent. Şi prea departe de ce-i aici. În ţară credeam chiar că n-am să mai pot niciodată să ucid.

— Asta au crezut mulţi.

— Da. Ai dureri mari?

Fresenburg clătină din cap:

— În şandramaua asta s-a găsit ceva cu totul neaşteptat: morfină. Şi mi-au făcut injecţii. Sînt încă sub efectul lor. Durerile există, dar e ca şi cum le-ar avea altcineva. Îmi rămîne un ceas ori două şi pentru gîndurile mele.

— Se aşteaptă un tren sanitar?

— Aveam o ambulanţă. O să ne ducă pînă la staţionatorul următor.

— Peste puţin n-o să fie aproape nimeni dintre ai noştri aici, zise Graeber. Acum pleci şi tu...

— Poate c-au să mă cîrpăcească destul de bine, ca să mă întorc.

Se uitară unul la altul. Ştiau amîndoi că nu era cu putinţă.

— Vreau să cred că va fi aşa, zise Fresenburg. Măcar un ceas sau două, cît ţine morfina. O frîntură de viaţă poate fi uneori

afurisit de scurtă, nu? Şi apoi vine alta, din care nu cunoşti absolut nimic. Ăsta-i pentru mine al doilea război.

— Ce-ai de gînd să faci cînd se va termina? Te-ai hotărît la ceva?

Fresenburg zîmbi fugitiv:

— Nu ştiu încă nici ce-au de gînd ceilalţi cu mine. Trebuie să văd mai întîi ce se va întîmpla cu piciorul. N-am crezut c-o să scap de-aici. Mi-am închipuit totdeauna c-o să mă curăţ de-a binelea. Acum trebuie să mă deprind cu gîndul că m-am curăţat numai pe jumătate. Nu ştiu dacă e mai bine. Am impresia că varianta cealaltă ar fi fost mai simplă. Ai încheiat socotelile, nu-ţi mai pasă nimic de toată porcăria, ţi-ai plătit tributul, bună ziua! Aşa, continui iar să te bălăceşti. Îşi face omul iluzii că moartea şterge totul şi aşa mai departe. Aş, de unde! Sînt foarte obosit, Ernst. Am să încerc să dorm, înainte de a simţi că sînt schilod. Toate bune, băiete!

Întinse mîna spre Graeber.

— Şi ţie la fel, Ludwig, îi răspunse Graeber.

— E şi normal acum. Mă duce curentul. Instincte primitive. Pe vremuri era alftel. Dar poate că tot păcăleală a fost şi atunci. Se strecura cîte o părticică de speranţă ascunsă. Dar nu face nimic. Uităm mereu că avem oricînd posibilitatea să tragem singuri linia dedesubt. E un dar pe care l-am primit o dată cu aşa-zisa noastră raţiune.

Graeber dădu din cap.

Fresenburg schiţă jumătatea lui de zîmbet.

— Ai dreptate, zise apoi. Nu vom face aşa ceva. Mai degrabă ne vom strădui ca toate acestea să nu se mai poată întîmpla niciodată.

Îşi rezemă capul pe pernă. Păru deodată grozav de istovit. Cînd Graeber ajunse la uşă, văzu că deja închisese ochii.

Graeber se îndreptă spre satul în care era cartiruit. Asfinţitul colora cerul cu o palidă roşeaţă. Nu mai plouase. Nămolul se zbicea. Pe ogoarele părăsite ţîşniseră din glie flori şi bălării. Frontul uruia. Totul fu deodată foarte străin şi toate legăturile îi părură destrămate. Graeber cunoştea acest simţămînt: îl avusese de mutle ori cînd se trezea noaptea şi nu ştia unde se află. Era ca şi cum ar fi căzut din necuprinsul universului, plutind cu desăvîrşire singur în beznă. Senzaţia nu dura mult. Îşi revenea

curînd; dar de fiecare dată îi rămînea o neliniște ciudată, abia înfiripată, că o dată și o dată n-o să se mai întoarcă.

Nu simțea nici un fel de panică; se chircea doar și devenea parcă mititel ca un copilaș, părăsit într-un deșert uriaș, din care fiecare drum ce duce în afară era de o sută de ori prea lung.

Graeber își vîrî mîinile în buzunare și-și roti ochii. În jurul lui era eternul tablou: ruine, oagoare rămase pîrjoală, un amurg rusesc și, departe în zare, firavele fulgerări ale frontului. Era la fel ca totdeauna și, în același timp, dăinuia și acea atmosferă rece, exasperantă, care străpungea inima ca un cuțit.

Simți în buzunar scrisorile Elisabethei. Se desprindea din ele căldură, și tandrețe, și dulcea învolburare a iubirii. Dar nu era ca o lampă liniștită iradiind lumină într-o casă bine rînduită; erau luminițe înșelătoare deasupra unui smîrc; cu cît te străduiai mai mult să le urmărești, cu atît mai mocirlos devenea smîrcul. Graeber voise să pună o lampă, ca să găsească drumul înapoi, dar nu putuse cînd casa nu fusese încă zidită. O pusese într-o ruină, și lampa nu înfrumusețea ruina, ci o făcea și mai dezolantă. În patrie nu știuse asta. S-a ținut după lumină, n-a întrebat nimic și a vrut doar să creadă că-i de ajuns dacă se ține după ea. Dar nu fusese de ajuns.

S-a împotrivit acestei constatări cît a putut. N-a fost ușor pentru el să-și dea seama că acel ceva pe care și-l dorise, ca să-l înlănțuie și să-l susțină, nu făcea decît să-l însingureze și mai mult. Nu pătrundea destul de adînc în el. Îi înduioșa inima, dar nu-l susținea. Totul se ducea la fund: era o mică fericire individuală, care nu se putea menține în mocirla fără margini a dezolării și a disperării generale.

Graeber scoase scrisorile și le citi, și răsfrîngerea purpurie a asfințitului învăluia foile scrise. Le știa pe dinafară; le citi încă o dată, și din nou îl făcură să se simtă mai singur decît înainte. Episodul fusese prea scurt și tot restul mult prea îndelungat. A fost o permisie, fireşte; dar viața ostașului se socotește după timpul petrecut pe front, nu după permisii.

Vîrî scrisorile în buzunar. Le puse alături de scrisorile părinților, găsite la cancelarie. N-avea nici un rost să se frămînte. Fresenburg avusese dreptate: un pas, și încă unul, și altul după el, atît era de ajuns. N-are nici o noimă să cauți să dezlegi tainele lumii cînd ești în primejdie. „Elisabeth! își zise Graeber. De ce

mă gîndesc la ea numai ca la ceva pierdut? Am doar scrisorile ei. Trăieşte!"

Se apropie de sat: era trist şi părăsit. Toate satele ruseşti făceau impresia că nu vor mai putea fi reconstruite niciodată. O alee de mesteceni ducea spre rămăşiţele unei case albe. În preajmă fusese desigur o grădină; ici şi colo creşteau cîteva flori, iar lîngă un bazin murdar se afla o statuie. Era un Pan cîntînd din nai; dar nimeni nu venea la chemarea lui. Numai cîţiva recruţi culegeau din pomi cireşe necoapte.

Capitolul 27

— Partizani!

Steinbrenner îşi linse buzele şi se uită la ruşi. Se aflau în piaţa satului. Doi bărbaţi şi două femei. Una dintre femei era tînără. Avea faţa rotundă şi umerii obrazului ieşiţi în afară. Toţi patru fuseseră aduşi în cursul dimineţii.

— Nu par a fi partizani, zise Graeber.

— Şi totuşi, sînt! De ce zici că nu sînt?

— După înfăţişarea lor. Par mai degrabă nişte ţărani săraci.

Steinbrenner pufni în rîs:

— Dacă ne-am lua după înfăţişare, n-ar mai exista nici un răufăcător!

„Aşa-i! îşi zise Graeber. Şi tu eşti cea mai bună ilustrare a acestei afirmaţii!"

Îl văzu pe Rahe apropiindu-se.

— Ce naiba facem cu ei? întrebă comandantul companiei.

— Au fost prinşi prin părţile astea, răspunse plutonierul. Trebuie să-i închidem pînă primim ordine.

— Avem, dragă Doamne, destule pe cap şi fără ei. N-ar fi mai bine să-i trimitem la regiment?

Rahe nu aşteptă răspunsul. Regimentul nu mai avea post fix de comandă. Cel mult dacă statul major va trimite într-o zi pe cineva pentru interogarea ruşilor, şi acesta va comunica apoi ce să se facă cu ei.

— În faţa satului e un fost conac de moşie, raportă Steinbrenner. Are pivniţă cu gratii, cu uşă de fier şi cu lacăt.

Rahe îl scrută cu privirea. Ştia ce-i umblă prin cap lui Steinbrenner. Ruşii, îndemnaţi de el, vor face obişnuita încercare de evadare — şi asta va fi sfîrşitul lor. În faţa satului, o asemenea acţiune era uşor de înscenat.

Rahe îşi roti ochii în jur.

— Graeber, zise scurt. Te ocupi dumneata de oamenii ăştia. Să-ţi arate Steinbrenner unde-i pivniţa. Cercetează dacă e solidă. Ia oameni din grupa dumitale. Răspunzi personal de ei. Numai dumneata, adăugă Rahe.

Unul dintre prizònieri şchiopăta. Femeia mai în vîrstă avea varice. Cea tînără umbla desculţă.

La capătul satului, Steinbrenner îl înghionti pe cel mai tînăr dintre deţinuţi:

— Fugi, bă! Şterge-o! Marş-marş! Liber!

Rusul în vîrstă spuse ceva pe ruseşte. Celălalt nu se urni. Steinbrenner îl izbi cu cizma în călcîie:

— Fugi, jivină!

— Isprăveşte! îl întrerupse Graeber. Ai auzit ce-a spus Rahe.

— Aici putem să-i lăsăm să fugă, şopti Steinbrenner. Bărbaţii, bineînţeles. Zece paşi, apoi tragem. Pe femei le închidem. Pe cea tînără o scoatem la noapte.

— Lasă-i în pace. Şi ia-o din loc. Eu comand.

Steinbrenner mînca din ochi pulpele rusoaicei tinere. Femeia purta o fustă scurtă, iar picioarele îi erau arămii şi bine legate.

— Tot vor fi împuşcaţi, stărui Steinbrenner. Ori de noi, ori de Siguranţă. Măcar să ne distrăm oleacă cu cea tînără. Ţie-ţi vine uşor. Abia te-ai întors din permisie.

— Ţine-ţi pliscul şi gîndeşte-te la logodnica ta! îl repezi Graeber. Rahe ţi-a dat ordin să-mi arăţi unde-i pivniţa. Atît şi nimic mai mult!

O luară pe alee, îndreptîndu-se spre casa albă.

— Aici, bombăni Steinbrenner bosumflat, arătînd o mică dependinţă-anexă în stare bună.

Era clădită din piatră, cu ziduri zdravene, şi avea o uşă din bare de fier, cu un lacăt care se putea închide de afară. Graeber o examină cu atenţie. Părea să fi fost pe vremuri grajd sau magazie. Pardoseala era de ciment. Fără vreo sculă, prizonierii nu puteau să evadeze, şi în privinţa asta fuseseră cercetaţi amănunţit, ca să nu cumva să aibă la ei aşa ceva.

Graeber deschise uşa şi le făcu semn să intre. Doi recruţi care veniseră şi ei împreună cu convoiul, ca să facă de gardă, stăteau cu armele în mînă. Deţinuţii intrară unul cîte unul. Graeber încuie lacătul şi-l încercă. Era trainic.

— Ca maimuţele în cuşcă, se hlizi Steinbrenner. Banane! Banane! Vreţi o bănană, maimuţoilor?

Graeber vorbi recruţilor:

— Rămîneţi aici de pază. Răspundeţi de orice s-ar întîmpla. O să fiţi schimbaţi mai tîrziu. Ştie vreunul dintre voi nemţeşte? se adresă apoi ruşilor.

Nu răspunse nici unul.

— O să încercăm mai tîrziu să vă facem rost de un braţ de paie. Vino! îi spuse lui Steinbrenner.

— Poate că le faci rost şi de nişte saltele de puf!

— Haide! Şi voi, fiţi cu băgare de seamă!

Se prezintă lui Rahe şi-i raportă că închisoarea era bună.

— Ia cîţiva oameni şi ocupă-te dumneata de pază, îi spuse lui Rahe. Sper că peste cîteva zile, cînd situaţia se va mai linişti, o să scăpăm de ei.

— Am înţeles.

— Îţi trebuie mai mult de doi oameni?

— Nu. Grajdul e sigur. Aş putea face şi singur de gardă, dacă aş dormi acolo. O evadare e imposibilă.

— Perfect. Atunci facem aşa. Avem nevoie de recruţi, ca să-i familiarizăm mai repede cu tehnica de luptă. Ultimele ştiri...

Rahe se întrerupse. Arăta rău.

— Nu mai e nevoie să-ţi spun; ştii singur cum stăm. Aşadar, nu mai zăbovi şi du-te.

Graeber îşi luă lucrurile. Nu mai cunoştea decît puţini oameni din plutonul lui.

— Te-ai făcut temnicier? îl întrebă Immermann.

— Da. O să pot să dorm măcar în voie. E mai plăcut decît instrucţia cu bobocii.

— N-o să prea ai timp să dormi. Ştii ce-i pe front?

— Miroase a prăpăd.

— Cred că o să avem iarăşi o retragere. Ruşii pătrund pretutindeni. De un ceas se transmit tot felul de lozinci, bune pentru privăţi. Mare ofensivă mare! Dar aici e cîmp deschis.

Imposibil să mențiu poziția. De data asta o să trebuiască s-o întindem cam mult înapoi.

— Crezi că se încheie pace cînd o să ajungem la granița noastră?

— Tu ce crezi?

— Nu.

— Nici eu. Cine să facă pace? Statul major în nici un caz. Nu-și ia el răspunderea pentru o asemenea hotărîre.

Immermann rînji strîmb.

— În celălat război, urmă el, totul a fost pus în spinarea guvernului provizoriu, care fusese alcătuit cu puțin înainte. Nepricopsiții de prostălăi s-au predat, au semnat armistițiul și după opt zile au fost acuzați că au trădat patria. Azi nu mai merge așa ceva. Guvern totalitar — înfrîngere totală. Nu există un alt partid care să poată duce tratative.

— În afară de comuniști, adăugă Graeber cu amărăciune. Acum mă duc să dorm. Tot ce-mi doresc în viață e să gîndesc ce vreau, să spun ce vreau și să fac ce vreau. Dar de cînd avem Mîntuitori în dreapta și în stînga, asta-i o crimă mult mai mare decît cel mai odios asasinat.

Își înșfăcă raniță și se duse la bucătăria de campanie. De acolo luă ciorba de fasole ce i se cuvenea, pîinea și rația de salam pentru masa de seară, ca să nu mai fie nevoit să se întoarcă în sat.

Era o după-amiază ciudat de calmă. Recruții plecaseră după ce aduseseră paiele. Frontul hăuia; se părea totuși că ziua va rămîne liniștită.

În fața grajdului se întindea o pajiște sălbatică, striviță în picioare și sfredelită de obuze; iarba era totuși verde, iar la marginea aleii de odinioară creșteau cîteva tufe de flori.

Graeber dădu în grădină, îndărătul șirului de mesteceni, peste un mic pavilion în stare destul de bună, de unde putea să supravegheze grajdul. Găsi înăuntru chiar și cîteva cărți legate în piele; foile aveau muchiile aurite, acum ușor pălite. Ploaia și zăpada deterioraseră volumele. Numai unul, cu gravuri romantice de peisaje idealizate și textul în limba franceză, mai putea fi citit.

Graeber răsfoi cartea pagină cu pagină. Treptat, imaginile îl subjugară. Trezeau în el o nostalgie dureroasă și deznădăjduită, care-i rămase în suflet și după ce închise volumul.

Porni pe aleea mestecenilor, pînă la havuz. Între gunoaie și alge se ghemuia anticul Pan cu naiul la buze. Un corn îi lipsea;

altminteri, însă, supravieţuise cu bine revoluţiei, comunismului şi războiului. Îşi avea obîrşia, ca şi cărţile, într-o epocă legendară: aceea de dinaintea primului război mondial. Pe atunci Graeber nici nu era pe lume. S-a născut după primul război, a crescut în mizeria inflaţiei şi în frămîntările anilor de după aceea şi s-a trezit într-un nou război.

Ocoli havuzul, trecu de pavilion şi se întoarse la prizonieri. Se uită la uşa de fier. După cît se părea uşa nu se aflase totdeauna la intrarea grajdului; fusese pusă mai tîrziu. Poate că însuşi omul căruia-i aparţinuse casa şi parcul a trebuit să-şi aştepte moartea în dosul ei.

Femeia mai în vîrstă dormea. Cea tînără se ghemuise într-un colţ. Bărbaţii stăteau în picioare şi priveau afară. Îl zări pe Graeber. Fata se uita în gol. Rusul cel vîrstnic îl scrută cu atenţie. Graeber se întoarse şi se lungi în iarbă.

Pe cer călătoreau nori. Păsările piuiau în mesteceni. Peste gropile de obuze, un fluture albastru zbura ameţit din floare în floare. După cîtva timp apăru încă unul. Începură să se zbenguie şi să se urmărească. Duduitul frontului se înteţi. Cei doi fluturi se împerecheară şi continuară să zboare, lipiţi unul de altul, prin văzduhul fierbinte, însorit.

Graeber adormi.

Seara, un recrut aduse cîteva proţii de mîncare pentru prizonieri. Era ciorba de fasole de la prînz, subţiată cu apă. Recrutul aşteptă pînă cînd ruşii terminară de mîncat şi adună străchinile goale. Lui Graeber îi aduse raţia de ţigări. Erau mai multe ca de obicei. Semn rău! Mîncare mai bună şi ţigări mai multe prevesteau zile grele.

— Astă seară avem două ceasuri de program special, zise recrutul uitîndu-se la Graeber cu o privire îngrijorată. Instrucţie de luptă, aruncarea grenadelor de mînă, lupta la baionetă.

— Comandantul companiei ştie ce face. Nu umblă să vă şicaneze.

Recrutul dădu din cap. Se uita la ruşi ca la nişte animale într-o grădină zoologică.

— Cei de colo sînt oameni, îl apostrofă Graeber.

— Da. Ruşi.

— Fireşte. Ruşi. Ia-ţi arma. Fii gata să tragi. Scoatem acum femeile, una după alta.

Graeber comandă printre gratii:

— Cu toţii în colţul din stînga! Femeia în vîrstă să treacă în faţă. Pe urmă vă scoatem şi pe ceilalţi, ca să vă faceţi nevoile.

Rusul cel vîrstnic spuse ceva celorlalţi. Oamenii se executară. Recrutul, cu arma în mînă, sta gata să tragă. Bătrîna se apropie de gratii. Graeber deschise uşa, lăsă să iasă femeia şi încuie la loc. Bătrîna începu să plîngă. Credea că va fi împuşcată.

— Spune-i că nu i se va întîmpla nimic, zise Graeber rusului în vîrstă. Să-şi facă nevoile.

Rusul îi vorbi. Bătrîna conteni din plîns. Graeber şi recrutul o duseră la un colţ al casei unde rămăseseră doi pereţi în picioare. Aşteptară pînă ce femeia ieşi de acolo; Graeber o scoase apoi pe cealaltă. Aceasta păşi repede şi mlădioasă prin faţa lui.

Cu bărbaţii era mai uşor. Graeber îi duse după anexă şi nu-i scăpă din ochi toată vremea. Tînărul recrut stătea cu arma în mînă, foarte grav, gata să tragă; avea buza de jos scoasă în afară şi scăpăra de zel. Îl conduse pe ultimul bărbat în grajd şi încuie lacătul.

— Teribil de pasionant! îi spuse lui Graeber.

— Serios?

Graeber puse arma jos:

— Poţi să pleci.

Aşteaptă pînă se depărtă recrutul. Apoi scoase ţigările din buzunar şi dădu bătrînului, pentru fiecare deţinut, cîte una. Aprinse un chibrit şi-l trecu printre gratii. Fumau toţi. Ţigările licăreau în semiîntuneric şi le luminau feţele. Graeber se uită la tînăra rusoaică şi fu cuprins subit de un dor nebun după Elisabeth.

— Dumneata... om bun, vorbi rusul în vîrstă, după ce urmări privirea lui.

Faţa îi era lipită de zăbrele.

— Război pierdut... la voi nemţi... dumneata om bun, îngăimă el în şoaptă.

— Prostii!

— De ce nu... dumneata liberezi noi... şi venit cu noi?

Faţa brăzdată se întoarse o clipă spre tînăra rusoaică şi după aceea înapoi.

— Dumneata venit cu noi... şi Marusia... ascundem dumneata... loc bun... viaţă. Viaţă! repetă apăsat.

Graeber clătină din cap. „Asta nu-i o soluţie, îşi zise. Asta nu. Dar care-i soluţia?"

— Viaţă... nu moarte... numai prizonier, şuşoti rusul. Dumneata... tot viaţă... nu moarte... Bine la noi... noi... nevinovaţi...

Părea lucrul cel mai simplu din lume. Graeber întoarse spatele. Părea într-adevăr un lucru foarte simplu, acolo, în ultima lumină agonizată a serii. Probabil că ruşii erau într-adevăr nevinovaţi. Nu se găsiseră arme asupra lor şi nu păreau să fie partizani. Mai ales cei doi vîrstnici, categoric nu!

„Ce-ar fi să le dau drumul? cumpăni Graeber. Aş face o faptă bună — măcar una. Aş salva cîţiva oameni nevinovaţi. Dar nu pot să plec cu ei. Nu acolo unde se duc ei. Să mă duc într-un loc asemenea celuia de care vreau să scap?"

Paşii îl purtară de colo, colo. Ajunse din nou la havuz. Mestecenii se profilau acum negri pe fundul cerului. Se întoarse la şopron. O ţigară mai sclipea în întunericul dinăuntru. Faţa bătrînului răsărea luminoasă dindărătul gratiilor.

— Viaţă... şopti el. La noi bună...

Graeber luă toate ţigările ce-i mai rămăseseră şi le trecu în palma mare a rusului. Apoi scoase cîteva chibrituri şi le dădu şi pe acestea.

— Ţine... Fumaţi-le... Să aveţi la noapte...

— Viaţă... dumneata tînăr... război isprăvit pentru dumneata dacă vii... dumneata om bun... noi nevinovaţi... viaţă... trăim dumneata... noi... toţi...

Era un glas moale, profund. Spunea „viaţă", la fel cum ar spune „unt" un traficant de la bursa neagră, sau „dragoste" o tîrfă de pe stradă: tandru, insistent, ademenitor şi mincinos, de parcă ar fi fost de vînzare. Graeber simţea cum glasul acesta îi zguduie toată fiinţa.

— Tacă-ţi fleoanca! se răsti deodată la bătrîn. Isprăveşte cu tîmpeniile, că de nu, te raportez! Şi atunci, s-a zis cu voi!

Porni din nou în patrulare. Frontul ropotea mai tare. Pe cer apărură primele stele. Graeber se simţi deodată foarte singur şi ar fi fost bucuros să se afle în adăpost, în duhoarea şi printre sforăiturile camarazilor. Avea senzaţia că l-au părăsit toţi şi că trebuie să ia singur o hotărîre importantă.

Se gîndi să doarmă şi se întinse în pavilion pe grămada de paie de acolo. „Poate că vor reuşi să evadeze — îşi zise — fără ca eu să bag de seamă". Dar era în zadar. Ştia că nu puteau să evadeze. Oamenii care reconstruiseră şopronul ţinuseră seama de lucrul acesta.

Frontul devenea tot mai neliniştit. Prin beznă se auziră trecînd avioane. Mitralierele ţăcăneau. Apoi răsunară mugetele înăbuşite ale exploziilor de bombe.

Graeber ciuli urechile. Vuietul se înteţi. „Poate că sparg frontul şi ajung pînă aici", gîndi el. Se ridică şi se duse la clădirea anexă. Acolo era linişte. Prizonierii dormeau, desigur. Zări însă, nelămurit, faţa rusului bătrîn. Se întoarse.

După miezul nopţii înţelese limpede că pe front se dădea o bătălie înverşunată. Artileria grea lovea pînă departe în spatele liniilor. Obuzele cădeau acum destul de aproape de sat. Graeber ştia cît de slabă era poziţia. Putea urmări fiecare fază a luptei. Peste puţin aveau să pornească la atac blindatele.

Pămîntul începu să se cutremure de focul rulant. Bubuitul se rostogolea năprasnic din zare pînă în zare. Îl simţea în toate mădularele. Ştia că peste puţin avea să ajungă şi el şi, totuşi, părea că se roteşte ciudat în jurul lui, într-un vîrtej de aprigă vijelie, ba şi în jurul îngustei clădiri albe unde se ghemuiau cei cîţiva ruşi — ca şi cînd în acest hău de urgie şi moarte, ei, cei de-acolo, ar fi devenit subit centrul atenţiei generale şi totul ar atîrna de ceea ce se va întîmpla cu ei.

Graeber nu-şi mai găsea locul. Se apropie de grajd şi se întoarse, simţind mereu cheia în buzunar; se zvîrcoli pe maldărul de paie şi numai către dimineaţă căzu într-un somn greu, neliniştit.

Se crăpa de ziuă cînd zvîcni din somn. Pe front se dezlănţuise iadul. Artileria lovea acum şi în sat şi în spatele lui. Graeber aruncă o privire spre anexă. Uşa cu gratii era neatinsă. Ruşii se agitau îndărătul ei. Apoi îl zări pe Steinbrenner venind în goană.

— Retragere! strigă el de departe. Ruşii au străpuns frontul. Adunarea în sat! Repede! Totu-i talmeş-balmeş. Ia-ţi lucrurile!

Se apropie.

— Pe cei e colo îi lichidăm numaidecît!

Graeber îşi simţi inima bătînd mai tare.

— Unde-i ordinul?. întrebă.

— Ce ordin, omule? Cînd o să vezi ce-i în sat, n-o să mai ceri nici un ordin. N-ai auzit de-aici ofensiva?

— Ba da.

— Atunci, ce mai vrei? Haide! Crezi că putem căra cu noi liftele astea? Îi lichidăm printre gratii.

Ochii lui Steinbrenner, foarte albaştri, sticleau. Pielea nasului i se încordase peste os. Degetele îi frămîntau centironul.

— Eu răspund de cei de-aici, îi răspunse Graeber. Dacă n-ai nici un ordin, ia-o din loc.

Steinbrenner rîse zgomotos:

— Bine. Atunci împuşcă-i tu.

— Nu, răspunse Graeber.

— Unul din noi trebuie să le facă de petrecanie. Nu-i putem căra cu noi. Şi mai termină cu nervii tăi de domnişoară. Ia-o înainte, şi eu te urmez.

— Nu, zise Graeber. N-ai să-i împuşti.

— Nu.

Steinbrenner îl privi drept în faţă.

— Nu? repetă el tărăgănat. Îţi dai seama ce-ai spus?

— Da. Îmi dau seama.

— Îţi dai seama, da? Atunci ştii că eşti un...

Faţa lui Steinbrenner se schimonosi. Duse mîna la revolver. Graeber ridică puşca şi trase. Steinbrenner se clătină şi se prăbuşi. Scoase un suspin ca un copilaş. Revolverul îi alunecă dintre degete. Graeber îşi holbă ochii asupra trupului năruit. „Legitimă apărare", gîndi ceva într-însul. Un proiectil de artilerie trecu urlînd deasupra grădinii. Graeber se dezmetici, se duse la grajd, scoase cheia din buzunar şi descuie uşa.

— Plecaţi! zise celor dinăuntru.

Ruşii se uitară la el. Nu le venea să creadă. Graeber aruncă puşca.

— Plecaţi odată, plecaţi! spuse nerăbdător, arătîndu-şi mîinile goale.

Cu grijă, rusul cel tînăr scoase un picior afară. Graeber le întoarse spatele. Se înapoie la locul unde zăcea Steinbrenner.

„Asasin", mormăi el. Dar nu ştia la cine se referea.

Îşi pironi ochii asupra lui Steinbrenner. Nu simţea nimic.

Apoi, deodată, gîndurile începură să i se învălmăşească. Era ca şi cum s-ar fi rostogolit un bolovan. Ceva se hotărîse pentru totdeauna. Nu mai simţea nici o apăsare. Îi pierise orice greutate. Ştia că trebuie să facă ceva, dar avea senzaţia că trebuie să se cramponeze, ca să nu-l ia vîntul. Capul îi plutea.

Porni cu băgare de seamă în lungul aleii. Avea de făcut ceva nespus de important, dar nu era în puterea lui — încă nu. Era încă prea departe şi prea nou, dar atît de limpede că durea

Se uită la ruşi. Alergau cu spinările încovoiate, în grup strîns, cu femeile în faţă. Bătrînul aruncă o privire înapoi şi-l zări. Avu deodată o armă în mînă, o ridică şi ochi. „Aşadar, tot partizani erau", îşi zise Graeber. Văzu gaura neagră a ţevii, şi o văzu crescînd, şi voi să strige, să strige tare — erau încă multe de spus, repede şi cu glas tare.

Nu simţi împuşcătura. Văzu doar, deodată, iarba în faţa sa, o plantă înaintea ochilor, pe jumătate strivită, cu floricele roşcate şi frunze plăpînde, o plantă care se făcea tot mai mare. şi-şi aminti c-a mai văzut cîndva aşa ceva, dar nu mai ştia cînd. Planta se clătină şi rămase apoi singură în faţa orizontului îngustat al capului alunecat în jos — tăcută, firească, cu resemnarea cea mai primitivă, înconjurată de toată pacea firii — şi apoi se făcu mare, din ce în ce mai mare, pînă ce acoperi tot cerul şi ochii lui Graeber se închiseră pentru totdeauna.

CONSILIER LITERAR: **RODICA TĂUTU**

Tiparul executat sub comanda nr. 255, la ROMCART S.A.

„Se uitară unul la altul. Aveau amîndoi acelaş sentiment. Stăteau nemişcaţi în piaţa pustie şi se uitau unul la altul — şi fiecare ştia cît suferă celălalt. Li se părea că se clatină în răbufnirile unei furtuni; dar nu se mişcau de fel. Disperarea de care fugiseră toată vremea îi ajunse din urmă, şi ei se vedeau în clipa aceasta aşa cum aveau să fie — Graeber o văzu pe Elisabeth singură, la fabrică, într-un adăpost sau într-o cameră oarecare aşteptînd fără prea multă speranţă, iar Elisabeth îl văzu pe Graeber întorcîndu-se în mijlocul primejdiei, pentru o cauză în care nu mai credea."

ERICH MARIA REMARQUE

Editura
BLASCO

Editura
GALAXIS

Lei 290